C. GANE

Trecute vieţi de doamne şi domniţe

***

TRECUTE VIEŢI
DE DOAMNE ŞI DOMNIŢE

★
★ ★

C. GANE

TRECUTE VIEŢI DE DOAMNE ŞI DOMNIŢE

Vol. III

(De la restaurarea domniilor pământene până la Unirea principatelor. 1822—1859)

Ediţie îngrijită
de
VICTOR LEAHU

JUNIMEA
1973

Doamna Zoe, soția lui Gh. Bibescu, *Maritica Doamna* a doua soție a lui Gh. Bibescu și prințesa *Elena Gorciacoff*, fiica lui Mihai Vodă Sturza.

ANETA COVRIG

Capitolul I

ECATERINA DOAMNA A LUI ION SANDU STURZA

a în timpul Revoluției Franceze, cînd precupețele nebune ale Parisului înlocuiau gingașele marchize în palatele lor părăsite, astfel și la Iași, în timpul tulburărilor Eteriei, stăpîne peste vechea capitală a Moldovei erau acum toate lepădăturile mahalalelor.

Marghioala Hizichioaia, una din acele, o destrăbălată, ajunsese a fi cea mai de vază jupîneasă a Iașilor, cea mai temută, cea mai puternică — Marghioala Doamna, cum i se spunea, mai în batjocoră și mai nu.

La starea aceasta o înălțase Pendedeca, în seama căruia lăsase Ipsilanti biata Moldovă [1].

Veliții boieri, aproape toți, fugiseră în Bucovina, iar boierii de starea a doua se înfundaseră pe la moșiile lor. Nu mai rămăseseră în Iași decît doar cîțiva amăriți de boierași, negustorimea, breslele, gloata. Peste ei : „tîlharul de Pendedeca, ce suise pe scaunul domniei, luînd frînele cîrmuirii", după cum se exprimă pitoresc, paharnicul Costachi Sion [2].

Trăia atunci în Moldova un Dumitrachi Măcărescu, om de vreo 40 de ani, fost hîrtier la visterie. În timpul tulburărilor din iarna trecută, îl rînduise stăpînirea is-

pravnic la Vaslui să potolească zavera, dar după intrarea lui Ipsilanti în țară l-au prins volintirii greci și l-au dus la Iași, în obezi. „I-au scos măselele și dinții sănătoși din gură“ și apoi, după o scurtă judecată, l-au osîndit la moarte.

S-a întîmplat însă — fapt care nu ajunsese la cunoștința noii stăpîniri — că Măcărescu acesta era prietenul Hizichioaiei.

Cînd auzi deci cucoana Marghioala că vor să-i taie capul lui Dumitrachi al ei, se făcu foc și pară.

La 21 mai 1821, în seara de Sfinții Constantin și Elena — pe cînd dincolo, la Goleștii Argeșului, îl prindeau nemernicii pe Tudor Vladimirescu pentru a-l duce la moarte — dincoace, la Iași, era mare bal la curtea domnească, unde-și mutase Pendedeca reședința. Prin încăperile nu de mult părăsite de Mihai-Vodă Șuțu și de Ruxanda Doamna, de beizadelele, domnițele și de curtenii lor — o aristocrație străină sau înstrăinată, dar fină, civilizată și cultă — se aflau acum volintirii zaverișți la cot cu surugiii din Păcurari, cu precupeții din Slătăust și cu toate tîrîturile de prin Feredei și de prin Rufeni. Și toată lumea aceea era beată de-abia se ținea pe picioare. Țipau și jucau, sticle goale prin unghere, pe divanuri de mătase cizme prăfuite, rîsuri înfundate, suspinuri : bal la curtea domnească !

În învălmășeala aceea sosi deodată, mai grasă parcă decît de obicei, mai vopsită și mai încondeiată, roșie la față, tulburată, mîndră și obraznică, „doamna ce ținea cel dintîi loc în balul tîlharilor“ [3]. Și cum se dădea lumea din calea ei la o parte, păși Hizichioaia singură prin rîndurile bețivanilor, drept în spătărie, la Pendedeca, cerîndu-i socoteală de măselele Măcărescului și de judecata strîmbă ce i se făcuse. Grecul îi răspunse că fostul ispravnic de Vaslui păcătuise împotriva Eteriei și a simpatrioților săi, dar Marghioala dama, mai cu o rugăminte, mai cu o amenințare, cu momeli și sărutări, căpătă iertarea prietenului ei, care-și păstră astfel capul pe umeri și pitacul său de sărdar [4]. Muri abia într-un tîrziu, bătrîn, fără urmași și fără avere, poate cu Marghioala lui de gît !

Pe urmă, nici o lună după această întîmplare, plecă şi Pendedeca din ţară, împreună cu cneazul Gheorghe Cantacuzino, în iunie, cînd au intrat turcii la Iaşi. „S-au dus amîndoi noaptea, de la Stînca la Sculeni, sub cuvînt de-a priveghea fortificaţia acestei poziţiuni, şi a doua zi au şi trecut rîul... unind, pe lîngă necapacitate, laşitatea“ [5].

Cîte molitve s-au citit, cu cîtă aghiasmă s-a stropit vechea curte din Iaşi pentru a alunga din cuprinsul ei duhul necuratului, care o pătrunsese, documentele vremii nu ne mai spun. Dar ştim că mîndră se ridică ea din nou, un an mai tîrziu, sub cîrmuirea bunului domn pămîntean Ioniţă Vodă Sturza, şi în încăperile ei se aşează iarăşi nu numai o viaţă cuviincioasă, dar una atît de duios românească, cum de peste o sută de ani nu se mai încumetase nimeni să nădăjduiască a vedea.

Viaţa aceasta, în măsura putinţei, vom arăta-o aici.

*

Am văzut cum se născuse, cum se desfăşurase şi cum murise mişcarea eteristă la noi. După mişelescul omor al domnului Tudor şi apoi după înfrîngerea armatei lui Ipsilanti la Drăgăşani, turcii se statorniciră în ţară „pentru a menţine ordinea“. Boierii cei mari, fugiţi peste graniţe, scriau împăratului Alexandru că „nu doreau nimic mai cu aprindere decît să fie uniţi cu fericitele popoare ale ţarului“ [6]. În cel mai rău caz se cerea, prin glasul autorizat al bogatului mare vistier Iordache Roznovanu, „un protectorat rusesc“ şi un guvern oligarhic de boieri din protipendadă.

Dorinţa boierilor de mîna a doua era să scape de dominaţiunea fanariotă, să capete Moldova un domn pămîntean care să cîrmuiască româneşte, şi, după influenţa ideilor Revoluţiei Franceze, să li se dea o Constituţie, care să înscăuneze în ţară o eră nouă de libertate. Pentru a ajunge aici, ei aveau nevoie nu de ruşi, ci de sprijinul turcilor, care, în calitatea lor de vechi suverani ai unor credincioşi tributari, le-ar fi putut îngădui nişte cereri care nu depăşeau nici textele capitulaţiunilor, nici limita bunei-credinţe. Boierii aceştia liberali,

naţionalişti, zişi pe atunci *cărvunari* (de la carbonarii italieni), ridicaseră armele împotriva grecilor eterişti şi primiseră armata turcească cu supunere, ba chiar cu bunăvoinţă. Nu le fu deci prea greu să-i încredinţeze pe turci că mai cuminte este să asculte cererea lor, decît să facă jocul marilor boieri, sau decît să prefacă Ţările Dunărene în paşalîcuri, ceea ce le-ar fi creat faţă de aspiraţiunile ruseşti şi austriece o situaţie prea grea de susţinut. Şi astfel, din toate aceste împrejurări, din ambiţiile Ţarului, din neîncrederea ce punea acum Poarta, după Eterie, în fanarioţi, din politica rusofilă a protipendadei române şi din credinţa pe care o arătaseră cărvunarii sultanului, se născu *Restabilirea Domniilor Pămîntene,* care aduse în scaunul Munteniei pe Grigore Ghica şi într-al Moldovei pe Ion Sandu Sturza.

*

Sturzeştii erau de viţă curat românească, nu unguri, coborîtori dintr-un Turzo Voievod al Ardealului, nici italieni din familia Strozza, după cum ar fi dorit vanitatea unora sau altora din fiii acestui neam, cărora li se părea, pe acele vremuri, că a fi român era o ruşine.

Drept moldoveni din timpul lui Alexandru cel Bun, ridicat la primele trepte ale boieriei sub Lăpuşneanu, neamul sturzesc a dat o seamă de vrednici dregători, din care cel mai de seamă fu Ilieş, feciorul lui Mateiaş, acel vestit Ilieş Sturza care, pe vremea cînd îşi vindeau boierii sufletul pentru a urca treptele domniei, făcu neînchipuitul gest să îndepărteze de la sine ispitele satanei.

Aceste se petreceau în 1672 cînd „a chemat vizirul pe boierii ţării Moldovei, dîndu-le procură pe care vor pofti ei dintre dînşii să-l arate ca să-l pună să le fie domn. Iar boierii cu toţii s-au sfătuit şi au arătat pe Ilie Sturza, ci el n-a primit domnia, şi boierii poftindu-l şi văzînd că-l trăgea ceauşul să-l ducă la vizir, îndată s-a jurat că de va fi el domn, să se ştie bine că pe toţi boierii îi va pune sub sabie. Ci boierii auzind aşa, au şi contenit, că a fost om aprig. Şi îndată au arătat pe Şte-

fan Petriceicu, fecior de boier de țară, și l-au îmbrăcat cu caftan, dîndu-i steag de domnia țării Moldovei“ [7].

Din fratele acestui Ilie, omul aprig care dacă ar fi fost domn și-ar fi tăiat boierii de bună părere ce avea despre ei, din Chiriac Sturza, pîrcălab de Hotin, se trăgea Ioniță Vodă.

Pîrcălabul Chiriac, însurat cu Alexandra Prăjescu și apoi cu Ana Isarie, a avut din întîia căsătorie pe cuparul Sandu, care la rîndul lui a avut pe Vasile, paharnic, însurat cu Ileana, fiica lui Solomon Kostaki. Aceștia erau bunicii lui Ioniță Vodă. Ei au dat naștere lui Sandu al II-lea, însurat cu Maria Bogdan, din care s-au născut: Bălașa a lui Ștefan Costandaki, Manolachi (călugăr), Dumitrachi, spătar, și Ioniță, viitorul domn.

Așadar, după cum se vede, noul voievod al Moldovei era nu numai de neam vechi și mare, dar avea și prin femei înrudiri cu cele dintîi familii ale țării. Bogat însă nu era. Manolachi Drăghici, cronicarul, spune despre el că „trăia greu, pentru că veniturile ce trăgea de la cele două moșii ale sale nu-i ajungeau să ție casa deschisă în Iași după greutatea familiei sale, ca alți boieri. Pentru aceasta petrecea mai mult la țară și avea nume de sărac“ [8].

Una din cele două moșii pomenite era Săuceștii de la Bacău, rămasă din părinți, așezarea lui obișnuită, acolo unde-i plăcea mai mult să petreacă și ca boier și ca domn. Dar avea totuși și casă la Iași, la Copou și încă una foarte încăpătoare, după cum mai jos vom vedea. Și apoi mai era și zestrea nevestei și mai erau și ceva bani gheață, argint, scule și juvaere. Dar nu aceste lucruri, puține și pieritoare, au făcut bogăția lui Ion Sandu Sturza, ci inima, sufletul său.

Era drept, bun, blajin și îngăduitor cu toată lumea. Și apoi era un om simplu, fără mofturi, foarte dintr-o bucată, la faptă ca și la vorbă. Cu puțina lui învățătură, „fiind puternic numai în dialectul grecesc“ [9], vorbind puțin nemțește și aproape de loc franțuzește, graiul lui, mai ales cînd o dădea în arhaica sa moldovenească, avea un farmec deosebit. Erau în Moldova, firește, boieri mai deștepți decît el, dar nici unul nu avea atîta bun simț, dintr-acela, așa, bătrînesc și înțelept. Cu toate aceste

Sturza era „cărvunar", adică boier dintr-acei „înaintați", un liberal, un patriot, cum de fapt erau prea puțini dintre bătrînii boieri, fiindcă ideile noi, generoase și entuziaste sînt îndeobște apanajul tineretului. Totuși, tocmai carvunărismul lui îl va înălța pe treptele scaunului domnesc, de unde pînă atunci se strecurase atît de greu prin cinurile boierești.

În 1821 — după ce fusese și ispravnic de Bacău — ajunsese abia la rangul de spătar, logofeția cea mare dîndu-i-se de caimacanul Vogoridi abia în ajunul domniei și numai în vederea acesteia.

Soția lui, coana Catrina era și ea din cele dintîi neamuri ale Moldovei, fata vel logofătului Neculai Rosetti-Roznovanu și a Smarandei Hrisoscoleu. Firește, că nu numai la nașterea ei, dar nici la măritiș, nici mai tîrziu în timpul amăritei ei vieți, nimeni în lume n-ar fi bănuit că va ajunge vreodată doamna Moldovei. La leagănul ei ursitoarele fuseseră mute.

Tatăl ei, Neculai Rosetti, fusese însurat de două ori. Prima soție fusese Catrina Ghica, cu care avusese numai trei fete, pe Elena Donici, pe Safta Catargi și pe Maria Lazu. Cu a doua soție, Smaranda Hrisoscoleu, avusese pe Catrina și pe fratele ei mai mic Gheorghe, care va da naștere bogatei ramuri a Roznovanilor de la Stînca, despre care mult va fi vorba în această lucrare.

Ecaterina Rosetti s-a născut în anul 1764, la început de tot, deoarece știm că fratele ei mai mic, Gheorghe, s-a născut în același an, prin decembrie. Nunta ei cu Ioniță Sturza s-a făcut în august 1786, cînd avea deci fata 22 de ani — nuntă mare „pe cheltuiala domnului", care era pe atunci Alexandru Ion Mavrocordat [10].

O zestre potrivită : moșiile Trestiana și Strahova de la ținutul Dorohoiului, moșia Ciricăul de la Soroca, o parte din Frumușeni ot Tecuci, o vie la Cruce lîngă Iași, una la Odobești și una la Nicorești, ceva bani în galbeni cu zimți, argintărie, juvaere, rochii, rufe și neapăratele sălașe de țigani.

Dar în timpul lungii ei căsnicii, Catrina Sturza își va mai rotunji averea cu cumpărături făcute de la cumnatul ei Manolachi monahul, și anume a moșiilor Manta și o

parte din Săucești din Bacău, în care așadar va rămîne ea coproprietară împreună cu soțul ei.

Din această căsnicie fericită ca atare, deoarece Catrina și Ioniță s-au iubit, s-au stimat și au trăit în deplină înțelegere toată lunga lor viață — s-au născut cinci copii : o fată, Elena, și patru băieți, Constantin, Gheorghe, Nicolae și Alexandru.

*

Felul cum a ajuns boierul acesta domn și toate amănuntele învestirii sale la Constantinopol și la Silistra sînt prea cunoscute în istorie pentru a ne mai opri asupra lor. O singură legendă trebuie distrusă, legenda care-l arată pe Ioniță Sturza ajuns la Poartă cu o deputație de boieri moldoveni, cerînd împreună cu ceilalți un domn pămîntean pentru țărișoara lor, fără a se gîndi cîtuși de puțin la el însuși și pomenindu-se deodată arătat de sultan, care i-ar fi spus : Dumneata îmi placi, dumneata vei fi domnul Moldovei. Aceste sînt povești din o mie și una de nopți.

După cum am văzut, Ioniță Sturza era cărturar, era unul dintre acei despre care boierii retrograzi spuneau că „au ajuns într-o atît de mare nesimțire dobitocească, încît fac pomenirea arătătoare de un cuget al nesupunerii franțozești“ [11]. Cu alte cuvinte, un fel de revoluționar. Iar în lupta ce se ducea de mai bine de un an între retrograzii de peste graniță și progresiștii rămași în țară, numele lui Ion Sandu Sturza ieșea tot mai mult la iveală, fiindcă era și mai bătrîn și mai înțelept și mai „boier“ decît ceilalți, mai vrednic prin urmare de a fi domn decît toți tinerii acei entuziaști, care n-aveau nici destulă experiență, nici destulă suprafață socială.

Cînd așadar deputația boierilor cărvunari porni în martie 1822 la Stambul pentru a cere un domn — chemați fiind de altfel de Poartă — candidatura lui Ioniță Sturza era ca să zicem așa oficială și alegerea sa era hotărîtă dinainte, și la Iași și la Constantinopol. Dovada stă în faptul că Ștefan Vogoridi, caimacanul Moldovei, care luptase atît de mult pentru propria lui domnie, fusese silit de împrejurări și de Poartă să-l facă pe Sturza

mare logofăt, chiar atunci înainte de plecare, în martie 1822, căci altfel acesta n-ar fi putut fi numit domn. Că Ioniță Vodă ar fi fost ales de țară și numai întărit de Poartă, e puțin probabil, fiindcă în cazul acesta s-ar fi găsit acte confirmatoare ale acestei ipoteze. Dar că atunci cînd a plecat din Iași la Constantinopol știa că merge spre domnie, aceasta e sigur. Și lucrurile fuseseră atît de bine pregătite dinainte, Poarta era atît de hotărîtă să-l facă pe el domn și nu pe un alt competitor oarecare, încît știindu-l sărac, nu numai că-l scuti de obișnuitele bacșișuri, dar îi mai dete și bani de drum.

Prin urmare, lăsînd povestea celor una mie și una de nopți și pășind în realitate, să-l urmărim pe Sturza din clipa cînd se întoarce în țară, domn.

Toată petrecerea lui la Constantinopol cu sumedenia de foarte interesante amănunte ce ne-au fost destăinuite de boierul Râșcanu, o cunoaștem din jurnalul acestuia publicat în Letopiseți și aiurea. Știm pînă și ce dulceață a mîncat vodă pe malurile Bosforului „de rodozahar și șerbet de trandafir, într-o odaie mică a dragomanului celui mare", precum și impresia pe care i-a făcut-o întîia atingere cu confortul „lăudînd tare *umblătorile*, că sînt tot cu marmoră așternute și mulți au căzut pe marmurile acele".

Joi, 29 iunie, în ziua Sfinților apostoli, la 12 ceasuri, au fost chemați boierii moldoveni și munteni la Reis-Effendi (Ministrul Trebilor din Afară), care le-ar fi zis doar atît : „Iată, logofătul Ioniță Sturza va fi domnul Moldovei, iar banul Grigore Ghica domnul Țării Românești".

Pe urmă, după serbările ce au urmat și gătirile trebuincioase ale domniei, abia la 11 august au pornit noii voievozi spre Silitra, unde urmau să capete din mîinile seraschirului (generalisimul armatei otomane) tuiurile și caftanele. Grigore Vodă a purces din Țarigrad pe uscat, iar domnul Moldovei, „pentru iconomia cheltuielilor la drum" a hotărît a merge pe mare.

Boierii care întovărășiseră pe Sturza la Constantinopol erau vornicul Gheorghe Cuza, vornicul Iordachi Râșcanu, vornicul Ion Tăutu, hatmanul Costachi Cerchez și aga Ion Grecianu. Din aceștia, Cuza și Râșcanu n-au vrut să

meargă pe mare, fiindu-le pasemite frică de apă. Ei s-au dus cu Grigore Vodă de-a dreptul la Silistra, unde ajungînd la 27 august l-au găsit pe Ioniță Sturza sosit acolo înaintea lor (prin Varna). De asemenea se mai aflau de față caimacanii Ștefan Vogoridi al Moldovei și Costachi Negri al Munteniei, care, fiindu-le slujba împlinită, se întorceau din Iași și de la București la Constantinopol.

Abia sîmbătă, la 9 septembrie, s-au dus domnii la seraschir „ca să se facă rezmurile domniei". Au intrat amîndoi într-o odaie — nu se știe anume în ce casă — „unde erau cabanicele și cucile și s-au îmbrăcat în cabanică și au pus cuca în cap".

Tuiurile le-au luat apoi mehmendarii în mînă și au mers de le-au dat pașei, iar voievozii „îmbrăcați în parada cea domnească" s-au luat după ei. Acolo, în palatul pașei — a făcut întîi domnul Moldovei cuvenitele închinăciuni, plecîndu-se de trei ori pînă la pămînt. Seraschirul, *stînd în picioare pe pat*, i-a întins cu amîndouă mîinile tuiurile, iar domnul, drept mulțumire, i-a sărutat mîneca blanei.

În asemenea chip a urmat și cu domnul Țării Românești, iar ieșind de la pașă au purces amîndoi călări, cu toți boierii curții în urma lor, cîte doi, pînă la conac.

A doua zi, duminică, vodă a fost îmbrăcat, acasă la conacul Moldovei, cu blana și cu șlicul de samur, și încălecînd pe *tablabașa* (calul de paradă) s-a dus să se plimbe prin oraș cu alai de ciohodari și de ciauși împărătești. „Plimbîndu-se puțin, s-a întors la gazdă și de iznoavă s-a făcut țeremonia de cafea".

Pe urmă, miercuri, 13 septembrie, a sosit la Silistra, venind de la Iași, beizadea Neculai împreună cu armașul Bosie, mergînd după poruncă la Constantinopol ca baș — capuchihaie al părintelui său. De fapt, mai mult ca ostatic. Și în sfîrșit joi, după ce a ieșit vodă din biserică și s-a mai dus pe acasă de-a făcut unele boierii (pe armașul Bosie îl făcu agă, îmbrăcînd și pe Grecianu cu blană, iar pe Cuza și pe Rășcanu cu capoturi), luîndu-și apoi ziua bună de la pașa și de la seraschir, porni domnul cu beizadea Nicolachi și cu boierii înspre schelele Dunării. Domnul și fiul său erau călări, iar boierii pe jos. Acolo, descălecînd, își îmbrățișă Ioniță copilul, dîndu-i sfaturi

cum să se poarte cu turcii și ștergîndu-și, zice-se, pe furiș, două boabe de rouă ce i se prelinseră prin firii albi și rari ai barbei.

Urcîndu-se apoi în caice, trecură cu toții Dunărea. Seara, la 8, erau pe malul dimpotrivă, unde găsiră trăsurile gata înhămate, care-i duseră la Călărași. Rămaseră acolo, nu se știe de ce, pînă sîmbătă 15 septembrie, cînd, prin Cioara, Ulmi și Bolovani, ajunseră în ziua de 18 la Focșani, pe pămîntul Moldovei. Găzduiți de sameșul Neculai Tuduri, ei rămaseră și acolo încă patru zile. Apoi, prin Tecuci, Bîrlad, Vaslui și Tatomirești, ajunseră la Frumoasa lîngă Iași, în ziua de 28 septembrie la ceasul unul și un sfert după amiază.

Aici, la mînăstirea Frumoasa, altădată frumoasă, o întîmpinăm în sfîrșit pe Catrina doamna, venită „cu toate cucoanele ei" să-și primească soțul.

Toți boierii din Iași erau de față care, împreunîndu-se cu vodă, au mers, după obicei, la biserică, unde i-au primit episcopii de Roman și de Huși. După împlinirea slujbei „au venit toți sus, unde s-a făcut sărutarea mîinei" și nelipsita „teremonie a cafelei", care se lua pe atunci înainte și după masă și în tot ceasul zilei, dimineața și seara și la prînz și noaptea, căci nu erau, se vede treaba, acum o sută de ani, boierii noștri artritici.

Acolo „sus", adică la vechiul palat ghiculesc de la Frumoasa, s-a întins cea dintîi masă domnească a lui Ion Sandu Sturza voievod.

Catrina doamna, femeie de 58 de ani, încă foarte sprintenă și vioaie, stătea de-a dreapta domnului, iar beizadelele Costachi, Iorgu și Alecu — de-a stînga. Domnița Elena pare a nu fi fost la prînzul acela, poate unde era fată mare și rușinoasă, iar beizadea Nicolachi era acum în drum spre Stambul. Dar erau, firește, acolo, cumnatele și cumnații, „toți boierii și cucoanele zăbovindu-se la masă cu meterhaneaua, muzică și lăutari, pînă seara tîrziu".

La ceasul 10 seara, liniștit, fără nici un alai, a pornit vodă cu doamna și cu beizadelele la Iași, de și-au luat reședința în scaun, la curtea domnească.

Iar vornicul Iordachi Râşcanu, din Jurnalul căruia am împrumutat toate aceste amănunte, încheie frumos zicînd :

„Aici se isprăveşte toată istoria. Binevoiască dumnezeu să fie într-un ceas bun şi norocos, ca să nu dăm pricină grecilor a rîde de ocîrmuirea cea moldovenească. Începutul cel bun ce-am privit, blîndeţea noului domn şi nemîndria lui, îmi dau a crede bune sfîrşituri".

*

Bune sfîrşituri, nu. Abia bune începuturi !

*

Aşadar, iată-i acuma pe Ioniţă Vodă şi pe doamna Catrina aşezaţi la curtea domnească, cea veche de şute de ani, zidită de iznoavă de Lăpuşneanu, făcută din nou de Vasile Lupu, locuită de Duca, de Cantemir, de Racoviţă, de Mavrocordaţi şi de Ghiculeşti, de atîtea ori arsă şi de atîtea ori zidită din nou, curtea cea care numai cu 7—8 ani în urmă o arătase contele de Moriolles, cunoscător în atare materie, ca fiind „o adevărată locuinţă de suveran, elegantă şi modernă, aşezată într-o poziţie încîntătoare, cu împărţirea lăuntrică vastă, puţin orientală şi cu mobilarea grandioasă" [12].

De Moriolles [13] o arată aşa cum era ea sub Callimachi. Am văzut cum o pîngăriseră şi o murdăriseră grecii lui Pendedeca şi tovarăşele Hizichioaiei. Pe urmă, din martie 1822, cînd pornise Ioniţă Sturza la Poartă să îmbrace cabaniţa domnească şi pînă în septembrie cînd se întoarse la Iaşi, avu grijă de ea doamna Ecaterina, s-o curăţe, s-o împodobească, să-i dreagă uşile, ferestrele, podelele şi mobilele. O făcu, firesţe, după gustul ei, care era pare-se destul de bun, judecînd după felul cum îl descrie, un strănepot de-al ei, D. C. Moruzi, autorul romanului „Înstrăinaţii".

De la acesta ştim că Ioniţă şi Ecaterina Sturza au locuit înainte de domnie în casele lor de la Copou, aşezate pe locul unde este astăzi Universitatea. Spune el [14] că „zidurile începeau de la curtea lui Muţi Balş" şi mer-

geau mai sus decît actuala Universitate, şi că maică-sa îi povestea „că zidurile acele erau atît de groase, încît intrai sub bolta de intrare cu trăsura cu cai cu tot şi abia după aceea ieşeai în curte". Şi-i mai spunea maică-sa că în spatele casei „era o grădină mare, foarte frumoasă, cu copaci seculari". Acele erau, ne asigură Moruzi, casele de baştină ale Sturzeştilor, pe care, după ce s-a mutat vodă la curtea domnească, le-a dăruit fiului său beizadea Niculachi (bunicul lui Moruzi).

„Am aflat", mai adaugă Moruzi, „că după moartea lui beizadea Niculachi, vodă Mihai Sturza ar fi cumpărat casele acele şi le-ar fi dăruit oraşului pentru a le preface în teatru". Însă cum au încăput ele în mîinile lui Mihai Vodă nu se ştie, întrucît aflăm din alt izvor că acestuia i le dăruise baş-boierul Frederic Balş [15]. În tot cazul, în anul 1846, noul Teatru Naţional al Iaşului îşi deschise porţile în fosta casă a lui Ioniţă Vodă.

Grădina însă, încăpută fireşte şi ea în mîinile lui Mihai Vodă, nu fu dăruită oraşului. Mihai Sturza, om foarte practic, construi acolo un birt — cel mai la modă de pe vremea lui, birtul lui Grigoraş — care avea afară, la stradă, o firmă ce arăta în următorul fel :

Resta
urant
du Thé
âtre

Dar despre aceasta vom vorbi altă dată, la vremea şi locul său. Să ne întoarcem acum la curtea domnească, noua locuinţă a noului voievod. Va arde şi ea în curînd, şi numai după ce va fi încă o dată clădită, vom pătrunde înlăuntrul ei, mult mai tîrziu, sub Grigore Vodă Ghica, cînd un străin, secretar domnesc, ne va destăinui toate tainele dispărutelor încăperi, cu podoabele şi mobilele lor. Dar ceea ce putem spune despre curtea lui Ioniţă Sturza este că împărţirea odăilor era la fel ca în vremea lui Costachi Vodă Moruzi, ca în vremea lui Scarlat Vodă Calimachi, ca în vremea, mai tîrziu, a lui Grigore Ghica, şi chiar ca în vremea de azi, întrucît planul Palatului din Iaşi este, ca încăperi, aidoma ca în vechime, cu scara în acelaşi loc, cu lungul coridor

care trece de la un capăt la altul al clădirii şi cu salonaşul din faţă, de la etaj, fost sub fanarioţi „cafazul" domnesc. Făcînd deci abstracţie de faţa ostrogotă de azi a palatului, şi cu puţină închipuire, putem să ne credem încă la curtea domnească a lui Ioniţă Vodă şi a Ecaterinei doamnei.

Sus erau, la mijloc, saloanele de primire, spătăria cea mare şi sufrageria, iar pe lături odăile voievodului şi ale beizadelelor pe-o parte, iar pe cealaltă apartamentul şi spătăria doamnei şi odaia domniţei. Jos : cancelariile, secretarii şi boiernaşii domneşti. În locuinţele lăturalnice din curte, acum dărîmate, stăteau, în casa din dreapta, arnăuţii sau „gvardia", compusă din moldoveni şi sîrbi sau bulgari — iar în casa din stînga făcuse vodă Ioniţă o inovaţie : locuiau acolo sumedenie de văduve şi de orfane de boieri scăpătaţi, care toate trăiau, se ospătau şi se îndestulau din masa şi din punga măriei sale. Drept dovadă de ce suflet avea voievodul acesta.

De altfel, el era nu numai bun şi drept, dar şi mărinimos.

Dovadă că era drept : Cînd a venit Gheorghe Nica de la ţinutul Vasluiului „să-i facă arătare că el de multă vreme se află slujind poruncile domneşti şi acestui pămînt al Moldovei cu silinţă şi cu dreptate, făcînd rugăminte să se milostivească vodă asupra sa, după cum alţii ce au slujit s-au împărtăşit din domneştile mili şi ajutoare"... Ioniţă Sturza cercetînd jalba aceea „a aflat arătările lui adevărate şi nu i-a trecut rugămintea lui cu vederea, ci, milostivindu-se asupra lui, iată i-a dat această carte gospod a măriei sale prin care l-a făcut polcovnic şi l-a scutit şi apărat de toate dările [16].

Iar dovada că era mărinimos ne-o dă următoarea carte domnească din 1827, iulie 24 :

„Noi Ion Sandu Sturza Voievod, cu mila lui dumnezeu domnul Ţării Moldovei".

„Cinstiţi şi credincioşi boieri ai domniei mele, dumneavoastră vornici de Botoşani, sănătate. Fiindcă după ştirile ce a lua domnia mea, fraţii Manoleşti ce se poreclesc şi Varlaam ar fi răspîndit feluri de vorbe necuviincioase şi bîrfitoare mie şi stăpînirii, încît fapta lor urmează a fi judecată pravilicește şi supusă unei

aspre urgii, dar domnia mea trecînd acum cu vederea, poruncim dumneavoastră ca să le arătați să părăsească numaidecît cu totul aceste presărări de voroave neiertate și fără cuviință — căci dacă și după aceasta nu vor înceta, cu hotărîre vor avea a se supune urgiei ce cere urîta lor faptă".

Acest voievod, atît de român încît după neagra epocă fanariotă a fost pentru moldovenii lui ca un balsam pe-o rană, introdusese duiosul obicei ca la masa domnească să nu lipsească „de lîngă fiecare tacîm cîte o măsuță în miniatură cu trei picioare, în chipul celor țărănești, pe care se răsfăța tradiționala mămăligă... fiindcă, zicea el, de la masa domnului Moldovei nu trebuie să lipsească hrana de temei a moldoveanului [17].

În colo, *caifetul* mesei rămăsese cel de mai înainte. La începutul și la sfîrșitul mesei veneau atîția feciori de casă cîte tacîmuri erau, purtînd pe umăr un ștergar de borangic, în mîna stîngă un lighean turcesc și un mic săpun de mosc, în mîna dreaptă un ibric, din cele cu gît lung și întors, pentru apă. La începutul mesei boierii se spălau numai pe mîini ; la sfîrșit însă și pe obraz, iar după ce se uscau mai întindeau bărbile feciorilor, care le stropeau cu mirodenii.

Cînd voia măria sa să facă o deosebită cinste vreunui boier, atunci, găsind un fel de bucate mai pe placul lui, arăta blidul stolnicului celui mare, zicîndu-i : „Arhon stolnice, să duci după masă din bucatele aceste bunului meu boier... cutare. Să iei și meterhaneaua cu dumneata și să duci blidul cu mare alai, zicîndu-i din parte-ne, că gustînd din aceste bucate și plăcîndu-ne mult, ne-am gîndit cu dragoste și la domnia lui". Dacă ajungea „curechiul cu slănină" cam rece, în schimb bucuria boierului era mare. Iar a doua zi vodă trimitea din nou la el să cerceteze „dacă bucatele din ajun nu i-au vătămat cumva la inimă" [18].

Era pe atunci o viață tihnită și patriarhală. Vodă, cînd nu era la divan sau după alte treburi de ale domniei, cum avea o clipă de răgaz se ducea la moșie, la Săucești în Bacău, să vadă de gospodărie și să cutreiere cîmpiile cu pușca în spinare, că era vînător pătimaș. „Vîna iepuri cu ogarii chiar în timpul domniei", spune

Radu Rosetti în amintirile sale. Iar că era beţiv, asta s-o creadă cine a spus-o [19]. Avea duşmani, da, cît lumea, şi prin urmare calomniatori, după cum mai jos vom vedea. Iar printre aceştia se numărau consulii Franţei, cărora, sub Ludovic al XVIII-lea, li se părea că trebuie să ţie, în orice ţară, partea reacţionarilor împotriva „progresiştilor".

Beţivi nu erau nici boierii pe atunci — doar să se fi făcut mai tîrziu, — deşi cînd mergeau dimineaţa călare la divan, însoţiţi de două-trei slugi, se opreau, zice-se, întotdeauna la o cîrciumă de lîngă Mitropolie, colţ cu uliţa Pomir, unde, fără a descăleca, luau un păhărel, două de rachiu şi un covrig.

Boierii aceştia erau, de altfel, toţi cărvunari, căci cu ei a domnit Ioniţă Vodă. Ceilalţi, îngîmfaţii protipendadei, erau peste graniţă, uneltind împotriva domnului şi făcînd salamalecuri ţarului. Din boierii mari, numai Costachi Conachi şi Alecu Sturza rămăseseră în Moldova să sprijine domnia noului voievod, care-i şi numi pe dată în divan. Dar „rolul cel mare în toată domnia tatălui său l-a jucat beizadea Iorgu pînă la venirea ruşilor" [20] precum de altfel şi nepotul favorit al domnului, Petrachi Sturza, care abia mult mai tîrziu fu înlocuit cu Iordachi Catargi. De altfel, în afară de cîţiva tineri, din care trebuie pomenit în locul întîi pe comisul Ionică Tăutu [21], Ioniţă Vodă nu avea deplină încredere decît în rudele sale, pe care şi le luase lîngă el, la curte. Cumnatul Constantin Aslan, însurat cu soră-sa Eufrosina, e făcut vel vornic de aprozi. Costachi Jora, cumnatul nepotului Petrachi Sturza, e şeful gărzii, *bimbaşa*, şi pe urmă secretarul lui beizadea Niculachi la Constantinopol. Îl înlocuieşte în postul de bimbaşa altă rudă, Ilie Gherghel, cel căruia „îi plăcea să se poarte în haine arnăuteşti" [22]. Duşmănit cum era de atîta lume, era şi firesc ca slujbaşii de pază, ca vornicul de aprozi (şeful gărzii de arnăuţi), aga oraşului (poliţaiul) să fie oameni de încredere sau rude. Pînă şi slugile erau „oameni de ai lui", de pe la moşii, ca de pildă Catrina, fata popei de la Săucești, pe care a măritat-o apoi vodă cu Romaşcu, feciorul mazilului Vasile, căruia în loc să-i dea zestre, l-a făcut paharnic şi sameş de Tutova. Pe

altă fată din curte, care era de la Trestiana, moşia doamnei, a măritat-o cu Dumitrachi Merişescu, pe care şi pe acesta l-a făcut paharnic şi sameş de Neamţ. Era un fel de a scăpa de înzestrarea fetelor din casă. Pe Merişescu acesta şi pe frate-său Nastase, care erau beceri ai curţii „că ştiau şi meşteşugul bucătăriei", îi aduseseră beizadelele Iorga şi Alecu cînd veniseră cu tatăl lor, în 1827, de la Silistra prin Focşani „şi se ţinuseră de dînşii mai mulţi crăişori munteni şi bulgari" [23].

Iar dacă vodă avea grijă să-şi mărite, fără zestre, fetele din casă, cu atît mai mult n-avea Catrina doamna odihnă pînă nu-şi căpătuia pe ale sale.

Aşa avea, de pildă, doamna o cămărăşiţă văduvă, care avea o fată, Catinca, „destul de rea de muscă". Şi cum voia doamna să scape de ea, nu avu astîmpăr pînă nu-i găsi un bărbat potrivit cu dînsa, pe Alecu Nacu, care „ieşise un bun scriitor, dar şi un bun crăişor" [24]. De altfel, se poate ca Nacul acesta să se fi înrudit cu doamna, deoarece-l aflăm pe vodă poruncind, la 14 martie 1823, cumnatului său Constantin Aslan, vel vornic de aprozi, să scoată arginteria, giuvaerele şi straiele pe care le avea în păstrare, de la casa vornicului Iordachi Catargi şi „să le teslimăriceşti la luminata noastră doamnă, căci s-au aflat lucrurile acele a fi a clironomurilor lui Ion Nacu" [25].

Mai trăia pe atunci bătrîna şi mult vestita Ildiriţă, cea care era meştera fără pereche a alifiilor şi a dreselor de obraz. La curtea Smarandei a lui vodă Callimachi ea avusese intrările ei libere, dregînd la faţă pe surorile doamnei, care pe atunci erau de măritat. Desigur nu pentru Catrina doamna, că era acum bătrînă, dar poate pentru fiica ei, domniţa Elencu, o mai fi călcat Ildiriţa pragul curţii domneşti, deoarece-l aflăm pe vodă Ioniţă înaintînd în rang de boierie pe Sava Korne, ginerele Ildiriţei.

Mai cunoaştem din casa doamnei Catrinei pe Maria, văduva lui Criticos, un croitor grec venit în Moldova cu vodă Moruzi. Trecută din casa doamnei în casa domniţei, la nunta acesteia cu Grigore Ghica, în 1825, „baba Maria s-a rugat de domniţă pentru fiul ei Dumitrachi, şi-a mijlocit ea de l-a făcut vătav de hătmănie" [26].

*

Dar grijile aceste mărunte, de-a mărita fetele din casă şi de-a da slujbe ginerilor, erau numai floare la ureche pe lîngă grija cea mare ce avea Catrina doamna de a-şi căpătui copiii rămaşi necăsătoriţi. Aceştia erau beizadea Niculachi şi domniţa Elena, care fiind acum copii de domn, urmau, în gîndul doamnei, să facă nişte căsătorii domneşti. Şi ca atare privirile ei se îndreptară peste graniţă, la curtea din Bucureşti, unde Grigore vodă Ghica era şi el în căutare de nurori. Se vorbea îndeosebi de beizadea Costachi, feciorul cel mai mare al lui Grigore Vodă, pe care Catrina doamna şi-ar fi pus ochii pentru fata ei. Tancoigne, consulul Franţei la Iaşi, scria lui Damas că vor s-o mărite pe domniţa Elena „avec la beyzadé Ghica, fils du prince de Valachie, quoi qu'il soit de notoriété publique que la famille Ghica de Valachie a toujours refusé cette alliance".

Iată o nouă informaţie greşită a acestui consul, care mereu şi cu orice prilej căuta să scadă pe Ioniţă Vodă şi pe Catrina doamna. Este adevărat că această căsătorie fusese proiectată, însă fiul lui Grigore Vodă, beizadea Costachi, se afla ostatic la Constantinopol ca şi fiul lui Ioniţă Vodă, beizadea Niculachi. Erau de altfel amîndoi prieteni, amîndoi nemulţumiţi de şederea lor acolo. Căsătoria lui beizadea Costachi Ghica cu domniţa Elencu Sturza nu s-a făcut fiindcă tînărul era îndrăgostit de altă femeie, pentru care făcu şi un bocluc de pomină, despre care pe larg vom vorbi la capitolul domniei tatălui său. Ca atare, nu era „de notorietate publică faptul că familia Ghica din Muntenia a refuzat întotdeauna alianţa cu familia domnului Moldovei", după cum spunea Tancoigne, fiindcă neamurile aceste stăteau pe aceeaşi treaptă a arhondologiei şi nu i-ar fi putut fi ruşine unui Ghica să se însoare cu o Sturzoaică, mai ales cînd aceasta era şi domniţă — şi mai ales atunci cînd de notorietate publică era altceva: că tatăl lor îşi părăsise nevasta, o domniţă Hangerli, pentru a se însura cu o Săvescu, iar beizadelele ele însele, care nu erau de loc înfumurate, au făcut aproape toate mezalianţe, însurîndu-se cu fete din neamurile Costescu, Co-

resi, Moscu şi Duport, neamuri ai căror strămoşi nu se coborau din Tata Noe.

Aşadar, domniţa Elencu, trebuind să mai aştepte pînă l-o cădea doamnei în palmă un ginere pe placul ei, rămînea acum de însurat, şi cît mai în grabă, beizadea Nicolachi, pentru că altfel i s-ar fi putut întîmpla să urmeze pilda cea rea a prietenului său Costachi Ghica.

Băieţii aceştia amîndoi, de cum sosiseră la Constantinopol ostateci, fură atît de plictisiţi de viaţa de acolo de care erau cu totul străini, încît rugară pe părinţii lor să-i cheme îndată înapoi. Costachi Ghica ameninţase chiar pe tatăl său, că dacă nu-l aduce în ţară, sau va fugi singur sau va face una lată, după cum mai tîrziu o şi făcu. Dar nu de bună voie se despărţiseră domnii de copiii lor, ci pentru că aşa era din vechime obiceiul la Poartă ca voievozii ţărilor dunărene să-şi trimită fiii ostateci, să-i aibă la mînă pe ei în caz de „necredinţă a slujbaşilor hospodari". Aşa încît nici Ghica, nici Sturza nu putură să facă beizadelelor pe plac, scriindu-le la rîndul lor, mai cu rugăminţi şi mai cu ameninţări, să binevoiască a avea răbdare şi să stea liniştiţi, căci altfel le pericliteză lor domniile. Dar se pare că băieţii nu ascultară de sfaturile părinteşti, lucru de altfel destul de firesc, fiindcă dacă altă dată fiii domnilor fanarioţi cînd erau ostatici la Poartă erau acasă la ei şi se simţeau prin urmare foarte fericiţi, acum lucrurile stăteau cu totul altfel cu feciorii aceştia de moldoveni şi de munteni, care nici cu grecii de acolo nu aveau legături, necum cu turcii a căror limbă nu o cunoşteau şi ale căror obiceiuri şi fel de viaţă li se păreau ca din altă lume. Ca atare, ei începură să ducă o viaţă neregulată, legîndu-se de toate femeile de pe stradă şi împrietenindu-se cu oricine, „avec des gens peu considérés", cum scria consulul Prusiei regelui său [27]. Încă de la 25 noiembrie 1822, adică abia după trei-patru luni de şedere printre turci, ei primiră poruncă de la Poartă să nu mai părăsească localitatea Cenghilchioi de pe malul asiatic al Bosforului, „qui leur a été assigné pour demeure".

De la o vreme însă, purtarea lor îndreptîndu-se, ei fură sloboziţi de acolo şi, beizadea Niculachi în tot cazul, pare a se fi liniştit. Dar neavînd voie să se lege de

femeile de pe stradă, iar turcoaicele trăind închise în haremuri, băiatului îi trebui o nevastă.

Dincolo, la Iaşi, mamă-sa avea grijă de el. După mai multe dibuiri, alegerea ei se îndreptă asupra fetei lui Dumitrachi Ghyka de la Comăneşti, Maria.

Frumuseţea acestei fete era ca din poveşti. Toate mărturiile timpului, rapoarte consulare sau memorii particulare, sînt de acord să ne-o arate pe „Coana Marghioliţa", nu numai în tinereţe, dar chiar tîrziu, după ce împlinise peste 40 de primăveri, ca pe cea mai frumoasă şi cea mai fermecătoare femeie din cîte a cunoscut Moldova în veacul trecut. Sînt bărbaţi care cunoscînd-o la peste 70 de ani, au fost emoţionaţi văzînd-o numai, la gîndul faimei frumuseţei ei — printre care chiar Titu Maiorescu. De altfel, a şi nenorocit pe destui... dar povestea ei, pe care vom găsi-o răzleaţă în toate capitolele acestei cărţi, va trebui spusă o dată, întreagă, cu fermecătoarele amănunte pe care i le cunoaştem. Deocamdată, să începem cu începutul, nunta ei, căci atunci abia a intrat în istorie coana Marghioliţa, născută Ghica, măritată N. Sturza, C. Sturza şi Rosetti-Roznovanu.

Sîntem în toamna anului 1824.

Cei mai de seamă din marii boieri erau încă în străinătate, urmînd a face o îndîrjită opoziţie împotriva lui vodă. Totuşi cîţiva din ei se întorseseră din primăvară, printre care unul din „stîlpii ţării", Dumitrachi Ghyka de la Comăneşti, fiul lui Costachi Ghyka, vestitul nepot al lui Grigore Vodă, decapitatul din 1777.

Logofătul Dumitrachi avea două sute de mii de fălci în pămînt — două sute de mii — şi numai trei copii : pe Nicu Ghyka, însurat cu Catrina Plagino, pe Elena Alexandru Sturza „contesa" şi pe frumoasa Maria.

Gheorghe Sion, care a cunoscut-o bine, spune despre ea că „toate graţiile din mitologie îi făcură parte din darurile lor : corpul, talia, spiritul, toate erau în perfecţiune la dînsa şi se putea zice că reprezenta idealul frumuseţii perfecte. Dotată cu aceste daruri de la natură, cu educaţia îngrijită ce căpătase în sînul familiei sale, cu frumoasa zestre ce avea în perspectivă, ea putea rîvni la treapta cea mai înaltă a ursitei". Autorul acesta „qui en a pincé lui aussi" ne mai spune că întîia

dată cînd a zărit-o „a rămas trăsnit la vederea acelei frumusețe", „căci era în adevăr ceva care nu mai văzusem, ceva ce nici putusem visa, ceva ce-mi închipuia în minte pe Ileana Cosînzeana, pe Elena Menelau sau pe Afrodita din mitologie". Fiind astfel înzestrată de natură, Cosînzeana noastră nu putea iubi, firește, ca în romane, decît pe un bărbat tînăr, frumos, deștept și spiritual, care la rîndul lui era nebun de îndrăgostit de ea. Pe tînărul acesta îl chema Beldiman. Dar în clipa cînd căsătoria lor era gata să se și facă, se ivi deodată Catrina Sturza, doamna țării, care stricînd idila lor de dragoste, ceru mîna Mariei pentru fiul ei, beizadea Niculachi.

Pentru ea, pentru Catrina doamna, căsătoria aceasta însemna înrudire cu una din cele mai mari și mai influente familii din Moldova, aducînd în același timp în viitorul cămin al oropsitului ei fiu, frumusețea și bogăția — căci firește că cele 200 000 de fălci de împărțit în trei, au jucat și ele un rol în alegerea doamnei. Pentru Ghiculești însemna cinstea unei încuscriri domnești. Tîrgul nu fu lung și părinții fetei nu luptară prea mult pentru a o convinge să-și jertfească dragostea pe altarul vanității. Pe la începutul lui octombrie căsătoria fu hotărîtă și cîteva zile mai tîrziu, într-o duminică, se sărbătorea la curtea domnească din Iași „logodna prin procurațiune", deoarece tînărul mire se afla, după cum știm, la Constantinopol.

Acum, întrucît băiatul nu putea părăsi malurile Bosforului, urma deci ca nunta să se facă acolo, iar întrucît Ioniță Vodă nu-și putea părăsi scaunul, urma ca el să fie înlocuit prin altcineva. Cine-l putea înlocui mai bine decît soția lui, mama mirelui, doamna țării, cea care era de fapt adevărata autoare a acestei viitoare fericiri casnice?

Pregătirile de plecare începură îndată după logodnă, cu multă bătaie de cap pentru chibzuirea alaiului și a popasurilor drumului, a nunții de-acolo, a darurilor și cîte toate. La 14 octombrie sosi la Iași un tătar trimis din Stambul la Cuciuc-Ahmed [28] pentru a arăta doamnei unde va fi găzduită și felul cum va fi primită în capitala împărăției.

De fapt, protocolul ce urma să aibă loc acolo era cu totul neobişnuit, deoarece niciodată nu se mai întîmplase de-a lungul veacurilor ca o doamnă în scaun să fie primită la Constantinopol. Aşa încît era şi foarte firesc că umblau fel de fel de zvonuri despre sosirea la Iaşi a acestui tătar, despre care se zicea că a venit să vestească ba mazilirea lui 'Sturza din scaun, ba trimiterea sa la Bucureşti în locul lui Ghica Vodă, care ar veni domn în Moldova, ba război, ba pace, numai un lucru nu voia să creadă nimeni, anume adevărul, care era acel că venise bietul tătar să arate doar numai în ce fel şi chip va fi primită Catrina doamna şi unde va fi găzduită în capitala împărăţiei semilunei. Vestita gura rea de Tancoigne, consulul Franţei, merge pînă a spune că „Ce mariage du beyzadé retenu en otage à Constantinopole est le prétexte du voyage de la Princesse“ [29].

În ziua de 24, lucrurile fiind hotărîte în toate amănuntele lor, Ioniţă Vodă, deşi cam bolnav, chemă la curte pe domnul acela Tancoigne şi-i vorbi de plecarea soţiei lui, care va lua în domnescul ei alai, în afară de logodnică, pe beizadelele Costachi şi Iorgu şi pe domniţa Elencu. „La Iaşi“, îi spuse vodă, „va rămîne cu mîne numai beizadea Alecu“. Dar Tancoigne nu se lăsa bătut. El voia numaidecît să informeze greşit pe ministrul său de la Paris : „On cherche a pénétrer les motifs qui peuvent determiner la Princesse à faire, au commencement de l'hiver et dans un âge assez avancé, un voyage long et pénible, pour assister aux noces de son fils“.

După cum se vede, diplomaţia franceză de după Restauraţie cam lăsa de dorit. Căci doamna pleca pentru nuntă şi nu pentru altceva. La 9 noiembrie ea părăsi Iaşii, cu mireasa, cu domniţa şi cu cele două beizadele mai sus arătate. O întovărăşea o escortă de 100 de turci sub comanda lui Ahmed Agà, care urma s-o ducă numai pînă la Silistra, de unde urma s-o ia alaiul împărătesc s-o ducă la Constantinopol.

Doamna luase cu ea „toate juvaierele şi toată argintăria sa“ [30], amănunt deosebit de interesant. Iar cheltuielile drumului ar fi fost acoperite „printr-un împrumut

de 200 000 de piaştri făcut la Botoşani, care este apanajul doamnei“ [31].

Prin Vaslui, Bîrlad şi Tecuci, apoi prin Focşani şi Urziceni, alaiul domnesc soseşte abia la 20 noiembrie la Silistra şi la 6 decembrie la Constantinopol.

Acolo, doamna, domniţa, beizadelele şi frumoasa mireasă fură găzduite într-unul din marile şi luxoasele palate de la Ortachioi, pe malul european al Bosforului, cam în dreptul localităţii Cenghilchioi de pe celălalt mal, unde locuia mirele. Despre întîlnirea acestuia cu viitoarea lui nevastă nu ştim nimic. Ştim numai că lucrurile fuseseră atît de bine pregătite, încît la 12 decembrie, şase zile după sosirea miresei acolo, se şi făcu nunta „cu mare pompă, în palatul locuit de Catrina doamna, la Ortachioi“. Crisantos, patriarhul din Constantinopol, făcu slujba cununiei, punînd cu mîna lui împletiturile de lămîiţă pe frunţile smerit plecate ale tinerilor căsătoriţi.

Nună mare, doamna însăşi.

Era o femeie de 60 de ani, „dans un âge assez avancé“, vorba lui Tancoigne. Dar părul încă foarte negru, culorile feţei fragede ; fără zbîrcituri, doar cîteva cute ceva mai brăzdate. Încolo, frumoasă de loc. Nici c-a putut fi vreodată : un nas mare — nu încovăiat, dar lung — o gură, de, ca la o femeie de 60 de ani, sprîncenele stufoase şi împreunate, ochii destul de stinşi. Dacă te uitai însă bine la ea şi dacă ştiai să-i citeşti în faţă, femeia aceasta plăcea, fiindcă arăta a fi bună, blîndă, şi totuşi energică — foarte dintr-o bucată, — aşa cum era şi soţul ei. Vrednica lui jumătate.

Dacă portretul ei este, după cum bănuim, chiar din vremea aceea, făcut la Constantinopol, atunci ştim că doamna purta la nuntă pe cap un turban alb şi la gît, peste beneşul cu blană de samur, o dantelă — sau cum se spunea, şi se mai spune şi azi în Moldova, *horbotă* monumentală, cam în felul celor ce se purtau în Franţa pe vremea lui Ludovic al XIII-lea.

Pe Catrina doamna vom întîlni-o prin ianuarie din nou la Iaşi, cu alte griji de data aceasta. Iar la Constantinopol rămase Marghioliţa, ce-i zicem acum Sturza „ca să sperie Orientul cu frumuseţile ei“, după cum ne

asigură cel care a şi iubit-o şi admirat-o şi bîrfit-o, Gheorghe Sion, autorul multor frumoase amintiri. Din scrisorile sale exagerate şi deseori mincinoase, aflăm că „succesele ei au fost în adevăr imense. Cavalerii cei mai străluciţi din legaţiunile puterilor europene, înşişi unii din ambasadori, se roteau împrejurul frumoasei moldovence ca albinile împrejurul roiurilor, şi se făceau certuri mari, chiar sîngeroase, între cei ce aspirau la amiciţia sau favorile sale. S-a vorbit că însuşi seriosul sultan Mahomed, care domnea pe atunci, văzînd-o într-o zi la paradă, la Sfînta Sofia, ar fi fost fulgerat de vederea ei şi că aflînd cine este, a trimis de *a o aduce*, împreună cu soţul ei, pentru ca s-o admire de aproape. S-a vorbit chiar că padişahul, într-un moment de exaltaţiune, ar fi invitat-o să viziteze haremul imperial...".

Dar nouă ne e teamă că, într-un moment de exaltaţiune, autorul celor „O sută şi una fabule" nu s-a sfiit de a o aduce cam alături de adevăr.

Dar s-o lăsăm deocamdată pe coana Marghioliţa la Constantinopol şi să ne întoarcem la Iaşi.

Acolo, pentru Ioniţă Vodă, lucrurile mergeau greu. Lupta pe care o dusese de la începutul domniei împotriva boierilor retrograzi refugiaţi peste Nistru şi Prut, departe de a se potoli se întesea mereu. Aceştia nu-i puteau ierta felul său „democratic" de a guverna, sfătuit de „cărvunari" care-i cereau „Constituţia" şi înconjurat de boiernaşi de mîna a doua, care „tăvăleau boieriile". Pînă şi boierii rămaşi în ţară ca să-l ajute, vezi doamne, de-a domni, îi luau pe Ioniţă Vodă de sus, cu fumurile lor nesuferite, care-l băgau pe bietul om în răcori. Chiar marele logofăt Costachi Conaki, fost cărvunar şi el şi om foarte de treabă, se ispitise să-i scrie în răvaşul de felicitare pentru căpătarea domniei : „Dumnezău ia pre cel lipsit şi mic, pre cel părăsit şi uitat, şi-l suie".

După întoarcerea unora din retrograzi în ţară, lucrurile merseră firește şi mai rău. Cuiul era acum în casă.

Boierii aceştia se făceau pe zi ce trecea mai dîrji şi chiar mai obraznici. Vodă fu nevoit să tălmăcească la Poartă şubreda lui situaţie şi să ceară învoirea de a

pedepsi pe vinovați cum va crede el de cuviință, chiar cu moartea. Iar în ziua cînd primi firmanul sultanului prin care i se învoiau toate cererile, Ion Sandu Sturza își adună boierii, mari și mici, în spătăria domnească „și norod ca la o mie de oameni, cu ușile mari deschise“ [32] poruncind să fie citit firmanul cu glas tare ca să audă toți. Apoi, în picioare lîngă scaunul domnesc, ținu următoarea cuvîntare, care este una din cele mai frumoase din antologia oratoriei române :

„Am socotit a vă dobîndi dragostea prin blîndețe, dar m-am amăgit, și bunătatea mea v-a făcut a uita datoriile ce vă supun scaunului acestuia pe care stau eu astăzi. Amintiți-vă că noi l-am pierdut prin intrigile noastre și prin goana unuia asupra altuia, de l-au stăpînit apoi străinii atîția ani. Și dacă s-a milostivit dumnezeu a ni-l dărui iarăși precum l-am avut, ce voiți acuma să mai faceți ? să-l mai pierdeți din nou precum l-ați mai pierdut ?... Drept aceea vom lua domnești le noastre măsuri, întrebuințînd topuzul și sabia spre înfrînarea celor neînțelepți și veți cunoaște de astăzi că are cine a vă stăpîni !“ [33].

Iar logofătul Constantin Balș a ieșit în fruntea boierilor, și închinîndu-se a răspuns : „Așa să fie, măria ta“ și s-au dus toți acasă foarte turburați.

A doua zi au cerut mulți din ei pașapoartele, cărora unora li s-au dat și altora nu, și au început arestările și surghiunurile „cît nu mai ajungeau nici cai de poștă, nici zapcii, care să le ducă la locurile de surghiun“.

Aceste se petreceau în iunie 1824.

Pe urmă, în toamnă, spre a îmbuna lucrurile, Ioniță Sturza se încuscri cu Dumitrachi Ghica, unul din stîlpii țării, precum mai sus am văzut. Dar boierii nu vrură să știe de nimic. Pe cînd doamna se afla la Constantinopol, la nunta fiului lor, domnul trebui să înfrunte noi și nenumărate neajunsuri din partea tuturor.

În ziua de Crăciun, 1824, cînd au venit boierii la curte să ureze domnului cele cuvenite, vel logofătul Teodor Balș nu i-a sărutat mîna, ceea ce l-a pus pe vodă în toate halurile. „Il parut excessivement irrite“, scria Tancoigne lui Damas.

Tot pe atunci vodă primi o scrisoare de la autoritățile ruse pe plicul căreia era următoarea adresă :

„Dumnealui vornicului Ion Sturza, șeful guvernului din Moldova".

Cancelariile împăratului Alexandru nu-i mai recunoșteau nici calitatea de „Hospodar".

Domnul plecă la Bobotin, moșia Roseteștilor din Huși, să se mai răcorească. Întors după cîteva zile la Iași, Cuciuc-Ahmed și Divan Effendi începură a glumi între ei, la curte, vodă fiind de față, vorbind „despre gustul domnitorului pentru excursiile pe malul Prutului". Ceea ce-i făcu pe Tancoigne, care era și el acolo, să se indigneze în sfîrșit și el și să scrie ministrului său că „gluma a fost obraznică și nedreaptă, căci nu se poate bănui că acum, cînd toată familia lui este la Constantinopol, să se gîndească el să fugă".

Prin urmare, toată lumea împotriva lui vodă, nu numai boierii și muscalii, dar și turcii acum, care fuseseră doar singurul lui sprijin ! Se întîmplase oare ceva ? Se întîmplase că turcii nu se mai simțeau în stare să țină piept rușilor. După războaiele din 1711, 1736, 1768, 1787—92 și 1806—12, Poarta, aproape întotdeauna învinsă, pierduse atît de mult din prestigiul ei de altădată, încît țarul începuse să dicteze fără ca ea să mai îndrăznească a crîcni. Așa încît, dacă Ioniță Sturza, numit domn fără consimțămîntul rusesc, avusese firește sprijinul sultanului atîta vreme cît relațiunile dintre Poartă și Petrograd erau încă încordate și legăturile diplomatice rupte — acum că, de curînd legăturile aceste se restabiliseră, domnul Moldovei ajunse la cheremul muscalilor, fără ca Poarta să mai îndrăznească a susține pe „dumnealui vornicul, șef al guvernului din Moldova".

Profitînd de aceste împrejurări, boierii refugiați se întoarseră în Moldova, mai semeți decît înainte și mai amenințători. Își luară moșiile din nou în primire și cerură niște privilegii exorbitante, pe care nu le mai avuseseră niciodată înainte. Iar Vodă, cu inima frîntă, le făcu pe plac, căci nu mai avea de nicăieri nici un sprijin decît doar de la cărvunarii lui, cu care totuși urma a cîrmui țara mai departe. Oamenii aceștia „ridicați într-o noapte

din pivniță în pod", după cum umbla vorba pe atunci, precum și rudele sale, îndeosebi fiul său beizadea Iordachi, erau singurii săi sfetnici. Pe boierii cei mari îi ținu mai departe în afară de trebile publice.

Totuși boierii aceștia erau și ei buni la ceva : la încusoriri, fiindcă odată că-i avea pe capul lui, la Iași lîngă dînsul, și că fusese silit „să-i scutească de *toate dările*", apoi mai bine să-i aibă prieteni decît dușmani. Și astfel, după ce se încuscrise în 1824 cu Dumitrachi Ghica, în 1825 se încuscri cu fratele acestuia, marele logofăt Alecu Ghica. Adevărat că acesta era, nu cărvunar, ferească dumnezeu, însă „liberal și naționalist", un om cinstit și bun, iar mai tîrziu mare partizan al Unirii. Pe fiul acestuia, pe Grigore Ghica „cel mai frumos bărbat din Moldova" își puse doamna Catrina ochii pentru fiica ei domnița Elencu. Se vede treaba că doamna lui Ioniță Vodă, deși ea însăși slută, avea un simț estetic deosebit : pentru fiul ei alesese pe cea mai frumoasă fată din Moldova și pentru fiică pe cel mai frumos bărbat.

Cît despre domnița Elencu, avea o înfățișare plăcută, dar frumoasă nu era. Cele două portrete ce ne-au rămas de la ea o arată cu niște ochi mari, negri, cu năsucu în sus, cu o gură prea mică. Sprîncenele stufoase cu ale mamei sale și o coafură din ceea lume.

Nunta se făcu la curtea domnească din Iași, în ziua de 3 octombrie 1825, și a ținut, după cum era obiceiul pe atunci, trei zile și trei nopți.

Unul din fiii domnului, probabil beizadea Iordachi, se duse acasă la Alecu Ghica să ia pe mire să-l ducă la curte. Se zice că șlicele lor erau atît de mari — baloanele cele de piele de miel — încît nu putură oamenii să se urce amîndoi deodată în caretă fiindcă se ciocneau șlicele unul de altul. În sfîrșit, se așezară amîndoi în fund, ținînd capetele plecate de o parte și de alta și astfel sosiră la curte. Acolo, lume multă fireşte, toată boierimea cea mare, dar și toți cei urcați într-o noapte din pivniță în pod, precum și negustorii cei bogați și consulii toți. Slujba o făcură mitropolitul Moldovei și episcopul de Huși, care au primit de la vodă în dar fiecare cîte o blană de zebelin. În timpul slujbei, la Isaia dănțuiește, Ioniță Vodă aruncă el însuși cu doamneas-

ca-i mînă peste boieri şi jupînese bani mărunţi de aur, vreo 140 de ruble. Încolo, Lagan, vice-consulul Franţei, cel care înlocuia pe Tancoigne rechemat la Paris, arată într-un raport către ministrul său că nunta nu era din cele mai bogate şi că „les deux plus belles pièces de la fête étaient deux mats de cocagne, surmontés de deux mouchoirs contenant 180 piastres chaque"... „Quant au vieux boyard Miclescu, coryphée de la danse nationale qui suit immédiatement la cérémonie religieuse, il a reçu un caftan fort mesquin". În schimb, mirele primi caftan de vel postelnic „ad honores" şi fu făcut mare cămăraş efectiv. Pe urmă se va tot înălţa în rang pînă va ajunge domnul Moldovei. Dar în ziua aceea domniţa Elencu „femeie cinstită, gospodină de frunte, mamă bună, lipsită însă de cultură şi de ideal", după cum o caracterizează Radu Rosetti — nu va mai fi de mult soţia lui, precum mai jos se va vedea.

*

Anul 1826 e acel al Convenţiunii de la Cetatea Albă — căreia se zicea pe atunci încă Akerman — prin care se restabiliră definitiv relaţiunile rupte de cinci ani între Poartă şi Petrograd şi prin care se regulară împrejurările din Moldova şi din Muntenia, restabilindu-se domniile de 7 ani ale voievozilor lor, care urmau „să fie aleşi de divan cu învoirea ţării şi numai recunoscuţi de Poartă *după o prealabilă înţelegere cu ambasadorul rusesc*, ce-şi păstra dreptul de intervenţie la orice schimbare de domnie". O nouă capitulare deci a mîndrului padişah, care începea să nu mai fie umbra lui Alah pe pămînt.

*

Curînd după aceea sosi în capitala Moldovei, în drumul său spre Ţarigrad, contele de Ribaupierre, noul ambasador rus la Poartă.

La Curtea domnească i se dete domnului conte „un bal împărătesc", cel dintîi mare bal pe care-l văzură ieşenii în vechea curte voievodală de la Pendedeca şi de la „tîlharii lui" încoace.

„Toate odăile şi saloanele de sus şi de jos au fost iluminate cu mii de lumînări de ceară albă", ne spune Manolachi Drăghici, care era acolo. „Muzici europene şi lăutari sunau în toate părţile, iar boierii au jucat în trei saloane, în acel mare din mijlocul curţii, în spătăria doamnei despre harem şi în sala divanului". „Erau la 2 000 de persoane adunate, adică boierimea toată, diplomaţii străini şi negustori de toate stările, care aceştia aveau locul lor în rîndul de jos, cu muzici şi mese deosebite, unii în odaia vistieriei şi alţii în camera gospod, unde se află astăzi divanurile" (adică în 1857, cînd scria Drăghici aceste rînduri). „Cheltuiala acestui bal au ţinut la o sută de mii de lei".

Afară, la poartă, s-o fi uitat printre zăbrele, suspinînd, dama ce cu cinci ani în urmă ţinea cel dintîi loc în balul tîlharilor, Marghioala Hizichioaia.

„Apoi", mai zice Manolachi Drăghici, „a dat şi elciul rusesc (adică ambasadorul) o masă de 400 de persoane la consulat boierilor, şi îndată s-au pornit".

Pînă în vara viitoare, 1827, curtea domnească fu liniştită. Catrina doamna, despre care am văzut că-şi deschidea şi ea uneori „spătăria despre harem", avea acum grijile ei anume, care nu mai erau nunţile copiilor, ci rotunjirea unei averi care fusese prea puţină la urcarea în scaun, dar care trebuia neapărat mărită, să nu le rămîie acelor copii, după moartea lor „numele de săraci" pe care-l avusese mai înainte această ramură a Sturzeştilor. Atunci se puse ea să-şi adune de sîrg toate veniturile ce i se cuveneau ca doamnă, de la Botoşani, oraşul ei, sau din alte părţi, ca acei 6 000 de lei ce-i cerea de la Costachi Canano „din birul ţiganilor, dintr-o socoteală în rămăşiţă". De la acel Costachi Canano, nepotul de soră a Catrinei doamnei se şi mai împrumuta cu bani la nevoie, după cum vedem din scrisoarea comisului Gheorghe Carp, din februarie 1825, care-i scria „stăpînului conu Costachi" că „pentru suma de bani ce ai a împrumuta măriei sale doamnei, îi poţi da în idarelli vechi şi măria sa primeşte a fi bani în acest fel de monedă şi mi-a şi poruncit să viu în astă seară la dumneata ca să-i primesc, căci mîine dimineaţă porneşte tătarul la Ţarigrad. Eu aş fi venit singur la dumneata

pentru aceasta, dar mă aflu bolnav şi putinţă nu-mi este ca să ies din casă. Deci trimit pe frate-meu, căruia vei binevoi a număra suma banilor cu care eşti hotărît a împrumuta pe măria sa doamna, şi pentru cîţi bani vei da dumneata fratelui meu, mîine, întîlnindu-mă cu dumneata sau la curte sau acasă, voi da sinetul meu".

Cu bani strînşi „din biruri în rămăşiţă" sau împrumutaţi cu dobîndă mică, cumpără Catrina doamna partea Săuceştilor a cumnatului Manolachi monahul, moşia Manta şi via de la Copou, luată ieftin de la arhimandritul Sofronie, fratele lui Gherasim, episcopul Romanului. „Aceste vii", scria doamna, „le-am împodobit eu cu cîteva zidiri, cu hotărîre că spre folosul meu să le am". Şi în adevăr că foarte spre folosul ei fu casa aceea făcută la Copou, mare, frumoasă, interesantă astăzi încă, fiindcă acolo îşi petrecea ea zilele de zăduf ale verei din 1827, după arderea curţii domneşti.

Ce tristă poveste a mai fost şi focul acela de la Iaşi, cînd a ars a treia parte din oraş şi curtea domnească aproape pînă în temelii şi toată arhiva Ţării Moldovei!

Era în ziua de 20 iulie 1827, la ceasul 4 după amiază. Ioniţă Vodă juca, zice-se „préférence" cînd a venit să i se spuie că arde oraşul. Numai ce a ridicat puţin ochii de pe cărţi şi a răspuns liniştit că nu e treaba lui, ci a agăi şi a hatmanului. Dar focul, care începuse de la casa lui Ilie Burchi, poreclit Zmăul, lîngă Academia de mai tîrziu, se întinse din cauza vîntului cu o aşa repeziciune, că peste o jumătate de ceas flăcările cuprinseră şi palatul, nedîndu-i răgaz lui vodă să-şi isprăvească partida de cărţi. A fost silit să fugă împreună cu doamna şi cu beizadelele, poruncind doar în grabă lui delibaşa Gherghel, şeful gărzii, să caute, dacă n-o putea să stingă focul, măcar mobilele şi lucrurile sale şi ale domnei să i le scape. Se zice că încercarea aceasta ar fi costat viaţa „a treizeci de oameni de-ai lui Gherghel, carele, cuprins el însuşi de flăcări, s-a aruncat în havuzul din curte, scos apoi de păr de nişte ţigani domneşti".

Din lucrurile domnului s-au scăpat totuşi cîte ceva — nu prea mult — dar în schimb „s-au topit ispisoacele şi actele vechi ale pămîntului, aflătoare în arhiva vistieriei şi a divanului, ce se ţinea de izbaşa, condi-

carul curții, avînd 4 aprozi de pază". Au ars și clădirile mai de seamă ale Iașului, ca Mitropolia, Trei Ierarhi, biserica catolică, consulatul Prusiei și hanul turcesc. A doua zi încă, la 21 iulie, focul nu era cu totul stins. Lagan, consulul Franței, scria lui Damas : „Tout fume encore en ce moment. On ne voit que des gens au désespoir qui pleurent sur la place où ils ont perdu leur fortune ou leurs parents et amis". Iar Drăghici ne arată că „Ion Vodă și Catrina doamna s-au mutat în casele spătarului Petrachi Cazimir, unde au domnit...".

Lunile august și septembrie pare însă a le fi petrecut doamna mai mult la via de la Copou, în casa „împodobită de ea cu cîteva zidiri", printre care o terasă mare deasupra bolții de intrare de unde se întinde vederea peste tot orașul, o foarte frumoasă seră de flori, un chioșc pe-o movilă în mijlocul grădinei și altele la fel.

În octombrie erau cu toții iar la Iași, în noul palat, fost casele Cazimir, unde se așezară pînă la clădirea din nou a curții domnești, pe care însă n-o mai apucară (casa lui Petrachi Cazimir era la vale de Petre Bacalu, în strada Academiei, pe locul unde este azi Liceul Național).

Nu era încă domnul bine așezat în noua sa locuință, că iată vine într-o zi la dînsul dumnealui aga orașului să-i spuie că a sosit la Iași un rus numit Leprandi, care a tras în gazdă la banul Pascu, zicînd că vine de la București, unde fusese „pentru interesuri de familie". Dar, zicea dumnealui aga, lumea spune că pentru altele a venit rusul la Iași, că e vorba că iar s-au stricat muscalii cu turcii și poate o fi la primăvară război și Leprandi acesta „lucrează în secret pentru înlesnirea trecerii rușilor, unit cu unii din boieri, adunînd știință de ce producte sînt în Moldova, pe la care moșii anume, și strîngînd volintiri după pilda grecilor".

Auzind vodă cuvintele aceste, strașnic se mînia și porunci agăi să meargă acasă la banul Pascu, să-i spuie rusului că în 24 de ceasuri să iasă din Iași, altfel „îl va trece hotarul cu nepus în masă".

„După care răspuns încă mai cercînd Leprandi a amîna purcederea sa prin mijlocirea consulatului ru-

sesc, zicînd că ar fi bolnav, nu i s-au trecut mijlocirea nici într-un chip, rămînînd Sturza nestrămutat din hotărîrea ce făcuse — şi s-au pornit".

Aşadar, Ioniţă Vodă rămăsese acelaşi om dintr-o bucată, căruia de nimic nu-i păsa, nici de consulul rus şi la urma urmei, vasăzică, nici de domnia lui — ca vornicul Ilieş, străbunul său din alte veacuri.

Dumitru Moruzi, nepotul lui beizadea Niculachi, ne istoriseşte despre Ioniţă Vodă, care era bunicul tatălui său, următoarea frumoasă anecdotă :

Odată, un consul al nu ştiu cărei puteri îşi anunţă vizita. Vodă se îmbrăcă în haine domneşti ca să-l primească. Acela avu necuviinţa să se înfăţişeze în jachetă şi cu vărguţa în mînă. Vodă îl primi foarte amabil, îl pofti să şadă şi-l rugă să-l aştepte puţin că vine îndată. Ieşi din odaie şi peste puţin veni iar în halat, papuci şi cu ciubucul în gură. Apoi, trîntindu-se pe divan, vorbi cu domnul consul ca un bun şi vechi prieten".

Ce om, doamne ! şi cîtă plăcere să vezi că mai erau, pe atunci, astfel de români ! În clipele cele mai grele, tot întregi, cu adevărul pe buze cum îl aveau şi în suflet.

Acuma, cu Leprandi rusul, iată cum s-a isprăvit povestea aceea. Trecuseră abia şase luni de cînd îi trimisese Vodă răspuns, că de nu pleacă în 24 de ore îl va trece hotarul cu nepus în masă — şi mai trecuse în iarna aceea ca un vînt de nebunie peste biata ţară, cu fel de fel de zvonuri venite nu se ştie de unde, cum că un nou şi groaznic război ruso-turc este de neînlăturat. Dar primăvara venise şi încă nu se arăta nimic. Pe la sfîrşitul lui aprilie ieşise vorba că se gătesc ruşii să intre în Moldova, dar firesc că nimeni nu putea crede astfel de smintite cuvinte, căci nu erau doar să treacă muscalii Prutul pînă nu se va declara războiul.

La 23 aprilie, după amiază, cam pe la 5, stătea vodă în salonul său din casele Cazimir şi vorbea cu boierii despre întîmplările aceste şi despre credinţa lui că nu vor putea ruşii să treacă aşa de curînd Prutul — cînd deodată se deschise uşa şi dinaintea lui se înfăţişă Leprandi acela cu stabul său major, care închinîndu-i-se, îi zise, nu fără ironie firească : „Mon Prince, combien

d'hommes vous faut-il pour votre garde ?" — Prințule, de cîți oameni ai nevoie pentru straja dumitale ?

Vodă, fără a se scula dinaintea lui, decît numai plecînd capul în chip de închinăciune, se întoarse la boierii săi, întrebîndu-i :

— „Ce zice ?".

fiindcă nu cunoștea limba franceză.

Grigore Ghica, ginerele măriei sale, tălmăcindu-i cuvintele rusului, vodă îi răspunse liniștit :

— „Spune-i dumisale că de vrea să mă păzească din poruncă, să-și urmeze datoria cum știe, iar de vrea să-mi facă ţeremonie, îi mulțumesc, că n-am trebuință de strajă rusească, fiindcă pe mine mă păzește dumnezeu !".

*

Leprandi, care trecuse Prutul în dimineața aceea cu prima avangardă rusească, intrat în Iași, înconjurase palatul cu un polc de ulani, îi dete lui Ioniță Sturza „doi unter ofițiri la ușă și un ofițer de ordonanță, precum și în ogradă caraula de cinste obișnuită" [34].

Cu aceasta se încheie și domnia lui, la 23 aprilie 1828, după cinci ani și jumătate de ocîrmuire.

Leprandi, după ce luă pe agă cu dînsul pentru a-i împărți oștile la cuartire, numi în locul prizonierului voievod un fel de căimăcănie compusă din patru boieri din cei mari : Alecu Ghica, Răducanu Rosetti, Mihai Sturza și Costachi Balș, — iar trei zile mai tîrziu, după intrarea în Iași a restului armatei rusești, îl ridicară și pe vodă „împreună cu doamna și cu ce au putut lua din bagajele sale", trimițîndu-i la Sculeni, pe malul Prutului „unde a rămas în carantină pînă va fi trimis la Bender".

Cu toată grija Catrinei doamnei de a-și rotunji averea pe cît cu putință, starea lor financiară, după aproape 6 ani de domnie, era încă în așa hal, încît părăsind curtea domnească ei nu fură în stare să-și plătească slujitorii — deși Mihai Sturza și consulul Tancoigne nu încetaseră în tot timpul acesta de a-i arăta pe Ioniță Vodă, pe Catrina doamna și pe toate beizadelele ca pe niște jefuitori ai banului public !

De la Sculeni, Ioniță și Catrina Sturza n-au fost duși la Bender, ci la Soroca, în ținutul căreia avea doamna moșia ei de zestre, Ciricăul, unde s-au așezat amîndoi bătrînii, el de 66 de ani, ea de 64 „nearestuiți, dar nici slobozi să iasă...".

Viața lor acolo a fost îndestul de amărîtă. Ciricăul, pe care o stăpînea doamna în devălmășie cu surorile ei, Elena Donici, Safta Catargi și Maria Lazu, fusese în vremuri administrată de fratele lor, logofătul Iordachi-Roznovanu, în calitate de epitrop al surorilor. În această calitate el luase scrisorile moșiei „cu făgăduința ca să scoată copii și să le întoarcă... Dar, neurmînd făgăduința aceasta... osebit de împresurări dintre mejieși, i s-ar fi luat doamnei Catrinei și a treia parte din moșie în folosul celorlalte surori ale înălțimei sale epitrofisite de dumnealui logofătul Roset". Și acum, cînd prin fiul ei beizadea Costachi rămas în Moldova, venea doamna să-și ceară dreptul ei de la moștenitorii răposatului ei frate, i se răspunse că aceștia „nu au nici o știință de asemenea documentări, pricina fiind de 50 de ani și după legiuirea pravilelor urmează a fi stinsă" [35].

Împresurată și furată, doamna se mută cu soțul ei de la Ciricăul Sorocii la moșia Manta, zisă și Vadul lui Isac, din ținutul Călugai, pămînt cumpărat în vremuri de la cumnatul măriei sale, călugărul Manolachi. Lipsa în care trăia o sili să-și vîndă juvaierile și argintăria ce luase cu ea, și de la o vreme surghiunul prelungindu-se, să se mai împrumute cu diferite sume de bani de la grecul Apostolopol, căruia amanetîndu-i moșia Manta, nu o mai putut descurca pînă la moarte.

Așadar, au dus bătrînii acolo un trai chinuit, deși nu chiar așa cum și-l închipuia strănepotul lor D. C. Moruzi, care cu imaginația sa de romancier ne spune că : „Istoria să vă povestească cum a fost arestat și dus peste Prut Ion Sandu Sturza, cum a orbit și de ce boală groaznică a murit".

Istoria nu ne spune nimic din toate aceste. Ioniță Sturza nu numai că n-a orbit, dar mai și mergea încă la vînătoare — și nici n-a murit de moarte groaznică, ci de pneumonie, după cum vom vedea.

Războiul ruso-turc început în aprilie 1828 se sfîrşi încă o dată prin înfrîngerea semilunei. Pacea se încheie la Adrianopol în ziua de 14 septembrie 1829, iar protectoratul rusesc asupra Principatelor Dunărene se stabili prin acel tratat în mod definitiv. Se hotărî atunci alcătuirea vestitului Regulament Organic „baza regimului interior al ţării". Pe de altă parte, pînă la plata integrală a despăgubirilor de război, Rusia îşi stipula dreptul de a ocupa Principatele *drept garanţie*. Astfel contele Palin întîi şi apoi contele General Kiseleff fură timp de 6 ani stăpînii ţărilor amanetate. Sub acesta din urmă s-a lucrat şi s-a votat Regulamentul, pus în aplicaţie în iulie 1831 în Ţara Românească şi în ianuar 1832 în Moldova. Conform acestei legi urma ca după încetarea ocupaţiei să fie aleşi noi domni, care, din cuprinsul tratatului de la Adrianopol, trebuiau să fie investiţi pe viaţă. Dar, datoria Porţii fiind plătită pînă la sfîrşitul anului 1833 şi ocupaţia rusească urmînd deci să înceteze, ţarul Niculai învîrti lucrurile atît de bine încît, convocînd pe reprezentantul Porţii la St. Petersburg, încheia cu dînsul o convenţie (24 ianuar 1834) prin care se stipula că „de data aceasta numai" domnii să fie *numiţi*, nu aleşi. Şi astfel, în înţelegere cu Rusia, Înalta Poartă aşeză domn pe Alexandru Ghica în Muntenia şi pe Mihai Sturza în Moldova.

Mihai Vodă se urca deci în scaunul Moldovei în aprilie 1834, lună cu lună 6 ani după izgonirea unchiului său din ţară. Cum acesta, foarte bătrîn acum, nu mai avea nici o putere de luptă, nici o dorinţă şi nici o putinţă de a lupta împotriva unei stări de lucruri cu totul schimbată — carvunarismul dispărut şi doar ideea ei încă vie, foarte în adîncuri ascunsă — rămînerea lui în surghiun nu mai avea nici un rost. Bătrînul fost voievod ceru deci cu îndîrjire să fie lăsat să se întoarcă în ţară pentru a-şi vedea de trebile lui, de risipita-i avere. Cererea sa, trimisă la Petersburg, fu încuviinţată. La 16 iulie, deci trei luni după urcarea lui Mihai Vodă în scaun, Mirkowici scria domnului Moldovei, următoarele :

„Prinţe, domnul consilier de stat Minciaky mă informează prin nota sa din 2 curent de conţinutul unei scrisori a excelenţei sale domnul conte de Nesselrode care i-a adresat-o pe data de 12 iunie pentru a-l preveni că majestatea sa împăratul luînd în consideraţie că reîntoarcerea în Moldova a ex-domnului Ion Sturza nu mai prezintă nici un inconvenient l-a însărcinat pe domnul conte Vorontzoff pentru a-l autoriza să intre în Iaşi cînd considerente personale îl vor face să dorească reîntoarcerea în ţară (...)".

Iaşi, 9 iulie 1834

Mihai Vodă, nemaiavînd de ce să-i fie teamă, fu mărinimos şi îngădui fostului voievod să se întoarcă în ţară, mai ales că politicoasa scrisoare a lui Mirkowici era de fapt o poruncă. În vara anului 1834 Ioniţă şi Catrina Sturza erau deci din nou în Moldova, statorniciţi la Săuceştii Bacăului, de unde nu mai ieşeau decît cîteva luni din iarnă, pe care le petreceau fie la Iaşi, fie la via de la Copou, acum a fetei lor Elencu — puţina lor avere fiind pe atunci aproape toată împărţită între copii.

Au urmat firește procese multe pentru descurcarea averii, pe care în lipsa bătrînilor o administrase, de altfel destul de bine, beizadea Costachi. Răzleţe, prin arhive şi prin diferite publicaţii, se găsesc urmele acestor procese, din care unele erau încă în curs de judecată la moartea fostului voievod.

Încolo, viaţa lui după întoarcerea din surghiun nu prea ne este cunoscută şi nici n-ar putea prezenta vreun interes. Bietul moşneag de 72 de ani găsi în ţară un mormînt proaspăt, al lui beizadea Niculachi, care încetase între timp din viaţă — precum şi o fată divorţată şi remăritată, pe domniţa Elencu, pe care Grigore Ghica o părăsise şi care se căsătorise a doua oară cu Alecu Balş, logofătul cel mare şi foarte bogat.

Pe o reclamă tipărită a vestitului doftor Morisson pentru hapurile sale, se citeşte la locul de cinste numele fostului domnitor : „Prince Iohanniza Sturza Voivode" ceea ce dovedeşte, reclama fiind din 6 noiembrie

1837, că el, bolnav, era în căutarea doftorilor cu cîțiva ani înainte de a se stinge. Totuși, o duse așa înainte vreo cinci ani de zile — în totul 8 de la întoarcerea sa din surghiun. Abia în iarna 1842, bîntuind la Iași o epidemie de *troahnă* — din care mulți dădură în *junghi*, adică pneumonie sau gripă pulmonară, abia atunci, molipsindu-se și bătrînul Ioniță Sturza și nemaiținîndu-l slăbiciunea anilor, își dete el obștescul sfîrșit, în ziua de 5 februarie, dimineața.

Vîlvă mare nu s-a făcut la Iași în jurul acestei întîmplări, care a trecut ca un fapt divers. „Albina Românească", ziarul lui Asaki, publică un scurt necrolog, fără a spune un cuvînt măcar despre meritele primului domn pămîntean de după fanarioți, despre înțelepciunea, despre inima, despre firea și despre caracterul acestui om, mic la stat, urît la față, iar la suflet mare și frumos.

Din acest necrolog, care înșiră doar cîteva fapte, aflăm deci următoarele, că :

„Măria sa Ioan Sandu Sturza, fostul domn ocîrmuitor, ajungînd la adînci bătrînețe, au răposat de slăbiciune la 3 a curgătoarei luni, în vîrstă de 80 de ani. Țeremonia înmormîntării s-au făcut în ziua de 5, la biserica Golii, de preasfinții episcopi de Roman și de Huși, în ființa prea înălțatului domn și a celor întîi dregători ai statului ; iar îngroparea la Bărboi, cu toată pompa cuvenită rangului răposatului".

Important e că Mihai Vodă Sturza, care l-a urmărît și l-a calomniat o viață întreagă, era „în ființă acolo" și i-a făcut postuma cinste de a se uita cum îl bagă în mormînt pe fostul voievod.

*

De acum Catrina doamna e singură, după o conviețuire de 56 de ani cu cel cu care pare a nu fi avut niciodată nici cea mai mică neînțelegere. Și cum va mai trăi încă 7 ani după moartea soțului, va rămînea biata bătrînă și fără copii, căci fiii ei vor muri și ei unul după altul, Niculachi, Alecu și Iorgu, nemairămînînd în viață

cînd se va stinge ea, decît beizadea Costachi şi domniţa Elencu.

Dar tocmai pe aceşti doi copii din urmă i-a iubit ea cel mai mult, fiindcă au fost cei mai devotaţi. Beizadea Costachi „a stăruit cu cheltuiala sa de mi-am scos averea din Moldova“ şi a mai şi împrumutat-o cu bani, în mai multe rînduri „care se suie la un capital, fără dobînzi, de 6 000 de galbeni“ — spune bătrîna doamnă în actul ei „de danie în viaţă“ [36]. Iar cît despre domniţa Elencu, era singura ei fată — putea ea să n-o iubească mai mult decît pe toţi ceilalţi ?. „Ea ne-a îndatorat pe noi părinţii cu frumoasele sale bune purtări, cu supunere şi dragoste fiiască, de i se şi cade, de la noi toată grija... s.c.l.“, scrie doamna în altă parte, în actul prin care-i dăruieşte via de la Copou [37].

Dania aceasta i-o făcuse încă în 1833, octombrie în 22 de zile. Fiindcă deoarece cumpăraseră bătrînii via „spre folosul lor s-o aibă“, iar surghiunul se tot prelungea de nu mai ştiau dacă-i vor apuca şi zile mai bune, atunci se hotăriseră s-o dăruiască, în viaţă fiind, fetei lor celei cu bune purtări, cu supunere şi cu dragoste fiiască.

De pe atunci domniţa Elencu era despărţită de soţul ei, cu care avusese în cinci ani de zile trei băieţi — viitoare beizadele şi ele — şi se măritase a doua oară cu vistiernicul, mai apoi marele logofăt Alecu Balş de la Miclăuşeni, bogat ca-n poveşti, de altfel om de treabă, însă boierul care, singur din Moldova, va vota în divanul Ad-hoc împotriva Unirii.

În casa viei de la Copou, cu monumentala-i terasă, cu o interesantă capelă (sau paraclis) improvizată în cele două odăi boltite, de jos, din dreapta, cu salonul cel mare de la etaj — în sala tronului — şi cu celelalte multe încăperi mari şi luminoase, a locuit multă vreme domniţa Elencu cu soţul ei de-al doilea şi cu copiii lor, găzduind o vreme acolo şi pe nefericita ei mamă. Apoi, trei ani după moartea acesteia, domniţa Elencu dărui via, cu casă cu tot, fiului ei Alecu Balş, în 1852, martie 22. Acesta, după alţi 15 ani, o vîndu unui evreu, marelui bancher ieşean Israel Haim Daniel, în 1867, april 5, care o stăpîni 36 de ani, adică pînă la moartea lui, în-

tîmplată în 1903. O moşteni de la el fiul său Albert Daniel, care în 1920 o vîndu Societăţii Ocrotirii Orfanilor de Război — din care s-a făcut astăzi o instituţie de corecţiune pentru copii obraznici... şi astfel trece gloria lumii, ar fi zis pe latineşte vreun autor care ştie latina.

Domniţa Elencu mai avusese de la părinţi, ca zestre, moşia Trestiana de la ţinutul Dorohoiului, care fusese şi ea, în 1786, din zestrea mamei sale. Şi cum „în acea moşie a rămas ea mulţumită" Catrina doamna, după ce-i mai dăruise şi via de la Copou şi-i mai dăruise şi doi bărbaţi bogaţi, crezu de cuviinţă că iubita ei fată „nu mai poate pretindarisi nimica din averea mea ce se va împărţi între ceilalţi urmaşi, după chipul ce mai gios se va arăta". Aceste sînt cuvintele din „dania ei în viaţă" pe care o făcu în 1845, februar în 13 zile „găsindu-mă întru întregire de simţire, de nimeni silită sau îndemnată, ci de-a mea bună voie".

Dania aceasta o făcu Catrina doamna fiindcă ştia prea bine că „scoposul acelor ce fac dieţi de-a pururea a fost că după moarte lor să nu rămîie pricină de gîlceavă între urmaşii lor... dar s-a văzut că asemenea scopusuri nu s-au nimerit a fi, căci cu toate dieţile ce unii au făcut, s-au întîmplat că chiar din povodul lor s-au născut pricini de gîlcevire, găsind chip urmaşii a răsturna voinţa testatorului. Aceste dar şi eu avîndu-le în privire, nevoind ca după moartea mea să las sămînţă de gîlceavă între urmaşii mei, multă vreme am gîndit cu ce chip doară oi nimeri, şi alta n-am putut găsi decît aceia să las clironomilor mei şi să le dau lor acum în viaţă încă fieştecăruia partea sa după a mea rînduire...".

Cuvintele aceste care amintesc pe acele din altă diată, ale altei domniţe, din alte vremuri, ale postelnicesei Elena Cantacuzino — cuvintele aceste, zicem, ne-o arată pe Catrina doamna întreagă cum era, dintr-o bucată, nefiind în stare să facă strîmbătate cuiva, nici măcar în folosul unor copii poate mai iubiţi decît alţii.

Şi astfel, după ce înşiră în această danie averea care i-a mai rămas „după toate cîte s-au prăpădit, atît din pricina arderei curţii, precum şi celelalte întîmplări ale casei noastre", ea îşi împarte avutul astfel :

1. Domniței Elencu nu-i mai dă nimic, căci are moșia Trestiana de zestre și via de la Copou de danie și un bărbat foarte bogat. Îi lasă însă nepotului Costachi Ghica „fiul cel dintîi al fiicei mele, domnița Elencu, una mie galbeni. Și-i mai dau luminării sale și una icoană și via de la Diocheți cu toate heiurile ei, precum și țiganii mai gios însemnați pe numele fieștecăruia sălaș, cu copiii lor".

2. Nepoatele sale, fiice ale răposatului beizadea Niculachi (Catrina, Zoe și Pulcheria) le lasă moșiile Ciricău și Manta „di pisti Prut" — încurcate foarte în judecăți, dar „mai mare decît partea lor cuvenită după pravilă" și care „cu osteneală și cu cheltuială s-ar putea descurca". Și le mai lasă via de la Cruce lîngă Iași, cu toate heiurile ei „i loc sterp, i livadă, și osebit le mai dau 22 ocă de argint și două inele, acel cu o piatră mare de diamant și acel cu smarand și mărgăritar, și trei soluri bune și trei icoane mari".

3. Nepoților ei, fii ai răposatului beizadea Iorgu, le dă partea din moșia Frumușelu cu părțile de pe dînsa de la ținutul Tecuci, partea din moșia Broșteni de la ținutul Roman cu păduri (aceste din partea lui Ioniță Vodă) și via de la Nicorești și parte din moșia Hertiana, plus 22 de ocă de argint, un calengiu de diamant și două icoane. Și peste asta „partea ce mi se cuvine din averea rămasă de la răposatul meu fiu beizadea Costachi, cel care cu osteneală și cheltuială i-a scos averea și a împrumutat-o și cu bani, îi dă moșia Săucești de la ținutul Bacăului — cea mai bogată parte — îndatorîndu-l însă a-i plăti și un sinet de 4 200 de galbeni și „a săvîrși biserica de la Săucești, a-i purta de grijă cu toate cele trebuincioase, precum și grija morților a le purta după cuviință".

„Iar mie, pe tot anul pînă cînd voi trăi, să-mi deie decît 200 de galbeni pe an, ca să le am pentru mărunțele mele cheltuieli".

Două sute de galbeni erau 2 400 de lei — aur firește și într-o vreme cînd banul n-avea valoare — dar în sfîrșit, atît ținu doamna, 200 de lei pe lună „pentru mărunțele ei cheltuieli". Avea firește la curtea de la Săucești odăile ei — mai mult de două desigur că nu —

şi întreţinerea toată, masa, lumina, încălzitul şi spălatul — slujnici erau ţigani robi — aşa încît cei 200 de lei pe lună i-o fi trebuit pentru îmbrăcăminte, pentru drumuri şi pentru a dărui „cofeturi" sau „beltele" nepoţilor şi strănepoţilor, căci nu era bătrîna să meargă cu mîna goală cînd intra în casa vreunuia din ei.

Iarna o petrecea la Iaşi, în aceleaşi condiţii la domniţa Elencu — care, cînd nu era la vie sau la ţară, locuia în capitală, în uliţa Tîrgului de Sus No. 20, între casa lui Iordachi Catargi şi cea a lui Ivanciu Cerni. Acolo trebuie, bătrînă de 85 de ani, să-şi fi dat obştescul sfîrşit — de „slăbiciune", nu de „troahnă" ca soţul ei — fosta doamnă a Ţării Moldovei, Ecaterina Ion Sandu Sturza.

Actul ei de moarte sună în felul următor :

Numele : Ecaterina Doamna
Data răposării : 27 Ghenar 1849
Locul înmormîntării : Biserica Sf. Apostoli (Bărboi)
Vîrsta decedatei : 85 de ani
Cauza decesului : de bătrîneţe
Prohodul s-a citit de Sfinţia Sa Stavropoleos

Despre moartea ei „Albina Românească" nu are nici o însemnare.

*

Biserica Bărboi, pe atunci încă mînăstire, era ctitorie sturzască. O durase, înainte de 1615, marele vornic Bărboi Sturza, cel ucis în timpul lui Ştefan Vodă Tomşa, şi fusese reziditâ abia de curînd, în 1841, cu un an înainte de moartea lui Ioniţă Vodă, cu cheltuiala acestui fost voievod şi cu acea a marelui logofăt Dimitrie Sturza şi a soţiei sale Elena, fiica vornicului Teodor Balş — „spre veşnica pomenire a lor şi a tot neamul" [38].

Cînd intri în biserică, în partea stîngă a pronaosului se află piatra de mormînt a lui Ioniţă Vodă, cu o inscripţie în versuri româneşti :

Între muritorii lumei cînd eram şi eu odată
Dam poruncă, sfat, povaţă la oricare judecată,

În a mea origină nobil, în sfîrşit şi domnitor,
Stătui patriei ca sprijin peste drepturi şi popor.
Văzui slavă în jurul meu, avui scheptru, stăpînire,
Dar în sfîrşit suferit-am şi a soartei prigonire.
Acum iată sub această piatră stau eu, muritor
Căci viaţa amărîtă un deşert e, plin de nor.

Iar mormîntul Catrinei doamnei nu se mai vede deloc — parcă nici n-ar fi fost pe lume, buna, blînda, dreapta şi întreaga femeie, care a stat cîndva în scaunul Ţării Moldovei !

Aici ar trebui să urmeze viaţa pe scurt a domniţei Elencu. Dar cum ea fusese şi nevasta unui om care mai tîrziu a domnit şi a fost şi mamă de beizadele, rîndul ei va veni la capitolul domniei lui Grigore Vodă Ghyka al Moldovei.

Ar urma poate şi rîndul nurorilor Catrinei doamnei, deşi ele n-au fost domniţe. Una din ele însă, Marghioliţa a lui beizadea Niculachi, despre nunta căreia am vorbit mai sus, a avut o viaţă prea pitorească, prea frumoasă şi prea lungă (a murit abia în 1888) pentru a ne fi îngăduit a vorbi aici, la repezeală, despre ea. Altă dată, într-o carte anume, vom arăta poate cine a fost şi cum s-a priceput a-şi trăi traiul această femeie mai frumoasă şi mai fermecătoare, mai fantastică şi mai fantezistă, mai ambiţioasă şi mai înţeleaptă decît toate celelalte moldovence de pe vremea ei. Să spunem acum doar atît, că de la nunta ei pînă la întoarcerea soţului ei în Moldova, în 1821, ea a trăit la Constantinopol. Acolo se născură cele trei fete ale ei, Zoe (măritată Cantacuzino), Catrina (măritată Moruzi, mama scriitorului D. C. Moruzi) şi Pulcheria (măritată Keşcu, mama reginei Natalia Obrenovici a Serbiei). Pe urmă, curînd după ce se întoarse în ţară, ea se despărţi de bărbatul ei, care era, zice-se, „cam simplu", măritîndu-se după o vreme cu Costachi Sturza, iar mai tîrziu cu Neculai Rosetti-Roznovanu, văr primar după tată cu primul ei bărbat. Acesta, beizadea Niculachi, muri de altfel curînd după divorţul său (în 1832 era decedat).

Beizadea Alecu, mort şi el în timpul surghiunului părinţilor, n-a fost însurat, iar beizadea Costachi, a cărui

nevastă a fost ştearsă, a avut un fiu, Gheorghe, din care se trag coborîtorii în linie directă ai lui Ion Sandu Sturza.

O mică întîmplare a Elenei Sturza, nevasta lui beizadea Iorgu, face să ne mai oprim o clipă asupra acestei icoane de noră de domn.

Ea era fata logofătului Iordachi Catargi. I se zicea Ilenuţa, era frumuşică şi mult îi plăcea să petreacă. Întrucît soţul ei fusese în tot timpul domniei lui Sturza „cel întîi boier şi omul cel mai de încredere al tatălui său", înseamnă că şi nevastă-sa a jucat în timpul domniei socrului rolul de căpetenie în societatea ieşeană. Pe urmă, după surghiun, în timpul ocupaţiei ruseşti, fiind Moldova fără voievod şi fără doamnă, coana Ilenuţa rămase mai departe una din cele dintîi boieroaice ale Iaşilor. Dădea tonul în societate. Şi cum îi plăcea să petreacă, sindrofiile se ţineau lanţ, cînd acasă la ea, cînd la alţii. Şi astfel, într-o zi de ianuarie a anului 1833, în timpul carnavalului, aflîndu-se cu beizadea Iordachi la rudele şi prietenii lor Lascar şi Smărăndiţa Bogdan, coana Ilenuţa se apucă să-l bîrfească pe dumnealui Iancu Fotty, comandirul batalionului străjii pămînteşti. Ce anume o fi spus de el nu se mai ştie, dar a vorbit urît şi tare, s-o audă toţi, aşa cum au obiceiul boierii cei mari cînd au vreun necaz pe vreunul mai mic.

S-au găsit, firește, pe dată oameni care să-i spuie lui Fotty despre vorbele coanei Ilenuţei, iar dumnealui, nici una nici două, merse împuşcat la beizadea Iordachi să-i ceară socoteală. Dar acesta, fiu de fost voievod, îl dete frumos pe uşă afară, însuşindu-şi cuvintele nevestei sale şi spunîndu-i că dreptate a avut ea să spuie ce-a spus. Fotty, fără a mai cugeta măcar ce face, porni de-a dreptul la cazarmă, luă cu el vreo 30 de soldaţi şi se întoarse la Iorgu Sturza acasă, năvălindu-i în ogradă în fruntea miliţienilor săi. Coana Ilenuţa îi ieşi înainte, cu gura. Dar el o îmbrînci, şi făcîndu-şi drum pînă la stăpînul casei, îi trase împreună cu soldaţii săi un pui de bătaie, de nu se mai cunoscu beizadea Iorgu ori era fiu de domn ori ce era.

A doua zi plîngere la divan, la administraţia rusească, gălăgie, proces.

La 30 ianuar Mirkovici trimise o adresă către Sfatul Țării, cu următorul înțelept conținut :

„După jalba ce au dat d-lui beiz. Iorgu Sturza pentru bătăile ce i-au făcut de către batalion-comandiru a străjii pămînteşti Fotty, eu am însărcinat pe logofătul dinlăuntru să facă aspră cercetare, iar acum primind şi văzînd că domnul Fotty s-a arătat vinovat întru o faptă împotriva cuviinţei şi jignitoare disciplinei, întrebuinţînd silnicie spre obijduirea mădularilor soţietăţii, atuncea cînd el după haractirul slujbei sale este datoriu a da pildă bunelor orînduieli, eu hotărăsc să fie el pedepsit prin arestuire de o lună la Galaţi pînă la osebită dezlegare. Supuind într-acest chip cuviincioasei împliniri pe d-lui Fotty, eu pe de altă parte nu pot scăpa din vedere că pricina gîlcevei născută între acest ofiţer şi beizadea Sturza, au fost vorbele neîncuviinţate a d-sale Sturzei şi a soţiei sale, cuvîntate împotriva lui Fotty, *care vorbe şi în urmă le-au poftorit cînd Fotty au cerut explicaţie de la Sturza.* Aşadar fiind încredinţat că această întîmplare nu s-ar fi ivit dacă d-lui Sturza s-ar fi mărginit în hotarele bunei cuviinţi, pe care d-lui Sturza nici la darea jalbei sale, nu au păzit, eu nu găsesc cu cale să se afle d-lor aici în capitalie, deci să li se oprească petrecerea în Iaşi pînă la deosebită voie".

Un surghiun deci şi pentru ei — pentru fiul şi nora lui Ioniță Sturza. Dar numai la moşie, unde rămaseră două luni. La 5 april 1833 beizadea Iorgu şi coana Ilenuţa erau din nou la Iaşi, porniţi pe chefuri şi pe gîlceavă.

Pe urmă, foarte curînd, Elena Sturza rămase văduvă. Şi atunci „ră fiind de muscă, s-a înhăitat cu spătarul Costache Strat, care avusese moşia Păstrăvenii a coanei Ilenuţa în arendă, şi pînă astăzi trăiesc împreună".

Pînă astăzi, adică pînă la 1857, cînd strecura paharnicul Sion şi această bîrfeală, pe lîngă atîtea altele, în vestita sa „Arhondologie".

Capitolul II

NEVESTELE LUI GRIGORE D. GHICA VOIEVOD

DOMNIȚA MARIA HANGERLI ȘI EUFROSINA SĂVESCU

celeași împrejurări care l-au adus în scaunul Moldovei pe Ion Sandu Sturza, l-au adus într-al Țării Românești pe Grigore D. Ghica. Au căpătat domnia în același timp, erau oameni de aceeași vîrstă și aveau sufletele și firile aceleași. Deși bătrîni, erau amîndoi, „oameni noi", patrioți și liberali.

Tatăl lui Grigore Vodă era marele ban Dumitrachi (fratele lui Grigore Ghica, domnul Moldovei, cel decapitat în 1777), fiu al vestitului Alexandru, marele dragoman al Porții, decapitat și el în 1751. Acest Alexandru era fratele lui Grigore Vodă al II-lea, fii amîndoi de-ai beizadelei Matei, care era fiul lui Grigore Vodă I și nepotul lui Gheorghe Vodă Ghica bătrînul (1659—60). Întrucît din neamul acesta mai domniseră și fiii lui Grigore al II-lea, Matei și Scarlat și fiul lui Scarlat, Alexandru, înseamnă că în 170 de ani Ghiculeștii dăduseră Principatelor 7 voievozi — fără Grigore al nostru, care a fost al 8-lea, iar cu cei doi care vor urma, Alexandru al Munteniei și Grigore al Moldovei, vor fi cu totul, în 200 de ani, zece voievozi. E ceva, în istoria unei familii !

Mama lui Grigore Vodă era Maria Văcărescu, din cei mai vechi şi mai mari boieri ai ţării, fata lui Barbu, mare ban, şi vară primară cu Enăchiţă Văcărescu, poetul.

Din amîndouă părţi, deci, o evghenitate ameţitoare!

Marele ban Dumitrachi, statornicit de tînăr la Bucureşti, însurat cu o romîncă [39], avînd întinse moşii în ţară şi simţăminte foarte legate de pămînt, era privit de boierii pămînteni ca unul de-al lor. De altfel, neamul ghiculesc, deşi albanez, este românesc, de obîrşie aromân, nu grec, nici sîrb, nici italian.

Ca atare, banul Dumitrachi dădu copiilor săi, care mai erau şi nepoţi de vară ai marelui Enăchiţă Văcărescu, o creştere şi o învăţătură românească. Fiul său, Grigore, nu ştia bine de tot decît româneşte. Vorbea firesc şi grecesc, bine, şi destul de cumsecade limba franceză şi italiană. Încolo: carte puţină, inteligenţă tocmai cît trebuie, avere mare, bun simţ cu duiumul şi credinţă adîncă. La orice împrejurare mai grea, lumina o cerea de la dumnezeu. Postea, se închina şi numai după aceea lua o hotărîre, care-i venea, curată şi dreaptă, de sus — deşi uneori crudă, dar dreptatea nu e întotdeauna miloasă.

Treptele boieriei le urcase mai repede decît le urcase Ioniţă Sturza în Moldova. Sub Alexandru Vodă Şuţu, în mai 1820, era mare vornic de Ţara de Sus, iar la moartea acestuia, în ianuarie 1821, fu unul din caimacanii ţării aleşi de boieri.

Mai ştim de el, înainte de domnie, că iubea femeile, ciinii şi lăutarii. Vin pare a nu fi băut, decît foarte cu măsură. Dar că iubea lăutarii, asta e sigur. Pe vremea lui, preoţii cîntăreţi se luau de la şcoalele dascălilor, din care trei erau mai însemnate: Sf. Gheorghe, Colţea şi Udricani. De acolo au ieşit Chiru de la biserica Enei, Unghiurliu de la Sărindar, Costachi Ştirbu de la Sf. Ion şi Petre Efesiu de la Mitropolie. „Iar pe Nicolae Alexandrescu, cum l-a auzit Grigore Ghica, l-a luat în casă şi-l plimba cu dînsul noaptea în butcă, dinainte, de-i cînta de lume. Cînd a ajuns domn, l-a făcut cafegibaşa. Ca atare, fără a fi chefliu, făcea ca unchiul său Enăchiţă Văcărescu, serenade noaptea sub balcoane. Dar pe cînd acela, pe vremea lui, fusese îndrăgostit de doamna ţării,

Zoe Moruzi, punîndu-şi lăutarii să-i cînte, sub foişorul Dudescului, versuri de ale sale :

Spune inimioară, spune
Ce durere te răpune ?

nepotul Grigore poruncea lui Nicolae să zică de pe capră, mai mult prin mahalale, cîntecele altora pe atunci la modă, ca vestitul :

Ah ! iubito, cale bună
Dar te rog nu mă uita.

Grădinile căutate pe atunci de bucureşteni erau ale lui Deşliu şi Pană Breslea, în care cîntau lăutarii Mănescu şi Chiosea şi uneori Anton Pann el însuşi, care, deşi era pe atunci un foarte tînăr paracliser de la biserica Olari, totuşi, cînd scăpa noaptea prin grădinile de vară, se îngrămădea lumea împrejurul lui să-l audă zicînd cu foc din cele cîntece lumeşti :

Ardă-ţi rochia de pe tine
Cum arde inima-n mine.

sau :

Frunză verde şi-o lalea
N-am cutit că m-aş junghia.

Vorba lui Heine :

Wenn ich gar nicht so vernüftig wär,
Würde ich mir was zu Leide tun !

Grigore Ghica s-a însurat tîrziu. Să fi tot avut vreo 36—37 de ani, cînd, în 1803 probabil, hotărî să se aşeze şi el, însoţindu-se cu domniţa Maria Hangerli, fata fostului înjunghiat voievod fanariot Constantin Hangerli şi a Ruxandei doamnei, născută Ghica, fiica lui Alexandru Vodă (1766—68) [40].

Ca şi viaţa ei de mai tîrziu, tinereţea Mariei Hangerli a fost zbuciumată şi chinuită. Fanariotă prin tatăl ei, care fusese marele dragoman al flotei otomane înainte de a fi un efemer domn al Ţării Româneşti, Maria se născuse în 1779 pe malurile Bosforului, şi acolo trăise 18 ani, pînă cînd, în 1797, veni cu părinţii, fraţii şi sora ei la Bucu-

rești, unde tatăl ei fusese trimis, prin stăruințele lui Cuciuc-Husein, căpitan pașa, pentru a curma răzvrătirile lui Pasvantoglu. Era deci pe atunci o fată mare de tot, căreia nu putu să nu-i fi rămas în minte neplăcuta viață de curte pe care-o duseră cu toții în cei doi ani de domnie ai lui Vodă Hangerli : morții din bătaie, pentru că n-aveau de unde plăti birurile, aduși de rude cu carul de peste Olt în ograda curții domnești, să-și vadă vodă cu ochii isprăvile — cheful lui Cuciuc-Husein, cînd ceruse să i se aducă pe doamna, pe domnițele și pe jupînesele țării, „noaptea de așternut" și felul cum au scăpat ele de această batjocoră — și, în sfîrșit, groaznica moarte a tatălui ei, în primăvara anului 1799, cînd „harapul cel buzat" aruncîndu-i șireangul după gît și trăgîndu-l cu amîndouă mîini de pe pat, îi sări în spinare înjunghiindu-l.

Din odaia ei, domnița Maria — de 20 ani acum — auzise țipetele bietului ei părinte și văzuse pe mamă-sa, înnebunită de spaimă, alergînd după copii să-i strîngă laolaltă, de teamă să nu-i omoare și pe ei. Cînd se găsiră cu toții împreună, ea, cu soră-sa, domnița Elena, cu frățiorul beizadea Nicolae și cu nenorocita ei mamă, înspăimîntați și zăpăciți, se apucară să sară cu toții pe ferestrele care dădeau în grădină și de acolo o luară razna înainte, undeva, oriunde, numai să scape de spaima morții.

Capugiul trimise după ele să le spună să vină înapoi, căci nu are poruncă să le facă vreun rău. Fură găsite ascunse, nu se știe bine unde, în casa vreunui boier, și aduse înapoi la curte. Acolo, în iatacul doamnei, se petrecu un lucru mai grozav parcă decît omorul lui vodă.

Harapul cel buzat deschise deodată ușa, ținînd în mînă o tavă peste care era așezat capul însîngerat al sugrumatului voievod și plimbînd-o pe sub ochii doamnei și ai domnițelor, o aruncă apoi pe masă, zicînd : „Iată capul bărbatului tău !".

Ruxanda doamna căzu leșinată în mijlocul odăii...

Amintiri de aceste te urmăresc o viață întreagă. Iar domniței Mariei nu-i fu dat să le șteargă prin altele mai plăcute. Viața ei a fost o însăilare de nenorocite întîmplări.

Nu se știe ce s-au făcut doamna Ruxanda și fetele ei după omorul lui Vodă Hangerli. Dar ele trebuie să fi rămas toate în țară, deoarece pe domnița Elena o regăsim în curînd în Moldova, măritată cu Iordache Balș și pe domnița Maria în Muntenia, măritată cu Grigore Ghica.

Sora aceea mai mică, Elena Balș, pare a fi dus o viață mult mai plăcută decît Maria noastră, de-o fi să judecăm după următoarea întîmplare, istorisită de generalul conte de Rochechouard, în cartea sa intitulată: „Souvenirs sur la révolution, l'empire et la restauration".

Rochechouard era aghiotantul ducelui de Richelieu — amîndoi emigranți francezi în slujba împăratului Alexandru al Rusiei, veniți în Moldova în 1807, în timpul războiului.

Primiți la granița Prutului, la Sculeni, de doi boieri moldoveni, Ion Canano și Iordache Balș, care-i duseră la Iași, Richelieu și Rochechouard fură sărbătoriți cum li se și cuvenea, de toată boierimea ieșeană, mîndră de a primi pe doi autentici reprezentanți ai aristocrației vechiului regim francez. Se nimeri însă că domnița Elena Hangerli, acum vistiernicească Balș, suferind de dureri de cap, nu putu să-și deschidă saloanele pentru nobilii musafiri. Dar nici n-ar fi putut îngădui să părăsească ei capitala fără a-i vedea, mai ales că nepotul ei fusese la graniță să-i aducă și era acum, bineînțeles, „un prieten de-al lor". Ca atare îi primi acasă, în iatac, culcată în pat:

„Doamna Costachi Balș ne-a primit într-o zi la prînz, stînd în pat sub pretextul unei migrene; acoperită pe cap cu o bonetă foarte cochetă și îmbrăcată într-o cămașă brodată, ornată cu dantele magnifice și cu boboci de trandafiri. Un șal de cașmir scump acoperea patul, splendide vase de porțelan pline de florile cele mai rare decorau toate colțurile. O penumbră savant calculată completa acest decor și ne amintea de budoarele femeilor elegante de la noi".

Camisole brodate, șaluri de cașmir și vase de porțelan o fi avut desigur și domnița Maria — dar n-au

ajutat-o a fi fericită, deşi era şi ea, din fire, foarte primitoare. Abia tîrziu, bătrînă, bogată şi în sfîrşit liniştită, şi-a desfăşurat ea luxul, primind la rîndul ei, în frumosul palat de la Colentina, pe oaspeţii simandicoşi ai Bucureştilor, ruşi, turci şi francezi.

Totuşi, cînd s-a măritat în 1803, s-ar fi crezut că un mare noroc s-a năpustit pe capul ei. Domniţă străină, săracă fată de 24 de ani, să ia pe fiul unuia din cei mai mari şi mai bogaţi boieri ai ţării. Şi cum mirele, Grigore Ghica, mai trecea drept un om cu totul deosebit, cu o fire întreagă şi sinceră, cu mult caracter, iubitor de oameni şi temător de dumnezeu, nu era asta noroc? Pe lîngă toate mai avea omul şi 37 de ani, îşi trăise deci tinereţea, şi era de presupus că vremea femeilor şi a lăutarilor trecuse pentru el.

Dar tocmai de acolo a venit buclucul. Tot femeile şi lăutarii au fost pricina nenorocirii bietei domniţe.

Anii dintîi trebuie totuşi să fi fost liniştiţi. S-au născut din căsnicia aceasta a Mariei Hangerli cu Grigore Ghica şase copii, numai băieţi: Costachi, Iorgu, Scarlat, Grigore, Panait şi Dimitrie cîte unul pe an, din 1804 la 1810.

Asupra celor ce-au urmat pluteşte o taină, care n-a fost încă dezvăluită.

Prin 1821, cînd avea Grigore Ghica vreo 57 de ani şi nevastă-sa vreo 42, s-a născut între ei o ceartă din care a urmat o despărţire. Grigore învinui pe Maria de necredinţă, ba chiar de adulter, iar nevasta îi răspunse cu aceeaşi măsură.

Toate prezumţiile ar fi însă împotriva lui, fiindcă numele celei pentru care i se aprinseseră bătrînului călcîii era pe buzele tuturor: o fetişcană de 14 ani, Eufrosina Săvescu, dintr-un neam fără strămoşi şi fără moşii, dar bogată în frumuseţe, cum se zice că nu mai era alta în Bucureşti, iar numele celui ce ar fi ademenit pe domniţa Maria nu-l ştia nimeni, sau cel puţin n-a pătruns pînă la noi.

Totuşi, cererea de despărţire o făcu el, nu ea. După 18 ani de căsnicie, domniţa Maria privea lucrurile cu destulă nepăsare pentru a nu se mai impresiona de serenadele conului Grigore, şi pe de altă parte ce folos

ar fi tras ea dintr-un divorţ? Pe cînd el, dimpotrivă, ţinea numaidecît să-şi lepede nevasta pentru a fi slobod să-şi ia alta. Iar dovada că domniţa nu era vinovată e că mitropolitul ţării nu îngădui această despărţenie. Cererile, rugăminţile, momelile lui Grigore Ghica nu putură clinti credinţa capului bisericii cum că nevasta acestuia era nevinovată, arătîndu-se înalt preasfîntul neînduplecat în hotărîrea sa de a nu consfinţi o despărţire care i se părea nu numai împotriva canoanelor, dar şi împotriva moralei — un om de aproape 60 de ani şi o copilă de 14.

Domniţa, amărîtă, îşi luă copiii cu ea, pe tuşşase, şi plecă la Braşov (iunie 1821).

În primăvara lui 1822 începu deodată să umble zvonul că Grigore Ghica va fi numit domn al Ţării Româneşti. La sfîrşitul lui martie, odată cu deputăţia din Iaşi plecă la Constantinopol şi acea din Bucureşti, compusă din următorii boieri : banul Grigore Ghica al nostru, banul Barbu Văcărescu, vornicul Nicolae Golescu, spătarul Scarlat Mihăilescu, clucerul Mihai Filipescu, clucerul Filip Lenş şi căminarul Iancu Cucorescu.

Întîmplările de acolo le cunoaştem din capitolul precedent, cum au stat cei 14 boieri moldoveni şi munteni aproape şase luni dincolo de Dunăre şi cum au aflat în ziua de 1 iulie, într-o sîmbătă, din gura unui agă veştea cea mare : „Mujdè, boierilor, că s-au făcut domniile : Ioniţă Sturza domn la Moldova şi Grigore Ghica la Ţara Românească.

Pe cînd se aflau încă cu toţii acolo, cu pregătirile domniilor şi ale plecării, patriarhul Evghenie muri deodată, pe neaşteptate, într-o joi, în ziua de 27 iulie. Antim din Colchida, care „pentru vrajba din biserică" se afla în închisoare cu alţi cinci arhierei, fu scos din temniţă şi urcat pe scaunul Patriarhiei de Constantinopol.

Ce prilej mai bun pentru noul voievod Grigore decît să-şi încerce norocul pe lîngă acest fost oropsit prelat, care, ieşind de la închisoare, trebuie să fi avut şi mare nevoie de bani ?

Marţi, 1 august, îl aflăm pe Ghica, împreună cu Golescu şi cu Cucorescu, la Patriarhie. Întîlnindu-se acolo

şi cu patriarhul de Ierusalim, „s-au vorovit multe asupra întîmplării vremilor", căpătînd domnul şi „o cruce cu sfîntul lemn" pentru care a fost rugat „să-i fie milă de mînăstirile din Ţara Românească şi să le trimită embaticurile, precum erau mai înainte obişnuite, căci are Patriarhia datorii şi are puse amanet sfintele odăjdii pe la armeni şi jidovi.

Mă rog !

Sfîrşitul „întîmplării vremilor" a fost că Grigore Vodă Ghica a căpătat de la patriarhul Antim dezlegarea căsătoriei lui cu domniţa Maria Hangerli.

De olac trimise răspunsul acesta la Bucureşti, ca să ştie toţi că e slobod acum să se însoare cu cine va vrea el, şi mai trimise poruncă straşnică fiilor săi la Braşov să se întoarcă odată în ţară, căci are nevoie de ei.

Beizadelele, şase la număr, nu voiră să asculte de domneasca poruncă — fiindcă, mai întîi, nu-i lăsa mama lor să plece de lîngă ea, şi al doilea, fiindcă ştiau prea bine că a veni la Bucureşti, înseamnă pentru cel puţin unul din ei a pleca îndată ca ostatec la Constantinopol.

Domniţa, care în mai încă încercase o împăcare cu soţul ei, văzînd că totul este acuma sfîrşit, trimise domnului răspuns că nu-i va da băieţii, fiindcă, după legile ţării, „copiii din partea bărbătească rămîn la mamă, iar numai fetele pot fi date tatălui".

„Et on est curieux de savoir comment finira ce débat", scria Tancoigne lui Montmorency.

Cearta nu s-a putut, firește, isprăvi decît în folosul celui mai tare. Intervenţii pe lîngă autorităţile austriace, poate şi bani cheltuiţi de noul voievod, făcură ca „dreptatea" să fie de partea lui.

Doamna (deşi acum despărţită, Maria Ghica nu-şi mai spuse din ziua cînd fostul ei soţ fu făcut voievod, decît *doamnă*) plecă de la Braşov la Sibiu cu doi din copiii ei, beizadelele cele mici, Panaiot şi Dumitru. Ceilalţi patru băieţi, de voie de nevoie, fură trimişi la Bucureşti.

La Sibiu — probabil tot din cauza intervenţiilor venite din Muntenia — doamna Maria fu destul de rău primită de autorităţi, care-i confiscară hîrtiile, ţinînd-o într-un fel de arest. Nici cererea de a pleca în Rusia

nu-i fu încuviințată, așa încît tot în țara „tuturor libertăților" plecă ea, în Franța, unde se stabili la Paris, rămînind apoi acolo în tot timpul domniei fostului ei soț și chiar pînă la moartea acestuia, în 1834, adică vreo doisprezece ani și jumătate.

Dincoace, în țară, beizadelele sosiră înaintea tatălui lor. Pe la 23 august ele erau la București — patru flăcăiandri care fuseseră în școală la Viena, care vorbeau cu ușurință nemțește și franțuzește, „et don les manières sont polies et aisées", scria Tancoigne lui Montmorency. Beizadea Costachi avea 18 ani și beizadea Iorgu 17. Ceilalți doi, Scarlat și Grigore, fiind mai mici, nu se arătară „în lume". Dar Costachi și Iorgu, la care veniră să se închine și boierii și popii cei mari și consulii străini, întoarseră politicos toate vizitele, ceea ce făcu în București o deosebit de bună impresie.

La 25 septembrie sosi și vodă în capitală. Băieții se duseră întru întîmpinarea lui, la Văcărești, mînăstirea unde din timpul lui Nicolae Mavrocordat încoace aveau toți noii domni obiceiul să rămînă 3—4 zile pînă li se pregătea alaiul cu care-și făceau apoi intrarea oficială în oraș. Dar Grigore Ghica, nesocotind tradiția, rămase acolo numai două ceasuri și urcîndu-se apoi în butcă, veni în goana cailor acasă la el „într-o clădire mică pe care o locuia și înainte pînă va fi palatul gata".

„Palatul" e cel de pe Podul Mogoșoaiei, pe care-l locuiseră mai înainte și voievozii Caragea și Suțu și despre care voi vorbi cu amănunte mai la vale, iar casa „cea mică" era așezată lîngă Sfînta Vineri, pe ulița „de lîngă casa stolnicului Petrachi" (o stradă deci fără nume), în care a rămas Grigore Vodă aproape încă un an de zile.

Știm despre ea că avea, deși era mică, „multe saloane" și că acolo făcu vodă, la 23 april viitor (1823), de onomastica fiului său celui mai drag, beizadea Iorgu, o mare recepție, la care a fost față și consilierul de legație danez *Clausewitz*. De la acesta aflăm că într-unul din acele saloane stătea vodă așezat turcește pe un divan, între boieri și jupînese, toată lumea aceea fiind „foarte bogat îmbrăcată". Se făcu „ceremonia sărutului mînei", iar pe străini „vodă îi saluta italienește". S-a dat

dulceață, cafea și ciubuce. În lipsa doamnei, onorurile le făcu sora lui vodă, Pulcheria, care, ca și frații ei Alexandru și Mihai, vorbeau „prea frumoasă franțuzească". Seara s-a dat un mare bal, în care scop vodă închirie casa Crețulescului, fiindcă era mult mai încăpătoare și mai luxoasă decît a sa. „Patru saloane europene dădeau într-o mare sală de dans" în care *femei frumoase* și boieri cu fesuri și caftane, „pe care cînd dansau le lepădau", jucau polca și poloneza, *dar și hora românească*, fiindcă deși „conversația era mai mult franceză", boierimea noastră era totuși încă neînstrăinată, și-i plăcea la curtea lui Ioniță Sturza să mănînce mămăligă și la a lui Grigore Ghica să întindă hora. După miezul nopții s-a dat un „supeu" de 200 de persoane, cu mîncăruri foarte alese și vinuri din țară și din străinătate. Muzica însă era slabă. Cărți nu se juca.

La această serbare dată în cinstea răsfățatului beizadea Iorgu, era de față toată numeroasa familie a voievodului : cei cinci băieți, (aduși cu toții acum din iarnă la București), frații, cumnatele, nepoții și nepoatele. Numai doamna lipsea și fiul ei mai mare, beizadea Costachi. Cel dintîi era la Paris, al doilea la Constantinopol, unde îl trimisese domnul ca ostatic și capuchihaie, îndată după întoarcerea de la Silistra, de prin octombrie 1822.

Cum i se păru lui viața acolo și ce lipsă de răbdare o îndură, cum se împrieteni cu beizadea Nicolachi al lui Ioniță Vodă Sturza și pe ce trai „necuviincios" se puseră amîndoi, toate acestea le-am văzut mai sus. Nu era de un an la Constantinopol, că-l și apucară dracii. La 7 octombrie 1823 consulul Hugot de la București scria lui Chateaubriand, care era pe atunci ministrul afacerilor străine la Paris :

„Fiul cel mare al prințului, aflat în Turcia ca ostatic, i-a declarat tatălui său în modul cel mai convingător că nu mai poate rămîne acolo deoarece se plictisește și că dacă nu va fi rechemat la București în cel mai scurt timp, va ști să se sustragă într-un fel sau altul acestei situații".

Urmarea acestei nesupuneri am văzut că a fost închiderea lui la Cenghilchioi, împreună cu prietenul său

Niculachi Sturza, de unde nu a fost slobozit decît mult mai tîrziu, cam în preajma căsătoriei acestuia cu Maria Ghica, prin toamna lui 1824.

Dar dacă beizadea Niculachi, acum om aşezat, cu o femeie frumoasă pe care o admirau toţi diplomaţii străini din Constantinopol, nu mai dădu prilej să se vorbească de el — beizadea Costachi făcu dimpotrivă să-i răsune numele din Stambul la Pera şi de la Galata pînă la Therapia. Viaţa de chefuri şi de muieri o luă de la început, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, nici mustrările lui vodă, nici pedeapsa lui Reiss-Effendi cu „domiciliul forţat" de la Cenghilchioi. Doi ani o duse aşa, pînă în iarna anului 1826, cînd deodată îi căzu băiatului o fată cu tronc la inimă, de nu se mai putu lipsi de ea. O chema Verona, sau Veronica, şi era fata bancherului armean Agop Tinghiroglu [41]. Beizadea Costachi o ceru în căsătorie, fără a putea căpăta de la cuminţii ei părinţi învoirea de a o lua. Refuzul acestora trebuie să se fi sprijinit pe deoparte de proasta reputaţie pe care o avea băiatul, iar pe de altă parte pe faptul că ei îşi dădeau seama că „mezalianţa" aceasta nu va putea place lui Grigore Vodă şi ca atare căsătoria nu va putea ţine.

Dar tinerii se iubeau şi împotriva dragostei puterea convenţiunilor sociale a fost întotdeauna deosebit de şubredă. După un an de zădarnice încercări, beizadea Costachi hotărî să fure fata — cu învoirea ei firească. În duminica Floriilor a anului 1827, noaptea, „el o răpi de domnişoară, ajutat în această acţiune de cîţiva nemernici de cea mai joasă speţă şi o duse la palatul său" [42]. Cu prietenii lui de chef deci o fură de acasă, ducînd-o în palatul său de la Cenghilchioi sau de la Ortachioi, unde, botezînd-o întîi, după legea românească, o şi luă în căsătorie, repede, în aceeaşi noapte. Un popă muntean, duhovnicul său făcu acolo sfînta slujbă a cununiei, nuni mari fiind unul din acei frînci derbedei „mauvais sujets", care-l ajutase a-şi răpi mireasa, şi nevasta acestuia.

Cînd în dimineaţa d-apoi văzu Agop Tinghiroglu că-i furase beizadeaua fata din iatac, îl apucară stonahoriile. Într-o goană se duse pînă la Serachir-Paşa, comandantul

oştilor otomane, cu care era prieten şi înfăţişîndu-i jalba în protap îi ceru să i se facă dreptate. Serachir-Paşa vorbi cu Chihaia-Bey — ministrul Trebilor dinlăuntru — care porunci cadiului să cheme pe beizadea Costachi în judecata „furilor", a hoţilor de cai şi de femei.

Costachi Ghica, de altfel un om inimos şi cu oarecare panaş medieval, veni la judecată cu Veronica de braţ — ceea ce, zice-se, era „după moravurile turceşti, culmea obrăzniciei". Cadiul îi porunci să-şi scoată braţul de pe al nevestei sale. Beizadea Costachi răspunse că braţele sînt legate şi că nimeni nu le va putea dezlega. Cadiul îi spuse că se vor găsi în imperiul semilunei oameni care au această putere, şi-i şi făcu pe dată dovada, poruncind aprozilor „să-şi facă datoria". Oamenii aceştia, „les valets turcs", se năpustiră asupra tinerilor îndrăgostiţi şi, înjurîndu-i ca la uşa cortului, le deteră o bătaie din acele „pe care impiegaţii musulmani o dau numai raialelor, fără deosebire de rang, de vîrstă sau de sex".

Cu oasele frînte ieşiră tinerii de la judecata cadiului, fiind trimişi sub pază fiecare la casa lui. Domnişoara Tinghiroglu fu înapoiată părinţilor, cărora li se trimise răspuns că va fi desfăcută căsătoria şi că preotul care o consfinţise va fi trimis în judecată patriarhilor grec şi armean, spre a fi osîndit potrivit canoanelor bisericeşti.

Dar povestea e încă departe de a fi gata.

Dumnealui beizadeaua, „iritat de prostul tratament pe care-l primise, se duse la Buiuc-Déré pentru a cere intervenţia ambasadorului Rusiei şi duşmanii erau încîntaţi să-l vadă certîndu-se cu Poarta, îmbrăţişînd cu căldură cauza reclamantului, în calitatea sa de fiu al prinţului şi de agent aşezat sub protecţia drepturilor omului conform articolului 16 al Tratatului de la Kainardgi".

Aici se impune o mică tălmăcire.

Amîndouă beizadelele, Niculachi Sturza şi Costachi Ghica, stăteau la Constantinopol de la începutul domniilor părinţilor lor, ca o garanţie a credinţei voievozilor din Ţările Dunărene către Poartă. Acesta fusese din vechime un obicei peste care nu se călcase pînă în

zilele Eteriei și a încetării domniilor fanariote. Dar odată cu înălțarea în scaune a voievozilor Ioniță Sturza și Grigore Ghica, Rusia avînd un cuvînt din ce în ce mai hotărîtor în trebile românești, ea ceru desființarea acestui obicei, sub cuvînt că e înjositor „de a fi ostatic", în realitate însă pentru a nu sili pe domnii români de a fi credincioși Porții. Turcii erau pe de altă parte destul de pricepuți ca să înlăture chestiunea, fără ca în aparență să i se opună. Poarta consimți deci ca voievozii dunăreni să nu-și mai trimită fii *ostateci*, dar îi sili să-i trimită *capuchihaie*, adică secretari, agenți ai domnilor pe lîngă guvernul turc. Astfel beizadea Costachi, deși de fapt curat ostatec, era totuși oficial „agent supus protecției dreptului ginților".

În această calitate merse el la Buiuc-Déré să se plîngă contelui de Ribeaupierre, ambasadorul Rusiei, de insulta ce-i făcuse cadiul și oamenii săi. „Dușmanii păcii" fiind încredințați că ambasadorul va ține partea beizadelei, se și bucurau de noul conflict diplomatic ce se va naște între Poartă și Petrograd. Dar mare le fu dezamăgirea — și încă mai mare a lui beizadea Costachi — cînd văzură pe domnul de Ribeaupierre refuzînd să-i dea ajutor :

„Ambasadorul îl primi foarte prost pe prinț și-i adresă cele mai aspre mustrări pentru comportarea lui scandaloasă, refuzînd net să intervină într-o afacere pe care o privea ca fiind exclusiv de resortul patriarhului și în întregime străină atribuției lor ambasadorului Rusiei".

Foarte supărat, beizadea Costachi se apucă să ticluiască pe turcește un arz către sultan, cerîndu-i milă, îndurare și dreptate. Și într-o seară, pe cînd acesta se plimba cu caicul pe Bosfor, la lumina lunii, cu cadînele sale, el îndrăzni să se apropie cu barca pînă lîngă *umbra lui Alah pe pămînt* și să-i arunce arzul în caic.

Dar acum i se înfundă. Sultanul, după ce citi arzul, îl rupse în bucăți, azvîrlind hîrtiile în mare și poruncind ca fiul voievodului Munteniei să fie arestat în palatul lui și trimis apoi sub pază la tată-său la București.

Două săptămîni mai tîrziu, în april 1827, beizadea Costachi trecea Dunărea, iar dincolo în Fanar, patriarhul

anula căsătoria fetei lui Tinghir „fiindcă fusese făcută în vreme de post". Iar popa care-i cununase fu osîndit de Sinod la tăierea părului și a bărbii și la trimitere la ocnă.

Ribeaupierre, care refuzase să dea o mînă de ajutor bietului Costachi Ghica, scria totuși lui Kotoff, girantul consulatului rus din București, că ambele beizadele au fost trimise în țară „de unde se vede acum prea bine că ele nu erau capuchihaie, ci ostateci...".

Dacă aceasta era din partea domnului conte cumva o remușcare, apoi era tîrzie, căci în timpul acesta Grigore Vodă își trimise fiul, de cum sosise în țară, la o mînăstire în munți, să se mai răcorească. Beizadeaua va trebui, închinîndu-se la icoane, să se mai lumineze la minte și să afle că fiii datoresc ascultare părinților și oamenii mai mici supunere celor mai mari !

Beizadea Costachi, căruia nu i se mai spunea acum decît beizadea Tingire, sau pe scurt chiar „Tingirică", rămase la mînăstire pînă în toamnă, de unde ieșind apoi se însură în curînd cu Sultana Costescu, uitînd pe Veronica lui, ale cărei urme se pierd în armenimea cea bogată de pe malurile Bosforului [43].

Faptul că Grigore Ghica își pedepsea fiul cu pocăință la mînăstire, fiindcă la 22 de ani era îndrăgostit de o fată de 18, pe cînd el însuși la 60 de ani iubea pe una de 20, poate părea cel puțin ciudat, și tălmăcire nu poate fi decît luînd în privire egoismul ce caracterizează firea omenească pînă la incoherență și pînă la absurd. — „Nu fă tu ce fac eu". Iată principiul eticei omenești îndeobște și a celei pămîntești îndeosebi.

Încolo, bărbatul acesta, înfățișat pînă acum sub lumina patimilor sale omenești, a fost totuși nu numai un om de treabă, dar și un bun voievod.

Romanul său cu Eufrosina Săvescu, care era de-o vîrstă cu Verona Tinghiroglu, îl vom desfășura mai la vale, cînd femeia aceasta va intra mai adînc în viața bătrînului voievod. Să arătăm deocamdată că el, ca și Ioniță Vodă al Moldovei, fiind „liberal" dacă nu „cărvunar", cu idei foarte înaintate, s-a înconjurat mai mult cu boieri de mîna a doua, dar deștepți, muncitori și cinstiți. Cu aceștia a domnit, scutindu-i de dări și umplînd golurile vistieriei din averile mînăstirești.

Boierii cei mari erau, ca și cei din Moldova, fugiți peste graniță la Brașov, făcîndu-i o îndîrjită opoziție și trimițînd pîri peste pîri, ba la Constantinopol, ba la Petrograd. Banul Grigore Brîncoveanu, om deștept, învățat, candidat la domnie, era cel mai înfocat dușman al lui Ghica, și chiar unul din frații acestuia, Alecu, zis Barbă Roșie, se unise acum cu potrivnicii domnului.

Din Brașov ei trimit în țară pe Ghiță Cuțui Muntenegreanul cu 600 oameni armați ca să pornească pandurimea lui Tudor, avînd printre alți comandanți pe serdarul Cristea și pe Toma Brătianu, polcovnic.

Grigore Vodă, după cum îi stătea în obicei, posti întîi două zile, se închise apoi în iatac, căzu în fața sfintelor icoane și după o lungă rugăciune, chemă pe polcovnicul Magheru, mult vestitul, poruncindu-i să meargă întru întîmpinarea oastei lui Cuțui. „Iar de-i vei prinde", îi zise vodă, „să-i judeci și să-i osîndești la spînzurătoare".

Ceea ce se și făcu, aidoma. Numai Brătianu a scăpat, prin fugă, în Grecia, unde a murit abia în 1840.

Mai tîrziu lucrurile se împăcară, aici ca și în Moldova și din aceleași împrejurări. În 1826 „protipendada" se întoarse în țară, în frunte cu banul Grigore Brîncoveanu, cu Grigore Băleanu, Ștefan Bălăceanu, Alecu Filipescu, Alexandru Vilara, Ion Cătuneanu și alții. În politica din afară, ei țin totuși mai departe cu rușii, pe cînd vodă cu oamenii săi de mai înainte rămîn plecați turcilor, ca și peste Milcov Ion Sandu Sturza. Dar înlăuntru, boierii aceștia mari, oameni de carte și în felul lor patrioți și ei, înființează „Societatea Literară", prezidată de Dinicu Golescu și avînd mădulari pe frații domnului, Mihai, Constantin și Alexandru, din care va ieși mai tîrziu Societatea Filarmonică, cea care va aduce culturii românești și spiritului național neasemuite foloase.

Totuși erau pe lîngă vodă și boieri de mîna întîi, și chiar din sfetnicii lui cei mai de aproape, ca de pildă vestitul Constantin Cîmpineanu, tatăl lui Ion. Încrederea cea mai oarbă o punea Grigore Ghica în trei oameni numai : în basciohodarul Măciucă (un fel de prim

aghiotant domnesc), în sărdarul Chiriac şi în vornicul Costachi Cîmpineanu.

Cînd a trecut delegaţia turcă de la Cetatea Albă prin Bucureşti, în 1826, Grigore Vodă trimise întru întîmpinarea ei pe un boier mai şters, pe un om cam sărac cu duhul, iar Cîmpineanu, burzuluindu-se, îi spuse : „Dar de ce nu trimiţi măria ta pe un boier mai de seamă, că e ruşine să stea delegaţia de vorbă cu el". Iar vodă de colo : „Nu cumva te-oi trimite pe dumneata, şi apoi, cînd vor veni turcii să mă vadă pe mine, să zică : Da ce prost domn au muntenii.

O vorbă ca aceasta ajunge să caracterizeze pe un om, şi aproape o domnie : bun simţ, modestie, chibzuinţă. Cu acestea şi cu cinste, a domnit Grigore Vodă, şi a domnit frumos.

*

Să vedem acum unde a domnit el, în ce case, în ce încăperi şi-a petrecut cei cinci ani şi jumătate de mărire voievodală.

Ca mic copil şi ca flăcău neînsurat, ajuns aproape tomnatec, ar fi stat în casa tatălui său, banul Dumitrachi, care avea, zice-se, cea mai întinsă proprietate din Bucureşti. „Începea din capătul despre apus al podului gîrlei, de vale de Zlătari, mergea în jos pe malul apei pînă în dreptul caselor Văcărescului, unde e azi casa lui Barbu Belu ; d-acolo cotea spre Sfinţii Apostoli, pînă unde sînt băile Mitracevski, apuca la dreapta pe uliţă înainte, tăia de-a curmezişul strada Mihai Vodă, trecea gîrla mergînd la vale prin Gorgani, cuprinzînd toată mahalaua domniţa Nastasica şi se încheia cu ocolul la podul gîrlei la Zlătari.

În cuprinsul acestui loc, mare cît o moşioară deşi era aşezat în inima Bucureştilor, se aflau numai două „curţi", a *banului bătrînul* (i se spunea aşa pentru a-l deosebi de doi din feciorii săi, care erau şi ei bani) şi a fiului Scarlat. Cea dintîi, în care a locuit desigur pînă la însurătoare Grigore Vodă al nostru, era aşezată dincoace de apă. Era o namilă de casă, cu pridvoare, tinzi, sagnasie, saloane odăi de musafiri, sufragerie de iarnă şi de vară, iatacuri şi

cămări, cu arcade și bolți învîrtite, beciuri și pivnițe, învălitoare de șindrilă mai mare decît casa și cu streașina scoasă din jur împrejur de doi coți. Pe lîngă zidul curții, în șir, cuhnii, odăi de slugi și de logofeți, grajduri, șoproane, șuri, grădini de flori și de zarzavaturi, livezi de pomi roditori, fînărie, lemnărie, brutărie, potcovărie și cîte altele. După moartea banului Dumitrachi, casa aceasta a trecut prin moștenire la fiul său cel de-al patrulea, banul Mihai, Nenea Mare cum i se zice, și s-a restaurat de fiul său cel de-al cincilea, Alexandru, voievodul din 1834, cînd s-a suit acesta pe scaunul domniei.

Cealaltă casă, a banului Scarlat Ghica — care a trecut-o apoi fiului său Neculai — era dincolo de apă, cam în dreptul „Azilului de noapte" de mai tîrziu. Din ea nu se mai vede nici o urmă, căci, din pricina deselor înecări ale Dîmboviței, a putrezit din temelie și s-a fărămițat bucățică cu bucățică. Ion Ghica mai ținea firește minte de ea și ne spune în vestitele sale scrisori că era acolo „o sală mare zugrăvită pe pereți și pe tavan cu toți zeii Olimpului, de un pictor Kaufmann". În sala aceea, la zile mari, înfocatul Aristia, perceptorul copiilor — cu cîteva perdele de la ferestre, cu cearceafuri înnădite, cu costume croite din rochii lepădate — punea în scenă cîte o tragedie grecească, pe Oreste, sau pe „Fiii lui Brutus" sau vreo idilă de Florian. Iar actori erau toți Ghiculeștii : Scarlat, Mihai, Smărăndița — o Clitemnestră impunătoare — și cîțiva străini ca Eufrosina Bogdan, Manole Anghelescu, Iosefina și Cecilia Raymondi.

Să ne întoarcem, însă la Grigore Ghica. După însurătoarea lui cu Maria Hangerli, el s-a mutat firește din casa părintească într-alta „mai mică", cea de la Sfînta Vineri. Acolo a trăit aproape 20 de ani, acolo s-au născut toți copiii lui și acolo a pătimit în tăcere biata domnița Maria, care domniță fiind și-a zis domniță pînă la despărțenie, cînd, bărbatul ei fiind făcut domn, și-a spus și ea, deși divorțată, doamnă.

În 1822, cînd a plecat Grigore Ghica, primăvara, la Constantinopol, să capete domnia, el a hotărît că la întoarcere va locui „palatul" pe care-l locuiseră și voie-

vozii de mai înainte : Alexandru Suțu și Ion Caragea. Lăsă dar poruncă să fie zugrăvit din nou, prefăcut și mărit, și însărcină pe pictorul italian Giacometti să picteze pe pereții și pe tavanele saloanelor zeitățile Olimpului, la fel cum le pictase Kaufmann în casa fratelui său Scarlat.

Cînd s-a întors domn, în septembrie 1822, Giacometti mai avea încă mult de lucru, așa încît noul voievod fu silit să locuiască mai departe în „casa lui cea mică", unde erau totuși „mai multe saloane", deși pasemite neîncăpătoare, și unde dădu în primăvara viitoare, de Sf. Gheorghe, o serbare în cinstea iubitului său fiu Iorgu, precum mai sus am arătat.

Abia în iarna 1823—24 a putut Grigore Vodă să se mute în palatul de pe Podul Mogoșoaiei, proaspăt împodobit de italianul Giacometti.

Deși atît Ion Ghica în „Scrisori", cît și Alexandrina Ghica în „Amintiri", ne asigură că „palatul" acela, nu mai există, noi credem că părerea aceasta poate da prilej de interpretare.

Locul curții domnești se întindea din Calea Victoriei de azi pînă în strada Academiei, iar pe lături cam pînă la casa Slătineanu, în care, sub Alexandru Vodă Suțu în tot cazul, se țineau ședințele domnescului Divan. Între palat și casa Slătineanu era prin 1820 un pasagiu la etaj, prin care trecea Vodă Suțu cînd mergea la Divan și unde-l pîndise Bimbașa Sava să-l omoare, după cum aici am mai povestit. Or, pasagiul acela învederat că nu putea fi decît în latura despre Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei), deoarece în partea aceasta era și casa Slătineanu ,de unde rezultă că și Palatul era în rînd cu casa Divanului, pe Podul Mogoșoaiei — iar nu în mijlocul curții, după cum ne spune Ion Ghica. De altfel Alexandrina Ghica ne confirmă lucrul acesta în *Memoriile* ei publicate de V. I. Ghica, cînd ne spune următoarele precise amănunte :

„La începutul veacului trecut, după gonirea fanarioților, curtea domnească era sub unchiul meu Grigore Ghica al VIII-lea, domnul Țării Românești, pe Podul Mogoșoaiei, nu departe de magazinul (?) Capșa de astăzi, în palatul care a fost mai pe urmă cumpărat de

familia Lahovary, *afectat clubului Tinerimei, aliniat și deformat cu totul*".

Că acest club al Tinerimei „aliniat și deformat" este fostul palat în care au locuit voievozii Caragea, Șuțu și Ghica, mai este învederat și după aspectul lui. Văzut din curte, din pasagiul Majestic, intrarea clubului cu vechea ei boltă, sala de jos cu minunatele ei coloane de marmură, scara cea frumoasă, de marmoră și ea, și saloanele cele mari de la etaj arată lămurit că în această casă și nu aiurea a fost cîndva palatul lui Grigore Vodă, despre care nepoata lui de fată, Alexandrina Ghica, știe să ne mai spuie următoarele frumoase lucruri :

„El avea mari și frumoase încăperi, decorate de pictorul Giacometti și, la catul cel dintîi, niște coloane de porfir cu pereții mobili, care îngăduiau transformarea mai multor saloane într-o singură sală foarte arătoasă, coloanele rămînînd singura amintire a pereților dispăruți... N-am cunoscut, firește, palatul acesta în timpul domniei mele, însă printr-un reflux al soartei acolo am locuit cînd m-am măritat cu principele Ioan, fiul lui Grigore Ghyka al X-lea al Moldovei, și de acolo am plecat ca să mă cunun în biserica Sărindar, astăzi dărîmată, enoria și loc de veșnică odihnă a Ghiculeștilor munteni de la marele ban Dimitrie (1808) încoace. Pe de altă parte, muma mea, Pulheria Blaramberg, sora domnitorului, își petrecuse acolo tinerețile și îmi povestea deseori anecdote privitoare la acel palat. Una, prin ciudățenia ei, merită să găsească loc în această cronică. Unchiul meu, în reacțiunea națională ce urmă după venirea lui pe tron, încercă de la început să stîrpească oriunde abuzurile grecești. Între altele, avusese de suprimat cea mai nostimă sarcină de curte ce s-ar putea închipui. Fusese întocmită în timpul celor din urmă fanarioți. Opt inși, îmbrăcați în portul cel mai strălucit, trebuiau să intre în fiece dimineață în iatacul domnului, de cum se trezea el, și să-i zică laolaltă : Frumos ești, mărita ta ! Sprîncenat ești, măria ta ! După această exclamație, strigată în cor, se retrăgeau în bună rînduială, militărește. Ziua începută astfel părea grecoteiului mai dulce".

În acel palat, sub scară, în nişte încăperi care se mai văd şi azi, locuiau la stînga Başciohodarul Măciucă, omul cel mai de încredere al lui Grigore Vodă, iar la dreapta Tufeccibaşa „lîngă ogeacul neferilor şi al edecliilor", din care mai cunoaştem numele lui Nicolae Păun, cel despre care s-a priceput Ion Ghica să ne povestească o prea frumoasă amintire din tinereţele sale. — Şi tot de la Ion Ghica mai ştim sfîrşitul poveştii pictorului Giacometti, pe care el îl numeşte Giacomo, cel care a zugrăvit pereţii şi tavanul palatului cu zeităţile Olimpului. Acest Giacomo sau Giacometti, un italian pripăşit prin ţară nu se ştie cum, prieten în vremuri cu vestitul Silvio Pellico, era un pictor de valoare, după cît putem judeca din urmele frescelor făcute de el pe pereţii palatului de la Colentina, unde tavanurile în tot cazul au rămas pe alocurea întregi. Puţin aventurier de felul lui, după ce făcuse naţionalism în Italia şi pictură în Moldova, se statornici birtaş în insula Prinkipo lîngă Constantinopol. Fiul său, Carlo, a fost călăuza lui Lamartine în timpul călătoriei acestuia în Orient, imortalizat de marele poet francez sub numele de Charles în vestita sa operă : Voyage en Orient. Mai tîrziu, prin 1848, dăm iar de urmele lui, tot călăuză pentru străini la hotelul Missiri din Pera, unde l-a cunoscut şi Ion Ghica. Pe atunci, în timpul viltoarei din 1848, pictorul Giacomi peste sufletul căruia trecuseră anii fără a-l îmbătrîni, se înflăcără iar la auzul cuvîntului de „Libertate" care umbla ca suveica dintr-un capăt al Europei la altul şi, vînzîndu-şi birtul de la Prinkipo, se pregătea să plece cu fiul său în Italia pentru a lupta sub steagul lui Garibaldi.

Holera, care bîntuia la Constantinopol şi în toată Turcia, dincolo şi dincoace de Dunăre, îi înşfacă însă pe amîndoi şi-n puţine zile îi duse în mormînt. Şi astfel Giacomo şi fiul său Carlo, în loc să moară vitejeşte, de glonţ, pentru Libertate, muriră prosteşte, de vibrioni, la Stambul, precum muri în aceleaşi zile în Moldova şi străbuna autorului acestor rînduri, şi precum era, 65 de ani mai tîrziu, să moară tot atît de prosteşte, într-o cîmpie din Bulgaria, autorul el însuşi.

*

Un an și jumătate după ce s-a mutat Grigore Vodă în palatul de pe Podul Mogoșoaiei, a și izbucnit focul, la „una din cele două case ce ocupa domnitorul". Dar sărind straja toată în ajutor, flăcările au fost ușor potolite și „s-a scăpat tot". Consulul Hugot mergînd a doua zi să vadă pe vodă, după cum era obiceiul după fiece nenorocire, îl găsi foarte vesel „d'excellente humeur", spunîndu-i că n-a pierdut nimic, ba adăugînd chiar „rîzînd în hohote, că numai doamnele — vorbindu-mi de sora și de cele patru nepoate ale sale care erau de față — se plîngeau că au pierdut cîteva fleacuri".

Pe sora aceasta, Pulcheria Blaramberg, și pe cele patru nepoate, care locuiau toate împreună cu vodă la palatul domnesc, le întîlnim doi ani mai tîrziu, în 1827, la marele bal pe care-l dădu vodă cu prilejul Anului Nou.

Vodă era vesel ca niciodată [44]. Zilele posomorîte se credeau trecute, părea că temerile și grijile părăsiseră malurile însîngerate ale Dîmboviței și ale Dunării. Murahașii (plenipotenții) Said Mehmed Nuri Effendi și Said Ibraim Effendi se întoarseră de la Ackerman, unde încheiaseră în ziua de 23 septembrie 1826, cu plenipotențiarii ruși Voronzov și Ribeaupierre, convenția tălmăcitoare a Tratatului de la București din 1812. Contele Ribeaupierre trecuse ambasador la Constantinopol și neînțelegerile ce de 6 ani existau între Poartă și Rusia se credeau stinse cu desăvîrșire. Minciaki, numit consul rusesc, era așteptat la București. La Țarigrad, pace și liniște. La noi nu se auzea nici de cîrjalii, nici de vreun Pasvantoglu.

Dis de dimineață, în fața boierilor adunați la curte, părintele Eufrosin Poteca, dascălul de la Sf. Sava, cu trei din băieții cei mai silitori din școala românească, sorcovise pe măria sa cu un „engomion", un colind plin de frumoase prevestiri. La prînz toate răvașele de plăcintă îi ieșiseră lui vodă numai în bine și în bine : „veselie", „viață lungă", „biruință" și așa mai departe. Boierii i se arătau cu supunere și lumea îl iubea, căci era îndestulată : pîinea 3 parale ocaua și vinul 10 parale vadra. Opinca și tîrgurile mulțumite și vesele. Pribegii din Brașov și din Sibiu, care se bizuiseră pe sprijinul

consulului rus Pini ca să răstoarne pe domn, fuseseră siliți să i se închine cu supunere ca să se poată întoarce în țară. Și acum era vodă sigur că în 1829, cînd se împlinea termenul de 7 ani de domnie, tot el va fi *numit de Poartă*, sau, după noua Convenție, *ales de boieri* domn.

Ca atare, seara, mare bal la curte — dar nu în palatul pe care-l cunoaștem, ci într-o casă anume închiriată, casa lui *Romanit* de pe aceeași uliță, mult mai la deal, înspre capul Podului — că era cea mai încăpătoare din București. O începuse marele și bogatul boier Faca — tatăl lui Costachi, cel cu „Franțuzistele" — dar murind fără a o isprăvi, epitropia copiilor o vînduse unui grec bogat, Romanit. Acesta a isprăvit-o și a împodobit-o cu cel mai mare lux : pereții odăilor îmbrăcați cu stuc, imitînd marmorile cele mai rare, tavanele lucrate în relief de meșteri aduși din Țarigrad, podelele acoperite iarna cu covoare din Persia și vara cu șaluri din India, macaturile și perdelele de mătase groasă din Damasc și din Alep, mobilele de lemn de mahon și de abanos, încrustate cu sidefuri și îmbrăcate cu piele de Cordova. În toate odăile, policandre atîrnate de tavanuri, toate de cristal de Veneția, tăiate ca diamantele, în care se oglindeau seara mii de lumînări de ceară sau de spermanțetă...

Romanit, murind flăcău bătrîn, averea lui, cu case cu tot, a trecut la trei surori bătrîne, fete mari și ele, care au vîndut palatul acela statului, de s-a făcut apoi din el Ministerul Finanțelor de pe Calea Victoriei colț cu Calea Griviței !

Acolo — aripa din stînga — a dat Grigore Vodă marele său bal din ziua de Sîn-Vasîle a anului 1827.

În sala cea mare, vodă, în giubea albă, hanger cu briliante la brîu, ședea în mijlocul sofalei, între ferestre, rezemat pe perne, cu gugiumanul de samur, cu funda albă cam pe frunte și cu mîinile încleștate la ceafă.

Pe marginea sofalei, la dreapta și la stînga, ședeau cei cinci fii ai săi. Beizadea Costachi, poreclit Tingirică, nu era acolo, căci tocmai atunci se desfășura la Constantinopol romanul său de dragoste. Dar erau pe pat beiza-

delele Iorgu, Scarlat, Grigore, Panaiot și Mitică, toți rași la frunte, la tîmple și la ceafă, purtînd pe creștetul capului un mititel fes roș cu fundă de mătase albastră. Iar de aici încolo, una lîngă alta, ședeau cucoana Profiriță, sora lui vodă cea mai iubită, nepoatele Sultana Zefharina, Maria Furtunoaia cu fiică-sa Anica, precum și alte cucoane înrudite sau numai foarte simandicoase.

Muzici erau trei, cea de la Galați, cea de la Rîmnic și un taraf de lăutari, care stăteau într-o galerie improvizată deasupra ușii de la intrare.

Cea de la Golești, înființată de Dinicu Golescu pe moșia sa din Muscel, sub direcția lui Florian Aaron, avea 12 muzicanți, toți țigani, astfel împărțiți : doi scripcari, doi flautiști, doi trîmbițași, două clarinete, un oboist, un fluieraș, un toboșar și un țimbalist.

Cea de la Rîmnic, a clucerului Alecu Nicolescu, sub direcția lui Cocoratu, „maestru de grații", se compunea din 6 țigani robi ai boierului, care, suflînd din gură și dînd din cap, din mîini și din picioare, cîntau din 15 instrumente deodată : ghitare, mandoline, naiuri, piroștii, tobe, țimbale, zorzoane și clopoței. Aria „de rezistență" a acestei muzici de bîlci era „Di tanti palpiti" din Tancred, pe care glumețul poet Iancu Văcărescu, vărul domnului, o tălmăcea cucoanelor care nu știau italienește, în felul următor : „Dă-i tantii palme"... se non e vero...

Și, în sfîrșit, veneau lăutarii, care n-avură parte de a cînta decît pe la spartul jocului, cînd începură boierii a prinde chef și le veni poftă de vreo horă, de-un brîu, sau de vreun cîntec din cele lumești : „Hai, Ileană, la poiană", sau „Cavaleri de modă nouă".

Boierii, cînd jucau, își lepădau giubelele și papucii, rămînînd numai în meși. Ei pofteau la dans — căci de pe atunci „se dansa" în saloane — numai fetele sau nevestele care le plăceau, neîndrăznind totuși să se apropie de rudele lui vodă. Acestea aveau fiecare pe „dansatorul" ei favorit. Fata lui Furtună de pildă juca numai cu beizadea Iorgu și fata Moruzoaiei numai cu Scarlat Bărcănescu.

Zinca, nevasta lui Dinicu Golescu, Mariță, fata lui Noe Florescu, Nastasica lui Grigore Filipescu și Catinca

Slătineanca văduva, treceau drept cele mai bune dansatoare. Iar juvaierele cele mai frumoase erau „scorpia" sau dragonul Suțulesei (fata lui Racoviță de la Colțea), „ghiarele de leu" ale Catincăi Filipescu și „șiralele de mărgăritare" ale Saftei Brîncoveanu [45].

Toată lumea asta trecea din cînd în cînd în odaia de alături, unde, pe o masă întinsă, erau înșirate tot felul de zaharicale și de cofeturi, castane fierte în zahăr, lisă de chitră, acadele, cozonaci, vin și limonade, servite musafirilor de vestitul Antonachi Borelli.

Numai vodă nu s-a mișcat de pe divan, pînă a bătut ceasul douăsprezece. Atunci precum Cenușăreasa, măria sa s-a sculat în picioare, a dat din cap în dreapta și în stînga, și a pornit spre ușă, cu bașciohodarul dinaintea lui și cu beizadelele cele mici după el. Ioniță Voinescu, cămărașul cel mare, încheia alaiul.

*

Dacă nici la balul acesta, nici aiurea, n-am mai întîlnit-o pe Eufrosina Săvescu, pricina e că vodă o ținea ascunsă. Și o ținea ascunsă, fiindcă încă nu se căsătorise cu ea.

Fata avea, după cum am mai arătat, abia 14 ani cînd s-a îndrăgostit Grigore Vodă de ea, iar el, amorezatul, trecuse de 55 de ani. Deși pe vremea aceea fetele se mai măritau încă la 12—13 ani — foarte rar de altfel — totuși nepotrivirea aceasta de vîrstă dădea idilei lui Grigore Ghica o notă de imoralitate, după cum se și exprima severul Felix Colson, călător prin Bucureștii noștri de acum o sută și mai bine de ani.

Ca atare, despărțirea de nevastă-sa, domnița Maria, și consfințirea acestei despărțiri de către patriarhul Antim al Constantinopolului, erau numai „o pregătire pentru mai tîrziu", cînd va fi Eufrosina mai coaptă pentru căsătorie.

Deși domn acum, sau poate tocmai fiindcă era domn, el nu îndrăzni să înfrunte părerea lumii, destul de indignată și fără asta de izgonirea domniței Maria, care pare a fi lăsat în țară o amintire frumoasă. Și apoi mai avea Grigore Vodă pe cap toată familia lui, și îndeosebi pe

cei mai iubiţi din familie, fiul său Iorgu şi soră-sa Pulcheria.

Vodă pare a fi ţinut pe fetiţa aceasta, care era de o frumuseţe răpitoare, ascunsă undeva, pînă se făcu mai măricică, cam pînă prin 1824, cînd împlini ea 17 ani. Atunci, şi cum o iubea cu o nebună patimă, fostul cîntăreţ de serenade, nemaivrînd să asculte decît de bătăile inimii sale o luă pe lîngă el, ca ibovnică, şi-i făcu şi un copil — o fată — făgăduindu-i că o va lua de soţie îndată ce va înfrînge împotrivirea familiei.

Dar se mai trecură patru ani şi frumoasa Eufrosina nu era încă măritată.

În 1828, în luna april, din aceleaşi împrejurări ca şi în Moldova, domnia Ţării Româneşti îi fu scoasă lui Grigore Vodă, care fugi în munţi, luînd drumul Braşovului. Dar, întrucît contele Pahlen cu armata sa întîrzia la Iaşi, vodă se opri la Cîmpina. La 10 mai stil nou e încă acolo, aşteptînd sosirea la Bucureşti a lui Pahlen, pentru a-i cere „paşapoarte" pentru Franţa, căci guvernul austriac nu-i îngăduia să se statornicească la Braşov. I se întîmpla lui acuma, ca şi nevestei sale cu 7 ani în urmă.

Aceste „paşapoarte" la plural, pe care le cerea Grigore Vodă, dau de bănuit că el, în fuga lui, nu mersese singur, ci luase cu dînsul pe iubita lui Eufrosină şi pe mica Maria, copilul lor, pe care ştim din altă parte că „dorea să fie crescută de el".

Zece zile mai tîrziu, văzînd că nici paşapoarte nu capătă, dar, nici n-are nimeni de gînd să-i facă vreun rău, Grigore Ghica se întoarse liniştit la Bucureşti „unde nimeni nu pare să-i mai acorde vreo atenţie".

Ce mai e şi cu măririle acestea lumeşti ! Et omnia vanitas !

Atunci „intrat din nou în viaţa privată", nemaiavînd a ţine socoteală de părerea lumii, fostul Grigore Vodă se căsători în sfîrşit cu Eufrosina Săvescu, femeie acum de 21 de ani, neputînd totuşi, din pricina pravilelor de atunci, să-şi legitimeze copiii, cînd între timp se mai născuse o fată, Alexandrina. Însă „dorind să asigure fetelor un trai cuviincios", le făcu o donaţiune, o foarte însemnată donaţiune în moşii, bani, scule şi ţigani, şi

fiindcă „vreau să fie crescute de mine, lîngă mine, îmi rezerv drepturile de a ridica eu veniturile acestei averi".

Din clipa aceea, din vara anului 1828, deşi Grigore Vodă nu mai era domn, Eufrosina Săvescu-Ghica îşi spuse doamnă. Şi doamnă a rămas toată lunga ei viaţă. Eufrosina doamna ! Iar cum pe de altă parte domniţa Maria Hangerli, fostă Ghica, niciodată doamnă, îşi spunea şi ea la fel, Maria doamna, erau acum în lume, şi mai tîrziu chiar la Bucureşti, două doamne Grigore Ghica, din care nici una nu apucase voievodalele măriri ale scaunului Ţării Româneşti.

A urmat pentru Eufrosina o viaţă desigur foarte plăcută, faţă în tot cazul de ce fusese viaţa aceasta înainte. Adică, un soţ bătrîn, dar iubitor, o avere din cele mai mari din ţară şi un nume din cele mai simandicoase. Dar lumina aceasta avea umbrele sale. Familia Ghica nu ierta fostului voievod căsătoria, „mezalianţa", nebunia ce înfăptuise.

Acum, mai ales că nu mai era nevoie să i se spună „măria ta" şi să i se sărute la fiece prilej mîna, ea îl cam ţinu departe de dînsa, îngăduindu-i firește a o vedea, dar refuzînd să îmbrăţişeze, să cunoască, să vadă, să audă măcar vorbind de „femeia ceea fără strămoşi"... parcă s-ar fi fost născut din partenogeneză.

Viaţa aceasta a ţinut şase ani. Şi pe urmă, într-o zi de toamnă, a anului 1834, deodată, pe neaşteptate, Grigore Vodă avu o ameţeală, se puse la pat, şi pînă-n seară, dus era în lumea cea „unde nu este durere, nici lacrimi, nici suspin".

Era la 16 octombrie 1834, seara.

„Deşi avea aproape 70 de ani, Grigore Vodă era încă foarte „verde" „şi autopsia n-a dus la descoperirea nici unei cauze de moarte iminentă", scria consulul Mimaut ministrului Broglie. S-a crezut într-un „spasm nervos al stomacului", dar poate să fi fost şi inima, care uneori le cam joacă festa bătrînilor.

A treia zi, 18 octombrie, înmormîntarea : „Cea mai frumoasă din cîte au fost vreodată în ţara aceasta", scria acelaşi consul aceluiaşi ministru.

De 6 luni, domnea în Ţara Românească fratele lui Grigore Vodă, Alexandru Ghica. E deci firesc să fi cău-

tat el să facă fostului voievod o înmormîntare cît mai „domnească", pentru alcătuirea căreia fu însărcinat maiorul Banov, care porunci următoarele :

Din casa fostului voievod — cea de pe ulița de lîngă casa stolnicului Petrachi, unde a locuit Grigore Ghica Vodă, după ca și înainte de domnie, se va ridica mortul de opt boieri, bani și vornici, pînă la capătul scării de sus ; apoi alți opt boieri, logofeți, îl vor duce de la capătul scării la dric.

Alaiul începea cu dorobanții agiei, avînd în frunte pe căpitanul lor și în coadă pe dumnealui vel aga. Pe urmă o jumătate de escadron de cavalerie, cu trumbițașii lui, urmați de dorobanții vorniciei de poliție. Veneau apoi corporațiile cu starostii lor, în rînd cîte cinci, vel vornicul, șefii de secții și stolnacialnicii departamentelor postelniciei, vistieriei, logofeției și vorniciei (adică funcționarii ministerelor de finanțe, justiție și interne), directorii școalelor cu delegațiile profesorilor și mădularii tribunalelor cu prezidenții lor.

Capacul cosciugului îl duceau mădularii sfatului orășenesc, după care urmau 9 cai de călărie din grajdurile mortului, avînd zăbranice negre, și apoi niște ofițeri îmbrăcați peste mondire cu mantale negre, purtînd pe perne de catifea roșie firmanele de întărire ale domniei lui Grigore Vodă, și topuzul, la dreapta, și sabia, la stînga.

În spatele acestor insigne domnești, umblau doi ofițeri cu săbiile scoase și 12 iuncări cu puști, după care urma în sfîrșit, „partea duhovnicească", adică întîi preoții cîte doi în rînd, și abia la urmă arhiereii, tot cîte doi în rînd, mitropolitul și episcopii.

Vine cosciugul pe dricul tras de opt cai. Lîngă fiecare cal umblă pe jos un vizitiu, îmbrăcat în manta neagră, și cu pălăria lăsată în jos ! Pe de o parte și de alta a dricului, merg cîte 12 inși, ținînd în mînă torțe aprinse, iar aproape de tot de cosciug, patru ofițeri cu săbiile scoase.

În spatele dricului merge pe jos, gînditor, măria sa vodă, urmat de rudele cele mai apropiate, de consulii străini, de miniștri și de ștabul domnesc.

Dar alaiul e încă lung : muzica miliției, careta mortului, trasă de 6 cai, cu vizitii purtînd zăbranic negru

la mînecă, toți „amploiații civili" și, în sfîrșit, din nou, o jumătate de escadron de cavalerie, cu care se încheie convoiul.

Acest impunător alai trece prin toată capitala, de la casa mortului voievod, pe la consulatul rusesc și pe la căminarul Stefi, pînă la ulița Sf. Gheorghe Nou. De acolo, prin Lipscănii, pe din dosul hanului Șerban Vodă iese în Podul Mogoșoaiei apucînd spre nord drept la mînăstirea Sărindar, trecînd pe acolo, zice orînduiala, fără a se opri, deși mînăstirea era ctitorie ghiculească.

Ajuns cam în dreptul episcopiei, convoiul o luă, dar nu mai știu pe unde, înspre Colentina, moșia lui Ghica Vodă, despre care mai jos vom vorbi mai pe îndelete.

Mimaut ne asigură că gloata mergea după cosciug plîngînd și văitîndu-se: „Pe vremea lui Grigore Vodă plăteam pîinea patru parale, astăzi o plătim optsprezece. Fie numele lui binecuvîntat!" Și mai vorbea lumea ceea de „pavajele" Bucureștilor, pe care le făcuse mortul voievod, de spiritul său de dreptate „și de fermitatea pe care a dovedit-o în atîtea rînduri".

De altfel, aceleași laude, care și ele amintesc de „pietrele Bucureștilor", stau săpate în groaznice versuri românești și pe mormîntul său funerar de la Colentina:

Pietrele de pe ulițele cetății vecinate
Mărturisit-a-ți, călător, ce fapte lăudate
Ghica Grigore a lucrat, domn plin de-nțelepciune
L-al lui mormînt ești dator ismerenia a-ți depune.

„Ismerenia" o fi însemnînd „smerenia". Ca să se știe ce are „a-și depune călătorul" pe mormîntul voievodului Grigore Ghica al VIII-lea.

*

Cum plecă de la înmormîntarea fratelui său, Alexandru Vodă făcu un lucru frumos, ca atîtea altele pe care le va mai face în timpul și după cîrmuirea sa — căci omul acesta a avut o fire deosebit de aleasă, despre care nimeni încă n-a vorbit cum se cuvine, cu destulă dreptate cel puțin, dacă nu cu destul entuziasm!

„Pentru a îngriji de starea Eufrosinei doamnei şi a tinerilor ei copii, care ar fi putut astfel să fie contestaţi de băieţii din căsătoria dintîi", Alexandru Vodă a rugat pe consulii străini şi pe boierii cei mai de seamă din ţară, să meargă împreună cu el acasă la tînăra văduvă „să-i facă vizită".

Era deci, la mormîntul proaspăt închis al fratelui, o împăcare în familie : recunoaşterea cumnatei şi a copiilor ei.

Dar gestul lui Vodă Alexandru nu folosi la nimic. Fraţii vitregi ai micelor domniţe erau prea mult sub influenţa mamei lor şi prea nu putuseră niciodată ierta izgonirea ei şi surghiunul de la Paris, pentru a îmbrăţişa acum cu căldură pe cea care fusese pricina nenorocirii acesteia. Chiar a doua zi după înmormîntare, consulul francez Mimaut scria lui Broglie că „nu se pune la îndoială faptul că prima soţie va porni la drum pentru a veni aici de îndată ce va afla vestea morţii prinţului".

În adevăr, că de la începutul anului 1835, două luni după moartea lui Grigore Ghica Vodă, o şi aflăm pe Maria doamna la Bucureşti, îmbrăţişîndu-şi copiii după 12 ani de despărţire şi căpătînd din nou dragostea şi încrederea lor, pe care e de bănuit că nu le-o pierduse niciodată. Şi cum femeia aceasta avea îngrămădite în suflet amărăciuni destule, care cereau răzbunare, e şi firesc s-o vedem luptînd din răsputeri pentru a dăuna cauzei Eufrosinei doamnei şi a fetelor ei. Ar fi dorit să le vadă pe toate trei sărace lipite pămîntului. Şi în vederea acestui scop, ea îşi îndemnă feciorii să ceară anularea donaţiunii lui vodă Grigore, precum şi a tutelei instituite de el. Cauza fiind cîştigată de ea în primă instanţă, Eufrosina doamna făcu apel la Divan, unde au urmat nesfîrşite înfăţişări, amînări şi răsamînări, în care timp bietele domniţe Maria şi Alexandrina duseră împreună cu mama lor o viaţă cu totul lipsită de cele trebuincioase unui trai domnesc... Dar, cum nu este umbră fără să fie şi lumină, astfel din încîlcirea acestor întîmplări răsări şi norocul acelor domniţe. Se spune anume că fraţii lor, beizadelele fiind şi nepoţi ai domnului în scaun, făcură asupra Divanului atît de neîngăduite şi de

samavolnice presiuni, încît unul din mădulari, marele boier Alexandru I. Filipescu, demisionă din funcția lui de membru al acelei Curți Apelative de ultimă instanță „spre a nu despoia niște biete minore“ [46]. Iar cum bietele minore erau foarte frumușele, avînd acum, prin 1840, una 15 și alta 14 ani, se întîmplă că Alexandru Filipescu se îndrăgosti de cea mai mică, Alexandrina, și, cerînd mîna ei doamnei Eufrosinei, care fu încîntată să i-o îngăduie, o luă în curînd în căsătorie. Iar fratele lui Alexandru, numit Constantin, amîndoi fii ai vornicului Iancu (văr primar cu vestitul Alecu Filipescu Vulpe), se însură cu cealaltă fată, domnița Maria.

Procesul a ținut în apel la Divan, pînă după 1842, cînd pierzîndu-și Alexandru Ghica scaunul și beizadelele influența, domnițele lui Grigore Vodă au fost puse, sub Gheorghe Bibescu, în posesiunea averii pe care le-o dăruise tatăl lor. Doamna Eufrosina, încă atît de tînără și de frumoasă, nu s-a mai măritat niciodată, murind abia la 1881, la vîrsta de 74 de ani. E îngropată în București, la cimitirul Bellu, unde zac sub o frumoasă lespede de marmoră ,oasele celei care a fost, după cum sună inscripția :

EUFROSINA DOAMNA
soția lui Grigore Vodă Ghica
născută la 1807
și moartă la 1881

Lîngă dînsa, e îngropată, din 1893, fata ei domnița Maria, și ceva mai la o parte soțul acesteia, Constantin Ion Filipescu 1812—1870.

*

Despre cealaltă soție, Maria doamna, știm numai că a fost, după cum spunea N. Iorga : „Vestit de vorbăreață, de primitoare și de neastîmpărată“.

Ce viață o fi dus ea la Paris, singură, în tot timpul celor 12 ani de surghiun, nu putem ști. La început trebuie să fi avut bani, pe care bănuim că-i trimitea Grigore Vodă, căci oricum era mama copiilor săi — și apoi

era domn şi, pe lîngă averea lui cea mare, mai avea şi o parte din vistieria statului la îndemînă. Dar după scoaterea lui din scaun şi căsătoria sa de-a doua, Grigore Ghica trebuie să fi încetat de-a mai trimite fostei lui soţii cele trebuincioase pentru trai, deoarece o aflăm pe Maria doamna trăind acolo, în capitala lumii, din împrumuturi şi aceasta numai în anii 1832, 33 şi 34, pînă la moartea fostului ei soţ. În timpul acestor trei ani, ea luă 9 000 de franci pe măsura trebuinţelor sale de la un oarecare Mihai Kutzovskis „homme de lettres", care s-ar putea să nu fi fost pentru ea numai „un oarecare Kutzovskis". Pe urmă, cînd s-a întors în ţară, în 1835, ea nu şi-a uitat datoria, nici pe creditorul ei, rugînd pe beizadea Grigore, care pare a fi fost cu mult cel mai bun din toţi copiii ei, şi cel în care nu numai ea, dar şi Grigore Vodă au pus cea mai desăvîrşită încredere — l-a rugat zicem, să ia asupră-şi datoria ei şi să aibă grijă de bunul Kutzovskis „homme de lettres".

În 1841 beizadea Grigore se afla la Paris, locuind în rue de Provence 67, poate în apartamentul mamei sale, şi încheia atunci cu creditorul Mariei doamnei, următoarea convenţiune :

„Între subsemnaţii domnul prinţ Grigore Ghica, proprietar în Valahia, trăitor la Bucureşti şi aflîndu-se în prezent la Paris, locuind pe strada Provence Nr. 67, pe de-o parte

şi domnul Mihai Kutzovskis, literat, locuind la Paris, strada St. Jaques Nr. 237, pe de altă parte

s-au convenit şi s-au hotărît următoarele : În cursul anilor 1832, 1833 şi 1834, domnul Kutzovskis a împrumutat doamnei prinţese Maria Ghica, născută prinţesă Hangerly, mama domnului prinţ Grigore Ghica, diferite sume, care adunate, reprezintă un capital de 9 000 de franci. Pe măsură ce aceste împrumuturi erau avansate, mama domnului prinţ Grigore Ghica a subscris în favoarea domnului Kutzovskis polite cu valoarea sumelor împrumutate, conţinînd obligaţia de a le plăti la prima cerere a domnului Kutzovskis.

Astăzi, domnul prinţ Grigore Ghica recunoaşte că domnul Kutzovskis i-a înapoiat chitanţele pe care doamna prinţesă, mama sa le-a subscris în favoarea ultimu-

lui, şi care reunite se ridică împreună la suma de 9 000 de franci şi făcîndu-şi din datoria doamnei, mama sa, propria sa datorie faţă de domnul Kutzovskis... el declară că este gata să creeze şi să constituie în folosul domnului Kutzovskis o rentă anuală şi viageră de 12 000 de franci, pe care se obligă s-o plătească în tot cursul vieţii domnului Kutzovskis, la două date, la 15 aprilie şi la 15 octombrie al fiecărui an... etc., etc. [47].

Paris 20 februarie 1841

Semnează : Prinţul Grigore Ghica — Mihai Kutzovskis".

Pe acelaşi beizadea Grigore îl însărcinează şi tatăl său, într-un „legat" anume şi deosebit de testamentul său, să poarte grija moşiei Colentina, a conacului, a bisericii şi a mormintelor de acolo.

Moşia Colentina a lui Grigore Vodă Ghica era la apus de Bucureşti, în marginea oraşului, străbătută de apa şi heleşteul cu acelaşi nume şi se întindea pînă în zidurile mănăstirei Plumbuita. Acolo îşi clădi voievodul „un palat", după felul casei din Bucureşti a marelui ban Dumitrachi, pe care îl împodobi cu picturi, pe ziduri şi pe tavane, italianul Giacometti, cel despre care am vorbit mai sus. În faţa casei se desfăşura o grădină de toată frumuseţea, care mergea pînă la heleşteu, de-l înconjura din toate părţile, iar în spatele casei, era o terasă mare cu flori, de unde se întindea vederea la vale pînă departe, mult dincolo de Plumbuita. La dreapta conacului erau „corpul de gardă" şi gospodăria curţii : grajduri, bucătării şi toate celelalte ; iar la stînga, era biserica împrejurul căreia zac toţi Ghiculeştii, ramura Grigore Vodă, îngropaţi acolo, sau aduşi de la Bucureşti, de la biserica Sărindari, cînd a fost aceasta dărîmată de nepioase mîini.

Conacul, deosebit de frumos, cu o scară monumentală de lemn, cu odăi pe zidurile cărora se mai văd urmele talentatului Giacometti, are, în latura dinspre biserică, o sală care ţine toată lăţimea casei, de vreo 30 de metri pe 15 şi căreia i se zice „sala tronului". O cameră lîngă „bibliotecă" se spune că ar comunica printr-un subteran cu ruinele curţii lui Matei Basarab de la Plumbuita.

Acolo, în palatul acela, petrecea Grigore Vodă lunile de vară, pentru a scăpa de zăduful capitalei, şi-i era Colentina lui, dragă aproape cît şi frumoasa Eufrosina. Drept aceea, înainte de a muri, „exceptînd citata moşie din totala lui avere", el o dărui bisericii clădite de dînsul, dînd-o împreună cu conacul, cu moara, cu heleşteul cu tot, în grija fiului său beizadea Grigore, care va fi epitrop, „fiindcă am mai multă încredere în haracterul său pentru felul purtărilor sale".

Dania aceasta, legatul, e din anul 1833, deci un an înainte de moarte, şi poartă iscălitura proprie a lui Grigore Vodă. E redactată pe greceşte şi a fost îngrozitor de rău tradusă de către tălmaciul Francudi de la Ministerul Afacerilor Străine, în anul 1887, noiembrie în 10.

Aşa cum e, vom da frînturi din ea, fiindcă e nespus de duioasă grija pe care a purtat-o omul acesta pentru acel locuşor pitoresc din preajma Bucureştilor :

„Legatul măriei sale întru pomenire, Grigore Ghica Vodă, pentru moşia Colentina".

„Multe dovezi de plăcute simţăminte şi de binefaceri recunoscute de toţi ortodocşii se socotesc ca simbol al sfintei şi neprihănitei noastre religii. Dovadă este tot ce se fac de fiecare dintre creştini, după puterea şi luna lor voinţă, pe de-o parte pentru crearea şi înfrumuseţarea bisericilor, iar pe de alta, pentru odihna nesupărată şi pentru mulţumitoarea petrecere a publicului [48]. De asemenea dorinţa şi Noi îndemnîndu-ne pentru înfăptuirea acestor două lucruri, luînd de subiect (sic) moşia noastră domnească Colentina ce se află în apropiere de Bucureşti şi care este lipită de o alta, ce am cumpărat de la răposatul Constantin Barbu Ştirbey, mai întîi am clădit pe această moşie casa falnică de vară împreună cu o grădină, am făcut şi o alee frumoasă cu copaci de jur împrejur, precum şi heleşteul bine îngrijit, cu moară pe dînsul, şi pe urmă am înălţat în slava domnului şi biserică împodobită cu splendoare pe dinăuntru şi pe dinafară, cu celelalte dimprejur clădiri şi căsuţe, necruţînd de loc cheltuiala pentru săvîrşirea lor, punînd dimpotrivă osteneli destul ca să le ducem la starea în care se află şi care aduce o mulţumire nespusă de vedere şi

bucurie tuturor locuitorilor de orice clasă prin publica şi libera plimbare a tuturor printr-însele. Pentru veşnica păstrare în aceeaşi stare actuală şi pentru ca după încetarea noastră din viaţă să nu ajungă, din neîngrijirea sau din nesocotinţa urmaşilor noştri, a se zădărnici ostenelile noastre... am găsit cu cale ca excepţionînd (sic) ctata (sic) noastră moşie Colentina din a noastră totală avere domnească s-o dedicăm (sic) cu a noastră bună şi nestrămutată voinţă clăditului de noi sfînt Lăcaş pentru veşnica noastră pomenire, cu credinţă şi aplicarea dispoziţiunilor noastre de mai sus :

I. Biserica să aibe întotdeauna ceruta orînduială şi înfrumuseţare după chipul altor biserici, ţinîndu-se în starea în care se află acum zidită de noi... şi să aibă doi preoţi... doi cîntăreţi şi un paracliser, pentru care să se întocmească o leafă anuală după cuviinţa fiecăruia... etc.

II. Casa împreună cu grădina, heleşteul, moara şi toate în deobşte ce se găsesc pe moşie, să fie îngrijite fără întrerupere şi să fie reparate din vreme după trebuinţele ivite, spre a rămîne acestea toate la orice timp în întregimea lor şi în starea în care acum se află.

III. Dacă, ferit-a domnul, sau de cutremur sau de vreo altă nenorocită întîmplare, s-ar strica vreuna din aceste clădiri, adică biserica, sau casa, sau heleşteul s-ar vătăma, să se clădească din nou aceste toate şi fără întîrziere să se aducă în starea lor de la început cu cheltuiala şi veniturile anuale ale moşiei... Deocamdată, pentru împlinirea dispoziţiunilor noastre, numim epitrop pe iubitul nostru fiu beizadea Grigore, avînd mai multă încredere în caracterul său pentru felul purtărilor sale [49], îndatorindu-l însă a nu se îndepărta de la dorinţa Noastră, ci a le păzi şi urma întocmai, luînd în primirea sa şi toate actele moşiei împreună cu harta. În chipul acesta urmînd fără abatere, să rămîie el cît timp va trăi ca epitrop, iar după moartea sa, să moştenească epitropia cel mai destoinic din urmaşii săi, sau dacă va rămîne fără copii, să numească din nepoţii săi sau din rudele cele mai apropiate pe oricine ar găsi cu cale ca mai destoinic şi mai cinstit [50] pentru a-i trece epitropia în aceleaşi

de mai sus ale Noastre condițiuni și îndatoriri spre a se păstra din neam în neam neclintit scopul darului nostru. Pentru izbutirea scopului nostru, supunem epitropia și pe toți epitropii noștri pe rînd unul după altul, sub inspecția și îngrijirea preasfinților mitropoliți ai Eparhiei după vremuri, pe care-i rugăm a veghea fără încetare la această lucrare. . ., etc., etc.

Drept aceia, spre veșnica arătare a voinței și a hotărîrii noastre, s-a făcut acest al nostru domnesc hrisov, întărindu-se cu semnătura și pecetea noastră, care s-a trecut și în condica „Sfintei mitropolii".

„În anul mîntuirii 1833"

„Gligore al Ungro-Vlahiei adevereşte".

ss) GRIGORE GHICA VOIEVOD

Astăzi din această voință și hotărîre a fostului voievod nu a rămas mare lucru, totuși, mai mult decît în alte părți ! Moara nu mai este, dar helești și o parte din grădină, prefăcute aduc încă „mulțumire la vedere și bucurie tuturor locuitorilor de orice clasă prin publica și libera plimbare a tuturor printr-însele". Palatul, care cam dă să se năruie e și el încă întreg și adăpostește un orfelinat de băieți cuminți și bine îngrijit. Înlăuntru se mai văd pe alocurea picturile lui Giacometti, cel mort la Stambul de holeră, dar aproape toate camerele sînt văruite sau urît vopsite, deși unele din ele, ca de pildă „iatacul domnesc", se zice că ar ascunde sub straturile de var și de culoare, portretele murale ale lui Vodă Grigore și ale beizadelelor sale. Comisiunea Monumentelor Istorice n-are bani pentru a le scoate la iveală.

În acest palat, lăsat în grija lui beizadea Grigore, s-a desfășurat după moartea voievodului, o falnică viață care a ținut mulți ani de zile. Deși însurat, de două ori (cu Aurelia Subiran și cu Alexandrina Coressi), și tată al unei fete frumoase, Marchiza Lucia de l'Aubespine-Sully, el a lăsat totuși folosința acestei case iubitei sale mame, doamnei Maria, căreia după cum am văzut, îi plătea în 1841 și datoriile făcute de ea la Paris.

Acolo, în încăperile pe care le poate oricine vedea cu prea puțină osteneală — cu un tramvai sau cu un autobuz, căci curtea de la Colentina nu mai este azi lîngă București, ci în București — îi plăcea Mariei doamnei născută domniță Hangerly, să uite de nenorocirile ei de altă dată și să primească frumos, în sfîrșit „domnește", pe toți musafirii de vază în trecere prin capitală, pe rușii din Luders și pe turcii lui Fuad Effendi.

Dar această femeie, care mult a pătimit, a știut la rîndul ei să facă pe alții să sufere. În afară de cruzimea cu care a urmărit pe rivala ei Eufrosina, vrînd s-o lase muritoare de foame, fără a izbuti de altfel, mai știm despre dînsa felul cum s-a purtat cu unul din fiii ei, beizadea Panaiot, într-o chestiune în care ar fi trebuit totuși să fie mai îngăduitoare — tocmai pentru că știa prea bine ce înseamnă suferința.

În 1844 Panaiot Ghica, om de vreo 30 de ani acum, era de mai multă vreme pus sub curatela „mamei sale și altor boieri și rude" fiind zice-se, „slab de minte și aflîndu-se în neputință de a vedea singur de trebile sale". Dar, slab de minte sau nu, omul era din carne și sînge și în materie de dragoste puțin ascultător, cum fusese pe vremuri și bădia Costachi, zis Tingirică. Îi căzuse și lui o fată cu drag la inimă, mica Sultana, fiica clucerului Ion Rosetti. Din partea ei, toată lumea mulțumită de întîmplare ; din partea lui, toată lumea împotrivă, mama, frații, cumnatele și nepoții. Pricina nu se cunoaște. Poate fiindcă era Sultana nepoată de-a lui Alecu Nicolae Filipescu, vărul acelor Filipești care țineau în căsătorie pe fetele Eufrosinei doamnei. O chestie de ambiție, de dezbinare familială, de imposibilă încuscrire, după părerea celor care urmăreau încă cu o neîmpăcată ură pe a doua soție a lui Grigore Vodă și pe toate rudele ei. În tot cazul, Maria doamna — Madame de Princesse — opuse un „veto" formal, despre care slabul de minte Panaiot nu se sinchisi cîtuși de puțin. În înțelegere cu părinții fetei și cu unchiul ei vel logofătul Alecu Filipescu, luă într-o duminică din primăvara anului 1844 pe tînăra Sultană de acasă de la București, și o duse, pe ascuns, la Drajna, moșia lui Filipescu... din plasa Sacojeni în ținutul Buzăului. Acolo, la bisericuța din sat, le

cîntă popa Isaia dînțuiește, făcînd din Sultana Rosetti o nevastă de beizadea.

Cînd auzi Maria doamna această ispravă o apucară stenachoriile. Merse la Divan, la vodă, la mitropolit, să se jăluiască împotriva fiului nerecunoscător, cerînd anularea căsătoriei și trimiterea fetei înapoi la părinți.

Dar Divanul și vodă — care era Gheorghe Bibescu — avînd în vedere că „mirele este major și împotriva lui nefiind un act de declarare de demență", la 14 iulie 1844, în loc să strice cununia, o confirmă.

Maria doamna se întoarse la mitropolit, plînse, se văită, mîtui, ce anume făcu nu știm, dar în august același an aflăm că înalt preasfîntul a desfăcut căsătoria ca fiind încheiată „pe ascuns, cu înșelăciune, în altă parohie decît cea legiuită".

Așa se isprăvi acest roman de dragoste, dînd celui care dovedi astfel a nu fi fost „slab de minte" putința de a încheia a doua oară „o căsătorie de conveniență" cu bogata Alexandrina Moscu, care-i dărui și trei fete, pe Zoe Al. Mavrocordat, pe Irina Camil de Roma și pe Adina, nemăritată.

Despre ceilalți frați ai lui Panaiot am vorbit mai sus. Beizadea Costachi, după despărțirea de Veronica Tinghir, a luat de soție pe Sultana Costescu, cu care a avut doi băieți și patru fete, din care cea mai cunoscută a fost Maria, o femeie de o frumusețe orbitoare, care a fost soția consulului francez Poujade. Scarlat a ținut pe Zoe Suțu, cu care a avut un singur fiu, Alexandru, care din două căsătorii a avut 5 băieți, — Grigore a avut cu Alexandrina Coressi pe Lucia de l'Aubespine-Sully, despre care am mai vorbit — iar Mitică, cel mai mic din fiii lui Grigore Vodă și al Mariei doamnei care-și făcuse studiile la München și la Paris, a ținut pe Charlotte Duport, o franceză, cu care a avut două fete, pe Iza Vlădoianu și pe Maria de Herz, mama lui A. de Herz, autorul frumoasei piese de teatru „Paianjenul".

Aproape toți acești copii, nepoți și strănepoți de ai lui Grigore Vodă, zac astăzi îngropați în jurul bisericii de la Colentina. Cei mai mulți din ei au foarte frumoase lespezi de marmoră cu flori întotdeauna proaspete presărate peste ele. Dar, fără îndoială, că cel mai frumos

monument din acel cimitir și cel mai vrednic de luare aminte printr-o foarte iscusită lucrare de maestru italian, nu e nici măcar mormîntul lui vodă Grigore, ci acel al soției sale dintîi, pe care copiii ei au îngropat-o acolo, la Colentina ceea unde a trăit ea 39 de ani „vorbăreață, primitoare și neastîmpărată".

Epitaful ei sună sobru de tot :

Principesa

Maria Ghica

fiica lui Constantin Vodă Hangerli
soția domnitorului Grigore Ghica
născută la anul 1779
și răposată la 30 mai 1871

A trăit prin urmare 92 de ani, a cunoscut viața fanariotă în toiul ei, la Constantinopol ca și la București, a apucat vremile Revoluției franceze și ale lui Napoleon, a trăit pe ale Eteriei și ale restabilirii domniilor pămîntene, care nu i-au fost prielnice, și la Paris, timp de 12 ani, zilele lui Ludovic al XVIII-lea și ale lui Carol al X-lea, a văzut domniile lui Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbey, revoluția din 1848, războiul Crimeici, Divanul Ad-hoc, Unirea, pe Cuza-Vodă și pe Elena Doamna, pe Mihail Kogălniceanu și lovitura de stat.

Și cu toate acestea poate că n-a văzut nimic și n-a trăit nimic, decît necazurile și bucuriile ei, ca atîția alții.

Capitolul III

ALEXANDRU VODĂ GHICA ŞI CONTESA VAN SUCHTELN

este drum de biserica Sfinţilor Apostoli, într-o căsuţă sărăcăcioasă, este redacţia „Curierului Românesc", gazetă politică, comercială şi literară. Acolo, sub imboldul patriotic al lui Ion Heliade Rădulescu, se elaborează opinia publică a ţării.

La Iaşi, Gheorghe Asaki îşi are „Albina Românească", redactată în două limbi, româneşte şi franţuzeşte. E sora mai mică a „Curierului" din Bucureşti, căci apare abia din 1830, pe cînd ziarul lui Heliade are un an mai mult (1829).

Cît despre „Buletinul", părintele „Monitorului Oficial", el este emanaţiunea ocîrmuirii, apărută după punerea în aplicare a Regulamentului Organic, ianuarie 1932.

*

Heliade Rădulescu şi Gheorghe Asaki urmau în ţară curentul născut sub Tudor Vladimirescu şi sub cărvunari, curent menit să ducă la dezrobirea românilor de sub jugul străin, la înălţarea Patriei şi la democratizarea ei. Pentru a atinge ţelul acesta se cerea, de 12 ani, Unirea Principatelor şi o Constituţie, iar de la o vreme încoace se adăugaseră la aceste deziderate altele noi.

Alături de acești doi mari patrioți, care sînt premergătorii oamenilor din 1848 și 1859, bătea inima țării în renaștere ; însă departe de ei rămăsese protipendada Principatelor, alcătuită încă în bună parte din străini sau din înstrăinați.

În cercurile de „boieri avuți" viața socială o fi curs, ca un rîu de lapte și miere. Dar poporul gemea, ispășind niște vini pe care nu și le cunoștea. În 1829 : ciuma, în 1830 : lăcustele, în 1831 : holera, care întîia dată își făcea intrarea în meleagurile noastre, în 1832 : epizotia vitelor, în 1833 : cutremurul de pămînt.

În 1834, în martie, zburlit ca un pui de potîrnichie, stătea sufletul poporului la răspîntie. S-a întins vorba în țară că rușii vor pleca ! „Buletinul" vestește că la consulatul rusesc se vor vinde în curînd prin mezat „echipajurile rusești" : trei carete, șase calești și nouă trăsuri. Ar fi o dovadă că se pregătesc muscalii să se desfacă de rosturile lor de prin țară. La ziua arătată se face deci îmbulzeală mare de boieri și de prostime în curtea dumisale titulavnoi sovietic Kîrlanowski, care locuia în casa logofătului Nițu, lîngă biserica Enei nr. 2251! Voiau bucureștenii să pipăie pulsul la fața locului.

La Iași, lumea era mai știutoare, fiindcă rezidentul Kiseleff locuia de la o vreme încoace acolo. Se știa că acum 4 ani Rusia încheiase cu Turcia o convenție adițională la tratatul din Adrianopol, prin care se hotărîse că țarul va evacua Principatele atunci cînd va primi cel din urmă milion din despăgubirile de război. Kiseleff se împotrivise, cerînd un termen de 10 ani. Dar, pe de o parte, convenția era încheiată, iar pe de altă parte, dușmanii guvernatorului nostru intrigaseră împotriva lui, zicînd că are de gînd să se proclame rege al Principatelor Dunărene. Pentru a tăia scurt aceste vorbe nebune, el înaintase țarului demisia din postul ce ocupa. Cererea îi fusese respinsă, însă intrigile nu se putură curma. La 27 iulie 1833 Kiseleff reînnoi demisia, care fu primită, cu condiția ca el să rămînă la noi pînă în aprilie 1834, cînd turcii plătind, avea țarul de gînd să retragă armatele de ocupație peste Prut.

Toate aceste se știau acum la Iași — poate și la București, dar numai în cercurile oficiale. Așa încît lumea aștepta înfrigurată desfășurarea întîmplărilor.

La 18 martie, la Iași, fierbere mare, căci au sosit în capitală niște oaspeți simandicoși: de peste Milcov, Gheorghe Bibescu și Alexandru Ghica, iar de peste Prut, șambelanul împărătesc Wolkow și locotenentul de stat major Fanton de Verajon.

La 19 martie Sfatul Țării a primit de la Kiseleff un „ofiț" prin care arată că cu prilejul mergerii sale la St. Petersburg, administrația Principatelor se încredințează generalului Mirkowici „începînd de la 1 aprilie".

La 28 martie, Obștească Adunare încheindu-și lucrările pe anul în curs, mădularii ei se înfățișează la palatul lui Kiseleff „spre a-i reînnoi rostirea sentimentelor de respect, de recunoștință și de dragoste" și alte nesfîrșite vorbe.

Acum deci că plecarea sa este un fapt hotărît și știut de toată lumea, acum că vestea s-a lățit din hotar în hotar și din conac la colibă, un ciudat simțămînt a cuprins sufletul poporului. Totuși, acum că excelența sa se pregătea să-și ia de la noi un veșnic rămas bun, poporul înțelese deodată că rusul acesta, venit străin printre străini, era un om cumsecade, care-i voise binele. În toate ramurile activității sociale — indiferent de mobilul acțiunii — adusese o notă de civilizație, pe care ar fi trebuit românul să fi ingrat să nu i-o recunoască, și chiar nedreptul său Regulament Organic nu putea fi privit cu expresiunea exclusivei sale voințl. Iar încolo se arătase, în măsura permisă, îngăduitor și blînd față de toată lumea.

Lumea aceasta românească, blîndă și îngăduitoare și ea, simțea deci o afinitate între dînsa și el, care o făcu ca în clipa hotărîtoare să i se moaie inima.

Așa încît o părere de rău — mai ștearsă sau mai adîncă — întîmpină vestea oficială a plecării contelui Kiseleff.

Duminică, 1 april, excelența sa primi în saloanele palatului prezidențial. Se întruniră acolo toți boierii veliți ai Moldovei, precum și acei sosiți din București, în

frunte cu spătarul Alexandru Ghica și cu secretarul de stat Gheorghe Bibescu.

Aceștia înmînară lui Kiseleff „un adres" din partea Adunării din Țara Românească, prin care i se arată „pătrunzătoarea durere" a divanului la aflarea vestei, că excelența sa se gîndește a se duce peste puțin din aceste „Prințipaturi" și „se grăbește a-i rosti sentimentele sale" de cutare și de cutare...

Kiseleff răspunde că dacă vremea nu i-a îngăduit a face tot ce-a vrut pentru binele țării, totuși pleacă cu mîngîierea că n-a avut alt gînd decît a ei fericire — și apoi întorcîndu-se deodată către Mihai Sturza și către Alexandru Ghica, le recomandă cu căldură așezămintele și interesele patriei!

Prin aceste cuvinte, viitorii voievozi erau acum oficial desemnați. O prealabilă înțelegere între St. Petersburg și Istanbul hotărîse că cel dintîi va fi domnul Moldovei și al doilea domnul Țării Românești.

A doua zi fură numiți dregătorii guvernului provizoriu, iar marți, 10 april, aceștia organizară, în casa hatmanului Toader Balș, un strălucit ospăț în cinstea fostului guvernator. Se desfășură acolo un lux grandios. Sufrageria fu transformată într-un fel de grădină. Florile, care împodobeau mesele și bufetele, răspîndeau un miros îmbătător, iar de-a lungul pereților se înșirau, grupuri, grupuri, copaci de dafini și de măslini — emblema războiului și a păcii — deasupra cărora atîrnau de tavan zeci de policandre cu sute de lumînări aprinse. Cele patru colțuri ale sălii erau împodobite cu arme din toate țările, în mijlocul cărora se puteau vedea inițialele lui Kiseleff și stema familiei sale. Într-una din odăile de alături, cu ușa mare deschisă, cînta muzica miliției moldovenești, iar într-alta taraful celor mai vestiți lăutari din Iași. Cînd păși Kiseleff spre masa ospățului, muzicile amîndouă intonară imnul „Doamne păzește pe împărat" și îndată după aceea, un compatriot, Tumanski, citi în slava sărbătoritului versuri de laudă pe rusește.

Emoționat, Kiseleff răspunse cu un glas înduioșat că meritul administrației trecute se cuvine și colaboratorilor săi — și cu gestul modest al autorului la rampă cînd arată pe actori, își arată camarazii cu mîna.

În aceeași seară „noblesa țării" dădu o reprezetație la teatrul Varietăților, a cărei organizare fu încredințată lui Asaki, care scrise și piesa ce se juca : „Sărbarea păstorilor moldoveni", o alegorie istorică și omagială. Actorii erau numai persoane din înalta societate : tineri la modă, precum și „demoazelele" Aristia Ghica, Maria Cantacuzino și Ermiona Asaki.

Un cor de păstori coborî de pe scenă pentru a depune o coroană de lauri la picioarele lojei prezidențiale, care însă era goală, fiindcă excelența sa, durîndu-l capul de prea multă băutură în timpul ospățului de amiază, nu se încumetase să vie la teatru. Totuși sentimentalilor boieri moldoveni li se umplură ochii de lacrimi cînd văzură coroana de lauri și începură să strige toți într-un glas : „Trăiască Kiseleff !" Într-o atmosferă de necrezut entuziasm, „adunarea parterului" alege deputați pe Costachi și Lupu Balș, pe Iorgu Ghica și pe N. N. Cantacuzino, pentru a duce acea coroană la excelența sa.

A doua zi, miercuri 11 april, la ceasul 9 dimineața, dregătorii politici și militari întovărășesc pe Kiseleff la Mitropolie, unde se face o scurtă slujbă în paraclis. De acolo alaiul pornește înspre Copou, unde călătorul este întîmpinat de toată boierimea țării, de negustori, de meseriași, de preoți și de tot poporul Iașilor, slugi, mișei, neputernici. Miliția națională dă onorul, iar Kiseleff ține ultima lui scurtă cuvîntare, sfătuind pe toți să păzească ordinea și liniștea în țară. În clipa cînd surugiul pocnește din bici și trăsura pornește dincolo de bariera Copoului, femeile și copiii aruncă flori sub copitele cailor, dorind călătorului ca „toată viața lui numai flori să culeagă în cale".

O sută de trăsuri urmează convoiul pînă la conacul de la Stînca Roznovanului, unde Kiseleff ia cea de pe urmă masă pe pămînt românesc. Cuvîntarea de acolo o ține Mihalachi Sturza. La ceasul 4 erau cu toții pe malul Prutului, iar la 4 și zece minute generalul conte Pavel Kiseleff se urcă pe podul plutitor, care-l duce peste valurile rîului.

Pe malul celălalt rămase un Mirkovici oarecare, cîțiva boieri cu ochii plînși, și Sturza și Ghica cu inimi voioase.

*

Alexandru Ghica mai rămase încă 6 zile la Iași, unde pare a fi petrecut de minune. La 17 april o ia de-a lungul Siretului în jos, ajungînd, joi 19 april, la București.

În aceeași zi — joi — plecă și Mihalachi Sturza înspre Milcov, pentru a se întîlni în capitala Munteniei cu Alexandru Ghica, spre a porni apoi amîndoi la Constantinopol să primească învestiturile. Dar cum acolo se sărbătorea Bairamul, care ține mult, după terminarea caruia urma să se facă mai întîi nunta lui Halil Pașa cu fata mai mare a sultanului, urma că investitura domnilor noștri va mai întîrzia — în care vreme Principatele rămîneau sub ocîrmuirea lui Mirkovici. Acesta era încă atît de departe de a se gîndi a le retrage, încît în ziua cînd fiul său, țareviciul Alexandru, împlini 16 ani, el trimise la Iași și la București o proclamație prin care îndemna „pe credincioșii săi supuși a uni rugile lor cu acele ce a înălțat el însuși atotputernicului pentru a hărăzi asupra moștenitorului binefacerile sale".

Totuși, pe cînd Sturza și Ghica se aflau acum la Constantinopol, veni la 15 mai în sfîrșit vestea că „potrivit convenției", două luni după numirea noilor voievozi se vor evacua trupele rusești din Principate.

„Numirea" aceasta s-a făcut la 19/31 mai, într-o sîmbătă.

„Buletinul Oficial" trîmbiță acest eveniment cu fraze umflate în stilul de atunci. El arată că învestitura s-a făcut la 11 dimineața, la Serai, în prezența sultanului, care a îmbrăcat pe voievozi „cu hervani de principi domnitori" și că aceștia purtau „ordinul în brilianturi și sabia cu pietre prețioase". Noii domnitori au fost poftiți pe urmă la strălucita serbare ce se orînduise a se face pentru pașalele adunate la Stambul din toate unghiurile imperiului cu prilejul logodnei sultanei *Salihè*.

Cu totul altfel văzură și simțiră lucrurile domnitorii ei înșiși.

La 30 mai 1834 Alexandru Ghica scria fratelui său Mihai că fuseseră amîndoi siliți să se prezinte la Serai cu fesul în cap și cu barba tunsă mărunt, după pilda sultanului, iar că Sturza, pentru a se pune bine cu pre-

tentații turci, ar fi fost gata să adopte fesul ca port al armatei moldovenești.

Mihai Sturza, pe de altă parte, scria lui Kiseleff, chiar a doua zi după învestitură, la 20 mai, că „ceremonia s-a petrecut cu multă înjosire pentru ei", că au fost opriți să poarte decorații rusești, și că după ceremonie au fost trimiși la masa pașalelor, în loc de a prînzi cu sultanul și cu ambasadorii străini. „Iată-ne travestiți în funcționari turci", scria amărît Vodă Mihalachi.

Iar ceea ce nu mai spun nici Ghica nici Sturza, în scrisorile lor, e felul cum i-a primit sultanul, tolănit pe divan și întinzîndu-le piciorul ca să i-l sărute.

Obiceiurile aceste, pe care fanarioții le înghițiseră foarte lesne, costaseră dimpotrivă mult pe voievozii noștri români. Ghica, om mîndru și foarte de ispravă, fire dreaptă și nelinguşitoare, suferise mai mult decît colegul său, om deosebit de inteligent și de cult, dar lacom și mlădios ca trestia cînd suflă vîntul peste ea.

*

Alexandru Ghica era fratele mai mic al fostului voievod Grigore, fii amîndoi de-ai marelui ban Dumitrachi.

Vom încerca, pentru înțelegerea celor ce vor urma, să descurcăm aici firele acestui neam atît de numeros, încît trebuie multă atenție pentru a-l urmări.

Banul Dumitrachi, fiul dragomanului Alexandru decapitat la Stambul în 1751, era, după cum am mai arătat în capitolul precedent, fratele mai mic al lui Grigore Vodă Ghica, domnul Moldovei, cel decapitat și el în 1777. El a fost de trei ori însurat. Întîia oară, cînd era destul de tînăr, cu domnița Eufrosina Caradja, fata lui Vodă Nicolae. A avut cu ea o singură fată, pe Ecaterina, măritată cu Scarlat Cornescu (Grecianu). A doua oară, după moartea nevestei dintîi, banul Dumitrachi se însură cu Maria Văcărescu, fata lui Barbu, cu care a avut pe Anica Ion Florescu, Zoița Dinu Filipescu, Nastasia I. Rallet, Anița Drăgănescu (Știrbey), Elena I. Moruzi, și trei băieți, Costachi, mare ban, însurat cu Ruxanda Radu Cantacuzino, Scarlat, mare ban, însurat cu Maria N. Dudescu (și mai apoi cu o Suțu) și pe Grigore, voievodul

din 1822—28, cel mai mic din copiii din căsătoria de-a doua, însurat, după cum știm din capitolul precedent, cu Maria Hangerli și cu Eufrosina Săvescu. A treia nevastă a banului Dumitrachi a fost Elena Razu, o moldoveancă, care mai fusese măritată la Iași cu un Paladi. Cu dînsa Dumitrachi Ghica a mai avut următorii copii : pe Eufrosina C. Varlaam, pe Profira, măritată întîi cu Mavros și pe urmă cu Blaramberg, pe Alexandru, voievodul din 1834—42, pe Mihai, mare ban, însurat cu Catinca Faca și pe Costachi, cel mai mic din toți copiii, mare spătar, însurat cu Maria Văcărescu, care va fi mai apoi soția lui Gheorghe Vodă Bibescu.

Acești 14 copii sînt cei care au trăit, căci încolo au mai fost încă 10, morți tineri, banul Dumitrachi avînd din cele trei căsătorii ale sale 24 de copii cu totul. Deosebirea de vîrstă între ei era atît de mare, încît în generațiile următoare ajunseră nepoții și nepoatele să fie mai în vîrstă decît unchii și mătușile lor, iar strănepoții ar fi putut fi bunicii verilor lor.

Alexandrina Ghica, fata Profirei Blaramberg, ne istorisește în însemnările ei că fiind încă copilă mică, era vară bună „cu toți bunicii și străbunicii din țară", avînd un bunic născut pe vremea lui Brîncoveanu. „Cînd am ajuns la vîrsta de 15 ani", zice ea, „toți moșnegii boieri din Muntenia și din Moldova, care-mi erau veri primari sau chiar nepoți, îmi făcură gluma următoare : în ziua de Crăciun primii o pereche de ochelari de babă și o tabacheră de sidef umplută cu tutun de tras... cu o adresă a tuturor boierilor încărcați de zile ale mînduror Principatelor, pentru „scumpa și venerata lor mătușă".

Deosebirea aceasta de vîrstă între copiii banului Dumitrachi a mai dat prilejul unei anecdote cu haz. Cică fiind odată împăratul Leopold II în apropierea granițelor noastre, boierii munteni merseră întru întîmpinarea lui, avînd în frunte pe marele ban Dumitru Ghica, „cu vreo duzină din copiii lui", din care unii cu barba cărunță, alții abia băiețandri. Cînd își prezintă bătrînul ban familia, se zice că împăratul i-ar fi spus rîzînd : „Gluma e bună, dar aș vrea să știu, care-ți sînt frații și care fiii".

Mama lui Alexandru Vodă, Elena Ghica, născută Razu, văduvă Paladi, fusese în căsătoria ei dintîi foarte

nefericită, dar marele ban Dumitrachi, om bun și dintr-o bucată ca și băieții lui, o făcu să uite ușor trecutul ei din Moldova și se zice că ea, cu felul ei glumeț de a fi ar fi spus o dată cuiva : „Nu știu care-mi va fi soarta în ceea lume, căci am avut pe pămînt iadul cu bărbatul meu dintîi, am avut raiul cu cel de-al doilea. Ce-mi mai rămîne după asta ?".

Era femeie inteligentă și hazlie, moldoveancă cică pînă în măduvă. Sosise la București îmbrăcată după moda apuseană a timpului, cu „crinolinele" uriașe din vremea lui Ludovic al XVI-lea, cu pieptănătura à la Marie-Antoinette, un turn de păr cu bucle pudrate. Făcu aproape scandal în Muntenia de pe atunci, mai orientală în port și obiceiuri decît Moldova. Elena Ghica găsea pe „bietele muntence" grozav de înapoiate. De la o vreme însă îi veni, ei rîndul să fie „înapoiată". Lumea mergea înainte. Directoriul, imperiul, restaurația trecură. Muntencele urmau moda cea nouă, mama Elena rămînea cu bucle, pudră și crinolină, și în vremea cînd își făcu diata, în 1819, ea era, fără a-și da seama, icoana vie a unui veac ce de mult nu mai era.

Crescuți de această femeie inteligentă și cultivată, toți copiii banului Dumitrachi din a treia căsătorie căpătară o creștere mult mai îngrijită decît ceilalți. Alexandru Ghika, deștept, cinstit, bun, avea o cultură mult superioară celei pe care o căpătase fratele mai mare, Grigore Vodă. Călătorii străini, care au fost la curtea lui, n-au decît cuvinte de laudă cînd vorbesc de el, în afară de Felix Colson, care fiind prietenul Filipeștilor, îl critică de cîte ori i se înfățișează prilejul.

Prințul Anatol de Demidoff — care a ținut apoi în căsătorie pe Prințesa Matilda Bonaparte — spune de Vodă Alexandru că era „gentleman și avea conversație frumoasă, vederi nobile, cunoștințe solide și variate. Banul Mihai și spătarul Costachi, frații lui, îi seamănă". Vodă îl primi pe Demidoff „acasă la el" (locuia cu surorile, cumnatele și ofițerii de serviciu), într-o odaie împodobită cu portretul lui Kiseleff, introdus fiind de mareșalul curții, contele de Gramont-Louvigny. El fu poftit și la „la Scufa", unde se dete în cinstea lui o petrecere în grădină cu lăutari țigani și joc.

Alt călător, Stanislas Bellanger, autorul „Căruței" căreia îi schimbă pe franțuzește genul — „Le Keroutza" — spune și el de Vodă Alexandru că „vorbește franțuzește ca un francez" și că „conversația lui e plină de gust, fără afectație". Bellanger e introdus la palat tot de Gramont. Vodă, vorbindu-i de Parent, despre care știa cît a suferit în 1806 cînd a fost întemnițat de ruși, îi spune că a citit interesantele memorii ale acestuia, precum și pe ale lui Gaudin — și scoase din bibliotecă pentru a i-o arăta, o cărticică, „un totut petit în 12", tipărită la Ledentu, Paris, 1819, cuprinzînd pățeniile acestor Parent și Gaudin.

De la același Bellanger aflăm că Vodă Alexandru era prevenitor față de femei și că pe stradă, cînd trecea în caleașca sa à la Daumont trasă de 6 cai, le saluta el cel dintîi. Mergea des la teatru și chiar la baluri mascate, împreună cu frate-său Mihai.

Dar, deși foarte știutor a-și ține rangul, și de domn „numit pe viață" și de coborîtor al unui întreg șirag de voievozi, Alexandru Ghica era totuși un om simplu și fără moșturi, ca și frate-său Grigore Vodă. La teatru, la baluri, la serbări, mergea el în caleașca cea trasă de șase sau opt cai, cu lachei pudrați, în livrele roșii și cu escorta miliției după el — dar alteori, seara, cînd se lăsau Bucureștii în umbră, pornea de la palat singur, pe jos, îmbrăcat ca oricine, cutreierînd străzile capitalei „pentru a vorbi cu oamenii" să le cunoască păsurile și să știe dacă-și face ocîrmuirea datoria.

Într-una din acele seri, trecînd prin fața unei case sărăcăcioase, auzi venind dintr-acolo plînsetele unei femei. Vodă se opri, ascultă și intră înlăuntru. Găsi acolo niște copii slabi și flămînzi și o femeie care se văita, ținînd în brațe pe-un bărbat care părea a-și da sufletul. Era un neamț, legător de cărți fără lucru, ajuns pe ultima treaptă a mizeriei. Mîngîindu-i și dîndu-le încredere în ei, vodă le lăsă 50 de galbeni pentru a-i scăpa de nevoi. Și ca în basmele cele frumoase, sfîrșitul poveștei fu următorul: douăzeci de ani mai tîrziu, cînd de mult nu mai era vodă vodă, cînd se afla, îmbătrînit și amărît, în surghiun, el primi prin poștă o capodoperă a artei legăturii de cărți, un in-folio de piele roșie, împo-

dobită cu aur şi bronz, conţinînd reproduceri ale celor mai frumoase picturi din galeriile bavareze. Era opera tînărului legător de altă dată, ajuns meşterul curţii regale din Bavaria, care, aflînd numele fostului său binefăcător, îi mulţumea acum, în măsura putinţei, ca în poveştile morale.

Despre felul său simplu şi patriarhal de a fi ne mai povesteşte nepoata lui, Alexandrina Ghika, următoarea anecdotă :

„Era într-o zi de sărbătoare, la moşie la Paşcani. În frumosul lor port naţional, ţăranii şi ţărancele veneau la vodă ca la un părinte, înfăţişîndu-i cereri şi jalbe. Pentru a face măriei sale o glumă, mama (Pulcheria Blaramberg) ne puse, pe fraţii mei şi pe mine, în rîndurile lor, îmbrăcaţi şi noi în port ţărănesc... Frate-meu, care avea numai 5 ani, îşi dete şi el jalba „către prea înălţatul domn", iscălită cu degetul peste o cruce, pentru a cere să i se dea mai des... mazăre boabe la masa domnească. Vodă ne primi cu ceilalţi şi după ce Nicolae Golescu, aghiotantul domnesc, o citise şi o înmînase măriei sale, petiţia avu cinstea unei rezoluţii aprobative, scrisă cu cea mai mare seriozitate în colţul coalei de către domnitor : „De cîte ori va cere Nicolae".

De altfel, domnul acesta e cel care a desfiinţat străvechiul şi umilitorul obicei al sărutatului mînei, zicînd că supunerea către vodă s-o facă boierii prin fapte, nu prin semne — pildă pe care Mihai Sturza al Moldovei n-a urmat-o.

*

Să intrăm acum în adevăratul subiect al acestui capitol.

Alexandru Vodă, cel care trecînd cu caleaşca pe Podul Mogoşoaiei saluta el întîi femeile, era neînsurat. Şi cum e gura lumii slobodă, unii ziceau că nu-i plăceau femeile de loc, iar alţii că-i plăceau atît de mult, încît toate mahalalele Bucureştilor erau împestriţate de copiii lui !

În tot cazul, el a avut romanul său de dragoste, care este chiar deosebit de duios.

Scurtă vreme înainte de a căpăta domnia, Alexandru Ghica întîlni la un bal la București pe-o tînără rusoaică, contesa van Suchteln, de care se îndrăgosti deodată ca un nebun. Ca să fi rămas la dînsul toată viața „micul pantof de atlas alb" pe care-l purtase în seara aceea contesa la bal, înseamnă că dragostea aceasta, din chiar seara întîiei întîlniri, nu rămăsese platonică.

A iubit-o și l-a iubit. Au pus la cale împreună despărțenia ei, ca să se poată lua. Și întîmplarea a vrut ca soarta să le fie la început prielnică.

Cînd în aprilie 1834 se zvoni în țară că el va fi domn, și încă pe viață, partidele nu i-au lipsit lui Alexandru Ghica. Bogatul bancher Hagi Moscu, știind că viitorul domn va avea nevoie, ca toți cei dinaintea lui, de mulți bani pentru a merge cu cuvenitul alai la Constantinopol, îi propuse să-l împrumute cu orice sumă îi va trebui, dacă îi va lua fata în căsătorie. Ghica făgădui, luă banii, dar nu luă fata. Și se spune chiar că Hagi Moscu, supărat, fu atît de necuviincios cu vodă, încît acesta fu nevoit să-i ia ocnele, pe care le avea bancherul în arendă, și să le dea lui Ion Ghica, ruinînd astfel pe cel care crezuse o vreme că va fi socru de domn.

Întors la București cu sceptrul în mînă, Alexandru Vodă începu să lucreze pe lîngă consulul rusesc pentru a-l îndupleca să intervie la Petersburg spre a se isprăvi cît mai curînd afacerea divorțului contesei. Îndemnat desigur de motive politice — ca să aibă pe tronul țării ocrotite de el o rusoaică — împăratul Nicolae încuviință despărțirea soților van Suchteln, învoind chiar, zice-se, recăsătorirea contesei cu domnul Munteniei.

Chestiunea era deci ca și isprăvită și Țara Românească aștepta de la o clipă la alta să-și capete doamna, care-i lipsea.

Dar socotelile tuturor fură stricate de mama contesei, o prințesă Naruškin, din cele mai mari neamuri ale Rusiei, femeie evlavioasă și îngrijorată de sufletul și de reputația fiicei sale — căci divorțul era pe atunci, în Rusia un lucru foarte rău văzut. Ea se aruncă la picioarele țarului rugîndu-l să-și schimbe hotărîrea, căci altfel o bagă pe dînsa în mormînt. Împăratul, mișcat, anulă divorțul pronunțat de el însuși.

Pentru viața de apoi a fetei sale, se poate ca fapta principesei Naruşkin să fi fost foarte folositoare, dar pentru viața ei pămîntească a fost o mare nenorocire. Nevoind nici bărbatul să şi-l mai vadă, nici în Rusia să mai rămîie, neputînd să stea nici la Bucureşti unde nu mai putea fi doamnă şi unde o lume întreagă îi cunoştea pățania, amărîta femeie îşi luă lumea în cap şi plecă departe, în străinătate, statornicindu-se de la o vreme în Italia.

Dar despărțirea nu folosi la nimic. Din amîndouă părțile dragostea fu învingătoare, mai tare decît întîmplările.

Nemaiputînd răbda această despărțire, Alexandru Vodă hotărî să plece în străinătate să-şi vadă iubita. S-a vorbit atunci că l-ar fi bătut gîndul să abdice. Tot frunza cea de lobodă !

La 2 noiembrie 1838 el părăsi Bucureştii, spunînd că merge întîi la Viena să vadă doftori şi de acolo la Carlsbad să facă o cură. De altfel, toată lumea ştia că este bolnav — Alexandru Vodă a fost întotdeauna bolnav — numai că se mirau toți de ce să plece, vorba consulului francez Hubert „într-un anotimp atît de puțin propice călătoriilor de agrement sau din motive de sănătate". Şi de aceea „făceam mii de presupuneri, inclusiv cea că el ar abdica".

Călătorind incognito, sub numele de Alexandru Sanders, luînd foarte puține persoane cu el, „une suite très peu nombreuse", vodă se opri întîi la carantina din Orşova şi de acolo merse dintr-o întinsoare prin Ungaria la Viena. Din capitala Austriei scrise la Bucureşti că nu se mai duce la Carlsbad, ci la Trieste ; dar scrisorile următoare în loc să le trimită din Trieste, le trimise din Milano. Acum înțelese toată lumea despre ce era vorba : „Se dădea ca motiv al acestei plecări neașteptate căsătoria sa cu contesa de Suchteln", scria de data aceasta Hubert lui Molé.

Domnul Sanders rămase la Milano aproape două luni. Deşi scria la 15 decembrie de acolo că va pleca în curînd din nou la Viena şi apoi în țară, el nu sosi la Cernăuți decît la 30 ianuarie 1839, unde merseră întru întîmpinarea lui trei boieri din Sfatul Țării iar la Bucu-

rești, din pricina carantinei, își făcu intrarea abia la 5 februarie.

Se întorcea singur, îngîndurat, supărat, mai puțin sănătos decît plecase. Despărțenia contesei nu era nici acum fapt împlinit, iar nădejde era puțină să se mai facă vreodată. Rückmann pornise de pe atunci pe neîntoarsa cale a nebuniei, iar Titov, care-l înlocuise, ceruse de urgență să fie mutat la Constantinopol, părîndu-i-se viața la București mult prea periculoasă pentru virtutea nevestei sale.

Cele două luni petrecute împreună sub soarele Italiei strînseră totuși legăturile dintre îndrăgostiți atît de mult, încît ele de acum înainte nu se vor mai desface niciodată.

Contesa van Suchteln plecă de la Milano la Neapole, unde se statornici, așteptînd acolo, la poalele Vezuviului, o fericire viitoare, care nădăjduia că poate încă, vreodată, va veni.

*

Întors în țară, Ghica Vodă avu de preîntîmpinat niște greutăți care-l duseră după mai puțin de patru ani la pierderea domniei.

Se făcuse, de mult acum, un *partid național* în Muntenia, ai cărui capi erau Ion Cîmpineanu, Bălăceanu, Filipescu, Eliade, prigoniții din 1832 și 38, precum și alții noi, ca Cezar Bolliac și Nicolae Bălcescu. Ei, oameni întregi, nu puteau sau nu voiau să înțeleagă politica îndoielnică a lui Alexandru. Greutățile voievodului, om cinstit și inimos, dar care ținea la scaunul său domnesc, nu-i priveau. Pentru ei, nu puteau fi două măsuri, una albă, alta neagră. Și ca atare hotărîră să scape țara de un om care li se părea lor „slab". În clipele acele, socotite de ei hotărîtoare, patrioții noștri voiau să aibă în capul statului un bărbat care să fie cu totul și cu totul în vederile lor. Ca atare, căutară orice prilej pentru a lupta împotriva lui vodă [51] și, cînd găsiră pe cele prielnice, se agățară de ele.

Două fură acele prilejuri : tulburările dintre sîrbi și bulgari, sprijinite firește de ruși pentru a crea greutăți

Porții, și împiedicate de Ghica prin arestarea bandelor de insurgenți bulgari, greci și albanezi ce voiau să treacă pe la Galați și Brăila peste Dunăre. Dușmanii voievodului denunțară fapta aceasta la curtea din Petrograd, în ochii căreia domnul Munteniei, fu privit de atunci ca dușman al pravoslavnicei Rusii. În atari împrejurări, al doilea prilej fu numai o joacă. În 1841, isprăvindu-se perioada legislativă a Obștești Adunări, se făcură noi alegeri, care, prin sprijinul lui Dașcov, noul consul rusesc și al partidului național, în cap cu Eliade Rădulescu, dădură o cameră potrivnică lui vodă. Răspunsul la adresa tronului, a acestei Adunări, făcută de Alexandru Vilara și de Gheorghe Bibescu, fu numai un șir de grave învinuiri împotriva lui vodă [52].

Acest răspuns fiind, prin mijlocirea lui Dașcov și potrivit articolului respectiv din Regulamentul Organic, comunicat ambelor curți, suzerană și protectoare, „Rusia ceru rînduirea unei anchete, pe care Poarta o încuviință". Rezultatul anchetei, făcute de generalul rus Duhamel și de delegatul turc Chechib Effendi — care luară 4 000 de galbeni de la Ghica și 75 000 de la Bibescu — fu depunerea lui Alexandru vodă, în ziua de 7 octombrie 1842.

Astfel se isprăvi domnia unui voievod deosebit de cumsecade, dar nu destul de energic.

Ghica nu așteptă să fie ridicat cu de-a sila și dus la Constantinopol. Colonelul Grigore Lăcusteanu arată în *Amintirile* sale, într-un chip foarte sugestiv, felul cum a aflat vodă că i s-a scos domnia, precum și grabnica lui plecare.

„Octombrie în 13, aflîndu-mă seara la teatru, în antract am ieșit mai mulți din ofițerii și aghiotanții domnești la bufet, unde conversam. Între noi era și un comerciant, Gheorghe Ghermani ; între altele ne spune că în acea seară a primit o scrisoare de la Constantinopol prin care-i scrie de pozitiv (pe atunci nu aveam telegrafuri), scoaterea prințului Alexandru Ghica. Unul din aghiotanți îi zice : Îmi dați voie să o spun măriei sale ? — Puteți să-i spuneți, îi zise Ghermani, și scrisoarea o am asupră-mi. Aghiotantul îndată ce au spus-o lui vodă, vodă a poruncit să-i tragă careta și s-a dus drept la

Daschkof, consulul rusesc, pe care întrebîndu-l dacă are vreo cunoştinţă despre scoaterea sa, consulul i-a zis că ştirea o are încă cu curierul de ieri, dar nu a voit să-i aducă o noutate neplăcută şi că turcul cu firmanul de scoatere, Chiamil Bey, a şi plecat din Constantinopol. Vodă auzind aceste s-a întors în grabă la palat şi a început a se găti de drum.

A doua zi, 14 octombrie, ziua aniversării întronării domnului, am trecut în uniformă la colonelul Odobescu, şeful sfatului domnesc, ca să-i spun ceea ce auzisem în seara trecută, cînd deodată bate cineva la uşă. Odobescu răspunde : Intră. Cînd, ce să văd ? pe iuncărul Polizu din cavalerie. Odobescu îi zise :

— „Ce eşti dumneata ! Cizmar sau iuncăr ? Cine te-a învăţat să-mi ciocăneşti la uşă ? Altă dată te pun o lună la conovăţ ! În sfîrşit, ce vrei ?

— „M-a trimis măria sa vodă, îi zise Polizu, să veniţi la palat mai în grabă, căci pleacă măria sa din ţară şi este gata".

Eu am scos şarfa şi şleapa, luînd o şapcă a colonelului, şi ne-am dus împreună la palat.

Domnul lipsea, se dusese la consulatul rusesc. Interiorul era plin de boieri, şi chiar cu oameni din popor, toţi plîngînd. În salonul cel mare de primire erau toţi aghiotanţii şi stabofiţerii, iar în cabinetul lui vodă, doamna Profiriţa Blaramberg, sora domnului, Mariţica spătăreasa (a lui Costachi Ghica, mai în urmă doamna lui Bibescu), cumnată-sa, Eliza lui beizadea Scarlat Ghica, nepoată-sa, leşinate ; altele în isterism ; servitoarele alergînd cu odicoloane şi bumbacuri aprinse să le deştepte ; mai încolo bagajele împachetate, careta lui vodă cu 8 cai de poştă trasă la scară aşteptînd pe domn.

În fine, iată şi domnul. De la capul scării şi pînă să urce treptele palatului a trebuit să facă o jumătate de ceas. Poporul întesat pe trepte, în genunchi, îi săruta mîinile, alţii hainele, strigînd : Unde ne laşi, părintele nostru ?

În fine, răzbind în salon, ne-a găsit pe toţi cu lacrimile pe obraz.

— Ce plîngeţi, ne zice, nu vă e ruşine ? Lăsaţi, vor vedea ei pe cine au pierdut.

Apoi, văzînd ţipete în dreapta, răcnete în stînga, a pierdut oarecum cumpătul şi în loc de a ne zice : „Rămîneţi sănătoşi", ne-o zis „Ei, copiii mei, călătorie bună". Şi nu a mai putut spune nici un cuvînt, că îl înnecau lacrimile.

În sfîrşit a luat pe Costachi Cornescu (mare logofăt, nepotul lui de soră) alături în caretă şi au plecat, luînd drumul Braşovului.

Alexandru Ghica a fost cel de pe urmă domn cu inima de adevărat român şi părintele românilor.

Sosind măria sa la Ploieşti, s-a sculat tot oraşul, avînd în cap pe vornicul Scarlat Bărcănescu şi întîmpinîndu-l la barieră l-au rugat să nu lase ţara, fiindcă ei sînt gata pînă la cel din urmă să moară pentru domnul lor. Vodă, mulţumindu-le, le-a zis că nu voieşte să se verse nici o picătură de sînge al copiilor săi, fiind toţi românii copiii săi — căci, rămînînd aici, a zis el, urmează a mă lupta cu două puteri, cu colosul nordului şi cu semiluna.

Şi aşa a plecat, lăsîndu-ne pe toţi în cea mai mare desperare.

Trei zile după plecarea sa, a sosit şi turcul Chiamil Bey cu firmanul prin care îl scoate pe Ghica din domnie fără nici un motiv [53].

Pe drum, înainte de a trece graniţa, fiindu-i frică de a nu fi ajuns în urmă de turci, Alexandru Vodă scria lui Billecocq, noul consul al Franţei la Bucureşti, rugîndu-l să intervie pe lîngă Bourqueney de a fi dispensat să meargă la Constantinopol după mazilire : „starea vremii şi cea a sănătăţii mele fiind departe de a-mi permite o astfel de şedere".

Firmanul de depunere e din 7 octombrie 1842, dar Ghica n-a părăsit Bucureştii decît la 24 octombrie (nu la 14 octombrie, după cum spune Lăcusteanul), întrucît în Buletinul Oficial de la acea dată se mai găsesc porunci iscălite de el.

La Braşov, unde se afla la 28 octombrie, fiind acum în siguranţă, îl găsim ocupîndu-se de starea sa financiară, făcînd „împrumuturi", căci „toată averea sa fiind în pămînt, el nu avea bani lichizi".

De la Braşov, prin Viena, fostul voievod se duse în

Italia. Acolo era rostul său cel adevărat, deoarece acolo era inima și sufletul lui.

Cei doisprezece ani petrecuți de Alexandru Ghica împreună cu contesa van Suchteln în străinătate — 1842—1856 — nu sînt însă de domeniul istoriei. Membri ai familiei, alții, au avut amănunte asupra lor, dar nu le cunoaștem.

*

În timpul acesta, la noi în țară, sub domniile lui Bibescu în Muntenia și a lui Mihai Sturza în Moldova, se pregăteau lucruri mari. Se desmeticiră deodată boierii — nu toți, dar cea mai mare parte — că vestita lor constituție era tocmai o piedică la dezvoltarea adevăratului constituționalism.

Acest curent crescu ca o apă mare care rupe zăgazurile. El răzbi în anul 1848 cu impetuozitate, aducînd arderea Regulamentului pe rug, alungarea lui Bibescu din țară, formarea unui guvern provizoriu.

Revoluția fu însă înăbușită, iar convenția de la Balta Liman hotărî că alegerea domnilor pe viață va fi înlocuită cu numirea lor pe 7 ani. Obștești Adunări fură transformate în obișnuite Divanuri, cu boieri numiți, nu aleși.

Sub noii voievozi, Barbu Știrbey în Muntenia și Grigore Ghica în Moldova, ideea, înăbușită, merge totuși înainte. Ea merge printre stavile, aleargă.

Între 1853—54, ocupația rusească. Domniile sînt suspendate.

Între 1854—56, războiul franco-rus în Crimeia aduce ocupația austriacă. Ideea rămîne la răspîntie.

În 1856, Congresul de la Paris. Franța a învins și e alături de noi. Se hotărăște întrunirea unor Divane Adhoc, pentru ca țara să arate străinătății care sînt păsurile și doleanțele ei.

Alegerile pentru Divanuri coincid cu expirarea termenului de 7 ani al domniilor lui Grigore Ghica și Barbu Știrbey, țările, pînă la alegerea noilor domni, fură înzestrate cu caimacani, numiți de Poartă.

La Iași l-au numit pe Toderiță Balș și la București pe Alexandru Ghica, fostul voievod.

Întors deci din străinătate, cel care spunea el însuşi de dînsul „M-am făcut din cal măgar“ [54], îşi luă din nou reşedinţa în palatul domnesc de pe Podul Mogoşoaiei, ale cărui porţi se deschiseră largi pentru primiri, recepţii diplomatice, conferinţe, serate, baluri.

„Rareori“, scrie Alexandrina Ghica în *Memoriile* ei, „am asistat la o perioadă de mondenitate atît de ameţitoare. Cea mai bună diplomaţie se face — şi se făcea mai cu seamă — în saloane. Prînzuri mari, reprezentaţiile de gală, iluminaţiile nu mai încetau. Palatul ca şi casa Cantacuzino, de alături, erau centrul festivităţilor. Comediile de societate, jucate de elita românească în franţuzeşte, uimeau pe diplomatul Talleyrand şi îl făceau să spuie că nici în Franţa nu se putea găsi un ansamblu atît de satisfăcător ...“.

Alexandru Ghica primise să se facă din cal măgar, voind să asigure izbînda aspiraţiunilor naţionale, ameninţate de vrăjmaşii dinlăuntru şi din afară. Şi ca atare el rămîne în istorie o figură deosebit de frumoasă, ca om inimos, de treabă şi mare patriot.

În septembrie 1857 se făcură în amîndouă ţările, cu o deosebită solemnitate, deschiderea şedinţelor Divanurilor Ad-hoc, Adunările votînd în unanimitate (7—9 octombrie) cererile mereu repetate de trei decenii : respectarea capitulaţiunilor, neutralitatea teritoriului, Unirea, Constituţia şi o Adunare reprezentativă.

Pe baza acestor propuneri şi prin mijlocirea Congresului de la Paris s-a putut înfăptui Unirea.

Alexandrina Ghica, nepoata fostului caimacan şi fostului voievod, avea pe atunci 20 de ani şi era „secretara unchiului ei“, cea care-i scria corespondenţa secretă şi cifrată. Tot de la dînsa ştim deci amănunte duioase cu privire la rolul jucat de Al. Ghica la înfăptuirea Unirii :

„Eram de faţă“, scrie ea, „cînd Alexandru Ghica ceru partizanilor săi să jure că vor alege domn pe alesul Moldovei, oricare ar fi el. Nu voi uita niciodată clipa aceasta, nici cîteva zile mai tîrziu, bucuria nespusă a bătrînului domnitor cînd, cu ochii plini de lacrimi, mă trimise, în clipa în care ne vesti îndoita alegere a can-

didatului Unirii, să mulţumesc lui dumnezeu în bisericuţa palatului, înaintea frumoaselor icoane împărăteşti ale lui Alexandru vodă pe care le mai păstrez astăzi în paraclisul meu. De asemenea nu voi uita niciodată cu ce voce schimbată de patriotică emoţiune, îmi spunea aceste, care au rămas întipărite în mintea şi în inima mea : «Să vie lumea să zică după asta că românii n-au nimic în suflet»".

„Eram şi eu de faţă la întrunirea de după Unire ce se ţinu la Alexandru Vodă şi în care îmbrăţişă pe generalul Barbu Vlădoianu, spunîndu-i «V-aţi purtat după inima mea de român !»".

De aşa vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii !

Caimacanul, fost voievod, primi de la Cuza o prea frumoasă telegramă, astfel concepută :

„Alesul măriei tale şi al ţării, îţi mulţumeşte".

*

Şi acum nu mai avea Ghica ce să mai caute la Bucureşti. Rolul său istoric fiind jucat, el plecă, departe, acolo unde-l chema şi-l aştepta cea care tot încă mai iubea pe cel care tot încă o mai iubea.

Alexandru Ghica ar fi putut de fapt rămîne în ţară, aducîndu-şi aici pe draga lui contesă, cu care să-şi petreacă, la moşia Paşcani de pildă, anii din urmă ai vieţii lui. Dar, pentru a nu face din pricina popularităţii sale, vreo neplăcere lui Cuza Vodă, i-a plăcut mai bine să împlinească cea din urmă a lui jertfă, surghiunul.

Se duse la Neapole — era în primăvara lui 1859 — unde, împreună cu iubita lui, mai trăi trei ani. Acolo îl ajunse sfîrşitul zilelor sale — în 1862 — cu capul pe perna în puful căreia zăcea ascuns micul pantof de atlas alb, pe care-l purtase contesa la balul unde o văzuse pentru întîia dată.

Ea, doamna van Suchteln, a mai trăit mult, acolo la poalele Vezuviului, lăsînd poate după moarte un caiet de „Amintiri", care dacă s-ar găsi vreodată, ar da un material interesant de bogat pentru o viaţă „romanţată".

Iar el, adică ce rămăsese din pămînteasca lui învălitoare, a fost adus la Bucureşti pentru a fi îngropat în ctitoria ghiculească de la Pantelimon.

Prietenii lui Cuza se împotriviră la facerea unei înmormîntări prea strălucite, care ar fi putut ridica greutăți într-o țară unde principiul domnitorului străin nu se realizase încă și care și-ar fi putut ca atare manifesta simpatiile pentru o dinastie care, după vorba ironică a consulului francez Thouvenel, constituia „legimitatea intermitentă a țării" cu cele douăzeci de domnii ale sale în amîndouă principate, cu rădăcinile sale de două veacuri în trecutul țării, cu prezența ei pe tron trei sferturi de veac înaintea fanarioților și cu alegerea ei ca reprezentantă a pămîntenilor după gonirea acestora.

Dar Cuza, „cu simțul său de recunoștință și cu lipsa lui bărbătească de meschinărie", se arătă supărat de sfaturile prietenilor săi. El porunci să se primească în țară trupul fostului domn „cu cel mai mare alai", rînduindu-i o îngropare de suveran, cum nu fusese mai înainte alta și cum nu a mai fost pe urmă.

În biserica de la Pantelimon zac ciolanele celui care a fost un bun voievod, un mare caimacan, un român și un om !

Mormîntul lui de albă marmoră e cel mai frumos din toate mormintele voievozilor României.

Cel care are și cel care nu are drumul lui pe acolo — ar face bine să meargă uneori, dacă e român, să îngenunche pe mormîntul acela de marmoră albă sub care zace pulberea omului care, creștinește și românește, și-a jertfit mîndria, făcîndu-se, din voia lui și din cerința neamului, din cal măgar !

Capitolul IV

MIHAI VODĂ STURZA ŞI NEVESTELE SALE

ELISABETA ROSETTI ŞI SMARANDA VOGORIDI

ar unde-s vremurile de altădată ? Unde-s mîndrele domniţe ? Unde-i Chiajna lui Ciobanu, Ecaterina lui Alexandru şi Elisafta lui Movilă ?

Elisabeta Rosetti, întîia nevastă a lui Mihai Vodă, a fost mamă de beizadele, dar n-a fost doamnă, iar Smaranda Vogoridi, a doua nevastă, a fost doamnă, dar n-a avut decît doi fii morţi adolescenţi.

Mai înainte de a vorbi de ele, să vedem întîi cine era Mihai Vodă şi cine părinţii şi surorile lui.

Ca şi Ion Sandu Sturza, Mihai Vodă se trăgea din Chiriac, pîrcălabul de Hotin, fratele vestitului portar al Sucevei Ilieş, cel care nici în ruptul capului n-a vrut să fie domn al Moldovei.

De la copiii acelui Chiriac s-au despărţit ramurile lui Ioniţă şi ale lui Mihai. Pe cînd cel dintîi se trăgea din cuparul Sandu, fiul mai mic, al doilea se cobora din feciorul cel mai mare, vel vornicul Ion.

Aşadar „la branche aînée".

Vel vornicul Ion a avut fecior pe Alexandru, acesta pe Dumitru, iar Dumitru pe Grigore, tatăl lui Mihai Vodă.

Acest Grigore Sturza, mare logofăt, era un om, după spusele lui Anghel Valli, indolent, cinstit, cu multă carte, dar cam pedant și încăpățînat. Vorbele frumoase îl înfiorau, contrazicerea îl supăra, și doar numai nepăsarea lui îl făcea să renunțe uneori la părerea sa. Un fond de răutate, de invidie și de șiretenie nu-l împiedica să-și iubească cu patimă fiul, pe tînărul Mihai „tînăr, suplu, insinuant, șiret, dominat de interesul personal și capabil să sacrifice orice pentru acest idol". Era foarte bogat, aproape cît Iordachi Roznovanu, cel care se îmbogățise „fiindcă fusese multă vreme vistiernic" [56] — drept dovadă că în lume, nu este sub soare nimic nou.

Dragostea ce avusese marele logofăt Grigore pentru fiul său Mihai, o dragoste egoistă, îl îndemnase să nu-și trimită feciorul la studii în străinătate, ca alți boieri pe fiii lor, ci să-i ia acasă un „dascăl" fraccez, pe abatele L'hommée, om de o inteligență și de o cultură rară, care s-a priceput să dea tînărului său elev învățătură mai multă decît toată cea căpătată de alții prin capitalele Europei. Iar mai tîrziu, bătrîn fiind, Grigore Sturza purtă nepoților săi aceeași dragoste, cu aceeași doză de egoism, împiedicîndu-i și pe ei de-a pleca în străinătate, la învățătură. Mihai Vodă nu-și putu trimite feciorii în Franța decît după moartea tatălui său, fiindcă atîta vreme cît a trăit bătrînul „atașamentul său față de dumneavoastră era atît de puternic", scria vodă fiilor săi în 1843, „încît ideea de a se despărți de dumneavoastră n-a putut să-i fie niciodată comunicată fără ca el să încerce o mîhnire foarte adîncă".

Mai era, vel logofătul Grigore, și un om căruia îi plăcea luxul (ca și mai tîrziu fiului său), căruia îi plăceau „costumele de modă nouă", pe care le comanda în străinătate, însă nu pentru el, ci pentru Mihai — căci bătrînul boier se îmbrăca cu antereu, giubea și işlic, ca toți cei de seama lui, după cum îl și arată portretul în ulei ce a rămas de la el — și căruia, în sfîrșit, îi mai umblau prin cap multe fumuri de boier mare, căci era doar unul din cei șapte stîlpi ai țării, fugiți după Eterie

în Bucovina, de unde luptau împotriva lui Ioniță Vodă, a carvunarismului și a nebunei de democrații. Era din acei care cereau fie încorporarea „iubitei lor patrie" la imperiul țarist, fie, în cel mai rău caz, un guvern oligarhic alcătuit din boieri mari care să cîrmuiască țara fără domn, fără Adunare, fără popime, fără negustorime, fără țărănime, fără „dobitocească arătare a nesupunerii franțozești".

Dar, așa cum era, om al vremurilor sale, logofătul Grigore Sturza rămîne în istorie un chip duios de iubitor părinte, în sufletul căruia „țara" ținea numai locul al doilea, fiindcă tatăl și bunicul alungase pe oligarhul patriot dincolo de hotarul gîndurilor sale zilnice. Bătrîn tare, cu grija morții în suflet, el scria în februarie 1830, de la Iași, pe grecește, fiului său Mihai care se afla la țară : „... Cum vei isprăvi treaba acolo, nu mai amîna sosirea ta, fiindcă sănătatea mea nu mai poate ține mult, după cum zice poetul că catargele au putrezit și frînghiile s-au dezlegat. Te sărut și sînt iubitorul tău tată, Grigore Sturza".

Dacă în locul întîi al inimii sale se așezase fiul Mihai și nepoții Dumitru și Grigore și numai în locul al doilea „patria", apoi nu știm al cîtelea loc îl ținea nevastă-sa, domnița Maria, căci logofătul Grigore nu pare a se fi sinchisit vreodată de ea, ceea ce, avînd în vedere firea ei zburdalnică, nu i-a putut pricinui decît plăcere.

Maria Sturza, mama lui Mihai Vodă, era născută Callimachi, fata lui Vodă Grigore și a Elenei Mavrocordat. Era deci domniță.

Ea se născuse în anul 1763 sau în 1764, la Iași, în timpul domniei tatălui ei ; fu dusă, cînd a fost domnul mazilit, la Constantinopol, unde a rămas trei ani. Apoi, la a doua domnie a lui Grigore Callimachi, s-au întors cu toții la Iași, în 1767, unde n-au rămas decît doi ani, fiindcă în primăvara lui 1769 izbucnise un nou război ruso-turc, care o făcu pe Elena doamna să-și ia copiii (Maria, Ralù, Smaranda și Ion) și să fugă din nou la Constantinopol, unde-și aveau Callimachii de fapt adevărata lor așezare.

Grigore Vodă rămăsese în Moldova, pe cîmpul de luptă, trebuind la 28 august 1769 să plătească cu capul înfrîngerea semilunei, de care firește că nu era vinovat.

Elena doamna cu fetele ei (băiatul murise și el între timp) rămaseră deci pe malurile Bosforului, la Curù-Cismè, în casa socrului ei, foarte bătrînul fost voievod Ion Callimachi, tatăl lui vodă Grigore. Au stat acolo 11 ani, pînă în 1780, cînd se săvîrși Ion Vodă din viață, la vîrsta de 90 de ani. Atunci văduva acestuia, Raliţa doamna, soacra Elenei și bunica fetelor, hotărî să se întoarcă în Moldova spre a se călugări. Cu dînsa veniră din nou în țară nora și nepoatele ei.

Domniţa Maria avea atunci vreo 16—17 ani, învățătură puțină și o educație cu totul grecească. Dar s-a făcut cu timpul foarte româncă, dacă nu cu sufletul, dar cu apucăturile. Săracă era lipită pămîntului, căci toată averea tatălui ei fusese confiscată de turci. Bunica, Raliţa doamna, merse la mănăstirea Ciuhrului, unde și muri, iar mamă-sa, doamna Elena, rămase cu fetele la Iași, unde fură găzduite la Ioniță Cantacuzino-Deleanu, despre care bănuim că purta fostei doamne simțăminte mai mult decît prietenești. Sigur e că bătrînul vel vistiernic înzestră el pe fetele Elenei doamnei, măritîndu-le pe toate trei cu foarte simandicoase fețe. Pe domnița Ralù o dete după chiar fiul său, Ion Cantacuzino-Deleanu, pe Smaranda după Alexandru Hangerli, care în 1807 a fost și un efemer domn al Moldovei, iar pe Maria — domnița Marghioala cum i se spunea — o mărită cu Grigore Sturza, vel logofăt.

Nunta lor să tot fi fost prin 1788 sau 89, cînd avea acum domnița cel puțin 25 de ani, cam mult, pe acele vremuri, pentru o fată de măritat. Dar fiind fără tată, fără avere și înzestrată de un străin, se înțelege că a fost bucuroasă să se mărite și la vîrsta aceea, mai ales că mirele era nu numai un boier foarte mare, dar și un om deosebit de bogat. Dar era și ea de-o frumusețe răpitoare. Dacă mai tîrziu se va spune de vestita Marghioliţa Roznovanu, fosta noră a lui Ioniță Vodă, că este cea mai frumoasă femeie din Moldova, apoi despre această Măricară Sturza se zicea că e cea mai frumoasă din Europa! Eufrosina Rosetti, bunica lui Radu Rosetti care și-a scris

Prințesa Elena Gorciacoff, fiica lui Mihai Vodă Sturza.

Amintiri, ar fi spus nepotului că „altă femeie frumoasă ca domnița Mărioara nu i-a fost dat să vadă în viața ei".

Fire zburdalnică, după cum am spus, Maria Sturza pare a nu se fi prăpădit de dragoste după copiii ei, nici după bărbat. În cercul familiei nu prea o întîlnim nicăieri, nici în corespondența, nici în memoriile timpului. Doar în treacăt cîte o formulă de politețe, ca acea scrisă în 1816 de Pezzoni din Petersburg lui Mihai Sturza la Iași : „Prezentați, vă rog, domnule vornic, complimentele mele foarte respectuoase tatălui dumneavoastră, doamnei prințese, mama dumneavoastră, cît și doamnei Roxanda Mavroyeni, sora dumneavoastră".

Dar dincolo de cercurile familiei o întîlnim de mai multe ori, ca de pildă la Măcărești, una din moșiile bărbatului ei, „unde obișnuia domnița Marghioala a merge și a ședea în toate verile acolo, de făcea feredeie în Prut" și cum la acea moșie „era un Grigore Pletosul, fecior boieresc, țăran bine făcut, îl întrebuința adesea domnița... și spre recunoștința îndatoririi ce-i făcea Pletosul, care avea femeie și copii, i-a luat pe băiatul Grigore, ce era mai mare, l-a dat de-a învățat carte și-l avea slugă în casă" [57].

Aceste se întîmplau cînd era încă tînără, înainte de 1800 — dar o găsim și mai tîrziu, la Iași de data aceasta, după 1814, cînd avea peste 50 de ani, „iubindu-se cu doftorul Samurcaș", cel care „din intrigile colegilor a fost mutat la Botoșani și adus înapoi din nou la Iași de Mihai Vodă Sturza, cînd a fost domn, care l-a făcut protomedic și vornic" [58].

Fetele domniței Marghioalei au fost Elena și Ruxanda, surorile lui Mihai Vodă. Despre cea dintîi, care semăna cu mamă-sa, vom vorbi în capitolul viitor, căci ea a fost mama lui Grigore Ghica, voievodul cel din urmă al Moldovei. Ruxanda a fost măritată întîi cu Iordachi Balș. Despărțindu-se de el, Ruxanda se mărită a doua oară cu Petre Mavroyeni, tatăl vestitului ministru de finanțe de mai tîrziu — iar fostul ei bărbat, Iordachi Balș se recăsători și el cu frumoasa Anica Filipescu, fosta favorită a lui Miloradovici.

Şi acum că ştim cine au fost părinţii şi surorile lui Mihai Sturza, să vorbim de vodă el însuşi şi de nevestele sale.

*

Mihai Sturza s-a născut la Iaşi, la 24 april 1794, din părinţii mai sus arătaţi. Un emigrat al Revoluţiei franceze, abatele L'hommée din Lunéville, în Lorena, fu însărcinat cu creşterea sa, care a fost deosebit de îngrijită. În afară de numeroasele limbi pe care le vorbea Sturza : româneşte, franţuzeşte şi greceşte la perfecţie, latineşte, nemţeşte şi ruseşte bine, italieneşte şi englezeşte destul de cumsecade — el mai fusese iniţiat în istorie, geografie, filozofie şi matematici. Dar fondul învăţăturii sale a fost clasicismul. Avînd şi o memorie din cele mai deosebite, el era în stare, la bătrîneţe încă, să înşire pe de rost tirade întregi din Homer, din Sofocle şi din Virgil. Pe lîngă aceste mai avea şi o vastă cultură juridică, şi nu numai cultura, dar şi spiritul juridic, cu o mare uşurinţă de asimilare şi multă pricepere în administraţie.

Îi plăcea, de tînăr, să trăiască bine, luxos chiar. „Costumele de modă nouă", pe care i le comanda tatăl său la Viena, nu le-a părăsit mai tîrziu niciodată, îmbrăcîndu-se ba în Austria, ba în Germania, ba în Franţa. Purta, ca domn, o vestă cu butoni de diamant, care făcea admiraţia tuturor. Îi plăcea juvaierele, argintăria, caii, ciinii, echipajele elegante, o casă bine ţinută, era mîncău, primitor şi foarte vorbăreţ. Era chiar elocvent. Dar mai mult vorbăreţ decît elocvent. Cu orice prilej trîntea cîte un discurs kilometric, frumos uneori, deseori obositor, dar niciodată reconfortant, aşa cum ştia vărul său Ioniţă Vodă să le spuie cu vorbe puţine, dar care mergeau drept la inimă de rămîneau apoi nu numai în mintea cui le auzea, dar şi în îngălbenitele file ale Letopiseţelor, pentru totdeauna.

Mihai Sturza mai avea un dar — prin care se deosebea de altfel mult de vărul Ioniţă — şi anume o inteligenţă nu numai adîncă şi sclipitoare, dar fină. Avea şi voinţă, precum şi răbdare pentru a ajunge la scop. Îi

plăcea viața, mișcarea, măririle și onorurile. Era făcut pentru a fi domn. Pe cînd se afla în surghiunul voit din străinătate, de unde ducea o înverșunată luptă împotriva lui Ioniță Vodă și a cărvunarilor săi, el scria într-o zi vărului Alexandru Sturza — era în 1824, scurtă vreme înainte de întoarcerea sa în țară — că : „... Eu nu pot trăi în nemișcare, mai bine mor. Într-un cerc prea restrîns simte omul mai mult slăbiciunea sa. Cu cît arena în care aleargă e mai mare, cu atît se aruncă mai cu vioiciune ... Știe bine că în alergarea aceasta își poate rupe capul, dar înseamnă asta oare că trebuie să nu se mai miște ? cînd toate viețuitoarele se mișcă, cînd sîntem pretutindeni înconjurați numai de mișcare ?".

Dorința aceasta, voința aceasta, necesitatea aceasta de acțiune, de a-și mări tot mai mult cercul activității, de a înainta tot mai mult în arena politică, au făcut din boierul Mihai Sturza un domn al Moldovei. Dar n-a știut nici să ajungă frumos unde a ajuns, nici să se ție bine și cuviincios acolo unde a ajuns.

Mereu cu vorba de „patrie" pe buze, patriotul acesta a găsit cu cale, în surghiun fiind, să ceară și să capete cetățenia rusească. A luptat deci, de dincolo, pentru „binele patriei", ca rus, s-a întors din surghiun în Moldova, rus, și s-a urcat în scaunul străvechi al voievozilor moldoveni, rus, dar cu sprijinul turcilor. Aceasta i-a creat firește o situație din cele mai delicate. Dar cusurul lui de căpeteníe a fost dragostea de aur. Pentru ea și-a jertfit reputația de bun voievod, pe care cu multele sale calități ar fi putut-o avea.

E caracteristică acea însemnare a lui Anghel Valli, vorbind profetic de tînărul Mihalachi Sturza cu aproape 20 de ani înainte de a fi domn : „tînăr, suplu, insinuant, șiret, dominat de interesul personal și capabil să sacrifice orice pentru acest idol".

Toți cei ce l-au cunoscut mai tîrziu l-au judecat la fel. Nu mai vorbim de paharnicul Costachi Sion căci acesta, prea vorbind de rău o lume întreagă, ar putea fi bănuit de părtinire. Dar beizadea Nicolae Soutzo de pildă, care a fost ministrul său aproape 15 ani în șir, îl judecă, în mai multe locuri din memoriile sale, în felul următor :

„Mihai Sturza luase puterea în toiul unei aureole de nădejde, de devotament şi de ovaţiuni. Lumea aştepta de la el fericirea obştească şi se grăbea să-i cînte osanale. El, din parte-i, îşi făgăduise lui însuşi să-şi întrebuinţeze toată activitatea, toată înţelepciunea, toată încrederea ce se punea în el, pentru a strînge comori. A traficat totul : locuri, ranguri şi dreptatea în procese ; avea partea lui în arenzile publice ; îşi mări şi înmulţi moşiile, fie sancţionînd singur încălcările, fie luînd proprietăţi în schimbul boieriilor ce împărţea, fie cerînd să i se facă donaţiuni cu de-a sila ; vindea egumeniile, lua moştenirile vacante, cerea pentru el excedentele bugetare, căci bugetele erau întocmite de el însuşi cu cea mai mare zgîrcenie, pentru a-şi putea însuşi apoi acele excedente, care, dacă ar fi fost întrebuinţate pentru folosul obştesc, s-ar fi putut da cu ele o prosperitate ţării pe care n-a cunoscut-o".

Acestea le mărturiseşte fostul său ministru, aproape un favorit.

Şi în altă parte :

„Mihai Sturza a fost, este adevărat, înzestrat cu o minte subţire şi ageră. Avea cunoştinţi multe, ajutate încă de o nemaipomenită memorie. Era bun orator şi încînta pe ascultători prin luminile sale, prin felul şi uşurinţa sa de a vorbi. Avea răbdare la muncă, discuta chestiunile cu temei şi nu se încăpăţîna în părerea sa. Era un bun administrator, un bun financiar şi un bun legiuitor, cunoscînd mai bine decît oricine obiceiurile şi nevoile ţării sale. Acum judecă cine cum o vrea, dacă rănile adînci pe care le-a pricinuit ţării, dacă mersul de-a-ndărătelea pe care l-a imprimat instituţiunilor acestei ţări, dacă scăderea legii şi a moralei ce a rezultat din acestea, au putut răscumpăra calităţile ce avea, care calităţi ar fi putut face fericirea patriei sale, dacă, în loc să-şi stăpînească patimele, nu le-ar fi folosit dimpotrivă în propriul său interes".

Aceeaşi părere despre Mihai Sturza o aveau şi consulii străini. De ruşi nici nu mai vorbim, căci ar trebui o carte întreagă pentru a arăta lupta ce-au dus-o timp de 15 ani împotriva lui numeroşii consuli moscoviţi, ce s-au perindat pe la noi, mereu schimbaţi şi răschimbaţi din

pricină că rapoartele ce trimiteau la Petrograd cu privire la „neregulile“ domnului Moldovei displăceau cancelariei împărăteşti, care avea încă încredere în fostul ei cetăţean.

Dar să luăm pe francezi.

Mimaut scria ducelui de Broglie, la începutul anului 1834 : „Candidatul ce pare să aibă cele mai multe şanse pentru domnie este domnul Mihai Sturza, om instruit, vioi, prefăcut şi excesiv de lacom şi care s-a făcut rus din interes. Are asupra rivalilor săi avantajul de a fi foarte bogat şi de a-şi putea plăti sprijinitorii“.

Îndată după investitură, la 31 august 1834, noul consul Duclos scria lui Rigny :

„Prinţul domnitor este poate boierul cel mai capabil de a-şi guverna ţara ; are spirit, instrucţie, atîta cîtă se poate face în Moldova... are dorinţa îmbunătăţirilor şi în faţă un lung viitor care-i va permite să-şi realizeze proiectele, dacă evenimente exterioare nu-l vor opri“.

Paisprezece luni mai tîrziu, alt nou consul, Cochelet, scria lui de Broglie la Paris, la 20 octombrie 1835 :

„Se credea că prinţul Sturza netrebuind să-şi mai dorească nimic în ce priveşte averea, întrucît posedă mai mult de 240 de mii de franci rentă, în afara listei sale civile de 1 200 000 de piaştri, va depune toată ambiţia în a realiza bunăstarea ţării pe care a fost chemat s-o guverneze, că se va înconjura de oamenii cei mai onorabili şi că va face să dispară abuzurile care caracterizează administraţia foştilor domnitori. Toate aceste speranţe au fost înşelate. Nu se ştia că prinţul Sturza va fi dominat de cea mai murdară dintre pasiuni, de setea de nepotolit pentru aur. Odată ajuns la putere, el a căutat toate mijloacele de a-şi mări imensa sa avere... el a influenţat judecăţi, a decis asupra unora înainte ca ele să fi trecut prin toate gradele de jurisdicţie... În administraţie, el a vîndut funcţiuni, fără să excepteze nici măcar posturile de miniştri... Efectul cel mai dezastruos al acestei venalităţi excesive a fost de a introduce corupţia în toate ramurile administraţiei“.

Vasăzică, un paharnic Sion, peste spusele căruia am trecut, un Gheorghe Sion, despre care nici n-am vorbit, un Suţu, fost 15 ani ministrul lui Sturza, trei consuli

francezi și patru moscoviți, plus alte multe dovezi și fapte care ar putea fi înșirate, arată pînă la evidență că Mihalachi Vodă a lăsat în istoria neamului o dîră întunecată de aviditate și de corupție.

Poate n-ar fi fost nevoie s-o mai spunem — sau mai bine zis s-o repetăm după atîția alții — dacă n-am crede că trebuie să cunoaștem adevărul pentru a ști de unde ne vin relele și pentru a înțelege cum trebuiesc ele vindecate. O sută de ani de lacomă domnie fanariotă, care a înscăunat în țară moartea mîndriei românești, din care s-a născut un lichelism și o nemernicie care mai dăinuiește și azi — o încercare de restabilire a cinstei și a caracterelor sub înțîile minunate domnii pămîntene — o nouă prăbușire sub Mihalachi Vodă în Moldova și sub alții în Muntenia — un fior de entuziasm cu cele mai frumoase urmări între 1848 și 1862 — o retrogradare dureroasă pînă în adîncurile firii, pricinuită de politicianism, împotriva căreia în zadar a luptat Petre Carp o întreagă jumătate de veac... ce ne mai rămîne pentru a ne întoarce la legendarele vremuri cînd era Țara Românească sub Mircea și Mihai spaima semilunei, cînd era Moldova sub Ștefan cel Sfînt scutul creștinătății ?

O nădejde ?

Nu. O credință, tare ca stînca, în jurul căreia minciuna n-are loc.

Trecem.

Cartea aceasta are alte rosturi.

*

Mihai Grigore Sturza avea 23 de ani, cînd s-a însurat, în 1817, cu Elisabeta Rosetti, care n-avea decît 15 primăveri.

Tatăl fetei era Vasile Rosetti, zis Cilibiul, văr primar cu Ecaterina doamna a lui Ion Sandu Sturza, născută Rosetti Roznovanu, iar mama ei era Elena Dimaki. Frați n-a avut, decît numai două surori, pe Eufrosina Boldur-Kostaki și pe Agripina Sturza, cu care a fost strîns legată toată viața ei.

Era o fată nălțuță, subțirică, cu privire blîndă, cu un glas foarte dulce. Se juca încă cu păpușa, cînd a chemat-o într-o zi tatăl ei să-i spuie :

— „Săftico, poți să-mi săruți mîna, că ți-am găsit mire".

Fata se înroși, o apucă un mic tremurici, așa fără să știe de ce, sărută mîna babacăi și tăcu.

— „Și nu mă întrebi cine este mirele ?", urmă conu Vasile. „E Mihai Sturza, feciorul vornicului Grigoraș și al coanei Marghioalei. Un băiat cuminte, foarte bogat, cu multă carte...".

Dar se zice că Săftica, cînd își văzu mai apoi mirele, îl găsi urît, mic, roș, ursuz și nu-i plăcu. Dar parcă ce era să spuie ? Fată de neam, așa vrea tata, așa să fie. Și apoi, nuni mari erau să fie vodă el însuși, Scarlat Callimachi, văr primar cu mama mirelui, și Ruxanda, doamna țării. După o scurtă logodnă, nunta se și făcu, strălucită, la curtea domnească. Iar după nuntă tînăra pereche plecă acasă, la vornicul Grigoraș, în sunetul meterhanelei domnești, între două șiruri de arnăuți. Mireasa era în fundul caretei, cu o cucoană bătrînă lîngă ea, iar mirele alături, călare pe calul primit în dar de la socrul său. Ajunși „acasă", vornicul Grigore își primi nora în capul scării, o sărută și o duse apoi drept în salonul cel mare, unde se aflau strînși negustorii cei mai de seamă ai Iașului, giuvaergii, vînzători de „galanterii", de stofe, de mirodenii [59]. Săftica n-avea decît să aleagă ce-i place, cît mai mult și mai scump, că avea el vornicul de unde plăti.

Și își și alese din toate cîte ceva, numai că pe bărbat nu și-l alese ea. De aceea poate nici nu și l-a păstrat.

Abatele L'hommée, cel care crescuse pe Mihalachi Sturza, cînd află despre această căsătorie — cam tîrziu de altfel, după mai bine de un an — scrise fostului său elev, din Lunéville unde trăia acum retras, că multă vreme n-a știut nimic despre însurătoarea lui, despre care acum în urmă abia a aflat „prin doamna Belleville, fosta institutoare a Săfticăi".

„Nu știu dacă pe dumneavoastră sau pe soția dumneavoastră trebuie s-o felicit. Nu mă îndoiesc de loc că nu sînteți menit să-i faceți fericiți atît pe unul cît și pe celălalt. Domnișoara Săftica are toate calitățile ce pot contribui la fericirea dumneavoastră. Am avut suficiente

ocazii să le apreciez în diferite vizite pe care i le făceam uneori doamnei Belleville ; dar eram departe de a bănui că pentru dumneavoastră învățătoarea îi forma spiritul și inima. Să trăiți multă vreme uniți și fericiți și făceți-mă părtașul fericirii dv., făcîndu-mi-o cunoscută din cînd în cînd".

Un an mai tîrziu, la 16 iulie 1819, un alt prieten de al lui Mihalachi Sturza, Alexandru Pezzoni, îi scria din Constantinopol :

„... Primiți felicitările cele mai sincere pentru căsătoria dv. Fiți fericiți, căci nimeni, după părerea mea, nu are drept mai mult decît dv. la fericirea casnică, fericire care este fără îndoială singurul bun real pe care muritorii pot să-l guste fără ca el să fie amestecat cu amărăciune și cu remușcări".

Oare ?

O fi, n-o fi, căsătoria n-a ținut. După nașterea a doi fii, Dumitru și Grigore, cel dintîi în 1818 și al doilea în 1820, neînțelegerile dintre firile atît de deosebite ale acestor soți duseră la o despărțenie. Era și firesc : ea „blîndă, dulce, îngăduitoare" ; el „autoritar, caracter de fier, deprins ca totul să i se închoyoaie". Cum s-ar fi putut înțelege, fără ca mîndria și amorul propriu al coanei Săfticăi să nu fie supuse unei prea grele încercări ? Decît ceartă sau veșnică supunere, mai bine libertatea.

Pe copii i-a luat tatăl. El și bunicul, logofătul Grigore, au crescut pe acești băieți atît de deosebiți ca fire, caracter și inteligență. Totuși mama lor îi vedea des și băieții o iubeau. Mai tîrziu, bătrîn, beizadea Grigore va dovedi că n-a iertat niciodată pe tatăl său că-l lipsise în copilărie de îngrijirea mamei.

Săftica Rosetti nu rămase însă multă vreme singură. Puțin după despărțenia ei de Mihai Sturza ea se mărită din nou cu Constantin Palladi „născut Bogdan", după cum spuneau pe atunci glumeții.

Acest Constantin, mare hatman, zis Constantinică, era fiul vornicului Manolachi Bogdan, cel decapitat de Vodă Moruzi în 1778, frate cu Dumitru Bogdan, din care se trage neamul Bogdănescu și cu Anica, nevasta lui Iordachi Rosetti-Roznoveanu. A fost de copil adoptat de bunicul său Palladi, al cărui nume l-a purtat toată viața,

cunoscut fiind în istorie sub numele de Constantinică Palladi sau chiar Constantinică Pălădică. Şef al miliţiei pămîntene, cea înfiinţată sub Kiseleff, Constantin hatmanul era un om foarte deosebit şi mai ales foarte popular. Toată lumea îl cunoştea şi toată lumea îl iubea. Anghel Valli e singurul om care-l vorbeşte de rău, dar el l-a cunoscut pe Palladi în tinereţe şi judecata lui nu corespunde cu a nici unui alt om care, mai pe larg sau în treacăt, a vorbit în amintiri sau aiurea de popularul mare hatman Constantinică.

Dumitru Ghiţescu, din amintirile căruia a extras Xenopol în vremuri unele episoade, spune de el că „era iubit şi stimat pînă şi de străini" şi toate mărturiile timpului sînt de altfel numai în favoarea sa.

Însurat de tînăr cu domniţa Ralù Callimaki, fata lui Scarlat Vodă şi a Smarandei doamnei, el rămăsese văduv cu o fetiţă în circă, mica Luţică, de care trebuia îngrijit pentru a face din ea o fată cuminte, ceea ce nu era şi nici nu va fi. Căutîndu-şi deci o nouă nevastă, şi găsind că jupînesele Iaşilor nu erau tocmai serioase, nu se putea hotărî pentru nici una, cînd află deodată că soţia cea cuminte a vornicului Mihai Sturza se despărţea de bărbatul ei. Îndată după divorţ îi ceru mîna, făcînd astfel din fosta Elisabeta Rosetti şi fosta Eliza Sturza, o nouă Safta Palladi, pe care a cunoscut-o toată Moldova de ieri, pînă după Unire, după Independenţă şi mai tîrziu.

Au dus amîndoi împreună cîţiva ani de prea fericită viaţă — iarna la Iaşi, vara pe la moşii, la Valea Seacă şi Grozeştii Bacăului, la Ciorăştii Tutovei, sau la Cilibiu, unde-şi avea coana Săftica aşezarea de zestre din partea Rosetteştilor. După înfiinţarea străjei pămînteşti sub Kiseleff, soţul ei fu numit şeful acelei miliţii, mare hatman, generalismul unei armate compusă din două batalioane de „efanterie", un divizion de cavalerie şi un tun.

Dumitru Ghiţescu, cel cu memoriile, al cărui tată era om de casă de-al lui Toader Balş, voind să se înscrie în strajă şi neputîndu-şi împlini visul din pricina maştihăii sale care-l ameninţa cu bătaie „în unire cu Toader Balş de la Darabani, fiul lui Ciuntu Balş" — Ghiţescu, zicem, ne arată felul cum a izbutit totuşi să-şi facă pe plac, mulţumită bunului hatman Pălăducă.

„Într-o zi am îndrăznit a ieşi din curtea lui Balş, unde locuiam, ca să mă plimb prin oraş. Ici, colea pe uliţă vedeam cîte un soldat sau ofiţer din straja pămîntească ce începuse acum a se înfiinţa, făcîndu-mi mare plăcere a-i privi, şi cu aceasta mi s-a învăpăiat mai mult dorinţa de a intra în armată. Întîlnindu-mă cu un subofiţer din cancelaria străjei, îl întreb dacă pot afla pe hatmanul Palladi, fiindcă el era acum mai marele miliţiei. Îmi zice : Vino cu mine să te duc acolo, că hatmanului îi pare bine dacă vrei să te înrolezi, fiindcă el este om foarte bun şi tare-i sînt dragi tinerii bine făcuţi şi chipeşi ca dumneata. Frate-meu voind a mă reţinea, că ce fac, că ne facem urgie, eu îi zic :

Stai pe loc şi mă aşteaptă. Intru în cancelarie şi deschizînd uşa văd la o masă, în cap, pe hatman, la dreapta cu maiorul Dabija din armata rusă, ce era ca instructor pentru cavalerie, iar la stînga sta doftorul Cihac bătrînul. Colonelul Balş spune atunci hatmanului că eu sînt tînărul Ghiţescu, fiul banului Ion Ghiţescu. Hatmanul Palladi se scoală şi vine la mine, îmi pune mîna pe umăr şi cu o voce foarte plăcută şi blîndă îmi face întrebare, că cum întîi am arătat dorinţa a intra în miliţie, iar acum maica dumitale îmi face atîta supărare, cerîndu-mi scoaterea dumitale din miliţie, punînd şi pe Balş şi pe alţii din Iaşi ca să stăruie. Eu îi răspund că tocmai de aceea am căutat să vin a ruga pe excelenţa voastră a nu-mi înapoia jalba, fiindcă am dorinţa a sluji în miliţie. Atunci hatmanul Palladi cheamă pe Dr. Cihac şi după ce aude de la doftor că sînt bun de oaste, vine de mă bate pe umăr şi-mi zice să nu mai am nici o grijă, că de-acum e treaba lui".

Felul acesta blînd pe care-l avea Palladi de a se purta cu oamenii, fără străşnicie militară şi fără fumuri de boierie, îl făcu atît de iubit şi de popular, încît, fiind şi foarte bogat, începu, îndată după mazilirea lui Ion Sandu Sturza, să se gîndească — de ce nu ? — că ar putea candida la domnie. Pe lista competitorilor de după 1828 figura, printre mulţi, şi numele lui Constantinică Palladi. Dar din acei mulţi, cu încetul, nu mai rămăseseră la catastif decît numai doi boieri, despre care se spunea cu siguranţă că sau unul sau altul va fi, după

plecarea lui Kiseleff, domnul Moldovei. Aceştia erau Mihai Grigore Sturza şi Constantin Palladi.

Închipuie-şi oricine starea de suflet a coanei Săfticăi. Dacă izbuteşte Mihai, rămîne ea o boieroaică care ar fi putut fi doamnă şi care nu va fi — dar şi dacă învinge Constantinică al ei, ce mulţumire pentru ea, ce răzbunare împotriva celui care credea că „totul trebuie să i se încovoaie".

Pe măsură ce treceau anii, 1828, 29, 30, popularitatea lui Palladi creştea şi la fel şi sorţii lui de izbîndă. La începutul anului 1831, în iarnă şi în primăvară, nimeni nu se mai îndoia că viitorul domn va fi el, hatmanul Constantinică.

Vara însă, în luna iunie, s-a furişat holera în Iaşi. *A fost întîia ei intrare în ţară.* Şi ca orice boală nouă, a bîntuit cu o virulenţă care a făcut mii şi mii de victime omeneşti... printre care şi pe Constantinică al nostru.

Face însă să ne oprim o clipă asupra acelor vremuri de groază şi spaimă prin care a trecut biata ţară în anul de pomină 1831.

Alecu Russo al cărui frumos talent începe a fi dat din ce în ce mai mult uitării, ne povesteşte următoarele :

„Un soldat adusese holera la Iaşi şi într-o clipă moartea îşi întinsese aripele asupra marelui oraş. La început ocîrmuirea, spre liniştea poporului, ascunsese răul ; dar el îndoindu-se, în puţine zile spaima apucă pe orăşeni. Începură oamenii a fugi ca în bejeniile tătăreşti. Cei ce rămîneau se străjuiau prin casele lor şi se înarmau... Iaşul, cu cîteva zile mai înainte strălucitor de trăsuri, livrele, toalete, uniforme aurite, Iaşul, în care se plimba lumea serile pe uliţe cu ghitare şi cu muzici, cu rîsete şi glume, acum se zbuciuma în ceasurile cele de pe urmă. În toate părţile se vedeau bolnavi cerînd ajutor, mame despletite strigînd după copiii lor morţi, chiote drăceşti prin cîrciumi şi birturi, mulţi arşi de sete se tîrau pe la fîntîni, se culcau în glod, mulţi mureau, puţini se duceau sănătoşi. Pe toate uliţele care pline de trupuri, cu picioarele, mîinile şi capetele bălăbănind în toate părţile... De la margine pînă la cvartierul gheneralului întîlneam cînd şi cînd cîte un chip de om. Era ceva în aer şi pe uliţe din

pustietăţile de care vorbesc scripturile. În locul mulţimii de trăsuri, de călăreţi, de negustori şi de ţărani, domnea tăcerea grozavă a unui oraş de 17 000 de locuitori, tăcere ruptă numai de cîrîiturile ciorilor, de urletele turmelor de cîini sălbăticiţi şi de umbletul calului meu".

La 12 iunie consulul Lagan scria din Iaşi generalului Sebastiani la Constantinopol :

„Cholera morbus a ajuns a fi aici cît se poate de violentă şi mortalitatea ei este în afară de orice proporţii. În zece zile au murit la Iaşi, care are astăzi cel mult 30 000 suflete, 800 de oameni, iar ieri, de pildă, au murit 155 din 280 de bolnavi. Printre morţii aceştia se zice că ar fi un doftor, nevasta lui, doi boieri şi mai mulţi ofiţeri ruşi. Cum va veni poşta de la Constantinopol, eu voi pleca la Bucureşti".

La 22 iunie, sosit la Bucureşti, Lagan scria lui Sebastiani următoarele :

„În sfîrşit, m-am decis să părăsesc Iaşul, acest loc de dezolare şi de doliu general. Era şi timpul, deoarece de-abia făcusem două poşte cînd am simţit toate simptomele holerei ; dureri pe care nu le-aş putea descrie... extremităţile reci şi o jenă în articulaţiile degetelor. În ajunul plecării mele de la Iaşi, hatmanul fusese răpit familiei sale la fel ca şi patru dintre primii boieri ai Moldovei. Tribunalele sale fuseseră de altfel suspendate, cea mai mare parte a locuitorilor cît de cît înstăriţi fugiseră sau se pregăteau să plece".

Dar Lagan şi soţia lui scăpară uşor de boală prin schimbarea aerului şi îngrijirile ce li se dădură. În schimb, el primi de la colegul său din Iaşi, agentul consular Mouton, următoarele rînduri :

Mi-am pierdut în şase ceasuri soţia ! Vai ! Cum va fi de aici înainte ? Două ore după lovitura fatală, bietul Moise şi servitorul meu decedează şi ei. Oraşul este un mormînt deschis, toţi medicii au murit ; cei mai de seamă boieri sînt morţi. Sînt case în care nici măcar un slujitor n-a putut scăpa. Morţii rămîn mai multe zile în casele lor, nu se mai găsesc căruţe care să-i ridice. Cele mai multe case sînt pustii, expuse jafului, spiţerii morţi — nu mai sînt leacuri — într-un cuvînt, este un doliu general... Generalul Kiseleff se află la via mitropoliei

iar generalul Mircowitz s-a refugiat în cea de la Copou... Hoții circulă în bande prin oraș, au despuiat două biserici... un incendiu a izbucnit în cartierul de sus al orașului... Dacă scap din primejdia asta, nu voi uita să vă țin la curent cu lucrurile...".

Dar bietul om, înnebunit de spaimă, de frică și de durere, cade el însuși victimă a molimei. La 25 iulie Lagan scria lui Sebastiani „dintr-un cătun valah din munții Carpați" :

„De la ultimele ploi care au căzut, acest crud flagel s-a întețit. Domnul Mouton, agent consular provizoriu la Iași este una din noile victime și, ca urmare, a supraviețuit cu foarte puțin soției sale, dragomanului Raimondi (Moise), paznicului și altor indivizi decedați în clădirea consulară".

Și mai departe :

„Holera, care de o săptămînă amenința Bucureștii din trei părți diferite, s-a năpustit și asupra acestui nefericit oraș... Panica devenind generală, mă stabilesc pentru moment aici. De pe 14, ziua plecării mele, pînă pe 23, din 327 de indivizi atacați de holeră la București, 211 au murit în suferințe atît de mari, încît mai mulți au fost găsiți îndoiți sau răsuciți... Prințul Brîncoveanu, pe care partida rusească îl desemnase ca viitor domn, părăsind administrația în fruntea căreia generalul Kiseleff îl lăsase înaintea plecării sale la Iași, acesta din urmă se întoarse în mare grabă ca să prevină o dezorganizare totală...".

De altfel, colonelul Lăcusteanu are și el numai cuvinte de laudă la adresa lui Kiseleff „care ne vizita în toate diminețele cu caleașca încărcată cu oțet născocit atunci de doftori și căruia îi zicea *vinaigre des quatre voleurs*. Îl împărțea la toți ofițerii, ne încuraja și ne dădea sfaturi bune... Într-o dimineață, Kiseleff, vizitînd spitalul Filantropia care era plin de bolnavii noștri de holeră și negăsindu-l în desăvîrșită curățenie, trimise pe dată să aducă pe colonelul Băleanu și Odobescu, și după o aspră dojană, îi arestă pe amîndoi la spital, cu ordin de a nu se mișca de acolo pînă nu vor aduce spitalul în deplină curățenie. Au șezut trei zile arestați, pînă a fost

spitalul curat. I-am găsit mîncînd pe taraba cîrciumei de peste drum, cîrnați de băcănie...".

Dar dacă la București, cu toată grozăvia boalei, Odobescu și Băleanu mîncau, la cîrciuma din colțul Filantropiei, cîrnați de băcănie, la Iași, acasă la el, bietul hatman Pălăduță își dăduse sufletul, „răpit familiei sale" din primele zile ale grozavului flagel.

„Întorcîndu-ne de la Holboca din lagăr", scria Dumitru Ghițescu, „eram toți triști și mîhniți, și unii din noi plîngeau pe drum pentru că pierdusem pe un adevărat părinte, iubit și privit cu cel mai mare respect de toți: boierime, negustori, ostași. Îl tînguiam și-l plîngeam toți, fiind unul din boierii cei mai buni și milostivi, om pe care țara a pierdut printr-însul mult, căci de trăia nu mai era Mihalachi Sturza domn, ci desigur Constatinică Pălăduță, ca cel ce era iubit și stimat pînă și de străini. Dar, din nefericire, prin moartea sa toate nădejdile s-au stins, căci de venea el domn, n-ar fi trecut peste țară atîta nenorocire ca în vremea domniei lui Sturza Vodă.

Biata coana Săftica, ce să mai zică ea? „Domnul mi l-a dat, domnul mi l-a luat. Facă-se voia lui!".

Nici șase ani n-a ținut fericirea ei. Și cum nici pe băieți nu-i avea ca să-i crească, s-a dus atunci amărîta femeie la moșie, la Cilibiu, în ținutul Iașilor, pe Jijia, rămînînd acolo vreme îndelungată, singură, deși nu avea decît 28 de ani. Cînd soră-sa Eufrosina se despărți de soțul ei Boldur-Lățescu, atunci se mută și ea cu Săftica la țară, ducînd amîndouă acolo o viață tihnită, văzînd de moșie, de vie și de gospodărie. Săftica mai ales era o gospodină de frunte. Venea deseori la țară să le vadă cealaltă soră, Agripina Sturza, sau alte cucoane, vecine de moșii, și se apucau să facă pe întrecutele „dulcețI" la soba de fier din camară. Și într-o zi punîndu-se la întrecere cu Frăsinița Rosetti, soția lui Răducanu, coana Săftica fu învingătoare la facerea rodozăharului.

Iarna se duceau surorile deseori în străinătate. Le întîlnim la Viena la Prater, la Paris prin muzee și la Neapole coborîndu-se în Vezuviu.

Mai tîrziu se statornici din nou la Iași, cînd fiii ei, băieți mari acum, se întoarseră din Berlin unde-și făcuseră învățătura. Ei erau beizadele, și avu mama lor mîn-

gîlerea de a vedea că dragostea lor pentru dînsa rămăsese aceeași. Cînd plecă Mihai Vodă din țară, în 1849, beizadea Dumitru se duse cu el la Paris, dar beizadea Grigore rămase în Moldova, în strînse legături cu mai-că-sa, care, atunci cînd fiul ei rămase văduv, luă în casă la ea ca să le crească pe copilele acestuia, nepoatele sale Elena și Olga.

Ea locuia o casă mare, cu odăi multe, mobilate bătrînește, cu gherghir dedesubt și cu o curte nepavată din care nu lipseau „nici movila de gunoi, nici pîrîiașele în zilele de ploaie". Avea coana Săftica o droaie de țigani în curte, iar în casă bucătari, sufragii, perdagii, spălătorese și o cămărășiță. Era credincioasă și superstițioasă și chema pe popa de la Patruzeci de Sfinți să-i facă aghiazmă de zi întîi și masle în vreme de post. Vizite primea multe, dar nu le întorcea decît foarte rar.

În casa aceea și-a măritat ea pe nepoata Elena, fata lui beizadea Grigore, cu Mihai Sturza Bîrlădeanu. Și s-a făcut nuntă mare cum nu mai fusese de mult în Iași. Tatăl miresei comandase, zice-se, o caretă cu poleituri de aur, o caretă atît de mare și de înaltă, încît mireasa trebuia să se urce în ea pe o scară de lemn îmbrăcată în atlas roș, care se cobora din trăsură ajungînd pînă la pămînt.

Safta Palladi a trăit mai mult decît nepoatele sale. Rămăsese la bătrînețe „foarte subțirică și te impresiona cînd se ridica din pe jilț ca să te primească, înfășurată în șalul ei negru", ne asigură, în *Amintirile* sale, Radu Rosetti care a cunoscut-o. Dar cum începea să vorbească, te simțeai atras către ea prin bunătatea privirilor și a vorbelor sale ; „amabilitatea ei era firească, înnăscută, și indulgența ei desăvîrșită".

D. C. Moruzi, care a cunoscut-o și el, tot foarte bătrînă, o descrie astfel : „Era majestoasă, foarte mlădioasă, *foarte cultă* și cu maniere distinse. Vorbea frumoasa limbă franceză a veacului al 18-lea (învățată de la Madame Belleville). Era veșnic încorsetată într-o rochie de mătase neagră, purta pe cap un văl de horbotă din care răsăreau la ambele tîmple trei rînduri de bucle late, scurte și în floarea celui mai frumos argint".

Lumea îi spunea : împărăteasa Josefina — în amintirea celeilalte femei părăsită de bărbatul ei...

A murit la 80 de ani trecuți, în leat 1882.

*

Să vedem acuma, după această tristă poveste a unui boier de treabă care ar fi putut fi domn dacă nu murea de holeră și a unei femei iubitoare, bună, primitoare și indulgentă, căreia soarta nu i-a îngăduit a fi fericită, să vedem acum povestea cealaltă, a Smarandei doamnei, „femeia cu chimirul".

*

Mihai Sturza nu era un om care să se prăpădească după femei. Îi plăcea însă viața casnică și e deci firesc că după despărțenia lui de Safta, fiind un bărbat încă foarte tînăr, de 30 sau 31 de ani, să se fi gîndit să se însoare din nou și cît mai curînd. O intrigă amoroasă îl împiedică însă să-și îndeplinească dorința. El se îndrăgosti de o vară de-a lui, o femeie măritată, cu mult „vino-ncoa". Avea un năsuc în sus, o guriță frumoasă, și sub niște sprîncene bine încondeiate o pereche de ochi căprii, din acei șireți care se uită pe sub gene. Și-i mai cădea și un păr mare negru peste umeri, de o făcea aproape frumoasă. O chema Smaranda, era fata logofătului Constantin Sturza de la Ruginoasa și nevasta agăi Alexandru Balș.

Amănuntele acestui roman de dragoste nu ne sînt cunoscute. Dar se știe că, după cîțiva ani de strînse legături prietenești, Mihai Sturza făgădui Smarandei Balș că dacă va fi domn, va face și din ea o doamnă a Moldovei.

Femeia crezu și așteptă.

În primăvara anului 1834 se zvoni deodată în țară că Turcia isprăvise plata datoriei de război pentru care zălogise Principatele Dunărene. Ca atare, țarul trebuia să retragă trupele de ocupație peste Prut, urmînd, conform Tratatului de la Adrianopol și Regulamentului Organic, ca țările dunărene să capete din nou voievozi, care vor fi aleși pe viață.

În Moldova, după moartea lui Palladi mai ales, cei ce rîvneau la scaunul țării, Roznoveanu, Balș, Conaki și alții, erau rivali puțin periculoși pentru Sturza. Oricum, la alegerile ce trebuiau să se facă, s-ar fi dat o luptă interesantă. Dar iată că, tocmai în preajma plecării lui Kiseleff din țară, muntenii și moldovenii aflară spre marea lor mirare, că la 29 ianuarie trecut Rusia încheiase la St. Petersburg o convenție cu Turcia, prin care se revenea asupra dispozițiunilor Tratatului de la Adrianopol, hotărîndu-se ca, *de data aceasta numai,* noii domni ai Principatelor nu vor fi *aleși,* ci *numiți* de comun acord de Poartă și de Petrograd [60].

Mult mai ușor venindu-i lui Sturza întru împlinirea scopurilor sale această *nămire,* care atîrna de intrigi și de bani, decît *alegerile* care mai atîrnau și de legături, oricît de coruptibili ar fi fost ei, el se puse pe lucru și în puțină vreme își netezi calea ce-l duse la domnie.

Am văzut mai sus, cum a fost el arătat de Kiseleff în ajunul plecării sale, la un ospăț la Iași, ca viitor domn al Moldovei și cum a plecat apoi, împreună cu Alexandru Ghica, viitorul domn al Moldovei, la Constantinopol pentru a-și căpăta investitura.

Se zice că atunci cînd a părăsit Iașii, sărutînd-o cu foc pe Smărăndița Balș, i-a reînnoit jurămîntul ce i-l mai făcuse de a o lua de nevastă. Iar coana Smaranda își găti rochia de nuntă și coroana ei princiară în rubine și diamante... și așteptă...

ca soția lui Malbrough :

„Soeur Anne, ne vois-tu rien venir ?“

ca Solveig a lui Peer Gynt :

„Mai trece o iarnă, mai trece o vară.
Dar știu că totuși va veni iară“.

O vom întîlni-o în curînd, amărîtă, dar bună ca pîinea pe frumușica și nenorocita de Smaranda a lui Alecu Balș.

Intențiile lui Mihalachi Sturza erau de altfel serioase, iar jurămîntul și-l făcuse din suflet și din inimă, căci el a iubit pe această femeie. Dar n-a vrut soarta să fie

așa. Soarta a vrut-o ca doamnă a Moldovei „pe femeia cu chimirul" și dacă a vrut-o ne-a dat-o !

Povestea a fost așa :

Prin convenția din ianuarie de la St. Petersburg țarul și sultanul hotărîseră ca unul din ei să desemneze pe domnul Munteniei, iar celălalt pe al Moldovei. Cum Alexandru Ghica, prin intervenția uneia din cumnatele sale despre care se zice că era „prietena lui Kiseleff", ajunsese în curînd a fi candidatul oficial al cabinetului din Petrograd (unde și făcuse în primăvară o călătorie „de supușenie"), ca atare lui Mihai Sturza nu-i rămînea a fi decît candidatul Porții. Pentru un „cetățean rus" ce era, situația se arăta cam delicată. Dar ce era el să facă ? Din Iași, în martie și april, a lucrat atît de bine, încît netezindu-și, după cum am spus, calea spre domnie, el fu arătat de Kiseleff — în numele Porții — ca viitor domn al Moldovei și cu această „batalama" pleacă la Constantinopol să capete învestitura. Dar acolo se ivi o nouă încurcătură, o piedică neașteptată.

Ștefanachi Vogoridi, fostul caimacan al Moldovei din 1821—1822, om foarte influent pe lîngă mai marii zilei, îl cheamă pe Mihai Sturza la el acasă, la Arnăutchioi pe Bosfor, și-i spuse verde că sau îi ia fata de nevastă sau se poate întoarce la Iași, căci se mai găsesc ei și alți boieri pentru scaunul Moldovei. Bietul conu Mihalachi, cu gîndul la Smărăndița lui de pe Bahlui, încearcă să îngăime fel de fel de vorbe care nu-i folosiră nimic : sau Smaranda Vogoridi și domnia Moldovei, sau Smaranda Balș și pe urmă o viață întunecată, acolo, de boier.

Mai era de ales ?

Tîrgul se făcu. Dar cu ce greutate, căci lui Vogoridi îi mai trebuia, în afară de înzestrarea fetei care era săracă, un milion de lei pentru el — bani pe care-i va cheltui pentru „a dobîndi domnia lui Sturza, „zicea el — plus încă și făgăduiala că viitorul domn va avea grijă de mănăstirile închinate, neridicînd timp de zece ani chestiunea lor în Divan.

La 22 mai Sturza îi număra lui Vogoridi, prinț de Samos, suma de lei 915.000, făgăduindu-i imunitatea mănăstirilor grecești și la 28 mai dădea logodnicei sale un înscris de zestre pentru suma de 120.000 de galbeni :

„În urma sosirii mele aici, obținînd tronul patriei noastre Moldova și aranjînd căsătoria noastră cu mult iubita Smaranda, fiica prea ilustrului prinț de Samos, Ștefan Vogoridi, am convenit să oferim, după obicei, înainte de ceremonia căsătoriei, care va avea loc mîine 29 ale lunii mai curent, o donație ante-nupțială constînd în 120.000 de ducații imperiali. Dar nefiind în măsură să achităm imediat această sumă, ne obligăm să vărsăm în rate, după înapoierea în patria noastră și în mîinile mult iubitei noastre Smaranda, sus-amintita sumă de 120.000, cu dobînzile legale pe care le comportă. Drept care oferim sus-amintita donație, care va garanta fericirea noastră, prin prezentul act princiar, scris și semnat de noi, la Constantinopol, la 28 mai 1834, Mihai Sturza Voievod".

Caracteristic este, nu atît că noua lui logodnică devine deodată „sa bien aimée Smaragda", cît faptul că „viitoarea fericire" a acesteia va atîrna de regulata plată a darului antenupțial ! Femeia cu chimirul !

A doua zi, în palatul prințului de Samos de la Arnăutchioi, se făcu nunta cea mare, într-o duminică și numai după aceea, la 31 mai (18 mai stil vechi) primi Mihai Sturza învestitura, pupînd cu fesul în cap, papucul sultanului, care-l trimise apoi să mănînce cu pașalele în odaia de alături, pe cînd el primea la masă pe ambasadorii Rusiei, Prusiei, Angliei și Franței.

Luna de miere o petrecură noii căsătoriți pe malul încîntătorului Bosfor — plecarea noilor voievozi fiind mereu amînată, din pricina ciumei care izbucnise la Constantinopol tocmai în acele zile de sfîrșit de mai. Abia la sfîrșitul lui iunie părăsiră ei capitala imperiului otoman, rămînînd o vreme și în carantină la Galați înainte de a intra în Moldova.

Să vedem, acuma în clipa cînd va pune piciorul pe pămîntul țării, cine era noua doamnă Smaranda, cum arăta ea la chip și la suflet și ce creștere, ce învățătură avea femeia care nu înțelegea fericirea altfel decît „garantată" printr-un dar antenupțial de 120.000 de galbeni împărătești.

Frumoasă nu era Smaranda Vogoridi, dar nici urîtă, cum o găsească unii. La trup năltuță și pe atunci foarte

subțire, oacheșă, cu un păr negru, des, pe care-l purta lins pe frunte, ochii frumoși, mari, căprii, ea avea o înfățișare blîndă care nu se prea potrivea cu firea ei de femeie pentru care dragostea de arginți era cea dintîi și cea mai desăvîrșită din virtuțile pămîntești — demnă soție, în această privință, a iubitului ei Mihalachi.

Părinții nu-i dăduseră nici un fel de „educație". Nu cunoștea nici o altă limbă decît grecește, învățătură nimic, și nici măcar n-avusese prințul de Samos grijă să-i dea, ca oricărei fete de neam, profesor de dans, de muzică sau de desen. Veni doamna la Iași anului 1834, într-o societate foarte rafinată, după cum mai jos vom arăta, veni ca o sălbatică, a cărei educație începu abia atunci să i-o facă soțul ei.

Kuch, consulul Prusiei, notează în amintirile sale :

„Doamna lui Mihai-Vodă Sturza, luată din interes politic, fără zestre și fără cultură, e incapabilă de a vorbi cu altcineva decît cu consulul grecesc".

Duclos, consulul Franței, e mai îngăduitor :

„Doamna e o femeie tînără, foarte interesantă, care place prin înfățișarea ei blîndă și bună".

Mai tîrziu, cînd Mihai Vodă o mai șlefui, învățînd-o franțuzește și românește, dîndu-i lecții de muzică și de dans, ambasadorul rus de la Constantinopol, Butenieff, scria din Buyukdèrè, la 14 iulie 1837, lui Sturza la Iași, că a cunoscut-o pe Smaranda doamna, acolo pe malul Bosforului unde fusese să-și vadă familia, și că atît el cît și nevasta sa au rămas încîntați de ea. Complimentele par sincere :

„...și cît de mult a fost flatată soția mea la rîndul ei să-l cunoască și să-i aprecieze frumoasele calități, cît și manierele sale pline de grație și demnitate care corespund atît de bine în același timp poziției sale înalte și poartă amprenta sufletului său, cucerindu-i toate sufragiile".

*

De fapt, viața Smarandei doamnei este, chiar pentru istoria anecdotică, fără interes. Abia în timpul Unirii, cînd nu mai era doamnă de zece ani, a jucat un rol oarecare politic, despre care vom vorbi mai jos. Și apoi la

Paris, la Baden Baden, a dus o viață „mondenă" de prințesă bogată, care ar putea fi interesantă dacă i-am cunoaște amănuntele. Dar ele nu ne-au fost destăinuite, nici prin memorii nici prin scrisori. Va izbucni apoi, foarte tîrziu, scandalul „chimirului", acesta, da, este interesant, dar este în legătură cu sfîrșitul vieții ei și mai avem pînă atunci încă cîteva bune pagini de răsfoit.

Deocamdată să începem cu începutul : intrarea Smarandei doamnei în țară. Îi vom urmări activitatea vreo cîțiva ani numai baluri, serbări la curte sau școlare, călătorii la băi etc., fiindcă pe urmă vor fi mereu tot numai aceleași lucruri : baluri, serbări, călătorii — și doftori, căci Smaranda doamna, care a trăit bătrînă, a fost totuși o femeie bolnăvicioasă, mereu în căutarea sănătății sale.

*

Împreună cu soțul ei, Smaranda doamna a părăsit carantina de la Galați în ziua de 23 iulie 1834.

Cu o zi înainte „Buletinul Oficial" publică un *Ofis* al „Excelenței sale vițe-rezidentul general V. Mirkovici sub nr. 1376 către prea înălțatul domn", prin care-l înștiințează că „de astăzi înainte contenesc lucrările vremelnice rosienești ocîrmuire" [61].

Prin urmare, Sturza putea intra în țară.

Prin Galați el trece numai, avînd lîngă el pe doamna în trăsură și apoi, din conac în conac, prin Bîrlad și Vaslui, ajunge la Iași după 48 de ore. În dimineața zilei de 15 iulie, la ceasul 10 și jumătate, trei detunături de tun vestesc sosirea lor la barieră. Prin trei „porți de triumf" ajunge la mitropolie unde mitropolitul Veniamin Kostaki îi citește „vrednicul este", iar de acolo, de-a lungul Uliței domnești, ajunge la al patrulea arc de triumf lîngă care se înalță o tribună „plină de dame". E primul contact dintre ieșene și noua doamnă a țării. Mai tîrziu, mare dragoste între ele nu va fi. Ea se va ține mîndră ; ele, la rîndul lor, o vor ignora.

Acolo, în fața tribunei, „douăsprezece fete de boieri, în alb îmbrăcate și cu flori încununate, purtînd eșarfe cu culori naționale", dau lui vodă și doamnei, care se coboară din caretă, buchete de flori, iar fata lui Gheor-

ghe Asaki, micuța Eufrosina, de 5 ani, rostește o cuvîntare, învățată pe de rost acasă în schimbul unei prăjituri, sau poate a unei bătăi [62].

Pe urmă, Mihai Vodă și Smaranda doamna se duc pe jos la palat, unde clerul, nobleța, dregătorii „ascultă un discurs rostit de vodă", care a emoționat adînc pe ascultători, din care mulți lăcrămau. Trimisul turc citi firmanul de întărire, tălmăcit pe românește de hatmanul Mavrodi, arhimandritul Krupenski ținu și el o cuvîntare plină de evlavie, și apoi începu ceremonia sărutatului mîinii — creanța ipotecară a servilismului — pe care însă dincolo, în Muntenia, Alexandru Ghica o desființase.

Gata. Mihai Sturza e domn. Mai rămîneau serbările încoronării, dar ele se vor face abia în august.

Și am uitat să însemn că în tot timpul acesta Sturza purta fesul în cap, pe care se zice că ar fi vrut să-l introducă și ca port al miliției naționale, pentru care s-a și certat la Constantinopol cu colegul său, domnul Munteniei.

Pe dată, chiar a doua zi după sosirea la Iași, „doamna începu lecțiile de dans cu maestrul Boduin, sub conducerea medicului Sachelarie".

Curtea domnească fiind arsă din timpul lui Ioniță-Vodă, precum mai sus am văzut, iar Kiseleff nedîndu-și osteneala s-o repare, Mihai Sturza se mută în locuința tatălui său din strada Lozonski, care era o foarte frumoasă casă boierească, dar firește că neîncăpătoare pentru o curte domnească. Duclos scria lui Rigny :

„Prințul continuă să locuiască în casa tatălui său, pe care a amenajat-o ca atare, deși e mică încît abia are camere suficiente pentru el și pentru prințesă".

„Curtea este dintre cele mai simple, sau mai exact, nici nu există curte, serviciul este asigurat de un mic număr de servitori ; miliția moldovenească asigură garda și-i înlocuiește pe albanezii de care palatul vechilor domni era înconjurat... Nu există nici un fel de etichetă... E suficient să fie anunțat de ușierul de serviciu pentru a fi primit de prinț sau de prințesă. Alteța sa iese călare sau în trăsură cu patru cai și întotdeauna însoțit de doi valeți și de șase lăncieri".

Felul acesta simplu de trai va ține însă foarte puțină vreme. În curînd Mihai Vodă va face un regulament al etichetei și al audiențelor, foarte strict și foarte încurcat, pe care-l va și publica în Buletinul Oficial. Va face de asemenea din casa tatălui său un palat princiar, mare, încăpător, frumos, care va fi mai tîrziu, seminarul Veniamin Kostaki.

Să ne întoarcem acum la încoronare, care s-a făcut la 26 august, într-o duminică.

După un program — se zicea însă pe atunci o programă — stabilit în toate amănuntele sale și publicat cu zece zile înainte în Buletinul Oficial, serbarea începu dimineața, la ceasul 9, cu o slujbă în paraclisul curții, și apoi, la ceasul 10, se făcu jurămîntul în biserica Sf. Niculai domnesc, ctitoria lui Ștefan cel Mare de lîngă vechea curte.

Se întruniră acolo două alaiuri : acel al miliției de pe cîmpia Frumoasei și acel al lui vodă de la curtea sa. Rînduiala acestui din urmă cortej a fost deosebit de frumos : mergea în cap o companie de infanterie cu muzică, urma căpitanul Petre Asaki, marele aghiotant, fratele lui Gheorghe, după care venea ispravnicul de curte cu 12 copii de casă (numiți acum pagi). În urma lor umblau dregătorii „ducînd pe *perne de catifea*“ insignele curții sub escorta a 24 ofițeri. După ei, miniștrii, adică vel logofătul (la interne) Alexandru Ghica, cumnatul lui vodă și tatăl viitorului domnitor Grigore, vel logofătul (la justiție) Lupu Balș, vel vistierul (la finanțe) Neculai Cantacuzino, vel hatmanul (la miliție) Teodor Balș și vel postelnicul (mareșal al curții), Neculai Suțu, beizadeaua, cel cu „Memoriile“. După miniștri venea un mic loc și pe urmă, așa cum e înfățișat și pe portretele sale, călărea vodă, urmat de aghiotanții săi. Un escadron de cavalerie încheia alaiul. Doamna nu era acolo.

După ce vodă primește la biserică miruirea, după ce „se urcă pe tron“, adică se așează în strana domnească din dreapta, sprijinit fiind de mitropolit și de episcopul de Roman, după ce mai ascultă o scurtă liturghie și mai sărută sfînta icoană a maicii domnului el iese din biserică, cu același alai ca la venire și, pe Ulița mare, se îndreaptă spre Palat. Era ceasul douăsprezece. Străzile

ce duc de la biserică acasă sînt împodobite cu flori, cu drapele, cu covoare pe balcoane și la ferestre.

Acasă, în „sala tronului", clerul stă la dreapta, miniștrii la stînga și boierii în fund. Pe-o masă acoperită cu un frumos covor persan se răsfață hatișeriful sultanului, decretul împărătesc de numire al lui Mihai Sturza ca domn al Bogdaniei.

Douăsprezece și jumătate ! Ușile din fund se deschid și în pragul lor apare vodă, ținut de subțiori la dreapta de ministrul Dreptății, la stînga de acel al Trebilor din Lăuntru. Pășește mîndru pînă în mijlocul odăii și urcă treptele tronului, rămînînd în picioare. Arhivistul statului ia hatișeriful de pe masă și i-l dă. Măria sa îl duce la inimă, la frunte și la buze și-l înapoiază hatmanului Mavrodi, care-l citește în auzul tuturor, așa cum era scris, pe turcește. Dar lumea aude și nu înțelege, căci în 300 de ani de stăpînire turcească nu s-a putut deprinde românul să învețe o vorbă din limba asiaticilor tirani. Ceva ciulama, ceva baclava, vestita mușama, foarte încetățenită la noi, dar încolo ioc ! Vistiernicul Neculai Cantacuzino e deci nevoit să traducă hatișeriful pe moldovenește.

Mereu în picioare pe treptele tronului, vodă ține acum o cuvîntare. Vorbește cu fraze umflate despre Ștefan cel Mare, al cărui chip stă în fața lui, zugrăvit pe perete. Se întinde apoi asupra unei teorii a ordinei sociale, ținută prin orînduirea datoriilor sfinte „de bun fiu, bun soț, bun părinte și bun cetățean". Îi răspunde mitropolitul în vorbe scurte și pline de înțeles, așa cum era și firea bună, blajină și cuminte a celui mai sfînt părinte bisericesc pe care l-a avut Moldova, Veniamin Kostaki. Pe urmă deodată se petrece ceva duios... Pe ferestrele deschise zboară dinlăuntrul sălii afară un stol de porumbei. Sînt hulubii călători trimiși, cîte o pereche din fiecare ținut, să vestească Moldovei că Mihai Sturza a fost numit domn. De gîtul lor sînt legate cu panglici colorate „biletele" în versuri :

Dinioară, în vechime, un porumb înaripat
A dus la Arha Noii vestea cea cu bucurie.
De la Iași zburînd eu astăzi prin a cerului tărie
Zic : că domnul al Moldovei Mihail s-a întronat.

A doua zi, 27 august, sărbătorile se mutară la Copou. Acolo a orînduit domnul să se sădească, sau mai bine zis să se înfigă în pămînt, o mie de brazi pentru a închipui o grădină. (Buletinul zice : un parc). În mijlocul ei s-a ridicat un elegant pavilion şi mai la o parte „un amfiteatru cu circ, în stil antic", un fel de arene romane, deci, în care s-au făcut „jocuri călări şi curse antice" sub conducerea francezilor Fouraux şi Marteau, precum şi asedii de cetăţi de carton, cu arderea şi luarea lor, „ca în vremurile lui Vasile Lupu şi ale lui Matei Basarab".

Serbările acestea fiind prea populare pentru obrazul ei subţire de fanariotă, Smaranda doamna n-a venit la Copou decît abia seara la ceasul 9. „Cum s-a arătat a început balul", care a ţinut pînă tîrziu după miezul nopţii.

O mai întîlnim apoi încă şi a doua zi la teatru, la o mare reprezentaţie de gală, unde se joacă „o piesă de ocazie" intitulată „Dragoş Vodă, întîiul domn suveran al Moldovei" — în care aşadar Dragoş Vicol, procuratorul coroanei lui Arpad, supusul rob al regelui Ludovic d'Anjou al Ungariei, în numele căruia cucerise şi cîrmuise ţinuturile din preajma Rădăuţului şi a Siretului, se înalţă deodată, după 500 de ani, pe scena teatrului din Iaşi, la rangul de întîiul domn suveran al Moldovei ! În străvechea bisericuţă a Rădăuţilor răscolitu-s-au poate în mormîntul lor de piatră moaştele voievodului Bogdan, întemeietorul cel adevărat.

Pînă la 8 noiembrie, de Mihail şi Gavril, Smaranda doamna nu mai iese din palatul ei, decît doar aşa, uneori seara, în trăsura ei cu patru cai să se plimbe la Copou. Dar de ziua lui vodă, făcîndu-se la Iaşi şi în provincie mari serbări, „Măria sa doamna a primit şi ea, la ceasul unsprezece, pe damele în a sa spătărie" [63]. Şi cum se face în aceeaşi zi şi deschiderea şcoalei de fete de la mănăstirea Bărboi, cea dintîi de felul acesta, ea catadicseşte a merge şi acolo, zîmbind frumos la toate cîte le aude, dar fără a înţelege o vorbă din ce se spune.

Totuşi ea va învăţa cu încetul moldoveneşte şi va rămînea în tot timpul domniei soţului ei ocrotitoarea şcoalelor de fete.

De anul nou, în dimineaţa sfîntului Vasile a anului 1835, făcîndu-se la curte o strălucită serbare, care mai dă domnitorului prilejul să mai ţie un discurs şi altora să-i răspundă, Smaranda doamna primeşte în „spătăria ei“ o delegaţie a acelei şcoale de fete „care vin să înfăţişeze întîiele probe ale lucrărilor lor“ — cusături, ţesături, broderii. Un mormoloc de zece ani, fetiţă bălaie şi deşteaptă, rosteşte o cuvîntare învăţată pe de rost „în numele fiicelor locuitorilor acestei politie (oraş)“. Înălţimea sa primeşte „cu plăcere darurile acestor copile“, dîndu-le în schimb... cîte o sărutare.

La 4 mai iarăşi, într-o sîmbătă, făcîndu-se în sala gimnaziului din Iaşi examenul public al fetelor, doamna este acolo, împreună cu soţul ei, cu „cele întîi dame din capitalie“ şi cu epitropii învăţăturii. Fetele, îmbrăcate în alb, erau împodobite „cu ghirlande de flori şi cu eşarfe, *adică brîie cu văpselile naţionale*“, răspunzînd „foarte bine“ la întrebările puse în următoarea rînduială : religie, aritmetică, dictat, poezie şi lucru manual. Ele primiră daruri (premii), iar profesorii fură felicitaţi. Profesorii erau de altfel numai doi : părintele Ion Samoil Botezatu şi Elisabeta Alexandrescu, directoarea. Vodă, pentru a-şi arăta mulţumirea, puse şcoala sub înalta oblăduire a Smarandei doamnei !

Şi de acum înainte, timp de 15 ani cît va mai sta în scaun, doamna Moldovei va fi întotdeauna la toate examenele şi la toate serbările şcolare, primind de la fete daruri şi dîndu-le în schimb sărutări.

Tot aşa o întîlnim şi pe la baluri sau pe la nunţi, ca nună chiar, ca de pildă la acele a Aristiei Ghica cu Alexandru Cantacuzino sau a Eufrosinei Cantacuzino cu beizadea Alecu Callimaki.

Dar ea primea numai la palat. În casele boierilor nu mergea de loc. Şi era foarte firesc. La dînsa în spătărie îşi putea îngădui sau să tacă sau să vorbească grecește, că avea cu cine, mulţi din boieri şi din jupînese mai vorbind pe atunci uşor limba care fusese pînă acum 15 ani a curţii domneşti. Dar tineretul, adică „bonjuriştii şi damele“ care se îmbrăcau acum după moda Vienei şi a Parisului şi nu de azi de ieri, ci de vreo 30 de ani — tineretul acesta care nu mai dansa decît polca şi valsul,

rareori încă poloneza şi deseori săltăreţul cadril, cu „balanseu-rile“ şi „avadeu-rile“ sale, tineretul acesta, zicem, chiar dacă mai ştia grecește, dar nu mai catadicsea să vorbească decît franţuzeşte. Iar ea, doamna, care abia începea să ia lecţii de dans, de muzică şi de franceză, nu se simţea la îndemînă în casele acestor noi pariziene ale Bahluiului.

Şi apoi, mai era ceva. Smaranda doamna a fost o femeie cinstită, în morala şi în principiile ei chiar severă. Iar societatea ieşeană era, dimpotrivă, cam exaltată, ca să nu zicem altfel :

„... cît despre femei, cele mai multe trăiesc în dezordine“, scria Felix Colson. „Ele nu se pricep să-şi domolească nici dorinţele, nici pasiunile şi jertfesc totul plăcerilor senzuale şi ale luxului. Posibilitatea divorţului le corupe inimile...“.

E foarte adevărat că n-am avut o aristocraţie ereditară — şi încă, doar numai fiii de boieri puteau fi boieriţi, cu excepţii firești, ca în toate ţările din lume (noblеţa imperiului de pildă, prinţii Bonaparte, sau ai finanţei, baronii Rothschild). N-am avut prinţi, conţi, marchizi şi baroni, fiindcă sub scutul altor împrejurări, am avut alte îndatoriri, cu alte funcţii, cu alte denumiri : hatmani, paharnici, vornici, logofeţi, bani şi cneji, şi juzi, şi vătămani ! În 1835 Gheorghe Asachi scria numai : „noblesa era la biserică, noblesa era la palat, noblesa zicea, noblesa făcea şi dregea“. Dar Heliade Rădulescu, într-unul din superbele sale avînturi, îi aruncă în faţă următoarele cuvinte : *„Nobleţă ?* Ce-i asta ? Vrei să spui boierime, căci fiind coborîtori din Roma, nobilii sunt toţi românii !“.

Viaţa aceasta proprie a dat o civilizaţie *proprie*, influenţată de bizantini, de fanarioţi, de slavi, de maghiari, de poloni şi de turci, dar proprie. Nicăieri n-am văzut ţărani mai bine crescuţi ca ai noştri. Ţăranul român are o „educaţie“ înnăscută, şi de o are el, să n-o aibă şi să nu fi avut-o boierul ? O Sima Stolniceasa Buzeasca, o Elena Doamna a lui Matei Basarab, o Maria a lui Brâncoveanu ? N-aveau boieroaicele de sub Mihai Sturza de unde să fi moştenit creşterea bună ! Astăzi abia încep străinii, nu se ştie de ce, să ne găsească cusur la toate.

Nemții mai ales și francezii. Un domn Morand, a cărui trecătoare faimă este de neînțeles, face românului un cap de acuzație că vorbind franțuzește zice „reacționer" în loc de „réagir", parcă francezul el însuși nu spune „je pars à la campagne" în loc de „pour la campagne", „la fête à ma tante" în loc de „la fête de ma tante", „agoniser d'injures", în loc de „agonir d'injures", „je vais baigner" în loc de „me baigner", „gardé" în loc de „gradué", „désagrafer" în loc de „dégrafer" etc., etc. (Larousse : Ne dites pas... dites).

Altădată, francezii aceștia erau mai binevoitori față de noi. Fără să mai vorbim de Vaillant, care cu toate neplăcerile ce le-a avut în țară, ne-a iubit cum poate nici nu meritam, dar să luăm alte pilde, ale unor oameni cari, făcînd acum 100 de ani cunoștință cu societatea „moldovo-vălahă", nu se mai dumireu de atîta civilizație și rafinament.

Am văzut mai sus pe contele de Rochechouard, nepotul ducelui de Richelieu, cum vorbea, în 1807, de Elena Balș, născută Hangerli și de „budoarul ei". Tot el ne mai vorbește de Elena Sturza, sora lui vodă Mihai (mama lui Grigore Vodă Ghica) care la 19 ani furase inima contelui de Crussol. Iar pe altă Elenă Sturza, născută Cantacuzino, Vaillant o vede în 1841 la teatrul din Iași „în avanscenă, în primul rînd din stînga". Era o doamnă elegantă „pe care, după finețea surîsului său, după delicatețea trăsăturilor sale, după manierele sale, aș lua-o cu ușurință drept una dintre pariziencele noastre cele mai frumoase" [64].

Prințul Anatol Demidoff, soțul prințesei Matilda Bonaparte, admira la București, în 1837, pe Alexandru Vodă Ghica și pe frații săi, spătarul Costachi și banul Mihai, ce „gentlemeni sunt, ce conversație frumoasă, ce vederi nobile, ce cunoștințe solide și variate au" [65].

Stanislas Bellanger, nepotul consulului Parent, admira și el pe același vodă Alexandru, care are „o conversație plină de gust, fără afectație și care vorbește franțuzește ca un francez".

Saint Marc Girardin spune că la 1835 „la Iași și la București limba franceză e vorbită ca la Bruxelles și îndrăznesc să spun : mai bine decît la Bruxelles. În con-

versație, nici un cuvînt, aproape nici un sunet, nu arată pe străin".

Hénoque-Méleville admira la Iași, în 1854, excelentul teatru cu minunatul actor Matei Millo și opera cu d-ra Corbery. Saloanele erau „ca în Faubourg Saint-Germain, poate cu mai puțin gust, dar se vorbea franțuzește *fără nici un accent*".

Iar Thouvenel (în 1840) „Într-un salon unde se vorbește despre noi și despre Paris, te poți întreba dacă într-adevăr Valahia este despărțită de el de atîtea țări".

Tot la 1835, în octombrie 23, consulul Cochelet scria ducelui de Broglie :

„Se află la Iași un salon care-i considerat locul de întîlnire al opoziției rusești. Este cel al doamnei Bogdan, soacra hatmanului Teodor Balș. I-am fost prezentat (...).

Un salon *politic*. Însă erau și saloane *literare*, la Gheorghe Asachi de pildă, unde strălucea fata lui, Ermiona, și Costachi Negruzzi, iar mai tîrziu Mihail Kogălniceanu și Costachi Gane, traducătorul lui Balzac. Salon literar a fost și al lui Alecu Balș, unde s-au citit întîia dată Doinele lui Alecsandri, și în care, în afară de marele nostru poet, mai străluceau Costachi Negri, Gheorghe Asachi și frumoasa Emilie Reymond. În acest salon și-a dat Liszt concertele sale în 1846.

Dar pe lîngă saloanele politice și literare, mai erau și saloanele „elegante", din care locul de frunte îl ținea al aceleiași Elena Sturza despre care am vorbit mai sus.

Alecu Russo ni-l descrie în termenii următori :

„... unul din aceste saloane, cel al doamnei Elena Sturza, pe cît de celebru pe atît de demn de a fi cunoscut și frecventat de ieșence, salon care s-a declarat campion al bon tonului și al eleganței europene, unde se primește cu toată amabilitatea și grațiile de rigoare pentru a face onorurile unei case nobile, a fost și este zilnic victima unor gesturi neputincioase, de o invidie foarte naivă, după părerea mea, mai ales cui îi pasă mai puțin de vorbe (...). După modelul acestui salon s-au mai format și altele, deși de proporții mai modeste..."

*

Să ne întoarcem deci la Smaranda noastră. În acele saloane, pe atunci, n-avea ce căuta. Mai tîrziu, după 15 ani de măriri domneşti şi cu educaţia pe care i-o dădu Mihai Vodă, va fi şi ea o primitoare şi rafinată prinţesă, la Paris mai ales, Rue de Verennes nr. 73 şi la Baden-Baden, Lichtenthalgasse 236.

Gustul luxului i-l dădu vodă de la început : servitori în livrea, echipaje, grădinari străini care-i făceau „sere şi orangerii", ca la Flămînzi de pildă, bucătari de la Paris şi cameriere, să le zicem pe o neaoşă românească „famdişambre" vieneze cu cîte şase şi opt sute de lei leafă.

O interesantă corespondenţă între de Lincourt şi Mihai Vodă ne arată gusturile rafinate ale acestor soţi Sturza, a căror nemărginită avere le îngăduia orice capricii. Însărcinat de vodă să-i ducă beizadelele la Lunéville şi trecînd în drumul său prin Viena şi prin Paris, de Lincourt mai avu şi misiunea să facă pentru curtea din Iaşi cumpărături, comisioane şi procure de personal.

Bucătarul, Richard, fu recrutat la Paris.

„Acest bucătar", scria de Lincourt, aduce cu el un tînăr pe care l-a format şi care poate servi drept ajutor, dacă alteţa voastră îl acceptă în serviciul său. Ar fi calea de a avea o bucătărie perfect pusă la punct. Altminteri, un singur bucătar n-ar fi suficient, văd cîte trei sau patru pe la toate casele mari. Richard costă 1 500 franci, celălalt ar accepta poate şase sute".

Pe grădinar l-a luat la Lunéville :

„L-am văzut la treabă, se pricepe şi l-aş fi adus, dar cum nu ştia suficient de bine să deseneze o grădină, i-am lăsat timp să se perfecţioneze".

Grădina era şi pentru vodă şi pentru doamna lucrul de căpetenie. Pentru ea, toată grija. Lincourt va cumpăra 300 de pomi roditori la Viena şi 200 la Paris. A luat şi trandafiri, 20—30 specii, precum şi flori de toate felurile : dalii, anemone, renoncule, ortensia „în sfîrşit, flori şi seminţe pentru a amenaja aletelor voastre o grădină de agrement şi de utilitate". A mai cumpărat vinuri, de Rin, Vösslau, Bordeaux, Champagne, untdelemn de măslină, o caretă — calèche — albastră pe dinafară şi

roşie pe dinăuntru, de care Lincourt e încîntat. „Elle est très jolie", scria el. Pe urmă patru perechi de hamuri şi servicii de masă. Aceste din urmă, porţelanuri şi cristaluri, i-au dat multă bătaie de cap. Norocul lui că întîlnindu-se la Viena cu mult vestitul negustor Pop din Craiova, l-a însărcinat pe el cu aceste cumpărături :

„Am alergat prin tot oraşul ca să găsesc cristalele pe care le doriţi : un serviciu de 48 trebuie comandat. A trebuit deci să fac o comandă şi ca să acţionez cu prudenţă, am socotit necesar să-l consult pe domnul Pope, negustor, care se bucură aici de cea mai mare consideraţie. El mi-a spus că a fost însărcinat cu comisioane asemănătoare de mai mulţi prinţi din aproape toate părţile Europei. Mi-a mai spus că piesele de ornament din cristal nu mai sînt la modă, se poartă cele din bronz aurit aduse de la Paris, unde se vînd mai bine decît aici, deşi extrem de scump. Prinţul Métternich are un serviciu de 48 care l-a costat 80 000 florini. Acum, pentru a evita această enormă cheltuială, lumea se serveşte de piese de tablă îngropate în lemn aurit. Sînt făcute de minune la Viena şi sînt mai puţin costisitoare. Arhiducii şi marii seniori nu fac altfel. De aceea iată hotărîrea pe care am luat-o ; e nevoie din partea alteţei voastre de un pic de răbdare, dar asta pentru a obţine ceva bun şi după gustul dumneavoastră. I-am scris domnului Pope, rugîndu-l să binevoiască să ia asupra sa această afacere, adică să comande la cea mai bună fabrică un serviciu complet de 48 (...). Domnul Pope vă va trimite toate desenele : rectificaţi-le chiar dumneavoastră, prinţe, după gustul dumneavoastră şi ele vor fi confecţionate aşa cum veţi ordona. Vă va costa în jur de 200 ducaţi, dar veţi avea ceea ce are Europa mai frumos".

Scrisoarea e din 8 septembrie. La 21 a lunii de Lincourt scria :

„Cristalele dumneavoastră nu vor fi gata decît în luna ianuarie.

Am văzut în Franţa unele foarte bine lucrate, dar nu sînt atît de albe cum sînt cele de Boemia ; toate au o uşoară tentă bleu care face un prost efect şi mă felicit că l-am rugat pe domnul Pope să ia asupra sa aceasta".

Iată o afacere de stat.

Şi în sfîrşit, cu privire la comisioanele Smarandei doamnei :

„Vă rog să binevoiţi a-i spune doamnei prinţese că toate comisioanele sînt foarte bine făcute ; totul este de cea mai mare frumuseţe, dar nu găsesc cameristă, nu se poate găsi nimic bun pentru 600 de franci".

La 24 decembrie 1834, înainte de a se întoarce în ţară, Lincourt mai adaugă :

„Îi cer iertare alteţei voastre, dar aş veni fără cameristă. Această problemă mi-a cauzat mii de neplăceri. Chiar alaltăieri angajasem una care mi se părea convenabilă ; ea n-a putut obţine paşaport şi eu nu am avut timp să aştept. Văd că nu trebuie să mă mai amestec în probleme de femei".

Pentru a nu mai amesteca bărbaţi în chestiuni de aceste în care nu se pricep, doamna va comanda pe viitor toate lucrurile ei, mici obiecte de artă sau de toaletă, de-a dreptul de la Paris. Foarte caracteristică este următoarea întîmplare din anul 1841, cînd, deschizîndu-se la vama Bucovinei pachetele ce veneau pentru doamna Moldovei de la negustorii din Paris, se găsi înlăuntru alte obiecte decît cele declarate în facturi. Vămaşii le confiscară. Vodă, foarte mîhnit, poate cam ruşinat, puse pe postelnicul său să scrie Baronului Philippsborn la Viena că *„De şase ani de zile* prinţul aduce mereu de la Paris mici obiecte de lux şi diferite obiecte de toaletă pentru măria sa doamna" şi acele obiecte sosesc întotdeauna bine. Acum însă (în iunie 1841) vămaşii Bucovinei au sechestrat acele lucruri, sub cuvînt că ele nu corespund cu facturile, „ceea ce a cauzat întristarea prinţului, mai puţin obiectele ele însele, cît procedeul jignitor de care vama a uzat la adresa alteţei sale presupunîndu-i intenţii incompatibile cu poziţia sa".

*

Am văzut-o aşadar pe Smaranda doamna la baluri, la nunţi, la şcoala de fete, acasă în ietac cu obiectele de toaletă din Paris, în sufragerie cu serviciile de cristal din Boemia, în grădina cu trandafiri, anemoane şi dalii.

S-o vedem acum la drum. Căci mereu şi mereu era peste dealuri şi văi. *Kein Sitzfleisch hatte sie,* cum ar zice neamţul. Dar era, după cum am mai spus, şi bolnăvicioasă. Cînd nu mergea la ţară, era la băi. Băi de Prut, de Bistriţa, de Trotuş, de mare pe Bosfor, sau la Carlsbad, la Viena şi la Paris în căutarea medicilor.

Cum sosi în ţară după nuntă, întîia grijă a lui vodă fu să-i dea un doftor, pe Sachelarie, şi numai pe urmă un „maestru de dans" sau „dascăl de gioc", cum se spunea pe atunci în Moldova. „Gioc" se mai spune de altfel şi azi, precum se spune şi „gin", şi cînd am întrebat odată pe un ţăran de ce spune gin în loc de vin, s-a uitat cu ochii lui mari albaştri la mine şi mi-a tălmăcit că gin spune cînd cere de băut, iar vin spune cînd îl cheamă cineva şi-i răspunde că vine.

Dar mă fură pana.

În afară de Sachelarie şi de mulţi alţi doftori din Iaşi pe care i-a mai avut Smaranda doamna, ea a mai făcut şi norocul unuia, care printr-însa s-a ridicat, de-a rămas apoi întîiul medic din Moldova timp de peste 50 de ani. E vorba de vestitul doftor Russu, un curlandez, mamoş şi hirurg. Cînd a născut doamna pe fiul ei — despre copii vom vorbi mai tîrziu — a trebuit să fie operată. Dar se zice că operaţia era atît de grea, încît numai Russu s-a încumetat s-o facă izbutind-o din pricina mîinilor sale subţirele şi mici.

Aşadar, după cum ziceam, cînd nu era doamna la Iaşi, sau la vie la Socola, sau la Flămînzii cei moşteniţi de vodă de la Toader Balş — despre locuinţele lor vom mai vorbi — era la băi în ţară sau în străinătate.

În anii 1835 şi 1836 o aflăm, verile, pe malul Prutului, făcînd băi de rîu ca odinioară soacra ei, dar fără pletoşii coanei Marghioliţei.

În 1837 i se făcu dor de-acasă. Sfătuită de doftori să-şi îngrijească mai bine şubreda-i sănătate, ea hotărî să meargă la Constantinopol, la băi de mare pe Bosfor. Va vedea astfel şi pe tatăl ei, care era foarte îngrijorat de toate cîte se auzeau acolo despre fata lui, doamna Moldovei.

Căci lumea spunea că e bolnavă, nu numai trupește, dar și sufletește. Trăind din ce în ce mai singuratică, își rumega necazurile între patru pereți, activitatea ei mărginindu-se în spionarea bărbatului pe care-l bănuia de a-i fi necredincios. La început, gelozia se îndreptase împotriva Smarandei Balș, care însă, plecată de doi ani din țară, nu se mai întorsese. Acum i se năzăriseră deodată altele, și în primăvara 1837 începuse să spioneze fetele din casă. Una din ele, însărcinată, fu dată afară cu tărăboi și la fel un fecior bănuit că înlesnea întîlnirile, precum și doftorul care ar fi încercat să pricinuiască un avort.

Întîmplări de acestea nu pot însă rămîne tainice și lumea cînd le aude le mai și îngroașă, după guriță ei. Așa începu să meargă vorba la Iași că la palat „neînțelegerile conjugale" au ajuns la culme „și că prințesa, foarte nemulțumită și iritată, va părăsi curînd Moldova, unde trăiește în cea mai tristă izolare, cu intenția de a nu mai reveni".

Acum ce era adevărat din toate aceste nu se poate ști, dar pare aproape sigur că lui Mihai Vodă nu-i păsa de nimic și că în sinea lui se gîndea : „dar ducă-se ! Doamnă am făcut-o, bani i-am dat, ce mai vrea de la mine ?". Mai ales acum că murind de curînd, foarte bătrîn, marele și bogatul boier Toader Balș, zis Frederick, tatăl său adoptiv, el moștenise de la dînsul întreaga-i avere, printre care moșia Flămînzi din Moldova. „Acest prinț", scria Duclos lui Molé, „a cărui avere deja considerabilă cînd a ajuns la putere, s-a împătrit după aceea, se vede acum prin această moștenire cel mai bogat proprietar din ambele principate".

Prea încrezător în steaua lui, Mihalachi Vodă nesocotea un lucru : că dincolo, la Stambul, socru-său veghea asupra fericirii fetei sale. El îi dăduse domnia Moldovei, tot el putea să i-o scoată ; căci Ștefănachi Vogoridi era încă în voie vegheată nu numai a puternicilor zilei de acolo, dar chiar a sultanului Andul-Medgid el însuși. Așa încît acesta, domnul socru, avu grijă să facă pe ginere-său să înțeleagă bine cum stau lucrurile. Și anume foarte în curînd după micul scandal cu darea afară a fetei din casă.

În april 1837 padișahul porni în călătorie să-și viziteze raialele nordului. La sfîrșitul lunii urma să fie la Silistra, poruncind ca voievozii Moldovei și Munteniei să se afle și ei acolo ca să i se închine. Sultanul voia — a fost unul din cei mai de seamă împărați de-ai semilunei — să împace pe acești doi oameni care se dușmăneau de trei ani, de cînd luaseră învestitura la Constantinopol, pentru cuvinte care ni se par nouă de altfel, astăzi, copilărești : „affaire de préséance, ceartă asupra purtatului fesului, a tributului și a.m.d.".

Mihai Sturza și Alexandru Ghica, de voie de nevoie, trebuiră să se întîlnească la Silistra, unde ajunseră unul la 22 și celălalt la 23 april. Își întinseră mîna, fiindcă așa era porunca. Inimile au rămas însă străine : cît au trăit amîndoi, s-au disprețuit unul pe altul și s-au urît.

La 24 april sosi și sultanul, în caretă verde, închisă cu geamuri și trasă de opt cai din Transilvania. Se opri în fața unui cort de pe un deal de lîngă Silistra, se coborî, intră, și-i primi pe voievozii dunăreni acolo, așezat pe un divan, europenește nu turcește, „ținînd mîinile în șolduri", și avînd la dreapta lui pe secretarul său favorit Vasaff-Effendi, iar la stînga pe tălmaci. Prin acesta din urmă dădu a înțelege domnitorilor că „e mulțumit de ei", că le cere pe viitor ca și în trecut să aibă grijă de „țările ce le-au fost încredințate" și să fie amîndoi „supuși împăratului lor"... Apoi deodată, întorcîndu-se spre Mihalachi Vodă, îi spuse, tot prin tălmaci firește :

„Te-ai însurat cu fata iubitului meu Vogoridi ! Ce mai face ? Știu c-a fost bolnavă. Spune-i să scrie tatălui ei mai des că e sărmanul foarte îngrijorat !".

Umbra lui Alah pe pămînt, marele sultan al tuturor Osmanilor și Mahomedanilor, întrebînd, sfătos, de sănătatea Smărăndiței, doamna Moldovei, căci tatăl ei e îngrijorat din pricina ei !

Mihai Sturza a înțeles. Nici nu era nevoie să fie un om atît de deștept cum era el, ca să înțeleagă. Din ziua aceea s-a apucat să și-o iubească pe Smaranda lui, parcă nici n-ar mai fi fost alte femei pe pămînt.

Întors la Iași, o duse în mai la Flămînzi, să-i arate și ei minunăția cea de moșie pe care o moștenise și de care Smaranda doamna va avea în viitor mare grijă — iar

în iunie o trimise la Constantinopol să-şi facă acolo băile de mare şi să-şi vadă pe îngrijoratul ei tată, spre a-l linişti asupra soartei şi a sănătăţii ei. O duse el însuşi pînă la Galaţi, căci doamna va călători pe mare. El se întoarse la Flămînzi, unde rămase pînă la înapoierea soţiei, care, fericită acum — căci biata femeie poate îl iubea cu adevărat — nu mai avusese răbdare să stea acolo, la Arnăutchioi, să se scalde în Bosfor. „După ce a făcut cîteva băi, ea s-a grăbit să se întoarcă la soţul său, care a primit-o cu atenţie", scria consulul Duclos lui Molé.

Şi de acum înainte a început adevărata fericire casnică. Iar ceea ce e mai ciudat, e că Mihai Sturza, cu încetul, s-a apucat să-şi iubească soţia chiar de-a binelea.

În 1838 şi 39, verile şi le petrec la vila de la Socola — unde-şi clădise vodă o foarte frumoasă vilă — sau pe la moşii. În 1840 o trimise la Borsec, unde rămîne mult, iar el se duce după ea ca s-o aducă, rămînînd însă multă vreme cu dînsa acolo — „în care timp a început lucrările de mărire a palatului, care vor ţine trei ani, de vor fi nevoiţi măria sa vodă şi doamna să locuiască în tot timpul acela, vara şi iarna, la Socola, în castelul lor de vară".

În 1841 o află iar la Borsec iar în 1842 pleacă din martie în străinătate unde rămîne pînă în septembrie. Vodă Mihalachi scria baronului Philippsborn la Viena pentru a cere să dea doamnei, care merge să-şi îngrijească sănătatea, tot sprijinul său. „Pentru a înlătura neajunsurile unei etichete dăunătoare stării sale bolnăvicioase, ea va călători sub numele de *Madame Sturza*". Îl roagă să aibe grijă de ea şi să-i deschidă un credit de o mie de galbeni „la bancherul baron de Scinna" — adică Schinà — căci de la Viena ea va merge „la Veneţia, Florenţa, Roma şi Neapole".

La 3 mai, vodă, care nu mai putea acum fără ea, pleacă şi el în străinătate, rămînînd cu dînsa împreună toată vara.

În anii care urmează îi găsim împreună, petrecîndu-şi verile ba la Flămînzi, ba la băile Bistriţei sau ale Trotuşului, ba din nou la Borsec, la Viena, la Carlsbad, la

Paris. În 1848 merse iar la Constantinopol să-şi vadă părintele. Vara 1848 o petrec, din pricina holerii şi a revoluţiei, „la vie la Copou". Iar în 1849 sînt amîndoi pribegi la Paris, căci domnia lui Mihalachi Vodă se sfîrşise.

Dar cum pînă atunci mai sunt multe de spus, să vorbim deocamdată de copiii lor, şi anume mai întîi de cei din urmă, copiii lui Mihai Vodă cu Smaranda doamna — căci beizadelele cele mari, fiii Săfticăi Palladi, au povestea lor deosebită, lungă şi interesantă.

*

Din căsătoria lui Mihai Sturza cu Smaranda Vogoridi s-au născut doi băieţi, din care cel mai mare un an după nuntă, în 1835, căruia i s-a dat numele tatălui său, Mihai. Cu prilejul botezului acestui copil, vodă care în afară de „darul ante-nupţial" de 120 000 galbeni ce-l făcuse soţiei sale la Constantinopol, îi mai făcuse şi la sosirea lor la Iaşi un dar de *theoritra* — *darul fecioarei* — acum cu prilejul naşterei şi botezului micului Mihai, mai făcu doamnei „cuvenita hărăzire" potrivit obiceiului pămîntului.

Banii acestei hărăziri fură depuşi de doamna, cu dobînzile cuvenite, la bancherul baron Rotschild la Viena.

Copilul acesta muri însă la vîrsta de 11 ani, la Iaşi, în 1846. În acelaşi an Smaranda doamna născu un al doilea fiu (la 31 decembrie 1846), pe care, în amintirea celuilalt, îl numi tot Mihai. Cu prilejul naşterii şi botezului acestui Mihai al doilea, vodă mai făcu soţiei sale o cuvenită hărăzire, potrivit obiceiului pămîntului.

Banii acestei hărăziri fură depuşi de doamna, cu dobînzile cuvenite la bancherul baron Rotschild la Viena.

Copilul acesta muri însă la vîrsta de 17 ani, la Paris, în 1863, iunie 30. Băiatul, de o frumuseţe şi inteligenţă deosebită, era şcolar la liceul Bonaparte cînd o năprasnică boală îl răpi părinţilor săi, care-l adorau. Mihai Sturza dărui, în amintirea fiului său, liceului Bonaparte din Paris un premiu anual de 1 000 de franci „pentru elevul cel mai sărac şi cel mai silitor din clasa de retorică". Şi tot în amintirea sa clădi el biserica ortodoxă

din Baden-Baden, care l-a costat 2 000 000 de franci, unde-şi îngroapă copilul şi în care mai tîrziu fu îngropat el însuşi, precum şi soţia sa.

Între aceste două naşteri ale acestor doi fii, mai văzu şi o fată lumina zilei : domniţa Maria. Cu prilejul naşterii şi botezului acestei fete, vodă mai făcu soţiei sale o cuvenită hărăzire, potrivit obiceiului pămîntului.

Banii acestei hărăziri fură depuşi de doamna, cu dobînzile cuvenite, la bancherul Rotschild la Viena.

Domniţa Maria era încă foarte tînără cînd, în 1849, părăsi ţara pentru a merge împreună cu părinţii ei la Paris. Era, ca fratele ei, frumuşică, ca tatăl ei deşteaptă, şi ca mamă-sa „strîngătoare de arginţi". S-a măritat cu prinţul rus Constantin Gortciakoff şi înstrăinata ei viaţă nu capătă pentru noi un interes trecător decît foarte tîrziu, după moartea părinţilor ei, cînd vom vedea-o încinsă cu „chimirul mamei" luat noaptea pe ascuns de pe trupul încă cald al moartei.

*

Cînd fu numit Mihai Sturza domn al Moldovei, el avea 40 de ani. Fiii lui şi ai Săfticăi Palladi aveau unul 16 şi celălalt 14 ani. Învăţătura le-o dăduse acasă la Iaşi cu dascăli străini, ca de pildă acel bătrîn şi foarte cumsecade francez de Lincourt. În străinătate nu-i trimisese fiindcă, după cum am văzut, bunicul copiilor, marele logofăt Grigore, ar fi fost prea mîhnit să se despartă de ei. Dar moartea acestuia întîmplîndu-se cam în prejma căpătării domniei, Sturza hotărî ca, nemaifiind acum nici o piedică, cum se va întoarce la Iaşi îşi va trimite copiii în Franţa, la liceu. Hotărîrea fiind cunoscută dinainte de toată lumea, ofertele pentru „a completa învăţătura beizadelelor" începură să curgă din toate părţile. Pe cînd se afla abia de foarte scurtă vreme la Constantinopol, el primi o scrisoare din Iaşi, datată 19 april 1834, de la dascălul de Lincourt care-i spunea : „Mi se pare că copiii dumitale mai pot căpăta unele mici cunoştinţe, pe care le-aş putea da eu. Un an mai mult în Moldova le-ar îngădui să se perfecţioneze îndeajuns pentru a nu ajunge într-o stare de prea mare mediocritate şi judecata lor

mai îndrumată le-ar ușura progresele ce le-ar putea face în străinătate. Le va rămîne pe urmă timp destul ca să se perverteaască. Măria ta te-ai format în Moldova : fi-vor ei mai bine aiurea ?

În august 1834, cînd era acum vodă de o lună în țară, el primi și de la Paris o scrisoare de la generalul conte de Belleval, care „în vederea legăturilor de prietenie cu iluștrii dumitale părinți — erai atunci atît de tînăr" — îi oferea serviciile sale. Dar Mihai Vodă îi răspunde că-și va trimite copiii la Lunéville, la abatele L'hommée „qui fut mon instituteur" și-l ruga doar să ia „des renseignements sur leur conduite et leurs progrès". Iar lui de Lincourt îi spuse că tot ce poate face deocamdată pentru el este să-l trimită cu băieții în Franța, să-i plaseze la abatele Lhommée, fiind astfel în acea lungă călătorie călăuza lor. Îl mai rugă să-i facă, după cum am văzut mai sus, cumpărături pentru el și pentru doamna, la Viena și la Paris.

Mihai Vodă, care ținea la abatele Lhommée ca la ochii din cap, credea că numai fostul său institutor va fi în stare să aibă o desăvîrșită grijă de copiii lui. De aceea hotărî să-i trimită la Lunéville, unde trăia acum de mai multă vreme bătrînul popă, într-o căsuță cumpărată de el, împreună cu o soră de a sa. Și-i trimise acolo, fără măcar să-l înștiințeze pe Lhommée dinainte, crezînd că-i va face astfel o deosebită plăcere. Ceea ce nu fu, după cum vom vedea.

În iulie deci, înainte de încoronare, el își înscrie beizadelele „prin înaltă poruncă de zi" în cadrele miliției „peste complet, fiindcă ei vor trece în curînd granița spre a merge la învățătură" (Buletinul Oficial). Beizadea Dumitru fu rînduit la „efanterie", roata I, iar fratele-său Grigore la cavalerie, escadronul I.

La 29 iulie ei se înfățișează la armată — doi copii ! Vodă era acolo, ținîndu-le o cuvîntare de îndrumare în viață, în cea militară, în cea studențească, în cea politică de mai tîrziu, căci nimeni nu se îndoia, nici tatăl, nici fiii, nici ostașii rînduiți în pătrat, că cel puțin unul din ei este menit a fi moștenitorul scaunului Moldovei.

Pe urmă, la sfîrșitul lui august, îi urcă pe amîndoi într-o caretă domnească, care-i duse pînă la graniță, de

unde porniră mai departe cu trăsura și cu poșta. Ei aveau ca însoțitor pe domnul de Lincourt și ca tovarăși de drum și de învățătură pe Grigore Balș, fiul lui Lupu, pe Mihai și Niculai Kogălniceanu, fiii lui Ilie, și pe tînărul Plagino (Plaino).

De la Cernăuți la Lemberg se duseră cu trăsurile unui birjar pe care i-l dăduse „baronul Musteață de la Sadagura". Călătoria, nu le plăcu de loc. Și la Cracovia, unde ajung cu poșta, mănîncă într-un birt prost, dar „copiii sunt sănătoși și veseli și nu se resimt de oboseala drumului". Numai că de Lincourt, care e vistiernicul micului stat drumeț, găsește că „banii sunt ușori ca paiul" pe cînd dimpotrivă „copiii dumneavoastră pretind mereu că punga mea este prea grea și că trebuie ușurată; dacă i-aș asculta, aș cheltui fără rost".

La 6 septembrie sunt cu toții la Viena.

Aici dăm de urma nenorocitei Smaranda Balș, părăsita logodnică din primăvara trecută — o icoană duioasă. Ea n-a așteptat ca nevasta lui Malbrough sau ca Solveig a lui Peer Gynt să se întoarcă necredinciosul ei de Mihai — acestea sunt figuri retorice. — Dimpotrivă, cum află că, în mai, Sturza se căsătorise la Constantinopol, ea plecă în străinătate să-și înece năcazul. Vodă, care știa că ea se află la Viena, îl rugase pe de Lincourt s-o caute unde o fi, să-i dea din partea lui o scrisoare și să-i ducă și băieții să i se închine. Căci nu trebuiește uitat că pe atunci Sturza încă o iubea.

Lincourt o găsi ușor, prin călăuza de la hanul unde trăsese și care urma tocmai să intre în serviciul ei, ca fecior în casă.

La 8 septembrie el scria lui vodă:

„Am dat scrisoarea doamnei Balș și i-am dus și băieții. I-a sărutat, cu ochii plini de lacrimi, și i s-a înecat glasul de n-a mai putut vorbi. I-a luat apoi cu ea și i-a dus în toate părțile să le arate Viena... Ea va pleca în curînd la Cernăuți, unde-și va petrece iarna, și pe urmă vrea să meargă să se statornicească la Odesa. Din toate aceste eu nu văd decît o încercare de apropiere (cu bărbatul ei), care însă nu cred să se poată face *complet*".

La 22 septembrie (după întoarcerea sa din Franța), de Lincourt scria din nou, de la Viena:

„Doamna Balș pleacă luni la Cernăuți unde își va petrece iarna. Nu sînt cuvinte bune pe care ea să nu le aibă pentru copiii dumneavoastră. Ea îi conduce peste tot, zi de zi, cu grijă de mamă...

Așa!

Acum să ne întoarcem la beizadele. Ele se întîlniseră la Lemberg cu doamna Rémond, care venea din Paris și se ducea la Iași. Trecuse însă și prin Lunéville, unde văzuse pe abatele Lhommée, care, trăind foarte sărăcăcios într-o casă micuță, nu va putea desigur, zicea ea, primi la el pe toți școlarii aceia pe care-i trimitea vodă acolo.

„Ea pretinde că o voi face să moară de frică atunci cînd voi sosi cu toată colonia mea", scria de Lincourt lui Vodă. „De aceea, pentru a îndulci lovitura, i-am scris încă de la Lemberg, și-i voi mai scrie de aici pentru a-l preveni".

Dar bătrînul abate nu era chiar așa fricos. O deosebită plăcere nu-i făcu sosirea „coloniei" — la 12 octombrie, seara la 7 — mai ales că, după cum singur scria lui vodă, „eu nu contam decît pe prezența celor doi fii ai dumneavoastră, dar aceasta n-a împiedicat găsirea de cazare și paturi pentru toate persoanele societății".

Pe beizadele le-a luat acasă la el „într-o odaie mare și frumos mobilată", pe Plagino și Balș i-a pus în gazdă în oraș, iar pe frații Kogălniceanu la altă gazdă în apropiere.

La 27 octombrie începură cursurile la liceul din Lunéville de latină, greacă, germană și desen. Abatele Lhommée îi scria lui vodă că „Domnul Dumitru pare a încerca mai mari greutăți decît ceilalți, dar domnul Grigore cu caracterul său viu și înfocat și domnul Mihai (Kogălniceanu) cu voința sa, vor putea atît unul cît și celălalt să facă progrese". Abatele îi va duce și la „o fermă model, la Roville" pentru a obișnui pe băieți cu dintr-ale agriculturii ,precum și la „manevrele de la Champ-de-Mars" ca să cunoască armata franceză.

Așadar, multă bunăvoință din partea popei, dar nu și dintr-a băieților. Acestora, șederea în Lunéville nu le-a plăcut de loc. După un an de zile ei cer tatălui lor

să-i trimită la Berlin împreună cu Kogălniceanu de care nu se mai pot despărți, iar vodă, care avea acolo legături și prietenii, le face pe plac. În 1835 îi aflăm deci în capitala Prusiei, unde Mihai Kogălniceanu se pune pe-o muncă atît de serioasă încît peste cîțiva ani se apucă să și tipărească pe nemțește broșuri despre Moldova, despre țigani și a.m.d. De altfel, și beizadea Grigore a fost un student silitor, care a învățat carte multă, de care va trage mai tîrziu folos în viață. Numai beizadea Dumitru era întîi la drujbă și pe urmă la slujbă. Era de opt ani la Berlin cînd îi scria tatăl său, la 2 april 1834, următoarele ironice cuvinte :

„Fără scrisoarea pe care domnul de Neugebauer, consul general al Prusiei în Principate, mi-a remis-o din partea dumneavoastră, aș fi fost neliniștit de tăcerea atît de îndelungată pe care ați păstrat-o față de mine... În realitate, eu mi-am dat seama de această lacună, presupunînd că seratele de la curte din timpul carnavalului au fost oarecum vinovate și această idee mi-a fost pe deplin confirmată cînd într-o zi, citind un ziar, am găsit amănunte despre un cadril costumat la curtea din Berlin. Acest cadril mă interesa cu atît mai mult cu cît l-am văzut pe prințul Sturza figurînd sub costumele contelui de Selencis. Acest costum medieval de cavaler rătăcitor mi-a reamintit întrevederea pe care am avut-o împreună la Berlin în legătură cu stabilirea dumneavoastră și m-a făcut să mă gîndesc că ar fi poate nimerit să încetați de a mai fi cavaler rătăcitor și să meditați serios să vă fixați".

E cam sîngeros. Vasăzică, după 9 ani de străinătate, beizadea Dumitru, care nu prea învățase carte, era îndemnat de tatăl său să se mai lase de cadriluri și de baluri costumate, chiar dacă erau prezidate la Berlin de regele Friedrich-Wilhelm III, și să caute să facă singurul lucru cuminte pe care-l putea face, să se însoare.

Dar cu cine ? Căci, mai întîi, din voia lui tatăl său nu-i era îngăduit să iasă, și al doilea, dacă alegea vodă, măcar să aleagă. Vreo domniță din Muntenia, ca vărul său Ioniță Sturza, puțin! Vreo fată de rege ,mult! Mihai Vodă găsi un compromis. O fată de prinț german. Nici chiar suveran european, dar nici țoapă din țară.

Aşadar, îşi puse ochii pe fata prinţului palatin (Kurfürst) de Hessen-Cassel, contesa de Reichenbach-Sessonitz. Nu ştia nici măcar ce vîrstă are, nici ce avere, dar ştia că pe de o parte tatăl ei era prinţ suveran, fost cumnat cu regele Prusiei (însurat şi divorţat de Frederica-Cristina-Augusta, fata lui Frederic-Wilhelm II), iar pe de altă parte el va avea cinstea de a fi cuscrul unui prinţ de Hessen-Cassel, fost cumnat al regelui Prusiei. Baronul Philippsborn fu însărcinat cu tratativele.

Pertractările fură foarte anevoioase. Mai întîi pentru a stabili vîrsta fetei, care ba avea 30 de ani, ba 13. Pe urmă pentru a stabili zestrea. Căci oricum, dacă dăduse el, Mihai Sturza, un dar ante-nupţial nevestei sale, aceasta nu însemna să mai dea şi nurorilor. În sfîrşit, după multe dibuiri şi cercetări, Philippsborn află că fata avea 16 ani, că era drăguţă şi cuminte, şi că avea o zestre de un milion de florini, iar după moartea Electorului va mai moşteni încă o dată pe atîta.

Vodă fu încîntat. El hotărî — era în april 1843 — că fiii săi, care se aflau de 9 ani în străinătate, vor trebui să părăsească Berlinul, şi înainte de a se întoarce în Moldova să mai meargă doar un an la Paris pentru a se perfecţiona în limba franceză şi în ştiinţa dreptului. În drumul lor ei vor trece prin Viena, unde, punîndu-se în legături cu baronul Philippsborn, acesta va înştiinţa pe beizadea Dumitru în ce stadiu se află tratativele de căsătorie cu contesa Reichenbach şi dacă e nevoie ca el să plece la Frankfurt, unde locuia fata, pentru a o cere în căsătorie. Ba vodă zorea chiar pe fiul său să facă nunta cît mai în grabă, luîndu-şi apoi nevasta cu el la Paris, unde vor rămîne amîndoi un an de zile pînă se vor întoarce la Iaşi, căci abia atunci, în primăvara lui 1844 „va fi aripa dreaptă a palatului gata".

Beizadelele plecară deci la Viena, unde Dumitru trebui să afle că Electorul Wilhelm II de Hessen-Cassel, deşi fata lui era născută dintr-o căsătorie morganatică şi încă înainte de căsătorie, totuşi el refuzase să o dea după fiul domnului Moldovei, pe care-l privea ca pe un funcţionar turc foarte şubred aşezat pe tronul său.

„Electorul împărtăşeşte convingerile ce se nutresc peste tot în Germania", scria cu multă dibăcie Philip-

psborn, „și care, atît de puțin întemeiate cum sînt, nu lasă decît să cadă umbra asupra spiritelor celor mai luminate. Asta este, dacă vrei, un fel de prejudecată, dar greu de învins, este slaba credință ce există în viitorul unor țări cum sînt principatele, în stabilitatea lor. În zadar se încearcă împotriviri de către cei mai convinși, nu au șanse de reușită. Și iată că evenimentele din Serbia și Valahia (înlocuirea lui Ghica cu Bibescu) vin să întărească ideea că nu se merge decît pe bîjbîite, că se trăiește de pe o zi pe alta".

Domnul Moldovei înghiți, dar nu pierdu răbdarea. Își trimise copiii la Paris și își îndreaptă cercetările aiurea. Dibui astfel pe tînăra G., fata unui conte austriac și a contesei italiene Morosini „strănepoata dogelui Veneției, cunoscut prin expediția din Moreia.

„Educația ei e din cele mai îngrijite, firea ei e blîndă, așa încît e foarte căutată de societatea din Viena și din Veneția, deși nu se poate spune că e una din frumusețile acelor orașe". Și apoi, era foarte bogată... „a cărei avere independentă este mult mai avantajoasă decît cea a contesei de Reichenbach", scria Mihai Vodă lui beizadea Dumitru. Iar la urma urmei, dacă nici căsătoria aceasta nu se va putea face, tatăl sfătuia pe fiul său în felul următor : „Puteți, fără a spune nimic nimănui, să vă consultați voi înșivă și să vă cercetați toate mijloacele pentru a conchide dacă sînteți în stare să cuceriți o a treia partidă, mai strălucitoare decît celelalte, despre care casa Rothschild din Francfort m-a informat la trecerea mea prin acest oraș".

Beizadea Dumitru „cercetîndu-și puterile" văzu că nu poate cuceri pe nici una din aceste fete, așa încît se duse liniștit la Paris unde rămase un an de zile, perfecționîndu-se mai mult în limba franceză decît în știința dreptului și în studierea basilicelor. Frate-său, dimpotrivă, învață carte multă.

În vara lui 1844 erau acum amîndoi înapoiați la Iași după zece ani de peregrinări prin străinătate. Beizadea Dumitru avea 26 de ani și beizadea Grigore 24.

Goana după o mireasă pentru fiul mai mare începu din nou. Vodă se gîndi întîi la o nepoată a vice-regelui Poloniei, contele Paskiewitch, apoi la fata generalului

rus Theodoroff. La 29 decembrie 1845 consulul Duclos scria lui Guizot: „Domnii de Kotzebue şi Mavroyeni, cumnatul măriei sale, s-au întors de la Odessa fără a fi hotărît nimic. Dar negocierile nu sunt rupte, căci, deşi zestrea e mică — ea nu întrece 10 000 de galbeni — vodă doreşte să se alieze cu o persoană puternică din Rusia.

Nici această căsătorie nu s-a putut însă face. O germană, o italiancă, o poloneză, o rusoaică, nici una nu se lipi de beizadea Dumitru. Ce era de făcut? Mihai Vodă Sturza se gîndi la Gheorghe Vodă Bibescu. Tot ţara, săraca!

Se mai vorbise de o încuscrire între ei de cum fusese ales Bibescu domn. În mai 1842 întîlnindu-se voievozii amîndoi la Galaţi, consulul Billecocq scria ministrului său Guizot: „Valahii şi moldovenii care au însoţit pe domni, se potrivesc în a spune că problema unei căsătorii între fiul prinţului Sturza şi fiica mai mare a prinţului Bibescu va fi mijlocită".

Lucrurile rămase atunci nehotărîte, se încălziră din nou în 1846, cu prilejul călătoriei sultanului pe Dunăre, care chemă, la Rusciuc de data aceasta, pe domnii Moldovei, Munteniei şi Sîrbiei (Caragheorghevici) să i se închine. Felul cum au fost ei primiţi de Abdul Medgid, cu totul altfel decît în 1837, îl vom arăta la domnia lui vodă Bibescu. Tot atunci vom arăta cum şi de ce, deşi Mihai Sturza rămăsese „împreună cu fiii săi" cinci săptămîni la Bucureşti (april-iunie 1846), găzduiţi chiar la curtea domnească a lui Bibescu, totuşi căsătoria lui beizadea Dumitru cu una din domniţele muntene nu s-a putut face.

Nu-i mai rămînea acum lui Dumitru Sturza decît să ia o fată de boier din ţară. Dar el rămase flăcău vreme foarte îndelungată. Se însură tîrziu de tot cu o rudă îndepărtată de a sa, Catrina Sturza din Bîrlad, fata marelui vornic Alexandru Bîrlădeanu şi a Smarandei Costandaki. Din această căsătorie s-au născut, în 1876, fiul Mihai, în 1879, fiul Grigore şi în 1891, fiica Maria.

Aceste fiind întîmplările numeroaselor încercări de căsătorie ale lui beizadea Dumitru, să vedem acum ce făcea în timpul acesta frate-său mai mic, beizadea Grigore, cunoscut sub numele de *beizadea viţel*, poreclă care

i se dete din pricină că, înalt şi voinic cum era, se apucase în tinereţe să vrea, ca Hercule, să ţină un bou în spinare. Pentru a putea face această ispravă, el luă un viţel nou născut, purtîndu-l în fiecare dimineaţă cîte un ceas-două pe umeri. Şi astfel, viţelul crescînd, beizadea Grigore îl tot duse în spinare pînă se făcu aproape juncan... dar nu cu totul. Şi d-aia i-a rămas numele de *beizadea-viţel*, că altfel i s-ar fi zis *beizadea bou*.

Dar Grigore Sturza era dimpotrivă de-o inteligenţă remarcabilă, avea multă cultură, multă originalitate, multă neatîrnare de caracter. A fost un om interesant.

A intrat în viaţa Moldovei cu o poveste de pomină, pe care vom istorisi-o acum îndată. A pornit, din porunca lui vodă, să înăbuşe revoluţia din 1848, în fruntea întregii artilerii (un tun tras de un cal); a făcut, împotriva voinţei lui vodă, războiul Crimeei ca general turc, în 1856, sub numele de Mucliş Paşa; a candidat la domnia Moldovei, în 1858, ca rival al tatălui său; a alcătuit în 1873 „Petiţia de la Iaşi" atribuită lui P. P. Carp; a fost deputat şi senator în România constituţională; a purtat viţelul în spinare; a scris o carte de matematică transcedentă: *Legile fundamentale ale Universului;* a fost un cunoscător al legilor şi un bun orator; a fost bărbatul unei femei frumoase, moartă de tînără într-un accident de călărie; a avut în urmă, adevărat paşă turcesc, toate femeile ce i-au ieşit în cale, făcîndu-le copii nelegitimi, legitimaţi, adoptaţi, recunoscuţi sau necunoscuţi; a făcut un proces răsunător împotriva Smarandei doamnei, a fratelui Dumitru şi a surorii Maria Gortciacoff; a iubit cu patimă arginţii, ca toţi membrii familiei sale; a clădit la Bucureşti prăjitura de marmoră de la Capul Podului, cunoscută sub numele de Palatul Sturza, a fost într-un cuvînt un om care s-a cam deosebit de semenii săi şi căruia i se cuvin, în scrierea aceasta depănătoare de vremuri trecute, cîteva clipe de luare aminte.

Aşadar, pe cînd frate-său umbla după nălucile acele de principese germane, italiene sau poloneze, el, mai practic, umbla după femei în carne şi oase. La Paris, în 1843, deşi n-avea decît 23 de ani şi deşi se ţinea şi de carte, îşi lăsă inima într-o seară în budoarul unei

femei frumoase și deștepte, care, mult mai în vîrstă decît el, se pricepu să-i facă farmece ca în vremuri vrăjitoarea Circe lui Ulise, rege al Itacei.

Pe doamna aceea o chema Gabrielle Anne de Cisterne de Courtiras, era măritată cu vicontele Poilow de Saint-Mars și era născută la Poitiers în 1804. Avea deci 16 ani mai mult decît iubitul ei.

Deși vicontesă de Saint-Mars, tot Parisul și toată Franța o cunoștea sub numele de Contesa Dash, pseudonimul ei literar. Căci femeia aceasta era autoarea unor romane foarte citite pe atunci.

Legătura ei cu beizadea Grigore, care făcea parte din cronica scandaloasă a Parisului cel de sub Louis-Philippe, ținea de vreo șase luni cînd primi tînărul poruncă de la tatăl său să se întoarcă în Moldova.

Lăsîndu-și iubita în capitala Franței, fiindcă știa că a se întoarce împreună cu ea în țară era cu neputință, el îi spuse totuși că o va chema în curînd la Iași, după ce va chibzui acolo cum s-o aducă fără s-o afle nimeni. Îi făgăduise, firește, că o va lua de nevastă.

După o lipsă de 9 ani din țară, beizadelele Sturza, plecați copii și întorși bărbați, fură primiți la Iași cu multă dragoste de vodă și cu încă mai multă curiozitate de boieri. Beizadea Nicolae Suțu, ministrul domnitorului, care avea între altele calitatea de a cunoaște destul de bine oamenii, îi judecă în felul următor :

„Cel mai mare, care din nici un punct de vedere nu părea să fi profitat de îndelungatele sale studii, își împărțea timpul între cai și tratamentele necesare ca urmare a exceselor sale. Grigore a dezvăluit de la înapoierea în țară un caracter întreprinzător și neîmblînzit, capabil să cedeze tuturor tentațiilor care-i puteau alimenta pasiunile : de o dispoziție sălbatică, de o violență fără granițe, el nu se temea decît de tatăl său, ale cărui păreri le disprețuia".

Iar consulul Franței Duclos :

„Prințul Grigore Sturza este spiritual, nu uită de învățătură și seamănă mult cu tatăl său : dar el se arată mai abil decît acesta". Și aiurea : „Prințul Grigore a cărui voință de fier face să plătească în fața lui tot ce-l

înconjoară... Domnul însuși nu este la adăpost de această impresie".

Despre părerea paharnicului Costachi Sion în „Arhondologie" nu mai vorbim, e dezastruoasă. Dar vărul său Gheorghe Sion, în „Amintiri", se apropie în aprecierile sale de Nicolae Suțu :

„Fiii lui Mihai Vodă Sturza se întorseseră din străinătate, unde fuseseră pentru studii. Amîndoi, avînd ranguri militare, căpătate fără să fi fost măcar vreodată într-o cazarmă, cel mai mare, Dumitru, fu pus în capul armatei, cu numele de hatman sau ministru de război. Armata Moldovei avea atunci vreo 600 de soldați de infanterie, 200 de lăncieri, un tun și o barcă canonieră fără tunuri la Galați. Avea ce comanda hatmanul!"

„Fiul al doilea, beizadea Grigore, frumos, voinic, spiritual, cu aer de educație în adevăr princiară, nu găsi funcțiune care să convie temperamentului său înfocat și firei sale zburdalnice. Neputînd pune în armonie ideile sale moderne cu ideile vechi și ruginite ale tatălui său, negăsind un orizont destul de larg pentru dezvoltarea activității și inteligenței sale, neaflînd în fine în societatea ieșană elemente care să corespundă idealurilor sale, manifestă dorința de a se retrage la țară pentru ca să-și mai completeze studiile într-o viață mai mult contemplativă. Vodă îi aprobă dorința și-i dete în posesiune una din cele mai frumoase moșii de pe valea Jijiei, Perienii, pe care erau case mari domnești, ocolite cu ziduri ca de cetate, grădini, curți și altele. Acolo, fiul de domn, în apartamente splendid mobilate, ducea viața de anahoret excentric și de filozof somptuos. Ședea zile întregi cu capul între cărți, după ce diminețele făcea cîte o oră de gimnastică ; iar cînd se simțea cuprins de urît, se scula ca un leu, ieșea afară, încăleca pe cîte un cal sirep și pleca în fuga mare peste cîmpuri, trecînd dealuri și văi, sărind peste gîrle și ponoare, și omorînd, cu un bun pistol ce avea, aci o rîndunică, aci o turturică sau o gîscă, o cîrtiță sau un porc, pe care le plătea de cinci ori mai mult decît făceau".

De altfel, pînă ajunse beizadea Grigore să se ducă, pustnic sălbatic și somptuos, la Perienii de pe Jijia, el petrecuse mai întîi vreo șase luni la Iași, din iulie 1834

la ianuarie 1835, unde dusese o viață foarte zgomotoasă.

„Tatăl său", spunea Duclos, „avea de gînd să părăsească domnia după cîțiva ani, trecînd-o acestui fiu, *objet de sa prédilection*, pe care-l credea mai în stare decît frate-său să ție frînele guvernului. Nădăjduia că, urmînd în scaunul Moldovei cu probabilitatea de a-l transmite descendenților săi, sprijinit de o mare avere, fiul acesta se va putea ușor însura cu fata vreunui mic suveran german și că, prin alianțele acestei alianțe, va putea număra odată în familia sa pe cei mai mari monarhi ai Europei. Pentru a înlesni deci beizadelei mijlocul de a-și face partizani în boierimea care după tratate avea dreptul să-și aleagă voievodul, măria sa îi îngădui să facă din bucătăria și din pivnița sa, ce-o vrea. Tînărul se puse pe chef. În fiecare vineri se adunau la masa sa boieri mulți, de-o vîrstă cu el, și se făcea o adunare veselă, mult mai plăcută decît a tatălui său".

Se ducea, de altfel, cu prietenii săi și prin oraș, ca de pildă la Serafim Babic „un armean locantier, sau mai pe românește bucătar, care făcuse stare cu locanta lui, fiindcă mergeau de mîncau la el și beizadelele lui Mihai Vodă".

În timpul acesta, între un chef la curtea domnească și altul la Serafim Babic, beizadea Grigore mărturisi lui vodă că-i rămăsese inimioara în Franța. Femeia, oh! zicea el, nu numai că e frumoasă și deșteaptă, dar e dintr-o familie care va face cinste neamului lor, dîndu-i chiar a înțelege că în dosul numelui de „Cisterne de Courtiras" se tupilau toți Burbonii și Capeținii Franței. Vodă, îngăduitor și șiret, îi răspunse că nu are nimic împotrivă. Să mai aștepte doar puțin pentru a-și da el însuși seama dacă „iubirea lui este adevărată", iar apoi, dacă așa va fi, va porni chiar el la Paris pentru a lua informații asupra viitoarei lui nurori.

Beizadea Grigore nu fu mulțumit de acest răspuns. Tatălui său nu-i spusese nimic, decît că ar dori, pînă se vor hotărî lucrurile, să plece undeva la țară, unde-și va petrece vremea citind, călărind, împușcînd gîștile și porcii țăranilor și purtînd un vițel în spinare.

Vodă îi dete atunci moșia Perieni în arendă, după cum mai sus am văzut, de unde se puse beizadeaua pe

lucru, foarte în ascuns, pentru a aduce fără știrea nimănui pe iubita lui în țară, a o lua de nevastă și a pune apoi pe tată-său în fața „faptului împlinit".

Înainte de a arăta felul cum a adus-o, prin cine și cînd, să dăm cuvîntul lui Gheorghe Sion, care, trăind acele vremuri, s-a priceput să ni le povestească cu un farmec a cărui taină o avea numai el — cînd nu făcea însă fabule, și încă una sută una !

„...În curînd fui numit la secția criminală a tribunalului din Iași, unde aveam de superior, șef de secție, pe spătarul Dumitrachi Gane, om plin de bunătate sufletească. Acesta, cum mă văzu, îmi arătă foarte multă dragoste, poftindu-mă deseori la masa lui. Cu prilejul acestei familiarități făcui cunoștință cu Costachi Negruzzi, care-i era ginere. Ce fericire simții întîlnind pe acest om, văzînd că posedă atîta spirit, atîta gust literar, atîtea idei frumoase și adînci cu privire la literatura în genere și cultura în special a limbii și literaturii române. La Iași, el era singurul om cu care se putea vorbi despre asemenea lucruri, căci era un adevărat enciclopedist, cunoscător nu numai într-ale literaturii, dar și în istorie și filozofie ,ajutat de o memorie prodigioasă și de cunoștința mai multor limbi străine...".

„De la dînsul știu tot ce-am aflat de beizadea Grigore... Cînd era acesta la Perieni, într-una din nebunele sale cavalcade, s-a pomenit într-o zi într-un sat pe care nu-l mai văzuse. Întrebă al cui e satul ; i se spuse că este a lui Costachi Negruzzi. Merse la curte, se prezentă proprietarului și astfel legă cu el cunoștința, care apoi ajunse o intimă prietenie".

„Negruzzi, care din cauza unei nuvele ce publicase într-o revistă pierduse postul (de judecător la Curtea de Apel din Iași) și trăia ca și exilat la țară, nu întîrzie să-i întoarcă vizita. Este primit în salon. Acolo dă peste o damă frumoasă și elegantă, care părea cufundată în citirea unei cărți ce ținea în mînă. Pînă a nu apuca însă a se apropia de ea și a-i vorbi, intră pe ușa din dreapta beizadea Grigore, care numaidecît îl prezintă acelei dame, declinîndu-i numele și prenumele, iar lui îi zise : „Am onoarea să v-o prezint pe doamna contesă Dash, logodnica mea". La auzul acestui nume, Negruzzi

rămase uimit şi nu ştia ce să creadă : era oare romanţiera ale cărei opere le citise ? Iată întrebarea ce mai întîi făcu, pe românește, princiarului ei logodnic. Acesta îi răspunse afirmativ".

„Contesa Dash rămase încîntată de cunoştinţa aceasta, fiindcă pentru prima oară dădea peste un om cu care putea vorbi literatură în locul unde se vedea ca surghiunită. Negruzzi rămase nu mai puţin încîntat de cunoştinţa acestei femei, care în societăţile cele mai înalte putea să strălucească cu spiritul şi distincţia sa. Dar cînd voi să plece de la Perieni, se uimi auzind ruga ce-i făcu beizadea Grigore ca să nu spuie nimărui că a întîlnit la el pe contesă, fiindcă vodă nu ştia nimic şi că trebuie mai întîi să-l prepare, pentru ca să-i capete consimţămîntul".

„Nu trecură multe zile şi, într-o duminică dimineaţă, Negruzzi se pomeni invitat împreună cu doamna, la prînz, la Perieni. Nu se putea refuza. Fură primiţi cu braţele deschise, dar ceea ce li se păru curios, era că văzură pe contesă în rochie de mireasă. Beizadea Grigore, care şi el era îmbrăcat de gală, descurcă lucrul spunînd lui Negruzzi că l-au poftit anume pentru ca să-l cunune ; că înainte de a cerca să capete consimţămîntul lui vodă, s-a gîndit că ar fi mai rău dacă ar întîmpina un refuz şi că s-a hotărît deci a pune pe tatăl său în faţa unui fapt împlinit. S-a cercat să refuze bietul Negruzzi, pe motiv că se temea de urgia lui vodă, dar n-a putut scăpa. Şi fiindcă erau toate lucrurile pregătite şi mai tot satul adunat la biserică, Negruzzi dînd braţul contesei şi beizadea Grigore doamnei Negruzzi, se coborîră şi merseră la biserică, care era în parcul din dosul casei. Acolo preotul, care sta gata învestmîntat, nu voi să facă cununia pînă nu i se va da *peciul* (cartea dicasterială care porunceşte celebrarea cununiei). Drept peciu însă, i se arătă o gură de pistol, încît aşa văzînd preotul, îşi luă inima în dinţi şi cu jumătate de glas cîntă Isaia dănţuieşte, după care perechea princiară mai întîi asistă la o horă mare de ţărani ce se făcuse în bătătura din faţa castelului, apoi se urcă sus spre a se pune la masă".

„Nu ţinu mult însă fericirea de la Perieni. A doua zi, popa se repezi la Mitropolie şi arătă pozna ce a făcut.

Mitropolitul era cît pe ce să puie ca să-l radă şi să-l răspopească, fiindcă a cununa fără peciu era o greşeală care nu se putea ierta unui popă. Cu toate aceste a găsit cu cale ca mai întîi să aducă faptul la cunoştinţa lui vodă.

Această veste a fost pentru vodă ca o lovitură de trăsnet. Nu se aştepta să vadă pe fiul său nesupus pînă în aşa grad... Declarîndu-l deci pe fiu nesupus şi călcător de cele sfinte, pentru că a violentat pe preot silindu-l să celebreze o cununie împotriva legii, ca părinte şi ca domn decretă anularea căsătoriei şi supunerea sa la o pedeapsă disciplinară, care va rămînea să se determine după ce va fi adus la casa părintească".

„După această hotărîre, într-o bună dimineaţă, în zori de ziuă, palatul de la Perieni se pomeneşte asediat de cei 200 de lăncieri ce compuneau cavaleria noastră. Servitorii abia avuseseră timp să deştepte pe beizadeaua, şi acesta abia avusese timp să poruncească ca să încuie poarta spre a se apăra de asediatori [67]. Beizadeaua, după ce se îmbrăcă, merse la poartă. Acolo prefectul judeţului, care venise cu forţa armată, îi spuse că are ordin să-l ridice şi să-l ducă sub pază la măria sa vodă. „Mergi de spune", răspunse el prefectului, „că nu s-a născut încă omul care să puie mîna pe beizadea Grigore şi că el nu se va preda cît timp va fi în viaţă". Totodată i se făcu cunoscut că cel dintîi om ce ar cuteza să treacă peste ziduri sau să intre pe poartă cu sila, va fi mort".

„Castelul este asediat cîteva zile. Nimeni n-avea voie să intre din afară, dar nici o pornire ofensivă nu s-a făcut asupra lui. Porţile, închise şi încuiate, erau păzite de arnăuţi şi de oameni credincioşi. Celor dinăuntru însă li se dădea voie să iasă ; şi, în adevăr, ajungînd a se împuţina proviziile de mîncare, cei mai mulţi oameni de-ai casei, cîte unul cîte unul, se strecurară afară. Cînd se văzu în fine că servitorii cei mai trebuincioşi (Sion spune „indispensabili") precum bucătari, vizitii, feciori, dezertează, cetatea trebui să se predea. Forţa lucrurilor o sili la aceasta".

„Deci, într-o dimineaţă, s-a văzut deschizîndu-se poarta şi beizadea Grigore, cu carabina în bandulieră, cu patru pistoale la cobur şi cu sabia goală în mînă,

călare pe cel mai sălbatic armăsar ce avea, ieşi în galop, apucînd calea pădurii. Cîţiva lăncieri se făcură că se iau după dînsul, dar după ce-l pierdură din ochi, se întoarseră".

„Arnăuţii dinăuntru se predară. Prefectul intră în casă, iar contesa Dash, făcîndu-şi bagajele mai repede decît ar fi conceput subiectul unui roman, fu urcată cam fără voie într-o braşoveancă, apucînd calea Bucovinei...".

Sion adăugă :

„Rog pe beizadea Grigore să mă ierte de orice omisiune sau erori ce voi fi comis în naraţiunea acestei nebunii a tinereţelor sale. Dar eu aşa am apucat-o de la răposatul meu prieten Negruzzi".

Beizadea Grigore, care era bătrîn cînd şi-a publicat Sion amintirile, o fi zîmbit şi o fi iertat. Căci, în adevăr, lucrurile nu stăteau *aidoma aşa* cum le povestea autorul. Căsătoria şi asediul de la Perieni, da ! Însă mai sunt altele de adăugat şi de schimbat la începutul şi mai ales la sfîrşitul acestei naraţiuni.

Pe la începutul lui 1845 ieşenii văzură pe beizadea Grigore plimbîndu-se toată ziua pe străzile capitalei cu un străin de vreo 35 de ani, înalt, voinic şi elegant. Întrebat de unii şi de alţii cine este, beizadeaua răspundea că e un ofiţer din marina franceză pe care-l cunoscuse la Paris.

Lumea, doritoare de a şti mai multe, cercetă pe servitorul acestui străin, de la care află că pe domnul marinar îl chema Vicontele de Bonnemain (Charles Antoine), că venea din Cernăuţi şi că se va întoarce în curînd acolo pentru a aduce la Iaşi o contesă franceză.

Pe la mijlocul lui april acesta se înfăţişă în sfîrşit la consulatul Franţei pentru a-şi viza paşaportul, din care se văzu că îl chema în adevăr Bonnemain, proprietar, născut la Reggio din părinţi francezi, venind de la Paris şi mergînd la Cernăuţi. Că era ofiţer de marină nu scria nicăieri.

Deşi zilnicele lui întîlniri cu beizadea Grigore puteau da de bănuit, totuşi nimeni nu-l mai luă în băgare de seamă. Aşa încît tînărul plecă liniştit la Cernăuţi, spre a aduce în Moldova pe contesa franceză, care nu era, firește, alta decît iubita lui Grigore Sturza.

Cu un an înainte, cînd erau încă cu toţii la Paris, cînd dragostea dintre beizadea Grigore şi contesa Dash era în toi şi-şi juraseră amîndoi că se vor căsători împreună, contesa, care trăia despărţită de bărbatul ei, ceruse vicontelui de Saint-Mars „un înscris" prin care să arate că „de bună învoială" se desfăcuseră legăturile civile şi bisericeşti care-i uneau. Atît ! Codul lui Napoleon era pentru ei literă moartă. O hotărîre reciprocă, un înscris, şi soţii Saint-Mars se credeau divorţaţi. Aşa încît, atunci cînd beizadea Grigore fu silit să plece de la Paris, el îşi lăsă „logodnica" în paza prietenului său de Bonnemain, cu însărcinarea de a i-o aduce, la cerere, în Moldova.

La sfîrşitul lui aprilie, Charles Antonie de Bonnemain se întoarse din Cernăuţi cu Gabrielle Anna Cisternes, contesă Dash, dîndu-i-o plocon lui beizadea Grigore la Perieni, unde fusese întîlnirea. Pentru a nu da de bănuit, ei intrară în Moldova, nu pe la Mamorniţa sau pe la Burdujeni, ci pe la Ungheni. Bucuria lui beizadea Grigore fu o clipă întunecată, cînd zări în tovărăşia iubitei sale pe un foarte frumos bărbat care se prezentă : contele de Thanneberg, ofiţer al Legiunei de Onoare. Dar contesa Dash îl linişti, spunîndu-i că este un văr de al ei care o întovărăşise într-această lungă şi plictisitoare călătorie. De altfel, el va reprezenta la cununie „familia ei". Era şi firesc.

Pe urmă, întîmplările se desfăşurară cum le arată Sion : vizita lui Grigore Sturza la Hermeziu, la Costachi Negruzzi, nunta de la Perieni — unde contesa Dash mai primi şi botezul în credinţa ortodoxă — şi urmările supărătoare ale „necugetatei fapte".

Mihai vodă ceru îndată de la Mitropolit ca această căsătorie să fie anulată, iar popa care a binecuvîntat-o să fie dat afară din tagma preoţească. Mitropolitul desfăcu căsătoria, dar iertă pe popă fiindcă „oficiase sub ameninţare de moarte".

Consulul Duclos fu rugat de vodă să intervie şi el în această afacere, trimiţînd pe contesa Dash înapoi în Franţa. Acesta răspunse că nu stătea în puterea lui să facă un atare lucru, dar că va încerca numai să convingă pe doamna contesă că trebuie să plece. La 13 mai îi trimise deci următoarea scrisoare :

Doamnă,

Consulul Franței a primit comunicarea unui aranjament, a cărui copie este aici alăturată, care s-a făcut pe 25 februarie anul trecut între domnul Eugène Jules de Poilow, viconte de Saint-Mars, locotenent-colonel al regimentului 8 de husari în garnizoană la Nantes, pe de-o parte, și doamna Gabrielle Anna Cisternes, soția sa, locuitoare la Paris, strada St. Honoré 45, pe de altă parte.

Acest act, care avea ca obiect desfacerea, prin simplul acord al părților interesate, a legăturilor matrimoniale care-i uniseră civil și religios, este lipsit de toată eficacitatea și se găsește în opoziție flagrantă cu legile noastre civile și sfinte. Rămîne deci numai să se probeze ca doamna Cisternes este soția legitimă a domnului viconte de Saint-Mars.

Este obligatoriu pentru toți francezii care sosesc în străinătate să se prezinte reprezentantului guvernului regelui pentru a-și depune pașapoartele. Regret, doamnă, că n-ați îndeplinit această formalitate și că nimic din partea dumneavoastră nu m-a făcut să presimt motivele care v-au adus în Moldova. Aș fi putut să vă lămuresc asupra funestelor lor consecințe și să vă fac să evitați neplăcerile pe care faptele recent petrecute la Perieni nu pot lipsi a avea ca rezultat..." (Hurmuzachi VI, Supl. V. p. 522).

Duclos îi mai spuse, în aceeași scrisoare, că e fericit să afle că mitropolitul și episcopii au anulat actele de botez și de cununie, „căci altfel, doamnă, ai fi fost bigamă". O sfătuiește ,prietenește, să plece din țară, și cît mai repede.

Pe de altă parte, vodă scria fiului său că, deoarece căsătoria fusese anulată, să binevoiască a-și trimite „ibovnica" peste graniță, sau atunci să plece amîndoi împreună, că li dă și pașapoarte, numai să scape „de un fiu nerecunoscător" ca el. Iar beizadea Grigore răspunse tatălui său că vor pleca amîndoi cu plăcere, dacă contesa Dash va fi trecută în pașaport drept soția lui, „Prințesa Gabriela Sturza".

Răspunsul lui vodă fu trimiterea armatei la Perieni, asediul castelului și celelalte. Numai că Sion face în po-

vestirea sa o arătare greșită și care schimbă cu totul înfățișarea întîmplărilor cum au fost. Anume că după ieșirea lui beizadea Grigore, ca un leu înfometat, din zidurile cetățuiei, contesa Dash ar fi fost ridicată de ofițerii miliției și trimisă peste graniță la Cernăuți. Nu. Ea rămase liniștită acolo, cu vărul contelui de Thanneberg, în așteptarea celor ce vor urma.

Grigore Sturza merse la Iași să se înțeleagă cu tatăl său. Pe Bonnemain îl trimise înapoi la Paris, iar pe Thanneberg, îl ținu în țară pentru a face legătura între el și nevastă-sa. Vărul acesta — ca verișorii, de ! — era cînd la Iași, cînd la Perieni, și mai mult la Perieni decît la Iași. În capitală cînd venea, trăgea în gazdă la coana Săftica Palladi, de unde se vede că mama lui beizadea Grigore era de partea lui fiu-său — cum nici nu se putea altfel, de-o fi fost numai pentru a-i face necaz fostului ei soț. Dumnealui aga poliției veni la ea pentru a o ruga să nu mai primească în casă pe străinul acela. Coana Săftica se supără și-l dete, boierește, pe ușă afară. Dumnealui aga se duse atunci la domnul de Thanneberg spunîndu-i că vodă îi interzice de a mai veni la Iași ; n-are decît să rămîie la Perieni ! Domnul Thanneberg se supără și el, merse la consulat să se plîngă împotriva lui vodă. Consulul Duclos îi răspunse că „Domnul ministru al afacerilor străine din Paris, acordîndu-i autorizația de a intra în această țară, nu a înțeles să silească guvernul local de a-l tolera, dacă a fost subiect de tulburare și de supărare ; dacă domnul de Thanneberg a luat parte activă la un eveniment care a aruncat șeful acestui guvern și întreaga sa familie într-o amară tristețe, nu-l putea considera pe prinț atît de sever cînd acesta s-a limitat a-i interzice de a mai veni în capitală... Rațiunile prințului sînt ușor de ghicit ; el vrea să-și împiedice fiul să se întărească în revolta sa, creîndu-și în acest oraș prozeliți".

Pe de altă parte, Mihai vodă și beizadea Grigore căutau să găsească un *modus vivendi*, dar nu ajungeau să se înțeleagă. În august încă, Sturza scria lui Dașkoff că fiul său are „un caracter violent și inflexibil". Totuși el era hotărît să nu mai întrebuințeze mijloace violente împotriva fiului său „lăsînd timpului grija de a stinge

o afecțiune, care nu poate fi de lungă durată, între un tînăr de douăzeci și patru de ani și o femeie care are aproape dublul acestora". (Duclos lui Guizot).

Pe urmă, deodată, îi veni lui vodă un gînd minunat : să-i spuie lui fiu-său „Fă tu, dragă, ce vrei, dar ești un caraghios. Nu vezi că-și rîd aceia de tine — contesa și cu vărul ei — la Perieni acolo... De ! așa ți se cuvine. Fă tu cum știi !".

Și, fitilul o dată băgat, vodă își luă pe iubita lui Smaranda și se duse cu ea la Tîrgul Ocnei, să facă băi la Trotuș. De acolo merseră amîndoi la Focșani, la nunta lui Gheorghe Vodă Bibescu cu Maritica Văcărescu, ai căror nuni și nună fură chiar ei. Se întoarseră la Iași abia la începutul lui octombrie.

Găsiră aici situația cu totul schimbată. Beizadea Grigore, după cîteva scene de furioasă gelozie, se gîndise că e mai cuminte să-și vadă de treabă. Facă vărul și verișoara împreună ce-or vrea. El se puse pe chef, în veselul Iași de odinioară, cu prieteni, cu femei și cu lăutari.

„Afacerea de la Perieni s-a terminat, cum era ușor de prevăzut că se va sfîrși", scria la 12 noiembrie 1845 Duclos lui Guizot. „Prințul Grigore s-a despărțit de contesa Dash. După trei luni, alte relații îl țineau departe de acest oraș unde el nu mai apare decît foarte rar. Momentul despărțirii a venit și, printr-o înțelegere, au declarat întreruperea între ei a tuturor relațiilor" [68].

Beizadea Grigore era însă un cavaler. El ceru tatălui său 3 000 de galbeni pentru a plăti datoriile contesei Dash, precum și trei pașapoarte : pentru el, pentru contesă și pentru vărul ei. Ceea ce era nu numai cavalerism, dar chiar diletantism.

Pe la 15 noiembrie plecară tustrei prin Viena în Italia, unde beizadea Grigore închirie la Como o frumoasă vilă pe marginea lacului, pe care o dete, mobilată, în primirea vicontesei Gabriela de Saint-Mars și a domnului conte de Thanneberg. Apoi, ca la operetă, luîndu-și de la amîndoi un duios rămas bun, se duse la Berlin să-și îmbrățișeze prietenii din copilărie și să le povestească la un chef „aventura" lui : „Mensch, wees te, det war een Strich, wat ?".

Tot de acolo el trimise tatălui său o scrisoare pentru a-i mulțumi „de a-l fi scos, într-o manieră pe cît de blîndă, pe atît de prudentă, din încurcătura în care el s-a angajat".

La 5 februarie 1846 era din nou la Iași, fiu recunoscător și foarte supus... deocamdată !

Iar dincolo la Como vestita romancieră franceză își scria amintirile, pe care avu fantezia să le intituleze : „Amintirile altora".

*

Ne apropiem de sfîrșitul domniei lui Mihai vodă Sturza. Să aruncăm deci o scurtă privire în urmă asupra celor înfăptuite de acest al doilea domn pămîntean de după Eterie. Bun financiar și bun administrator, da. Bugetele echilibrate, ceea ce era foarte mult, deși ar fi fost bine să nu-și însușească excedentele. Șoselele și podurile aduse în bună stare, deși ar fi fost bine să nu facă numai pe acelea ce treceau pe moșiile sale. Academia Mihăileană, școli, spitale, pe care le-a făcut mai mult ritmul vremei decît el. Arendarea moșiilor bisericești prin mezat, dar scoaterea veniturilor de sub administrația mitropoliei... Mihai Sturza a făcut de fapt un singur lucru frumos. A dezrobit pe țiganii domnești și mănăstirești, netezind calea lui Grigore Ghica, lui Cuza Vodă și lui Mihail Kogălniceanu pentru mai largi și mai desăvîrșite dezrobiri, ștergînd astfel din analele istoriei românilor rușinea sclaviei. Dar orice bine ar fi încercat să facă și chiar ar fi făcut domnul acesta, răul pe care l-a făcut nu se aseamănă în monstruozitate cu nici un rău făcut de cineva vreodată acestui neam românesc.

Trecem, pentru a nu pîngări filele acestea de duioase reminiscențe.

*

Vom trece de asemeni asupra tuturor celorlalte împrejurări ale domniei, fiindcă nu ele formează obiectul acestei cărți. Despre voievozi și despre faptele lor au

scris alții ; aici e vorba de nevestele, de fetele, de nurorile acestor voievozi, de viața lor de toate zilele și cel mult de legăturile ce au fost între faptele lor și istoria neamului... șubrede legături din veacul al 17-lea încoace.

Așa încît nu vom vorbi decît în treacăt chiar despre „marele scandal" cu demisia mitropolitului Veniamin, fiindcă Smaranda doamna n-a avut, firește, nici un amestec în această tristă afacere.

Vom arăta faptele după Manolachi Drăghici, fiindcă el fiind un mare și entuziast partizan al lui Mihai Sturza, nu poate fi bănuit deci de părtinire.

„Către al șaselea an apoi al doamnei lui Mihai Sturza au urmat abdicarea mitropolitului Veniamin din scaunul păstoresc al chiriarhiei Moldovei, care împrejurări au tras asupra lui vodă și nemulțumirea poporului pînă la clasa cea mai de jos, pentru că îl iubea pe mitropolit toată țara... Motivul pe care *moderații* îl presupun că ar fi căşunat catastrofa aceasta a ieșirii lui din scaun, se dă asupra desființării dritului bisericesc deasupra moșiilor mitropoliei, care urma a trece în administrația vornicieî bisericești, rămînînd mitropolitul și episcopii mărginiți numai la acele două șeptimi de astăzi. Lucru ce ar fi supărat la suflet pe Veniamin să vadă operîndu-se sub ochii săi curatoria Moldovei, fiind el în scaunul acela cu deplină stăpînire 40 de ani în șir, îngrijind de averea bisericească fără ca să-l tragă cineva de mînecă... și nu pentru ambiția sa, nici pentru folosul său, fiind cu totul neinteresat, decît pentru sărăcimea care trăgea din venitul acelei case printr-însul, ce nu-i ajungea de multe ori a-i îndestula, dezbrăcîndu-se și de hainele ce purta pe trup ca să le deie cînd nu mai aveau bani în casă, în atîta grad de milostivire se afla el pentru săraci. Acest arhiereu a fost modelul smereniei și al blîndeților între episcopii Moldovei...".

De ce trebuia să iasă averea bisericească din astfel de mîini și într-ale cui trebuiau să ajungă, să zicem că nu știm. Dar Veniamin Kostaki știa, și din această pricină i-a plăcut mai bine să se facă călugăr la mînăstirea Slatinei, decît să rămîie mitropolitul Moldovei.

„Luarea de ziuă bună a mitropolitului Veniamin de la norod a fost o scenă din cele mai jalnice, care se poate închipui. Toată mitropolia era un iarmaroc plîngător. Bătrînul cu ușile deschise primea pe fiștecare în mijlocul salonului, îl îmbrățișa și plîngea, cerîndu-și iertare de orice ar fi greșit el norodului cît au șezut el pe scaun și zicînd : Oameni buni, iertați-mă ! iertați-mă, fiii mei ! Iertați, creștinilor, pre smeritul monah Veniamin, care nu duce astăzi cu sine din această slavă ce au avut, decît păcatele ce le-au făcut în lume !“

Și culmea e că :

Vodă și doamna, mai tîrziu, au mers și ei de l-au salutat, despărțindu-se după o lungă convorbire, foarte întristați amîndoi“.

„În faptul zilei, cînd lumea se liniștise puțin, Veniamin în trăsură deschisă, escortat de un pluton de lăncieri, trecea bariera Păcurarului și se îndruma spre Slatina, unde i-au fost sfîrșitul vieții“ [79].

*

În timpul acesta, Smaranda doamna trimitea bancherului Rothschild la Viena galbenii hărăzilor scoși din chimirul de piele roșie, și se mai îndeletnicea încă și cu cumpărături de moșii prin țară : Cerneștii, Pătîrlagele și Hangul.

Aceasta din urmă așezată pe frumoasa vale a Bistriței, la poalele Ceahlăului, cu miile ei de făclii de păduri și vestitul său „Palat al cnezilor“ de pe pîrîul Schitului ce duce la Durău, ar putea face subiectul unui frumos roman.

Trecută în veacuri prin multe mîini, într-ale lui Movilă, ale lui Balica, ale lui Gheorghe Hatmanul Coci, fratele lui Vasile Lupu, moșia aceasta ajunsese proprietatea Cantacuzinilor. Toate mînăstirile de pe ea se judecaseră cu acești boieri vreo două sute și ceva de ani. La sfîrșitul veacului al 18-lea, Hangu era însă întreg, deși încă contestat, al lui Matei Cantacuzino, cel însurat cu Ralù Callimachi și plecat în 1791 în Rusia, de unde nu se mai întoarse.

Fiul acestuia, Gheorghe Maftievici Cantacuzino, cneaz, cavaler şi polcovnic (însurat cu principesa rusă Elena Gortceakoff), fusese în Moldova în timpul Eteriei şi plecase apoi din nou cu Pendedeca peste Prut. Mai tîrziu, deşi rusofil şi rusificat, se întoarse firește din nou în Ţara Făgăduinţei, frumoasa şi mănoasa Moldovă, unde trăi pînă în 1845, cînd îşi împărţi averea între fiii săi, întrucît, spunea el, „sănătatea nu mă iartă a şedea mai mult în Moldova", cerînd în schimb de la copii o rentă anuală „din care să pot sta la băi". Dar moartea întîmpinîndu-l înainte de a-şi împlini dorinţa, copiii săi, mai ales cnezii Gheorghe şi Leon, ce se ţineau cei mai măreţi, se apucară să cam facă brambura din averea ce moşteniseră. Le trebuia lor un palat, medieval în tot cazul, cu ziduri groase împrejur, cu turnuri în cele patru colţuri, cu metereze, cu mozaicuri, cu un paraclis, cu-n corp de gardă, că erau şi boieri moldoveni şi cneji moscoviţi şi prinţi bizantini. Se străduiră deci să clădească din nou vechea aşezare a Cantacuzinilor din curtea fostei mînăstiri a Pionului, pe valea Schitului dinspre Durău, făcînd în adevăr din ea o locuinţă voievodală. Dar clădirea o dată gata, gata fu şi averea moştenită de la babaca. Creditorii scoaseră moşiile în vînzare, iar nevasta cneazului Gheorghe, Elena Başotă, ceru divorţul şi înapoierea zestrei sale. La licitaţie, Alecu Calimachi cumpără Bălţăteştii lui Leon, iar Smaranda doamna, cu fiul ei Mihai, cumpăraseră Hangul lui Gheorghe, cu păduri, cu poieni, cu cariere şi cu palatul cnejilor cu tot. Plătiră pe ele galbeni austriaci 142.000, sau franci aur 1.704.400.

Dar sfîrşitul poveştii e tragic.

Cnejii Cantacuzini, rămaşi fără nici un ban, neavînd unde merge, se întăresc în cetăţuia lor de la Schitu. În 1848 ei intră în „complotul Revoluţiei", fabricînd în beciurile palatului arme „cu oameni anume aduşi". Sunt arestaţi, eliberaţi şi se întorc din nou la Hangu, întărîndu-se în cetate. Rămîn acolo pînă la 1852, cînd Grigore Vodă Ghica, căruia cnejii îi datorau 10 000 galbeni, hotărăşte a-i scoate de acolo cu sila pentru a da palatul în primirea Smarandei doamnei, care deşi era acum de

patru ani la Paris, dar, pentru alte vremuri poate, voia să aibă în stăpînire palatul ei atît de scump plătit.

Într-o dimineață de toamnă aurie, căpitanul de arnăuți Ingé, cu o numeroasă ceată de lefegii, înainta tiptil pe după dealuri, pe valea Bistriței și apoi a Schitului, cu gînd să pună mîna pe cnejii Cantacuzino. Ajunși pe dealul „Petru Vodă", aceștia prinseră de veste. Strîngîndu-și oamenii și înarmîndu-i, se închiseră în cetate și asediul începu. O zi, două, trei, ca beizadea Grigore la Perieni cu 7 ani în urmă. Și ca și atunci „les vivres vinrent à manquer !".

Cneazul Leon, pentru a nu se preda, s-a împușcat în tîmplă. Cneazul Gheorghe a fost prins, pus în obezi — un răzvrătit ! — și trimis sub escortă la Iași. Pe urmă, cică Grigore Vodă l-ar fi surghiunit, trimițîndu-l „într-o căruță descociolată" peste granița [70].

*

Și așa, cu încetul, iată-ne ajunși la anul Revoluției, la pașopt.

Deși de 14 ani în țară, doamna Moldovei nici acum nu se arăta cu vreun amestec în întîmplările acelor vremi. În schimb, ne întîlnim din nou cu beizadea Grigore, încîntat să-și poată pune energia în mișcare, precum și cu strașnicul *Inge, asediatorul de mai tîrziu al cnejilor Cantacuzino.*

În Moldova, faptele întîmplate în primăvara anului 1848 nu pot fi arătate ca o revoluție. Revoluția a fost în Muntenia, dar dincolo de Milcov a fost numai o pregătire și o încercare de revoluție, repede și crîncen înăbușită.

Lucrurile s-au petrecut astfel :

Din iarnă, de cînd izbucnise la 23 februarie revoluția la Paris, spiritele bonjuriștilor noștri începură să se înfierbînte. Rusia, întotdeauna cu ochii în patru, trimise la Iași pe generalul Duhamel ca să vadă la fața locului cum stau moldovenii cu nesuferitul lor de „franțușchi duh". Boierii, cari cîrtiseră pînă atunci, văzînd trecînd pe străzile Iașului pe generalul rus cu escorta lui de cazaci, tăcură, iar Duhamel, care stătea în gazdă la Cos-

tachi Sturza, în zilnică legătură cu toată boierimea care-i dădea mese și ceaiuri, se gîndi că în Moldova sunt toate liniștite și plecă deci după cîteva zile la București ca să vadă cum stau lucrurile acolo.

Cum se duse, cum începură iar bonjuriștii să se miște. NU doar că voiau să scoale norodul, dar cereau și ei „dreptate", adică să înceteze o dată abuzurile ocîrmuirii.

Deocamdată atît. Ei hotărîră să se întrunească în număr cît mai mare în ziua de 27 martie la hotelul Petersburg din fața lui Petru Bacalu. Să fie acolo, dacă vrea, și ocîrmuirea ca să i se spuie pe șleau ce vrea țara de la dînsa. Vodă trimise la întrunire pe Pruncu, aga poliției, și pe ministrul de Interne Ștefan Catargi, logofătul. Sub președinția lui Grigore Cuza, fiind de față Vasile Alecsandri, Vasile Ghica, Alecu Cuza, Rolla, frații Rosetti, frații Moruzi, începură oratorii să vorbească, întîi domol, apoi răstit, pe urmă amenințători. „Boierii și țăranii", ziceau ei, „agricultura și negoțul, zac înăbușiți sub călcîiul ocîrmuirii... merge țara spre pieire".

Aga și logofătul merseră la palat să facă raportul lor lui vodă, iar bonjuriștii aleseră o comisie de 16 boieri și negustori, însărcinați să formuleze o jalbă către cîrmuire, în 36 de puncte și în 24 de ore. Pașnica întrunire se prefăcu într-un club revoluționar !

Jalba fu redactată de Kogălniceanu. Se cerea : „autonomia țării, egalitatea civilă și politică a tuturor cetățenilor, o adunare compusă din reprezentanții tuturor stărilor, libertatea tiparului, publicarea dezbaterilor parlamentare, garantarea libertății individuale, inviolabilitatea domiciliului, desființarea pedepsei cu moartea, inamovibilitatea judecătorilor, neamestecul domnului în ramura judecătorească, înfrînarea corupției etc. etc.". Curat franțușchi duh ! Vodă se supără.

De altfel, el nu avea încă cunoștință de această „jalbă" decît din auzite. Ea fusese citită în casa lui Costachi Sturza în ziua de 28 martie, cînd se hotărîse ca petiția să fie dusă la palat și înfățișată lui Mihai Sturza de o delegație, care, dacă nu va fi primită de vodă, va pătrunde la curte cu de-a sila.

Bătrînul logofăt Sturza — era bărbatul coanei Marghioliței, fosta nevastă a lui beizadea Neculai Sturza,

despre care am vorbit în capitolul I — bătrînul logofăt speriat de întorsătura lucrurilor, rugă pe bonjurişti, cu lacrimi în ochi, să-i deşarte casa, căci nu voieşte să ajungă ea „teatrul unei dragonade". Tinerii boieri hotărîră atunci să meargă cu toţii la Alexandru Mavrocordat „aproape de bariera Copoului, într-o casă mică, cu un singur etaj şi cu faţa la uliţă". Acolo vor iscăli petiţia şi o vor duce pe urmă la palat.

Zis şi făcut. După cîteva ceasuri, Costachi Rolla, Vasile Ghica şi fraţii Moruzi erau la vodă cu petiţia iscălită de peste 50 de boieri. Sturza o luă, o citi cu luare-aminte, o mai citi încă o dată şi o înapoie zicînd că multe din cereri se pot primi şi multele altele nu se pot primi. Dar unul din ei, Vasile Ghica zice-se, îi răspunse cu hotărîre : „Naţiunea vrea sau totul sau nimic. Şi dacă măria sa se împotriveşte, poporul îşi va cuceri drepturile sale cu forţa !".

Vodă, galben de mînie, întoarse spatele şi plecă.

Plecă şi delegaţia, acasă la Mavrocordat, unde-o aşteptau boierii.

Era seara la ora şapte.

Patrioţii adunaţi acolo începură să tălmăcească cu înflăcărare cele întîmplate. Ce era de făcut ? Unul spunea una, altul spunea alta, iar Vasile Ghica, tot el, se urcă pe un scaun : „Fraţilor", zise, „nu vrea tiranul să asculte de glasul poporului. Dar *vox populi, vox Dei*. Să ne dăm cu toţii mîna...".

— „Miliţia, miliţia !".

O zăpăceală generală ! Conu Vasilică se dete jos de pe scaun, iar Mavrocordat spuse :

— „Toţi împrejurul meselor. Să ne găsească jucînd cărţi şi fumînd".

Gheorghe Sion era şi el acolo. Să-i dăm deci lui cuvîntul :

„Alergînd la fereastră, văd soldaţii aşezînd tunul şi îndreptîndu-l asupra casei. În mîna unui soldat văd chiar fitilul aprins, gata să-i dea foc".

„O teroare ne cuprinde pe toţi, căci oricît de mic era tunul, totuşi tun era ! — Două şiruri de soldaţi cuprind şi înconjoară casa. Vreo 50 din ei se despart şi se suie pe scară. Uşile salonului de deschid cu vuiet şi o mul-

țime de baionete întinse întră înăuntru (sic). Șirul de soldați se desface și se arată în mijloc un arnăut ca un uriaș, ținînd o pală între dinți (nu *în* dinți, ci *între* dinți n.n.), iar în mîini, cu degetul pe cocoș, o carabină trombon larg cît un crater. După arnăut se vede beizadea Grigore, cu sabia scoasă :

— „Domnilor", zise el, „în numele legei vă *provoc* ca să depuneți armele".

— „Cine să le depuie ? Noi, cîți suntem aici, nici o săbiuță n-avem".

— „Ce fel ? Dumneavoastră sunteți în revoluțiune, voiți să doborîți pe măria sa vodă din tron și credeți că nu va fi cine să-l apere ?".

— „Noi am voit să facem o revoluție pașnică. Dacă măria sa nu ne acordă dorințele, îl va judeca lumea și dumnezeu, iar noi, precum vedeți, suntem cu țigările în mînă".

— „Așadar, domnilor, este o neînțelegere. Poftiți dar de mă întovărășiți de vale la palat. Acolo veți vedea și pe măria sa și vom bea împreună cîteva butelci de șampanie".

— „Foarte mulțumim de șampanie. Dacă-i pe asta, s-o bem aici și să ne lași în pace".

— „Nu se poate. Mi-a poruncit măria sa să vă duc pe toți de vale la cazarmă, unde vă așteaptă".

— „În fața puterii, n-avem ce face. Dar de vom fi maltratați...".

— „Vă garantez că nu veți suferi nimic".

„Ne scularăm cu toții, și după ce ieșirăm ne văzurăm înconjurați de soldați, și urmați de beizadea Grigore, în fața căruia mergea arnăutul cel cu trombonul. Acesta era vestitul Robert Ingé, de origină din Afganistan".

„Coborînd scările, ajunserăm în curte, dar abia ne aflam la poartă că auzim comandînd : foc ! Toți soldații ce ne înconjurau întinseră baionetele și încă o dată auzirăm : foc ! Dar o altă voce, mai puternică, strigă : în sus ! Atunci soldații, ridicînd puștile în sus, le sloboziră în aer".

„Mulți au crezut și cred, încă, că primul ordin de a da foc a fost dat de beizadea Grigore. Dar adevărul numai el însuși îl poate ști...".

„Se întîmplă că un soldat, ce era tocmai în aripa din urmă, căzu lovit de-un glonte al unui alt soldat. Rănitul, expirînd, țipa cu turbare. Soldații, ce erau în frunte, crezură că cei din urmă se încăierau cu poporul. Atunci se auzi un alt comandament (o altă comandă n.n.) : „Dați de tot, nu-i lăsați cu zile !".

„Ne pomenirăm deodată atacați și loviți cu paturile puștilor, trîntiți la pămînt și stîlciți în bătăi de soldații turbați de rachiu și de mînie".

„Cea dintîi lovitură ce căpătai fu un pat de pușcă drept între umere. Căzui în brînci, răsturnînd pe un soldat ce era dinaintea mea. Peste mine căzu soldatul ce mă lovise. Văzînd amestecătura aceea, îmi adunai puterile, pusei mîna pe-o pușcă și începui a răsturna și eu pe cîțiva dintrînșii. Împiedicîndu-mă, iarăși căzui, și peste mine căzură iarăși alții, răsturnați de camarazii mei. Deodată simții că un braț tare mă apucă de o mînă și un altul de altă mînă, tîrîndu-mă pînă afară din rîndurile soldaților. Era Costan al meu (servitorul lui Sion, n.n.), care, împreună cu nepotul său, îmi căuta scăparea...

Pățaniile lui Sion mai departe sunt pasionante, dar nu acum aici e locul să le povestim.

Ceilalți boieri, tot în pumni și în paturi de pușcă, fură duși la cazarmă, unde-i aștepta vodă, care se refugiase acolo cu doamna, cu domnița și cu micul Mihai, beizadeaua cea de trei ani.

Pe urmă urmară surghiunurile, cu căruța de poștă, la mănăstirile Moldovei, și în Austria și în Turcia.

Dar urmară apoi Divanurile Ad-hoc și Unirea și Constituția și Neatîrnarea, și tot pe voia boierilor fu !

*

Cum dincolo, în Muntenia, lucrurile se îngroșaseră rău — acolo fu revoluție, nu glumă — Rusia și Turcia, îngrijorate, hotărîră să trimită în Principate o armată de represiune. Ea veni, cu Fuad Effendi în frunte — Bibescu vodă abdicase și plecase din țară — pricinuind

vestita bătălie de la Dealul Spirei (10 septembrie). Muntenia fu din nou ocupată, locotenența Revoluționară înlocuită cu o căimăcămie domnească, iar partidul constituțional arestat, maltratat, surghiunit și risipit.

La 1 mai 1849 Rusia încheia cu Poarta convenția de la Balta Liman prin care se hotăra ca domnii Principatelor Dunărene să fie iarăși, ca mai înainte, *numiți pe 7 ani*. Obștestile Adunări să fie desființate și înlocuite cu obișnuitele Divanuri de boieri ca în epoca fanariotă, o permanentă armată ruso-turcă să rămîie în țară, și doi comisari, un rus și un turc, să stea în Principate pentru a supraveghea bunul mers al trebilor dinăuntru.

Mihai Sturza, care se crezuse domn autocrat și pe viață, fu mîhnit și jignit și se gîndi să abdice. Dar bucuria boierilor, la gîndul că va pleca, îl încăpățînă.

Beizadea Nicolai Șuțu, fostul său ministru, care lucra acum din răsputeri pentru a-l răsturna, scria în Amintirile sale următoarele :

„Un boier bătrîn, prieten de al nostru, care mergea uneori la palat, ne spuse că vodă prevăzînd că nu se va putea menține în scaun, nu înceta de a spune că era sătul și obosit și că vrea să plece din țară. Dar în timpul din urmă, îmbărbătat de Duhamel care-l sprijinea, spusese :

„Aveam de gînd să mă retrag, dar nu vreau să fac plăcerea dușmanilor mei. Voi mai rămîne patru ani încheiați".

„Astfel vorbea vodă, pe cînd noi știam că depunerea sa fusese hotărîtă la Constantinopol".

... „Ba mai mult, Mihai Sturza se gîndea să mai dea o lovitură, surghiunind o groază de boieri care-l supărau și care rămăseseră dușmănoși față de el. Trimise deci la București pe un om de al lui la Duhamel pentru a-i cere învoirea sa. Dar, ajuns la Focșani, omul acesta află de la prințul Bibescu, ce se afla acolo, că Sturza fusese destituit".

„Între timp, generalul Duhamel trimisese și el această supărătoare știre lui vodă, sfătuindu-l să părăsească Iașii înainte ca s-o mai afle și alții. Sturza îi urmă sfatul și plecă la Focșani. Dar cum cu o zi înainte de plecarea sa sosise la Iași un anume Surigè Bey, trimis de Fuad

Effendi pentru a rămîne la porunca lui vodă şi a fi de faţă la plecarea lui, ieşenii pricepură ce stă în dosul acestor taine, încît plecarea lui Mihai Sturza nu s-a prea făcut fără huiduieli.

*

Un apologist, ruda lui Mihalachi Vodă, Alexandru A. C. Sturza, despre care am mai vorbit, începe astfel capitolul XIV al cărţii sale :

„Mihai Vodă Sturdza, după *abdicarea* sa în 1849, se duse la Paris. Locuia, în rue de Varennes, un frumos palat în care-şi petrecea timpul între lecturi serioase de istorie şi de filozofie şi primiri mondene care erau vestite. În adevăr, *Mihai Sturza era foarte stimat şi onorat de împăratul Napoleon III, care mergea chiar deseori să-l vadă.* Pe lîngă asta, toate personalităţile diplomatice, politice sau intelectuale, franceze sau străine din Paris, *se simţeau onorate* de a fi primite de prinţul Sturza şi de a vorbi cu el, ca de pildă Metternich, Cambacères, Thiers, etc... El dădea în fiecare lună un prînz la clubul zis Des Pommes de terre, care, mulţumită bucătarului său, vestitul Vatel, era căutat de toţi rafinaţii Parisului. Vilegiaturile, pe care le făcea în frumoasele sale vile din Sorrento şi din Baden-Baden, îl făcură să intre în strînse legături cu numeroase personalităţi din Anglia şi din Germania, îndeosebi cu împăratul Wilhelm I, cu regina Victoria şi cu fiica ei prinţesa Beatrice, cu lordul Salisbury etc...".

Cuvintele acestea arată valoarea întregii cărţi a lui Alexandru Sturdza. Napoleon III mergînd *deseori* în rue de Varennes să-l vadă pe fostul gospodar al Moldovei, Metternich *simţindu-se onorat* de a fi primit de el — e fenomenal ! — iar împăratul Wilhelm şi regina Victoria aflîndu-se în strînse legături cu Mihalachi Sturdza !

Alt autor o întoarce pe cealaltă foaie. E francezul Elias Regnault, care scria în Istoria Principatelor Dunărene (1855) că asasinatele nocturne pe care le înfăptuise în 1848 rămînînd atunci nepedepsite „suferă astăzi pedeapsa morală. Mai mulţi tineri moldoveni jurînd să se răzbune pe el fac să-l urmărească pretutindeni spaima.

Retras la Paris, după intrarea rușilor în Iași în 1849, el obține de la prefectul de poliție autorizația de a fi escortat de un vînător înarmat, atît de mult se temea de prea dreapta răzbunare... Puțin preocupat că locuiește într-o țară în război cu Rusia (războiul Crimeei), Mihai Sturza se grăbi să părăsească Parisul chiar de la începutul ostilităților și merse să-și ascundă spaima la Baden-Baden".

Alta acum! Asasinate nocturne, teroare, ku-klux-klan!

Istoria trebuie scrisă mai nepărtinitor. Nimeni nu jurase să răzbune „mamele morților" și Mihai Sturdza n-a trăit la Paris terorizat, nici n-a umblat cu un arnăut după el. Dar nici n-a fost Napoleon să-l vadă *deseori* în rue de Varennes — mult dacă a fost el poftit la Tuileries — nici nu se simțeau Metternich și Thiers onorați de a călca pragul casei sale — mult dacă l-au onorat cu prezența lor în saloanele lui — și nici n-au fost între regina Angliei sau împăratul Germaniei și el alte legături decît cele mai curtenitoare, vreo audiență sau două pe care le-o fi căpătat prin mareșalii palatelor.

Să fim serioși.

Cînd a sosit familia Sturdza la Paris, prin iunie 1848, prima ei grijă fu să-și pună finanțele în rînduială. Mihai Vodă plecase din țară cu Smaranda doamna, cu domnița Maria, cu beizadea Mihai și cu cel mai mare din băieții din prima căsătorie, beizadea Dumitru. Celălalt fiu, beizadea Grigore, nu vru să urmeze pe tatăl său în surghiun, ceea ce supără mult pe Mihai Vodă care se temea să nu-i facă el prin țară vreun nou bucluc... pe care de altfel i-l și făcu.

Motivul principal care-l îndemnase pe Grigore Sturza să nu-și urmeze familia în străinătate, era că n-avea ochi să-și vadă maștiha, pe Smaranda doamna, care-i întorcea îndoit simțămintele aceste de vitregă iubire. Grija ei cea deosebită era ca să facă și să dreagă lucrurile astfel, încît la moartea bărbatului ei, care avea 20 de ani mai mult decît ea, partea cea mai mare a averii lui să-i rămînă ei și copiilor ei, nu fiilor Elisei Palladi. O vedem astfel pe Smaranda Sturdza, care în 1834 n-avea nici un ban decît darul ante nuptial pe care-l căpătase

atunci numai pe hîrtie, o vedem după 15 ani, în 1849, cu trei moşii în valoare de două milioane, plus juvaerile toate şi plus galbenii puşi deoparte la banca Rothschild din Viena.

Cum sosi la Paris începură socotelile cu bancherii; ce-i al lui vodă, ce-i al ei, şi mai cu seamă ce trebuie să facă pentru ca ceea ce este al lui vodă să fie al ei. De pe atunci Mihai Sturza dete nevestei sale — pe care după cum ştim o iubea acum ca ochii din cap — tot concursul său pentru a drege lucrurile astfel încît, la moartea sa, să capete fiii mai puţin şi nevasta mai mult. Iar mijlocul nu era prea greu: toate cumpărăturile ce le făcea Mihai Vodă le făcea pe numele nevestei sale. Astfel, la Paris, ea, doamna, cumpără în 1851 o casă în rue Fontin cu 390 000 franci şi alta rue des Ecuries d'Artois (No. 15 şi 17) cu aproximativ aceeaşi sumă, pe care apoi vînzîndu-le pe amîndouă cu 800 000 frs., cumpără palatul din rue de Varennes 73, faubourg St. Germain, cu un milion (în 1857). Tot pe numele ei fu achiziţionată vila de la Baden-Baden, în 1852, cu 160 000 de franci şi mai tîrziu, în 1871, casa de la Sorrento cu 120 000 de franci. În afară de acestea ea mai avea bijuterii de o foarte mare valoare, bani la bănci, bani în ascunzători şi bani la chimir. Despre aceştia vom vorbi însă mai departe, cînd din pricina lor se vor certa membrii familiei într-un fel nu tocmai voievodal.

*

Să facem acuma un salt de 9 ani, de la 1849 la 1858, cînd întîmplările vremilor îl aduc pe Mihai Sturza din nou în Moldova.

Se trecuse domnia lui Grigore Ghica — pe care o vom vedea-o în capitolul următor — războiul Crimeiei, Tratatul de la Paris şi Divanurile Ad-hoc! Cumnatul lui Mihai Sturza, Nicolae Vogoridi, fratele Smarandei, fusese caimacanul Moldovei, unde luptase din răsputeri împotriva Unirii. Crezuse că va putea fi el domnul ţării. Dar după hotărîrile luate atit în Divanurile Ad-hoc cît şi prin Convenţia de la Paris nădejdile i se spulberaseră, şi deoarece acum se întruniseră colegiile electorale pen-

tru alegerea deputaților care vor alege pe vodă (sub o nouă căimăcănie de boieri moldoveni), Vogoridi, înainte de a părăsi țara, propuse și sprijinise candidatura cumnatului Mihai Sturdza.

Acesta, ale cărui ambiții se treziră din nou, lucrase de altfel nu numai în Moldova prin cumnatul și prin prietenii săi, dar și la Paris prin ambasada rusească și prin toți oamenii influenți pe care-i cunoscuse acolo. Dacă Napoleon „care venea deseori în casa lui Sturdza" a sprijinit și el candidatura sa, aceasta nu o putem ști. Dar știm că Smaranda doamna, atît de ștearsă în timpul șederii ei în Moldova, începu deodată să se frămînte la Paris în vederea împlinirii acestui scop. Ea știa că bărbatul ei sondase cancelariile celor trei împărății megieșe cu Moldova (Rusia, Austria și Turcia) și că aflase că se poate bizui pe sprijinul lor, întrucît îl știa pe Sturdza potrivnic gîndurilor liberale, nesuferitului de *franțușchi duh*, și potrivnic Unirii. Dar Smaranda doamna găsea că lucrurile merg prea încet și că ambasada rusească din Paris nu punea destulă rîvnă în susținerea candidaturii soțului ei. Crescută pe malurile Bosforului în tradițiile orientale ale bacșișului, ea crezu că ambasadorul Petrogradului avea nevoie de stimulente. Prin mijlocirea unui prieten de al ei, Vlasto, îi trimise deci, într-o zi, „toate juvaerile sale", care făceau peste un milion de franci. Foarte cu greu se despărți de ele, dar ce însemnătate avea o astfel de jertfă, cînd în fața ochilor ei licărea lumina unui tron de redobîndit. Soțului ei nu-i spuse firește nimic din toate acestea, așa încît Mihai vodă fu foarte mirat și oarecum rușinat — ca altă dată în chestia lucrușoarelor nedeclarate la vama Bucovinei — cînd primi de la ambasadă toate juvaierele înapoi cu întrebarea că „nu se înțelege ce să se facă cu ele" !

În octombrie 1858 Mihai Sturdza plecă din Paris pentru a-și mai încerca o dată norocul la Iași. Pe Smaranda o lăsă în Franța cu copiii, căci doar nu pleca la sigur, ci pe încercatele. Oprindu-se la Viena unde avu numeroase și lungi convorbiri cu bărbații de stat de acolo, luă apoi vaporul și, prin Buda-Pesta, Belgrad, Turnul Severin și Giurgiu, sosi la începutul lui noiembrie la Galați, întîmpinat fiind la debarcader de cuscrul

său Alexandru Sturdza Bârlădeanul, un fost dușman și acum un înflăcărat partizan, de colonelul Stratulat și de frații Mihalachi (Lascar și Mihai). De acolo, pe șoseaua făcută de el, porni cu trăsura prin Bîrlad și Vaslui la Iași, unde partizanii săi îi ridicaseră, la marginea Nicolinei, un arc de triumf împodobit cu stemele Moldovei și a Sturzeștilor și cu literele în frunze de laur : M.S.V. = Măria Sa Vodă ! Derbedeii Iașilor, glumeți ca toți derbedeii, trecînd pe acolo, rîdeau pe înfundate și ziceau că pe arcul de triumf de la intrarea în Iași îl întîmpinaseră cetățenii cu vorbele : Mai Stai Voinice !

Mihai Vodă trase în gazdă la coana Marghiolița Roznovanu, femeie de vreo 50 de ani, încă în toată splendoarea frumuseții ei. Acolo îl văzu, prin decembrie, Răducanu Rosetti, tatăl lui Radu Rosetti, cel care și-a scris Amintirile. Zice că el, deși știa că acesta nu este un partizan de al său, Mihalachi Sturza l-a primit foarte bine, fără a-i vorbi bineînțeles nici un cuvînt despre politică, ci „întreținînd lumea prezentă despre un duel ce avusese loc atunci între Nicu Rosetti-Bălănescu și Eduard Gherghel... Iar fostul domn nu se putea împiedica să repete către fiecare din noii veniți, că el avusese doar prevederea să facă o lege împotriva duelului. Plictisită de această necontenită repetiție, coana Marghiolița zise tatei la ureche : „O făcut și legi împotriva hoților și totuși nu s-a spînzurat pi sini însuș !“.

Mihai Sturza trăsese în gazdă la coana Marghiolița (în palatul Roznovanu de peste drum de Mitropolie), fiindcă în palatul său locuia acum beizadea Grigore. Iar despre acesta trebui amărîtul tată să afle, dinainte chiar de a sosi în Moldova, că-și pusese și el candidatura la domnie, luptînd chiar cu înverșunare împotriva candidaturei sale. Ca în vremuri, pe timpul șotiei cu contesa Dash, încercă Mihai Sturza să-și ia fiul cu blîndețe, să-i arate necuviința unei atare purtări și inoportunitatea ei, care nu putea decît să strice ambelor candidaturi. Dar, tot ca în vremuri, beizadea Grigore se arătă încăpățînat și inflexibil. Tratativele se urmărcau firește „prin partizan“, căci tatăl și fiul nu-și mai vorbeau. Fostul voievod încercă atunci să momească pe aceștia, să le smulgă, să le cumpere voturile pentru el.

Dar ei rămaseră neclintiți. Și cum mai erau și alți candidați : Vasile Alecsandri, Costache Negri, Petre Mavrogeni, Alexandru Cuza, Lascar Catargi și Lascar Rosetti, se prevedea deci că voturile vor fi atît de împărțite, încît nu se mai știa ale cui vor fi sorții de izbîndă.

Lascar Rosetti și Lascar Catargi renunțară la candidaturile lor sub glumețul cuvînt că, dacă unul din ei ar fi ales domnitor, ar fi caraghios să se intituleze : Lascar I., domnul Moldovei !

Rămîneau Alecsandri, Cuza, Negri, Mavroyeni și Anastase Panu. Toți aceștia erau reprezentanții „partidului național", care de fapt nu numai că nu luptau cu înverșunare între ei, ci numai așa, ca reprezentanții „unei idei", fiindu-le atît de indiferent care din ei ar fi ales domn, încît de pildă Cuza el însuși era de fapt mai mult, împreună cu Kogălniceanu de altfel, partizanul lui beizadea Grigore pe care-l știa înflăcărat de simțăminte liberale și democratice. Toți însă erau împotriva lui Mihalachi Sturza, retrogradul reprezentant al oligarhiei.

Cînd așadar în seara de 3 ianuarie 1859 se întruniră cei 30 de deputați naționaliști în casa lui Costachi Rolla (care locuia în localul Cabinetului de Istorie Naturală, lîngă sala numită *Elefantul*, după scheletul unui atare animal cuprins în colecție), nici unul din ei nu era încă lămurit a cui candidatură să fie propusă mai cu temei. Și cum la 11 seara nu se luase nici o hotărîre, iar deputații voiau să amîne ședința pe a doua zi, Lascar Rosetti se repezi la ușă, și încuind-o puse cheia în buzunar zicînd că nu va ieși nimeni din odaie pînă nu se va înțelege asupra candidatului. Atunci Pisoski propuse într-o doară pe Alexandru Cuza și ca o scînteie electrică trecu numele acesta de la gînd la gînd și de la suflet la suflet. Hotărîrea era luată !

A doua zi, 4 ianuarie, în ședința adunării elective, naționaliștii, care erau în majoritate, propuseră pe candidatul lor. Mihăilenii și Grigorenii amuțiră. La 5 ianuarie se păși la alegerea domnului. Partizanii lui beizadea Grigore, văzîndu-se într-o zdrobitoare minoritate, se hotărîră să-și dea voturile colonelului Cuza, iar partizanii lui Mihai Sturza, spre a nu-și înstrăina simpatiile noului domn, a cărui alegere era acum asigu-

rată prin unirea Grigorienilor cu naționaliștii, îl votară și ei, întrunind astfel Cuza *unanimitatea* de 48 glasuri.

La 20 ianuarie 1859 el fu ales domn al Munteniei, înfăptuindu-se astfel mult dorita și mult așteptata Unire.

Mihai Sturdza își făcu geamantanul și plecă la Paris. Nu s-a mai întors de atunci în țară niciodată.

*

Mihai Sturdza avea acum 65 de ani, Smaranda doamna aproape 50. Erau deci bătrîni, dar se puseră pe un trai parcă acuma începea viața pentru ei. Aveau nevoie de mîngîiere și de uitare. De la 1859 încolo — în afară de anul de doliu și de mare jale a morții fiului lor Mihai (1862) — începură de atunci marile primiri la Paris, rue de Varennes, și mesele la „Clubul Cartofilor", și vilegiaturile la Baden-Baden și la Sorrento, unde mergeau într-un vagon special „vagonul princiar Sturdza", care-i costaseră 50.000 de franci — aur.

Dar Mihai Sturza făcea și liberalități : premiul anual de 1 000 de franci pentru Liceul Bonaparte din Paris, pomeni spitalelor din Franța și din Germania și orfelinatului Lichtenthal din Blanden-Baden, gîndindu-se uneori și la țara lui, cu năcaz în ziua de 2 mai 1864, cu bucurie la 11 februarie 1866 și cu înduioșare în 1877, cînd se zice că ar fi trimis chiar bani pentru răniții din război.

D. C. Moruzi, autorul „Curții Domnești din Iași", ne spune că a cunoscut pe Mihai vodă la Paris în anul 1864 : „El era un om de statură potrivită, cu părul și barba mai mult roșcată decît blondă ; avea o înfățișare clasică și o memorie extraordinară. Cînd i-am fost prezentat, era atunci bătrîn și cărunt, iar eu un băiețel de paisprezece ani, în clasa a cincea a Liceului Saint-Louis. Ce ar fi putut vorbi cu mine, dacă nu despre autorii ce se învățau în clasa mea ? Ei bine, a început să-mi reciteze pagini întregi din Eneida și din Cyru Anabasis a lui Xenofon, de-am rămas cu gura căscată".

A murit la Paris, la 8 mai 1884, în vîrstă de 90 de ani, înconjurat de întreaga lui familie, în afară de fiul

său Grigore „pe care n-a vrut să-l vadă nici măcar în ultimele sale momente", după cum se exprimă I. C. Barozzi, avocatul lui beizadea Grigore în procesul care va urma.

„Se vede că toţi acei care înconjurau patul muribundului", urmează Barozzi în expunerea sa, „aveau interes ca principele Grigore să nu primească binecuvîntarea părintească. La 6 mai i se telegrafiază beizadelei că Mihai vodă e greu bolnav. Grigore Sturdza telegrafiază şi el pentru a întreba dacă poate merge să-şi vadă părintele. La 8 mai i se răspunde din Paris că tatăl său a murit. Beizadea Grigore răspunde că pleacă imediat din Iaşi şi la 10 mai soseşte la Paris, tocmai în clipa cînd se ridica cadavrul părintelui său spre a fi transportat la cavoul mortuar din Baden-Baden".

Plecară deci toţi împreună în Germania, cu vagonul special, şi-l îngropară pe fostul voievod în capela în care zăcea iubitul său fiu Mihai. Pe mormîntul său de marmoră albă, la stînga naosului, în cavou, i s-a săpat următoarea inscripţie pe franţuzeşte :

„Aici odihneşte Măria Sa Voievodul Mihai Sturdza, născut la Iaşi la 27 april 1798, mort la Paris la 8 mai 1884, domn al Moldovei de la 1834 la 1849, proclamat în unanimitate de obştească Adunare a Ţării, în martie 1842. Binefăcătorul şi Părintele Patriei !".

*

Pe urmă începură certurile. Îndată, fără nici un răgaz, beizadea Grigore plecă la Paris şi ceru să i se arate testamentul tatălui său, făcut la 28 octombrie 1863, pe lîngă care mai adăugase 18 codicile, începînd de la 1864 şi pînă la 1882.

Din citirea acestui voluminos testament, beizadea Grigore pretindea că rezultă următoarea tristă situaţie : iubirea pasionată ce hrănea Mihai Vodă pentru soţia sa şi voinţa lui persistentă de a-i crea o sumă de bunuri ca dăruite de dînsul înainte şi după căsătorie, precum şi recunoaşterea unei imense averi dobîndite din propriile mijloace ale soţiei sale, rugămintea şi ameninţarea ce i-o face lui însuşi, în caz că ar îndrăzni să nu recunoască

averea ce el, vodă Mihai, o recunoaşte ca proprie a soţiei sale ; în fine, pentru ca el să nu poată lua nici un ban din imensele venituri pe care părintele său le capitalizase, vodă Mihai declară prin testamentul şi codicilele sale, că nu mai are nici un ban, că a cheltuit totul şi dacă cumva la moartea sa se va găsi vreun ban, atunci să se ştie că acesta aparţine Smarandei doamnei ca produs al economiilor sale personale.

Beizadea Grigore, cel cu asediul de la Perieni şi cu candidatura din ajunul Unirii, ceru aplicarea sigiliilor la palaturile din Paris şi din Baden-Baden spre a se face inventarul averii părintelui său, care se dovedi a fi fost formată din nenumărate moşii, rente, clădiri, mobilier, bijuterii etc. în valoare totală de 122 789 903 lei.

Din această avere din care cea mai mare parte nu mai exista, deoarece la această masă succesorală se raportaseră zestrele, darurile şi cheltuielile anterioare, plus că mai era cuprinsă în ea şi averea prezumtă a fi a Smarandei doamnei, partea lui beizadea Grigore de o pătrime era numai de 10 024 798 franci, care reprezentau valoarea următoarelor bunuri : moşiile Cristeşti, Cozmeşti, Perieni, Pîrîul Negru, Dracşani (1/4), tîrgurile Suliţa şi Mihăileni, via de la Socola, rentele de 10% a unor bunuri rurale, consolidate engleze şi un dar cu limbă de moarte de un milion şi jumătate.

Cu ocazia acestei inventarieri „Grigore Sturdza constată cu *surprindere* 1) că o mare parte din bunurile imobiliare figurau pe numele Smarandei doamnei ; 2) că tot capitalul mobiliar al lui Mihai Vodă dispăruse şi 3) că toate registrele sale fuseseră nimicite şi distruse".

Toate încercările făcute de beizadea Grigore pe lîngă maştiha sa pentru a-i cere vreo tălmăcire asupra dispariţiei capitalului bănesc, au rămas zadarnice. Smaranda doamna răspundea că n-a rămas nimic în afară de cele arătate prin testament şi că prin urmare beizadea Grigore n-avea decît să se mulţumească cu porţiunea ce i se cuvenea după acel testament şi după lege.

Amăritul fiu — foarte iubitor de arginţi şi el — începu să culeagă informaţii. Află că Vodă Mihai depunea bani pe la diferite bănci din Franţa şi din alte ţări, pe numele său sau pe al soţiei sale, şi că recipisele de de-

puneri nu se puteau afla decît în posesiunea domnului sau a doamnei. Mai află că agentul de schimb Carol Burat, omul de afaceri al lui vodă, trebuia să cunoască în toate amănuntele situația bănească a soților Sturdza. Dar, căutîndu-l în mai multe rînduri pe Burat și neputînd căpăta de la el nici un alt răspuns decît că nu știe nimic, beizadea Grigore se hotărî pe de o parte să denunțe Parchetului din Paris *pe necunoscuții* ce au sustras din moștenirea părintelui său capitalul mobiliar, iar pe de altă parte să pună mai multe sechestre (popriri) la diferite bănci din Europa, pe care le bănuia de a deține acel capital.

Instrucția penală începu. Burat și secretarul său Brun, interogați, declarară cîteva sume de mică însemnătate : 24 000 franci în rentă italiană, 120 000 franci în rentă franceză etc.

*

Afacerea aceasta ținea de 12 luni, cînd, la 6 mai 1885, Smaranda doamna hotărî să plece la Baden-Baden pentru parastasul de un an al morții lui Mihai vodă.

Aici începe o întîmplare ca din povești.

Doamna nu plecase, firește, singură — așa o prințesă ca ea ! Luase cu dînsa, în vagonul ei special, pe un fel de doamnă de companie Madame Maillard, pe duhovnicul și secretarul ei l'Abbé Petit și pe camerista Paulina Guthaus. Ajunsă la Strassburg, în gară i se făcu rău. La Baden-Baden abia o mai putură duce în iatacul ei. Paulina Guthaus o dezbrăcă, doamna Maillard îi făcu o frecție, Catrina Köppler, o altă servitoare, o așeză în pat, o învăli și se apucă s-o vegheze.

Beizadea Dumitru era la Dieppe, beizadea Grigore la Iași, numai domnița Maria era la Baden-Baden cu soțul ei, principele Gortciacov și cu verii lor, prințul și prințesa Brâncoveanu.

Aceștia din urmă locuiau tuspatru la hotel Victoria. Ei nu fură măcar înștiințați de sosirea doamnei, nici că era bolnavă, nici nimic. Poate unde n-au vrut servitorii să-i scoale noaptea din somn, gîndindu-se că boala doamnei e un nimic și că vor avea timp a doua zi dimineață să meargă să le spuie că a sosit stăpîna acasă.

La căpătîiul bolnavei vegheară deci numai servitoarele Paulina Guthaus şi Catrina Köppler. Dimineaţa la 5 jumătate — era acum ziua de 7 mai — Smaranda Sturdza îşi dădu ultima suflare. Paulina, speriată, alergă după Pierre Giuste, feciorul din casă, să-i spuie că a murit stăpîna lor. Pierre alergă după abatele Petit pentru a-i da această veste, iar abatele Petit alergă la hotel Victoria pentru a înştiinţa pe Maria Gortciacov.

Pierre Giuste se întoarse în odaia moartei, o legă cu o batistă sub bărbie şi-i aprinse o lumînare la căpătîi. La ora 6 sosi şi domniţa Maria. Intrînd în iatacul doamnei, ea se rugă de servitor s-o lase singură — trebuia doar fata să se închine şi să se reculeagă lîngă trupul neînsufleţit al mamei sale. După zece minute, domniţa deschise uşa care dădea în salon şi chemînd-o pe Catrina îi spuse să meargă după îngrijitorul morţilor.

Acesta, pe care-l chema Trapp, sosi la palatul Sturza la 6 jumătate. Catrina Köppler îi şopti la ureche să nu spuie la nimeni că a murit doamna şi ducîndu-l apoi în iatac, unde văzu la căpătîiul moartei pe prinţesa Gortciacov, începu să dezbrace cadavrul, să-l spele şi să-l îmbrace apoi din nou cu rufe curate aduse dintr-o cameră de alături de domniţă şi de servitoarea ei.

Cum plecă Trapp, domniţa Maria plecă şi ea, lăsînd cadavrul în seama servitorilor şi poruncindu-le să-l aşeze frumos, pe un catafalc, în salon. Ea se duse întinsă la hotel, înştiinţînd abia atunci pe soţul şi pe verii Brâncoveanu despre cele întîmplate. Chemă apoi pe camerista ei, Ana Annister, şi-i spuse în taină, pe nerăsuflate: „Trebuie să te duci la Paris pentru a căuta pe lăcătuşul Landry. Veţi pleca pe urmă amîndoi din Paris la ceasul 9, şi veţi fi îndărăt la Baden în aceeaşi zi, noaptea". Îi dădu şi o scrisoare către Landry, rugînd-o să nu-i spuie nimic despre moartea mamei sale.

Ana Annister făcu întocmai. Plecă la 8 seara din Baden, sosi la 5 dimineaţa la Paris — 8 mai 1885 — se duse acasă la lăcătuş şi-i dădu scrisoarea domniţei. Landry îi răspunse că nu cunoaşte scrisul nici iscălitura aceea şi că nu vrea să plece. Ana merse la Louis Porquier, fecior în casă la prinţul Brâncoveanu, rugîndu-l să stăruie pe lîngă Landry să vie cu ea la Baden. Cum Porquier pri-

mise tocmai o telegramă de la stăpînul său care-l chema acolo, se gîndi că trebuie să fie ceva de seamă la mijloc, merse cu Ana la lăcătuş, stărui, şi acesta se hotărî atunci a-i da pe-un lucrător de-al său, Corme, pentru a pleca cu ei.

Porniră tustrei, Ana, Louis şi Corne, la ceasul 9 din Paris, sosind la Baden la ora 11 seara. Mergînd cu trăsura de-a dreptul de la gară la casa Sturdza, ei găsiră acolo pe domniţa Maria şi pe prinţul Brâncoveanu care-i aşteptau cu nerăbdare.

Maria Gortciacov o luă pe Ana deoparte şi-i şopti la ureche : „Trăsura trebuie să aştepte. Lăcătuşul va deschide ceva şi apoi dumneata o să-l duci îndată înapoi la gara de la Oos, pe unde trece trenul de noapte. El nu trebuie să rămîie aici".

Grigore Brâncoveanu merse cu feciorul la hotel, iar domniţa Maria se urcă cu Ana şi cu lăcătuşul la etaj. Acolo, uşa salonului unde zăcea Smaranda doamna pe catafalc fiind deschisă, domniţa spuse Anei să meargă să mai vegheze moarta — iar ea se urcă cu Corme pe scară, la mansardă.

În mansarda aceea era garderoba Smarandei doamnei, cu dulapuri de jur împrejur şi cu oglinzi multe, împodobite cu frumoase ornamente.

După o jumătate de ceas, Corme se coborî din nou la parter, unde-l aştepta Ana, care-l duse cu trăsura de-a dreptul la Oos. Pe drum, Ana fiind femeie şi deci curioasă, îl întrebă pe Corme ce făcuse acolo sus. El îi răspunse că deschisese o ladă ascunsă din dosul dulapurilor, printre ornamentele oglinzilor.

— „Dar ce ? zise el". A murit prinţesa Sturza ? Am văzut catafalcul abia cînd m-am coborît. Dacă ştiam asta, apoi deschideam tot. Aşa a rămas săltarul de jos încuiat".

La 2 noaptea lăcătuşul pleca de la Oos la Paris, iar Ana întorcîndu-se acasă, istorisi stăpînei sale ce-i spusese Corme cu privire la săltarul rămas încuiat.

Domniţa Maria îngălbeni :

— „Trebuie să-l aduci înapoi. Vei pleca din nou la Paris, îndată".

Ana răspunse că n-a dormit de trei nopţi şi nu mai poate pleca. Se învoiră atunci să se ducă numai pînă

la Strassburg şi de acolo să telegrafieze lăcătuşului să se întoarcă, „fiindcă de la Baden-Baden nu trebuia să-i telegrafieze". Porni deci femeia la 9 mai iar la drum, merse la Strassburg, telegrafie lui Landry, acesta-i trimise pe Corme şi la 10 mai dimineaţa erau din nou amîndoi la Baden. Ana Annister duse pe lăcătuş acasă la fiul ei pentru „a-şi face puţină toaletă", iar ea merse să înştiinţeze pe stăpînă-sa că s-au întors. Aceasta îi răspunse speriată: „Nu poate merge acum în casă, fiindcă e prea multă lume acolo".

Aflaseră badenzii c-a murit „die fremde Fürstin" şi se duseseră s-o vadă pe catafalc.

Împreună cu vărul Brâncoveanu, domniţa Maria merse acasă la fiul Anei. Fără a catadicsi fireşte să-i calce pragul, ea chemă pe Corme afară în stradă, întrebîndu-l acolo în margine de drum cum ar putea deschide singură săltarul rămas nedescuiat. Lăcătuşul îi tălmăci meşteşugul şi plecă apoi în aceeaşi seară din nou la Paris.

A doua zi, 11 mai, urma să se facă înmormîntarea, cînd trebuiau să mai vie din Franţa beizadea Dumitru cu soţia lui şi din Moldova beizadea Grigore, care, poftit, nepoftit, hotărîse să fie acolo cînd o băga-o pe maştihă-sa în groapă.

În noaptea aceea de 10 spre 11 mai se petrecu în palatul Sturdza din Baden — moarta întinsă pe masă în salon — ceva straniu de tot. Servitorii care dormeau la subsol, cei care nu erau în taina stăpînilor, auziră zgomot prin casă, glasuri în şoapte, ciocănituri, paşi care urcau şi scoborau scările.

Ce era oare? Stafiile morţilor sau ce? Dar unul din ei, mai curajos se aşeză într-o ascunzătoare şi văzu. O fi fost Pierre Giuste, feciorul, că el era mai dornic de a şti ce se petrece în casa fostei lui stăpîne. Văzu deci pe domniţa Maria cum se urcase la mansardă în garderobă, pe soţul ei sus în capul scării şi pe Grigore Brâncoveanu jos la parter în celălalt cap al scării. Între aceştia doi, pe scara de la mansardă la etaj şi de la etaj la parter stăteau abatele Petit, doamna Maillard, Paulina Guthaus, Catrina Köppler, Ana Porquier, nevasta lui Louis şi Luiza Supfle, o „Kammerzopfe" şi ea. De la unul la altul, din mînă în mînă, ca la moară, de la domniţa Maria prin

lanțul intermediar pînă la Brâncoveanu, treceau lăditze de metal, încuiate și grele, unsprezece la număr. Louis Porquier, feciorul lui Brâncoveanu, stătea lîngă stăpînul său, număra lăzile, le așeza una lîngă alta, și cînd fură toate 11 jos, le cără apoi cu trăsura la hotel. Tot în aceeași noapte și tot același Louis duse lăzile acelea cu trenul, undeva, nu se știe unde ...

A doua zi, înmormîntarea. Liniște, reculegere, rugăciuni, smerenie ! Corpul Smarandei doamnei fu dus cu alai la bisericuța în cavoul căreia zăceau rămășițele pămîntești ale fiului și ale bărbatului, iar sicriul ei fu așezat lîngă sicriele lor. Ușa cavoului se închise cu un zgomot lugubru de grele fiare, dincolo de care va urma cu încetul spulberarea lutului, iar dincoace de care vor urma uitarea, nepăsarea și nerecunoștința.

Beizadea Grigore nu plînse. De la biserică merse la tribunal și ceru procurorului aplicarea sigiliilor pe vila Sturza, acum proprietatea surorei sale, domnița Maria.

Tîrziu. Nu se găsi în casă nimic, decît mobilele și giuvaierele doamnei.

O lună, două, un an, cercetările prin scrisori și prin procuratori nedînd nici un rezultat, beizadea Grigore se hotărî, văzînd că nu poate afla unde zace ascunsă averea mobiliară a tatălui său, să facă cu soră-sa o „tranzacție".

Această „tranzacție de familie", încheiată între Dumitru Sturdza, Grigore Sturdza și Maria Gortciacov, se impunea prin faptul că între timp totuși se descoperise, prin Parchetele din Paris și din Baden, cîteva milioane numerar depuse de Mihai vodă pe la diferite bănci. Un nimic aproape, față de cele 60 sau 80 de milioane pe care le căuta beizadea Grigore, dar, în sfîrșit, chiar un milion mai mult și tot era ceva.

Vreo doi ani după moartea doamnei, deodată, tot procesul se deschise din nou, din pricina bătrînului Pierre Giuste, camerierul, a cărui limbă se dezgheța se. Se dezgheța se chiar mai mult decît se cuvenea, deoarece el învinuia pe soții Gortciacov de a fi omorît pe doamna Smaranda.

Charles Ernest Anniser din Baden, fiul Anei, scria mamei sale la Paris : „Dragă mamă, vei fi auzit desigur vorbindu-se că se dezgroapă bătrîna Sturza, căci a fost

otrăvită. Vulpoiul de Pierre Giuste a povestit tot. I s-a pus ceva în ciorba sa. Gortciacov se va afla într-o rea încurcătură. Știi tu ce au furat la Baden ? Patruzeci de milioane de franci !".

Dar vulpoiul de Pierre pare a fi fost un mincinos, căci autopsia sau nu s-a făcut, sau dacă s-a făcut n-a dovedit nimic, așa încît bănuiala otrăvirii căzu. Avea doamna peste 70 de ani, o fi murit de inimă sau de dambla sau știe dumnezeu de ce. Boala de care a murit n-are nici o însemnătate, ci numai faptele celor rămași în viață. Căci din procesul care a urmat și care s-a judecat încă vreo 12 ani, pînă în pragul veacului al XX-lea, s-au putut lămuri, următoarele :

Toată viața ei — după 1849 firește — Smaranda doamna a purtat un chimir sub rochie, în care ținea ascunse recipisele băncilor la care Mihai Vodă depusese numerarul său. Era ascunzătoarea cea mai nimerită și pe care n-o cunoștea decît bătrînul și fata ei. Servitoarele știau și ele, firește, că purta doamna un chimir, dar nu puteau ști ce ținea ascuns într-însul.

Cînd plecase doamna la 6 mai 1885 de la Paris la Baden pentru parastasul lui Mihai vodă, fără a ști, sărmana, că se ducea la înmormîntarea ei, ea se încinsese ca de obicei cu chimirul cel roș (s-a găsit mai tîrziu la Paris, rue Varennes, în iatacul doamnei vreo zece chimire vechi și roase, din care cele mai multe din piele roșie). La Baden, cînd îi făcuse doamna Maillard frecția în seara aceea de 6 mai, ea văzuse chimirul pe trupul bolnavei, iar a doua zi cînd veni Trapp să spele moarta, chimirul nu mai era. În timpul acesta fusese însă domnița Maria acolo, în iatac, și dăduse pe servitori afară din odaie, rămînînd un sfert de ceas singură singurică lîngă trupul neînsuflețit al mamei sale. Au crezut servitorii că se închină ; dar nu, ea dezlega chimirul de pe moartă și și-l încingea ei. Mai tîrziu, strînsă cu ușa, a și mărturisit că ea l-a luat. Firește că spunea că nu era nimic înăuntru. Nimicul acesta era însă un teanc de chitanțe bancare pentru bani depuși în valoare de 40 milioane.

Celelalte 40 de milioane erau în aur masiv sau în bilete de bancă sau în rente și acțiuni, dosite în lădițele de metal din ascunzătoarea meșteșugit întocmită din spatele

dulapurilor şi oglinzilor din mansarda casei de la Baden-Baden — ascunzătoare lucrată de lăcătuşul Landry, venit înadins pentru aceasta de la Paris la Baden, abia în anul 1882, trei ani înainte de moartea lui Mihalachi Sturza şi patru înainte de moartea nevestei sale.

Iată de ce în testamentul său, Mihai vodă scrisese :

„Toată averea mea *personală* consistînd în moşii, clădiri şi capitaluri, se găseşte indicată şi împărţită prin legate conform acestui testament şi *nu-mi rămîne, în afară de această succesiune nici un alt capital în numerar şi nici bonuri imobiliare.*"

Din cele 120 de milioane de raportat la masa succesorală, nu rămîneau la moartea sa decît 40 000 000 „indicate şi împărţite prin legate, conform testamentului". Restul de 80 de milioane se aflau jumătate în mansardă şi jumătate în chimir.

Şi toate acestea pentru că :

„Fiul meu Grigore n-a dat respectul cuvenit sentimentelor mele faţă de dînsul. El va recunoaşte cel puţin acum, prin generoasa parte ce-i fac în averea mea (de 10 000 000 din 120 de milioane n.n.), cît de mult a fost înşelat. Sper că venind din nou la călduroasă căinţă, va respecta memoria mea şi ultimele mele voinţe, pentru a nu atrista încă sufletul meu".

Omeneşte, durerea, decepţia şi răzbunarea acestui tată, care-şi pusese tocmai în acest fiu toată nădejdea lui, sunt uşoare de înţeles. Mai greu de înţeles e de ce, pentru a se răzbuna pe Grigore, îl nedreptăţeşte şi pe Dumitru căci acestuia îi veneau numai 10 milioane partea din cele 40 000 000 arătate de testament (cei patru moştenitori fiind : Dumitru, Grigore, Maria şi partea disponibilă pentru Smaranda doamna). Totuşi „beizadea Dumitru, trăind cu ai săi la Paris, fusese pus, puţin, în curent cu tainele dosirii şi-şi avu partea lui din ea. Acesta e şi motivul pentru care beizadea Grigore, după anularea „pactului de familie", intentă un proces împotriva ambilor săi fraţi, Dumitru Sturza şi Maria Gortciacov.

Sfîrşitul acestui proces nu mai are însemnătate.

Interesantă este învăţătura ce putem trage din el şi din toată această vrednică de plîns întîmplare :

Anume că aurul pierde minţile şi sufletele oamenilor — un adevăr cam vechi, la care putem totuşi adăuga o nădejde nouă, anume că în lupta ce se dă astăzi în omenire pentru aşezarea societăţii pe temelii noi, aurul acesta va fi măturat, aruncat în dărîmăturile capitalismului ce se va scufunda, înlocuindu-l cu ceea ce de mult trebuia să fie : o muncă cinstită şi bine repartizată, însufleţită de un cuget drept şi de o inimă de semenii săi iubitoare.

Capitolul V

MAMA, NEVESTELE ŞI FETELE LUI GRIGORE VODĂ GHYKA AL MOLDOVEI

rigore Ghyka era fiul Elenei Sturza, fata vornicului Grigoraş şi al domniţei Mariei, deci sora lui Mihai Vodă Sturza.

Rămînem în familie.

Tatăl său, Alecu Ghyka — fiul biv vel logofătului din Ţara de Jos, Costachi Ghyka şi al Mariei Cantacuzino-Deleanu — era un om atît de „cumsecade", încît toţi cei ce l-au cunoscut n-au avut într-un glas decît cuvinte de laudă pentru el. Anghel Valli zice de dînsul că era „cinstit şi drept, din fire şi din principiu ; *singurul om din Moldova care poate fi privit ca neconruptibil* ...".

Cam trist pentru ceilalţi, dar cu atît mai frumos pentru el.

Era mic de stat, slăbuţ, frumos dimpotrivă, dar „bun, blînd, cinstit, liberal şi naţionalist" şi-i plăceau snoavele. Aduna lumea în jurul lui să-i spuie minciuni pentru că, nespunînd el niciodată nici una, îi plăcea să le audă de la alţii. Şi aşa strîngea uneori seara în casa lui pe cei mai vestiţi mincinoşi ai Iaşilor, care-i spuneau verzi şi uscate, de-l făceau să se prăpădească de ris. Ventura avea totdeauna întîietatea.

Adversar înverşunat de-al lui Mihalachi Sturza, care-i fusese cumnat, el era privit ca fiind căpetenia opoziţiei împotriva lui vodă şi a abuzurilor sale. Dar, deşi nu s-a

sfiit Mihai-Vodă să închidă și să surghiunească pe potrivnicii săi, oricît de mari boieri erau ei, pe fostul său cumnat nu l-a supărat niciodată. Numai în 1848, cînd cu revoluția, cică i-ar fi trimis răspuns prin aghiotantul său „că-l roagă să meargă pe o vreme să se odihnească la moșie la Hărpășești, lîngă Podul Iloaei". Vel logofătul Alecu Ghyka primise pe aghiotantul lui vodă șezînd în jilț, picior peste picior, în papuci, halat și cu ciubucul în mînă. Cînd l-a auzit pe cela ce voia, numai ce s-a încruntat o dată și dintr-o mișcare a piciorului a aruncat papucul pînă în mijlocul odăii, strigînd :

— „Spune-i ... mama lui ... că nu-mi place să stau la țară și că nu mă mișc din Iești. Să mă ridice cu de-a sila, dacă-i dă mîna !".

Alecu Ghyka, naționalist fiind, era și partizan al Unirii. El l-a crescut și l-a format pe fiul său Grigore, de a făcut din el un om cumsecade ca și dînsul, și tot el e cel care a făcut și a dres lucrurile în așa fel, mai ales prin trecerea ce avea pe lîngă Neșid Pașa, de a putut căpăta pentru fiul său scaunul Moldovei. A încasat Neșid, ce e drept, 40 000 de galbeni, dar alții oferiseră mai mult și nu s-au ales cu nimic.

Marele logofăt Alecu Ghyka a murit cu cinste, ca tată de domn, în anul 1850, la vîrsta de 62 de ani.

*

Cu totul altă fire decît bărbatul ei avea Elena Sturza, mama lui Vodă Grigore. Ea era bucățică ruptă fata domniței Marioara Callimachi, cea cu Grigore Pletosul, cu doftorul Samurcaș și cu grecul Papazoglu despre care mai sus s-a vorbit.

Despre Elena Sturza s-au scris multe, verzi și uscate. S-a spus că era „cea mai frumoasă femeie din Moldova din întîia jumătate a veacului trecut", dar cum s-a spus despre atîtea femei același lucru, ajungem a nu mai ști căreia din ele să dăm întîietatea ; paharnicul Sion zice că era o ... Foarte urîte lucruri zice paharnicul Sion, dar cum despre atîtea femei spune el aceleași lucruri, ajungem a nu mai ști dacă erau pe vremea lui femei cinstite în Moldova. S-o depănăm deci noi cu binișorul. Vom ve-

dea atunci că nu era nici cea mai frumoasă, nici cea mai rea femeie din Moldova, dar că era desigur și frumoasă și iubitoare de ale lumeștilor plăceri.

Mai întîi era o brună cu ochi albaștri, ceea ce dă îndeobște un deosebit farmec femeilor. Avea un păr mare negru, un oval al feței foarte regulat, o gură frumoasă cu buza de jos puțintel înaintată, și apoi mai avea și niște nări pe care le umfla și le strîngea, nări săltărețe și spirituale, de multe taine dezvăluitoare.

Era născută în anul 1786 la Iași, din vel logofătul Grigoraș Sturza și din soția acestuia domnița Mărioara, fata lui Grigore Vodă Callimachi. Bine crescută, ca și soră-sa Ruxanda, ca și fratele ei viitorul Mihai Vodă de vreo dăscăliță străină al cărei nume nu-l mai cunoaștem, dar desigur și de abatele L'hommée care i-o fi dat noțiuni de istorie, de geografie și de literatură. Elena Sturza se mărită de tînără cu Alecu Ghyka, fiul marelui logofăt Costachi. Avea în 1803, cînd făcu nunta, 17 ani, și se înțelegea, ea zburdalnica fetiță romantică și sentimentală, cu liniștitul, seriosul și patrioticul ei soț, ca pisica cu cîinele. Un an după căsătorie, născu un fiu, pe care-l botează Grigore, după numele tatălui ei. Dar curînd după aceea se și întîmplă să-i răsară în cale „ursitul", cel care va fi iubit întotdeauna, cel fără care nu se poate trăi, cel pe care-l așteaptă fetele și femeile noaptea, la fereastră, alunecînd pe o rază.

Era un străin, Théodore de Crussol, un conte francez, venit în Moldova în 1807 împreună cu contele de Rochechouard, de la Odessa, cu armatele țarului Alexandru în luptă cu ale sultanului. Rochechouard și de Crussol erau emigrați de-ai Revoluției franceze în serviciul Rusiei. I-am văzut mai sus sosind la Ungheni pe Prut, unde-i întîmpinară boierii Iordachi Balș (fiul lui Costachi Balș Ciuntul) și Ion Canano (fiul lui Șerban Canano, cumnatul lui Ioniță Vodă Sturza). Am arătat și întîlnirea dintre Rochechouard și Elena Balș, domnița Hangerli, în „budoarul" acesteia și impresia ce făcuse frumoasa greacă asupra nobilului francez. Cît despre de Crussol, el își pierde cu totul mințile după încîntătoarea Elena Sturza:

„În această Capua modernă — e vorba de Iași — unde noi am întîlnit aproape toți frumuseți puțin crude, Théo-

Doamna Elena, născută Sturza, soția lui Grigore Ghica, domnul Moldovei (1849—1853; 1854—1856).

dorite de Crussol s-a îndrăgostit nebuneşte şi ceru mîna unei tinere văduve de 18 ani, încîntătoare brună cu ochi albaştri, fiica unei prinţese Sturza. Această căsătorie reunea : tinereţe, frumuseţe, naştere, avere ; partea morală singură lăsa de dorit".

Numai că Ilenuţa noastră avea 21 de ani, nu 18, nu era nici văduvă şi nici încă divorţată, iar despre partea morală e greu de presupus, deşi nu e exclus, ca să şi fi lăsat la vîrsta aceea de dorit.

Théodore de Crussol şi Elena Ghyka se iubiră, într-un chip încă foarte onorabil, hotărînd să se căsătorească împreună, în care scop ea va trebui să ceară divorţul, iar el, fiu de familie, catolică, să capete consimţămîntul părinţilor săi. Tînărul scrise deci acasă, la Petrograd, unde trăiau bătrînii emigranţi. Tatăl său, ducele d'Uzès, nu avu nimic de întîmpinat împotriva acestei căsătorii, dar mama, şi mai ales sora ei, ducesa de la Trémoille, principesă de Tarente (amîndouă din neamul de Châtillon) „fiind informate de nebunia pe care era băiatul pe cale s-o facă" se opuseră cu îndărătnicie la această alianţă. „Piedicile acestea întăriră dragostea tinerilor şi încîntătoarea moldoveancă nu mai putu refuza nimic adoratorului ei".

Conu Alecu Ghyka, soţul brunei cu ochi albaştri, găsind că gluma se cam îngroşase, hotărî să ceară el divorţul. Dar pentru a nu-şi compromite soţia, căută un motiv elegant împotriva căruia să nu aibă gura lumii nimic de zis. Aşa încît, cînd în iunie 1807 domniţa Mărioara Sturza, soacra dumisale, dădu o serbare mare urmată de ospăţ în cinstea generalului rus Mayendorff, el opri pe nevastă-sa să meargă în acea seară acasă la părinţi, ştiind că ea nu va asculta de porunca lui. Şi în adevăr, sfătuită şi de mamă-sa, cu care semăna şi la fizic şi la moral, ea nu numai că se duse la ospăţ, dar se mai şi întîlni acolo cu contele de Crussol, în văzul tuturor, mai ales că divorţul acela, care ştia că va urma după această înfrîngere a poruncii soţului, era şi pe placul dînsei.

A doua zi chiar, Alecu Ghyka ceru de la Divan despărţirea, pe cuvînt că el nu putea îngădui să ştie că soţia lui a dat mîna cu generalul Mayendorff. Şi el mai ceru ca copilul ce urma să nască nevastă-sa peste cîteva luni să-i

fie dat lui. Divanul pronunță divorțul și mitropolitul Veniamin îl sancționaă, Elena consimțind să dea copilul soțului ei.

În iarnă însă, cînd se născu și copilul — o fată, Elena — contele de Crussol trebui să părăsească Iașii, fiind chemat la armată, pe front. Nu se mai întoarse niciodată. Îmbolnăvindu-se acolo de oboselile războiului, el zăcu multă vreme suferind, pînă-și dete într-o zi duhul, în 1813, într-un sat de lîngă Varșovia.

Elena, rămasă și fără bărbat și fără iubit, nu se ținu de cuvînt și nu vru să se despartă de fetița ei. Divanul domnesc fu nevoit să judece și această pricină dintre foștii soți luîndu-i, un an mai tîrziu, copilul cu de-a sila și dîndu-l tatălui, care îi dete o deosebită creștere, măritînd mai tîrziu pe această odraslă dragă lui, după Pavel Șubin, strănepotul nefericitului favorit al țarinei Elisabeta.

Elena Sturza — rămasă acum nu numai fără bărbat și fără iubit dar și fără copii — începu, și de necaz și din pricina firii ei și după pilda mamei, să ducă o viață foarte neregulată.

La Chișinău cunoscu pe generalul Harting, numit guvernator. Acesta, un om foarte cumsecade și un administrator de mîna întîi, avu nenorocul să se îndrăgostească la rîndul său de frumoasa nepoată a fostului guvernator și s-o mai și ceară în căsătorie, deși avea treizeci de ani mai mult decît ea. În iarna lui 1812 se și făcu, acolo la Chișinău, nuntă mare, la care nu veni însă din Iași nici o rudă de a Elenei, afară poate de mamă-sa, dar la care fură față toți Sturzeștii și toți boierii moldoveni și ruși de acolo.

La 25 iunie 1813 se născu din această căsnicie fiul Scarlat, sau Carol sau Karl Harting, frate vitreg așadar cu celălalt fiu al Elenei, Grigore Ghyka, viitorul domn al Moldovei, precum și cu Elena Șubin.

Căsătoria Elenei cu Harting ținu cam tot atîta cît ținuse și aceea cu Ghyka. Certuri casnice duseră în curînd la o despărțenie, și încă cu un nemaipomenit tărăboi. Elena se pricepu să ridice o întreagă rebeliune împotriva guvernatorului. Sabotat de boieri în toate întreprinderile

sale, protestînd zadarnic la Petersburg, unde Alexandru Sturza şi Ruxanda Edling ţineau partea verei lor, bietul Harting fu destituit din postul de guvernator (1 septembrie 1817), rămînînd şi fără pensie şi fără soţie şi fără cinste. Iar divorţul odată pronunţat, Elena, în loc să se întoarcă în Moldova să-şi vadă de treabă, rămase acolo, urmărind pe fostul ei soţ cu procese băneşti şi cu învinuiri de sinecurie, de luare de mită, de furturi de bani, pînă-l aduse la sapă de lemn şi la exasperare.

La 2 august 1831 ea muri acolo, la Chişinău, femeie încă tînără de 45 de ani, iar patru luni mai tîrziu (21 decembrie) se stinse şi chinuitul ei soţ, generalul Harting. În cimitirul central din Chişinău stau mormintele lor la cîţiva zeci de paşi unul de altul, pe atît de aproape ciolanele pe cît le erau sufletele de departe.

Testamentul Elenei Sturza, fostă Ghyka, fostă Harting, începe cu frumoasele cuvinte ale vechilor diate :

„În numele lui dumnezeu, în Treime slăviţi, Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh, amin. Eu, roaba atotputernicului Stăpîn, Elena, fiica boierului moldovean marele logofăt Grigore Sturza şi a răposatei domniţe Mărioara Callimachi, apropiindu-mă de bătrîneţe" şi c.l. îmi împart averea precum urmează ...".

Copiilor din căsătoria dintîi, Grigore şi Elena Ghyka, le lasă moşiile Ciobani şi Tomeşti, cu iazuri, mori, case şi c.l. luate de la părinţii ei ca zestre, iar în Moldova lasă moşiile moştenite numai de la mama ei, fetei Elena. Lui Scarlat, din căsătoria de-a doua, îi lasă în Pograbenii de la Orhei şi în Moldova Budeştii. Tot lui Scarlat îi lasă pe toţi *ţiganii şerbi* „căci ceilalţi din copii vor mai moşteni ţigani şi moşii de la tatăl lor". Şi cum fiul acesta era nevîrstnic, îl aşează sub tutela fratelui ei Mihalachi Sturza, a cumnatului Petrachi Mavroyeni şi al vărului de la Petrograd, Alexandru Sturza. Încheie testamentul cu o vorbă de amintire despre fostul ei soţ, generalul Harting, despre care, deşi ea, roaba lui dumnezeu, îşi făcea diata în numele Sfintei Treimi, nu găseşte totuşi să spuie o vorbă de creştinească milă sau de iertare, ci numai că „el care trăieşte acum cu altă femeie, mi-a mîncat şi mi-a risipit zestrea, şi a pierdut ca atare drept asupra moştenirei (?!)".

Aceasta a fost mama lui Grigore Vodă Ghyka, căruia în afară de moşii i-a lăsat moştenire şi frumuseţea ei. Nu însă şi sufletul. Pe acesta l-a moştenit Grigore Vodă de la tatăl său, vel logofătul Alecu.

Născut în 1804, la Iaşi, Grigore Ghyka, deşi lipsit de îngrijirile mamei de la frageda vîrstă de trei ani, căpătă totuşi o creştere deosebit de aleasă şi o învăţătură, dacă nu ca a unchiului său Mihai Vodă, dar în tot cazul, pentru vremea aceea, foarte îngrijită. Vorbea curent şi foarte corect moldoveneşte, greceşte, franţuzeşte şi nemţeşte. Era, ca şi tatăl său, un om cinstit, iubitor de binele obştesc, iubitor de neam şi partizan înfocat al Unirii. Consulul prusian Kreuchely scria despre el că „era un tînăr care prin creşterea şi talentele sale se deosebea nu numai de toţi ceilalţi Ghiculeşti, dar chiar de toată boierimea ţării", ceea ce, privind frumoasele sale calităţi, nu era de loc departe de adevăr.

N-avea decît 20 de ani cînd se însură cu domniţa Elencu, fata lui Ioniţă Vodă Sturza şi a Ecaterinei doamnei.

Despre nunta aceasta şi despre domniţa Elencu am vorbit mai sus la capitolul I. Am arătat că această soţie dintîi a lui Grigore Ghica, femeie nu tocmai frumoasă, dar credincioasă, bună mamă şi gospodină de frunte, era lipsită de cultură şi de ideal, din care pricină nu se putuse înţelege cu bărbatul ei, al cărui suflet era mereu frămîntat de „ideologia vremii" pe care ar fi vrut s-o împărtăşească cu tovarăşa vieţii sale, care nu se pricepea însă decît să-şi crească copiii, să-şi fiarbă dulceaţa, să-şi coacă cozonacii, şi să-şi administreze moşiile.

După naşterea a patru copii, Constantin, Ion, Alexandru şi Catinca, Grigore Ghica întîlnind pe o altă femeie, care-i răpi inima şi sufletul, o părăsi pe Elencu, căpătînd prin sentinţa de divorţ şi pe copii în seama lui.

Acestea se întîmplaseră scurtă vreme după mazilirea lui Ioniţă Vodă, iar în timpul surghiunului acestuia domniţa Elencu se mărită din nou cu Alecu Balş, zis Cocoşul [71], care mai fusese şi el însurat cu Casandra Cantacuzino Paşcanu.

Mai puţin idealist decît Grigore Ghyka, acesta se înţelese de minune cu noua lui soţie, cu care-şi petrecu

Doamna Eufrosina Leroy (a treia soție a lui Grigore Ghica).

viața în cea mai deplină înțelegere. Trăiră împreună fie la Iași în frumoasa casă de pe Ulița Mare colț cu Podul Verde, fie la țară în Adjud, moșie de 7 000 de fălci. Dar aceste 7 000 de fălci de la Adjud nu erau nimica față de cele 40 000 de fălci de la Broșteni pe Bistrița, de cele 10 000 de la Poieni lîngă Iași și de alte 20 000 în alte părți ale țării. Alecu Balș avea cu totul 80 000 de fălci de pămînt în Moldova și trecea drept cel mai bogat boier din țară, pînă veni domn Mihai Sturza, care-i luă mult înainte, am văzut în ce chip.

Alecu Balș era un om foarte cumsecade, foarte înfumurat și foarte potrivnic al Unirii. Dar era și foarte curajos. Cînd, mult mai tîrziu, s-a votat în Divanul Adhoc acea mult dorită Unire, el a fost singurul boier care a îndrăznit să voteze „contra". Întrebat de președintele Divanului : „Cine este acel care votează împotrivă ? Conu Alecu răspunse liniștit și răspicat, în auzul țării și al istoriei :

— „Ia eu, vel logofătul Alecu Balș, proprietar a 80 000 de fălci de pămînt".

Cu omul acesta domnița Elencu a fost fericită. Bună cum era ea — am văzut mai sus cum o lăuda mamă-sa Catrina doamna în diata ei — ea se pricepu să nu facă nici o deosebire între copiii din căsătoria dintîi, Constantin, Ion, Alexandru și Catinca Ghyka, măcar că aceștia din urmă erau crescuți de tatăl lor, pe care oricum, trebuie să fi fost rămas cu un resentiment. Dar a mers cu „iertarea" atît de departe încît a îngăduit fiului ei Constantin Balș să se însoare cu una din fetele fostului ei bărbat din a doua căsătorie, cu domnița Natalia Ghyka, din care pricină mult a trebuit să sufere biata femeie, după cum mai jos vom vedea.

Să arătăm deocamdată aici că domnița Elencu, deși bună, iertătoare, gospodină și celelalte, era totuși foarte energică și vedea de averea ei și de a bărbatului ca un bun vechil și conștiincios administrator. Era mereu la moșie pe cîmp, sau la Broșteni în pădure, și chiar dacă ședea la Iași apoi își vedea de gospodărie, de cai, de păsări și de vaci. Locuia, după cum am văzut, în casa cea frumoasă din colțul Podului Verde cu Ulița Mare, (Lăpușneanu).

În curte, murdară ca toate curțile de pe atunci, roiau găini, gîște, rațe, curcani, porci, țigani și țigănci. Pe de lături se făceau niște beciuri joase și lungi — gospodăria — iar în fund erau șurele, grajdurile și șoproanele.

Aceste toate din urmă au ars într-o iarnă, prin 1860—61, de s-a ales praf din ele.

Larmă mare în oraș : ard grajdurile domniței ! Alergară pojarnicii, lăncierii Roznovanului și infanteria lui Solomon, dar degeaba ! Abia de s-a putut scăpa casa și biserica sfîntului Neculai de flăcările mistuitoare.

Stăpîna fiind la moșie, vătavul de ogradă îi trimise a doua zi o depeșă în felul celei din cîntecul franțuzesc : „A part cela, tout va très bien, Madame la marquise" :

„Luminării Sale domniței Elencu, sărut mîna măria ta, să nu te superi, în curte la noi cenușă, slugă plecată, eu vătavul Gheorghe".

Sosind a treia zi luminarea sa cu cai de poștă la Iași, cînd dădu cu ochii de cenușă și de vătav, nu mai întrebă nimic, ci numai ce mi-l ridică pe Gheorghe dintr-o dată la rangul de dobitoc baș și de vel măgar — două cinuri căpătate într-o zi, după merit și dreptate. Fiindcă domnița Elencu era strașnică la mînie și iute ca ardeiul.

Despre desele călătorii pe care le făcea ea în străinătate, cînd singură, cînd cu soțul ei Alecu Balș, cînd cu copiii sau cu vreunul din ei, se povestesc multe întîmplări hazlii.

Era, zice-se, zgîrcită, și cînd la vreun hotel din Viena sau din Paris era nemulțumită de felul cum era slujită, apoi zicea secretarului ei Bolomey : „Nici o para să nu dai bacșiș servitorilor" ; iar cînd din întîmplare era mulțumită, apoi zicea : „Bolomey, dă-le cîte o jumătate de sorcovăț". Bolomey le dădea însă cît li se cuvenea și apoi se apuca să *direagă* socotelile, majorînd prețurile la odaie sau la mîncare.

Într-un rînd, fiind prin Austria de sus, la băi cu fiul ei, boizadea Alecu Ghyka, se supără pe un hangiu care nu voia să-i scadă dintr-o socoteală ce i se părea prea mare. Ridică glasul, cela îl ridică și el, și atunci domnița începu să strige și să bată din picior, poruncind fiului

ei : „Alecule, trage-i cîteva perechi de palme, acum îndată ! Ce stai ca un prost ?“.

Dobitoc Başa şi vel măgar nu-l putea face, că neamţul n-ar fi înţeles-o, prin urmare trebuia Alecu să-l croiască. Beizadeaua, cuminte, îşi linişti mama vorbindu-i de legile austriace şi de supărătoarele obiceiuri ale poliţiei de acolo, iar domniţa, pentru a-şi mai potoli necazul, lipi ţigăncei pe care o lua după ea pretutindeni în chip de cameristă, cele două zdravene perechi de palme pe care beizadea Alecu nu voise să le dăruiască hangiului.

Aceste debuturi orientale ale boierilor români în străinătate au rămas de pomină în istoria anecdotică a ţării. Despre soţul domniţei Elencu, Alecu Balş, logofătul, se zice că fiind într-o zi la Paris cu fiul nevestei sale, acelaşi Alecu Ghyka de mai sus, şi plimbîndu-se cu trăsura prin „Avenue des Champs Elysée“, a dat de un nesfîrşit şir de trăsuri după care trebui să-şi ţie rîndul. Pierzîndu-şi răbdarea, el zise supărat fiastrului său : „Da spune poliţistului cela că sunt eu, marele logofăt Alecu Balş, să ne lese să trecem înainte“.

Şi fiindcă nici beizadea Alecu nu zise nimic, nici poliţistul nu părea a-l băga în seamă, se ridică boierul puţin în trăsură şi strigă pe franţuzeşte sergentului că vrea să treacă înainte, fiindcă el e logofătul Alecu Balş. Dar căpătă drept răspuns un : „Voulez-vous taire vot'bec, bourgeois“ de se făcu logofătul verde la faţă şi trîntindu-se îmbufnat în fundul trăsurii, zise doar fiastrului : „Ce spune ? Mi se pare că se obrăzniceşte ! Zi-i să tacă, că acuş îl pocnesc cu ciubucu-n cap !“.

A doua soţie a viitorului voievod, care nici ea n-a ajuns a fi doamnă, a fost Ana Catargi, fata lui Iordachi Catargi şi a Elisabetei Rosetti.

La vîrsta de 13 ani, părinţii o măritară după Ion Buhuş, vlăstar al unuia din cele mai mari neamuri ale Moldovei, dar pe atunci puţin în decădere. Boierul acesta nu avea nici o minte deosebit de ageră, nici o tinereţe prea fragedă. Era bogat, cinstit, bătrîn şi ursuz. Ea, o copilă trecută din odaia păpuşilor în iatacul bărbatului, era dimpotrivă plină de viaţă, veselă, zglobie, deşteaptă şi foarte spirituală. Avea un duh nemaipomenit, cu care cucerea pe toţi cei ce stăteau de vorbă cu ea. Nu-şi putu

suferi bărbatul, care totuşi o iubea cu o nebună patimă, încercînd, pe cît îi stătea în putinţă, să-i facă pe plac, să-i facă toate mendrele şi să-i îngăduie toate năzbîtiile ei de copilă. Merse deci căsătoria aşa, şchioapa-şchioapa, pînă în ziua cînd se întîlniră faţă în faţă Anicuţa Buhuş şi Grigore Ghyka. A fulgerat atunci din senin în sufletul amîndurora, de s-au iubit ca-n basmul cu Ileana Cosînziana şi cu Fătul cel Frumos. Nici n-au mai stat la gînd : s-au despărţit îndată, ea de Ion Buhuş, el de Elencu Sturza, şi s-au cununat împreună.

Aceste se întîmplau în 1832, cînd avea acum Anica 22 de ani. Şi a urmat o poveste de dragoste, frumoasă dar scurtă, cum e şi fericirea pămîntească.

După naşterea a două fetiţe, Aglaia şi Natalia, după cîteva călătorii, vara, în străinătate, după cîteva strălucite primiri, iarna, în frumoasa lor casă de la Iaşi, într-o zi de sfîrşit de primăvară plecară amîndoi peste Prut pentru nişte daraveri băneşti pe care le avea Grigore Ghyka acolo. Pe drum soţia lui răci. Şi cum era însărcinată, fu nevoită să zacă în pat, la Chişinău, vreo două luni de zile, pînă cînd, în dimineaţa de 17 iunie 1839, născu, înainte de vreme şi foarte anevoios, o fetiţă, Ioana, care nu putu trăi. În aceeaşi zi, două ceasuri după naştere, frumoasa, tînără, veselă, fericita Anica Ghyka îşi dete duhul în braţele nemîngîiatului ei soţ, cu care trăise împreună, biata, numai 7 ani.

Împlinise, în zilele acele, 26 de primăveri.

O înmormîntară Grigore Ghyka acolo, în cimitirul de la Chişinău, unde zăcea şi mama lui, Elena Sturza. Pe frumosu-i mormînt de marmoră albă a pus să i se sape pe franţuzeşte, — fiindcă pe atunci limba românească era încă „nevrednică“ — nişte versuri, din care trei şchioape :

Durerea care a urmat a fost însă atît de copleşitoare, încît, întors la Iaşi — după gînduri de sinucidere pe care „credinţa“, care-i veni deodată, le alungă — el înţelese că încercarea aceasteia îi venise „ca o osîndă trimisă de cer pentru ateismul lui de pînă atunci. Începu să se închine, să meargă la biserică, să facă milostenii, ducîndu-se chiar pînă la Ierusalim, la mormîntul mîntuitorului, de unde se întoarse *hagiu*, credincios, curăţat de

păcate, dar tot încă trist, melancolic şi aproape nemîngîiat. Va iubi şi altă femeie, va fi şi nebun, se va vindeca, va fi domn şi mazil şi pribeag şi un foarte bun patriot, dar îşi va isprăvi totuşi viaţa prin gestul deznădăjduit al sinucigaşului.

Dar s-o luăm acum de la început. Înainte de a vorbi de domniţele lui, să vedem mai întîi cum a ajuns în scaunul Moldovei şi o dată aşezat în el, ce treabă s-a priceput să facă.

Ca şi tatăl său, vel logofătul Alecu, Grigore Ghyka nu putea suferi pe unchiul său Mihai Sturza. Nu-i ierta nici felul său despotic de a domni, nici abuzurile sale, nici lipsa lui de ideal patriotic. Vodă, care dorea totuşi să atragă pe nepotul său în cercul admiratorilor săi, îi oferi vistieria cu atîta stăruinţă, încît acesta fu silit s-o primească, rămînînd în slujbă numai de la 1843 la 1844.

Firește că a fi vistiernic cinstit sub Mihai Vodă nu era lucru comod nici pentru domn nici pentru ministrul său. Părăsindu-şi postul cu oarecare tărăboi, Grigore Ghyka se învrăjbi cu unchiul său atît de mult, încît în timpul întîmplărilor de la 1848, Mihai Sturza trimise pretutindeni după el pentru a-l aresta. Dar nu-l putu găsi nicăieri fiindcă el se afla la Viena, unde se dusese pentru a aduce în ţară, din pension unde se afla, pe fii-sa Aglaia. Întorşi pe Dunăre, vaporul pe care se aflau Grigore Ghyka şi fata lui s-a încrucişat la Giurgiu cu cel care ducea la Baziaş pe „revoluţionarii ieşeni“ evadaţi din lagărul de la Brăila de sub supravegherea lui Miscenko. De pe puntea unui vapor la puntea celuilalt s-au putut vedea „tovarăşii de luptă“, schimbînd între ei cîteva cuvinte de prietenească înţelegere şi de revedere în curînd în vremuri mai bune.

Întors în Moldova, unde rămase un timp ascuns pînă îi trecură furiile lui Mihai Vodă, Grigore Ghyka începu din nou uneltirile sale cu „tineretul dornic de reforme“ al cărei călăuză era bătrînul său tată, logofătul Alecu.

Pe urmă, începînd să i se clatine scaunul lui Mihai Sturza, acest bătrîn şi inimos logofăt lucră cu atîta dibăcie pe lîngă Reşid Paşa, ministrul afacerilor din afară la Stambul (prin prietenul său Fuad Effendi), încît — nu

însă fără a face un mic dar de 40 000 de galbeni — căpătă pentru fiul său domnia Moldovei.

La 14 iunie 1849 Fuad Effendi trimitea din București, unde se afla el încă din anul 1848 ca comisar al Porții, știrea la Iași că Grigore Ghyka a fost rînduit domn și să i se încredințeze lui frînele ocîrmuirii Moldovei".

La 22 iulie a venit și firmanul din Țarigrad, cu trimisul special Nuredin Bey, și a doua zi, 23 iulie, el a fost citit și tălmăcit la Iași, în spătăria curții domnești, „cu o solemnitate neobișnuită pînă atunci în Moldova la nici un domn".

Era în ziua aceea „o vreme foarte plăcută, că soarele lui iulie s-a ivit de la răsăritul zorilor, aruncîndu-și razele pe armele și uniformele militarilor, de se părea că plutește asupra oștilor o pară de foc...

Toată Ulița mare de la răspîntia mitropoliei pînă în dreptul Sfîntului Neculai domnesc era împănată cu oști rusești, care au prezentat armele domnului cînd a trecut cu careta pe stradă, *fără a închina însă steagurile;* iar miliția pămîntească era așezată în ograda curții „în cerc împrejurul intrărilor" cu muzica în frunte, și cînd a intrat domnul pe poartă, ostașii au prezentat armele, *plecînd steagurile toate,* la comandă.

Înăuntru, în spătărie, unde erau adunați numai boierii și popii și consulii străini, s-a dat citire firmanului împărătesc în ființa domnului și a lui Fuad Effendi, reprezentantul Porții. S-a întîmplat atunci acel lucru de mirare și care a bucurat pe mulți, că deși, desigur înadins, generalul Duhamel a întîrziat mult peste ceasul orînduit, Fuad Effendi și Grigore Vodă *nu l-au așteptat,* și „n-au amînat pentru această solemnitate", încît, cînd a intrat în spătărie mîndrul reprezentant al țarului, ceremonia era isprăvită.

Îndată după aceea au început însă a se arăta semne rele, care au urmat apoi în tot timpul domniei acestui bun, vrednic și nenorocit voievod.

Cînd s-a scoborît vodă din spătărie de a mers la scară și s-a urcat în caretă „n-au vrut caii a porni din loc cu toată stăruința vizitiilor și așa s-au încurcat în hamuri, sărind și zvîrlind, de s-a văzut Ghyka silit a se da jos din trăsură, pînă au scos-o cu mînele de sub boltă

careta să-i pornească... Patru din acei cai erau chiar ai ginerelui măriei sale lui Mavrocordat, ce i-a vîndut apoi îndată după întîmplare, ca să înstrăineze nenorocirea din familie, dar soarta omului nu se preface într-acest chip, ci prin voința lui dumnezeu cu îndreptarea cugetului", zice Manolachi Drăghici cronicarul.

S-au mai arătat pe urmă multe alte semne rău prevestitoare. La 6 august, cînd s-a întors vodă din Țarigrad după primirea investiturii și a intrat iar cu alai în Iași, a căzut peste oraș o ploaie cu piatră de s-a udat lumea toată pînă la oase — și mai tîrziu altele încă s-au arătat, de stăteau toți și se mirau ce are soarta cu omul acesta, care era doar acum *hagiu* și credincios și milostiv și bun ca pîinea lui dumnezeu.

Nu mai vorbim de fapte ca acele arătatè de nepotul său de fiică, Radu Rosetti, ca de pildă că pălmuind într-o zi pe un „paj" din curtea domnească, i-a fost apoi atît de năcaz de fapta lui încît a dăruit copilului o pungă cu bani. Aceste sunt slăbiciuni. Dar să arătăm ce a făcut el de cum a luat frînele ocîrmuirii în mînă și cum s-a priceput sau în tot cazul cum ar fi dorit să domnească.

De cum s-a urcat în scaun a trimis mitropoliei un ofis, prin care o ruga să se vestească tuturor popilor din țară înscăunarea lui, poruncindu-le să înalțe rugăciuni spre a-l lumina pre el și pre toți bunii moldoveni „ca în unire și în dreptate să putem lucra cu toții întru fericirea patriei".

„Pre lîngă aceste, luînd aminte că la ruga lui dumnezeu ce se face în biserică s-a obișnuit a se zice, pomenind numele domnitorului, *de a se supune supt picioarele lui pe tot vrăşmaşul şi pizmaşul*. Noi socotim că întrucît se atinge de persoana noastră să nu se mai întrebuințeze de acum acea zicere, ci numai rugăciunea de a ne învrednici pre noi și familia noastră de binecuvîntarea dumnezeiască".

Dorind deci ca împreună cu tovarășii săi de luptă, cei foști pe la închisori, pe la mănăstiri și prin surghiunuri, să poată lucra întru fericirea patriei, prima lui grijă fu să schimbe pe miniștrii lui Mihai Sturza, înlocuindu-i cu oameni de-ai săi.

A doua lui grijă fu să „mături judecătorii vechi din slujbe pînă la unul" rînduind pe alții după arătarea sa, oameni pe care-i știa cinstiți și nerușfetari.

A treia lui grijă fu să înlăture pe cît se putea *din toate slujbele* pe boierii cei *bătrîni* „încredințînd posturile publice *tinerilor* ce se închinau ideilor moderne, predicînd o reformă radicală a țării".

Pe urmă a înființat corpul jandarmeriei (în locul vechilor „slujitori"), rînduindu-l pe picior ostășesc și întrupînd pe tot ținutul cîte o companie de la 80 la 100 de oameni cu ofițerii lor, al cărui buget se urca la un milion de lei pe an.

A făcut apoi cazarma cea mare pentru infanterie de la Iași, cea de la Copou, care se înalță astăzi încă mîndră în capitala Moldovei, mărind și miliția cu un batalion și înzestrînd artileria cu 5 tunuri în loc de unul cît avusese sub Mihai Vodă. Făcu frumoasa închisoare de la Tîrgul Ocnei și pavarea Iașilor cu pietre cubice, și în chiar casele răposatului său părinte, Institutul zis Gregorian pentru moșit și pentru copiii găsiți, dăruind din banii lui pentru acest institut și 15 000 de galbeni.

În afară de aceste și multe alte îmbunătățiri și reforme, Grigore Vodă a avut curajul, după plecarea rușilor din Moldova, să desființeze cenzura, introducînd libertatea presei, și să atace și problema reformei sociale, regulînd raporturile dintre proprietari și țărani. Lui îi datorim și reorganizarea învățămîntului public, pe care-l împărți în primar, secundar și înalt, obligînd pe toți profesorii, chiar pe cei străini, să-și predea lecțiile în limba română.

Toate aceste îngreuiară însă bugetul statului, care de unde dăduse sub Mihai Vodă excedente (pe care acesta și le însușea, nu e vorbă), se făcu dimpotrivă sub Grigore Vodă deficitar — lucru pe care dușmanii săi nu-l iertară și i-l scoaseră întotdeauna pe nas. Dar Grigore Ghyka a nădăjduit mereu că pînă la urmă va ieși cu bine din toată încurcătura aceasta bănească, făcută doar numai spre binele țării, și niciodată sub nici un cuvînt nu a îngăduit nimănui a se abate de la principiile mo-

rale, fie în interes personal, fie chiar în interesul statului.

Astfel, cu privire la el însuşi care dădea pilda, se cunosc două fapte foarte în cinstea lui.

El cheltuise cu luarea domniei frumuşica sumă de o sută de mii galbeni (40 000 lui Fuad Effendi şi 60 000 celorlalţi potentaţi ai Stambulului) care apăsa greu asupra averii sale. Dar deşi împăratul Neculai îi trimisese răspuns că, în urma intervenţiei sale pe lîngă Poartă, aceasta îi îngăduia să-şi acopere cheltuiala din înfiinţarea unei noi dări asupra sării, Grigore Vodă răspunse, mulţumind, că nu-i stă în putinţă să împovăreze poporul cu biruri menite să plătească datoriile sale personale.

Alta :

Cerînd autorizaţia Porţii să urmărească în averea sa imobiliară din Moldova pe fostul voievod Mihai Sturza pentru toate „neorînduielile" făcute de acesta în timpul domniei sale, generalul rus Duhamel se împotrivi, poruncindu-i să înceteze orice urmărire împotriva administraţiei fostului domn. Grigore Ghyka trimise atunci o scrisoare cancelarului Nesselrode la Petersburg, zicîndu-i curat : „Ferice de Moldova că are acum un domn cinstit, căci văzînd ocrotirea cu care cabinetul împărătesc acopere nedreptăţile şi delapidările lui Mihai Sturza, aş putea fără teamă să merg pe urmele sale".

Multe alte gesturi şi fapte frumoase a mai făcut acest voievod, cel din urmă pe care l-a avut Moldova. Şi te cuprinde un simţămînt de duioşie cînd te gîndeşti că şirul *voievozilor moldoveni* se încheie cu unul care a încercat să meargă, după 500 de ani, pe urmele celui dintîi : Bogdan din Maramureş înfiinţînd Moldova şi Grigore din Pind [72] luptînd pentru înfiinţarea României!

N-am zice, ca Radu Rosetti, că Grigore Vodă a fost întemeietorul partidului unionist, dar a fost desigur, şi înainte şi în timpul domniei, unul din înfocaţii săi partizani. Şi pentru un domn în scaun, care ştia că prin Unire îşi va pierde tronul, lupta ce a dus în vederea acestui ideal scump tuturor românilor este pe deasupra oricărei laude.

La începutul războiului Crimeei, în 1853, el se purtase cu gîndul recrutării unei legiuni de voluntari mol-

doveni, în capul cărora să se puie el însuşi, pentru ca prin vărsarea sîngelui moldovenilor să aibă ţara lui dreptul la sfîrşitul războiului să-şi spuie cuvîntul, legînd viitorului neamului românesc de soarta armatelor aliate, sau mai bine zis de izbînda lor, de care nu se îndoia. Radu Rosetti ne asigură că cuvintele cîntecului războinic cu care oştenii lui aveau să intre în foc, erau făcute de el :

„Buciumul român răsună,
Pe-ai săi fraţi el îi adună".

Iată aşadar şi poet.

•

Ca realizare a politicii sale „progresiste", cea de căpetenie a fost dezrobirea ţiganilor boiereşti. Dar povestea aceasta fiind în legătură cu alta, o lăsăm mai la urmă. Să vedem deocamdată neajunsurile ce i s-au întîmplat bietului om cînd cu „pierderea minţilor" şi cealaltă, cînd cu „fuga peste hotar", căci domnia lui Grigore Ghyka Vodă a fost de două ori întreruptă.

Ajuns în stare de a face, ca domn, cel mai mare bine cauzei naţionaliste dragă inimii lui, Grigore Vodă trebui să lucreze cu multă băgare de seamă, fiindcă altfel jandarmii de la spate, rusul şi austriacul, l-ar fi lovit de s-ar fi rostogolit din domnescul său scaun. Reacţionarii aceia nu puteau îngădui ca nebuniile revoluţionare şi ideea de Unire să se întărească în sufletele românilor, fiindcă ei aveau nevoie de două mici ţări înapoiate pe care uşor să le poată înghiţi, nu de o ţară unită şi mare care le-ar fi tăiat calea Bizanţului. În atari împrejurări, Ghyka nu putu face mai mult decît făcu, lăsînd doar prietenilor săi mînă liberă să lucreze pe ascuns la pregătirea şi la răspîndirea patrioticelor lor idei. Dar suferinţa lui era mare că, ajuns domn, să-i fie totuşi acţiunea atît de restrînsă.

Frămîntările acestea ale inimosului voievod, neputinţa în care se afla de a lucra după îndemnul inimei sale, rana pricinuită de moartea nevestei sale, precum şi descoperirea unei bande de falşificatori de acte publice, în care tristă afacere duşmanii domnului voiră să amestece

şi pe unii membri din familia sa, îl aduseră la începutul leatului 1853 intr-o stare de nervi încît începu să aiurească.

„S-a cuprins vodă de o ipohondrie serioasă, ce i-au slăbit mintea de a nu putea ocîrmui", zicea Manolachi Drăghici ; iar ministrul său Nicolae Suţu arată în amintirile sale toate tristele amănunte ale acestei boli ce întunecă, foarte vremelnic de altfel, mintea bietului voievod.

La 23 ianuarie el încredinţă domnia Sfatului extraordinar al ţării şi se duse la mănăstirea Neamţului să se odihnească acolo, la aerul tare de munte. Prin Iaşi se zvoni fireşte ba că e mazilit, ba că e nebun, turbat, fiindcă „era şi foarte oprit a se vedea de cineva", ceea ce putea da naştere la toate bănuielile. Dar pe la 1 februarie, simţindu-se mai bine, merge la moşia sa Hărpăşeşti unde rămase vreo 5 săptămîni, în timpul postului mare, aducîndu-şi şi familia acolo şi primind de la o vreme şi lume străină, pe miniştrii săi şi chiar pe consulii străini.

La 3 martie el era atît de vindecat de neajunsurile stării sale nervoase, încît putea da colegului său Barbu Vodă Ştirbey, la Bucureşti, ştiri despre sănătatea sa, din care putem cunoaşte cum a simţit şi judecat el însuşi întîmplarea ce vremelnic îl doborîse :

„Principe", îi scria el. „Încredinţat fiind de simţămintele pe care măria ta ai binevoit să mi le arăţi prin scrisoarea din 27 februarie, mă grăbesc a-ţi spune ce plăcere mi-a făcut această dovadă de simpatie şi ce bună amintire îmi va lăsa ea. Boala mea, în fel de feluri privită şi tălmăcită, a fost totuşi numai urmarea unor oboseli fără margini, amestecate cu amăre păreri de rău că silinţele şi jertfele mele nu sunt în stare să îndrumeze minţile spre acelaşi scop : fericirea ţării — şi nu ajung a stinge patimele care, veşnic în mişcare, caută să paralizeze acţiunea guvernului meu. Dacă s-au vădit cu acest prilej, dovezi de simpatie pentru mine în ţară, e totuşi păcat că unii din compatrioţii mei se îndărătnicesc a nu voi să recunoască abnegaţia pe care o dovedesc şi vederile părinteşti şi împăciuitoare care mă călăuzesc. Dar, oricare ar fi nerecunoştinţa ce am cules

pînă acum şi cea care mă mai aşteaptă, nimic nu va putea slăbi dragostea şi dezinteresarea cu care am înţeles a-mi face întotdeauna datoria faţă de ţară; şi acum, cînd puterile mele stoarse s-au întărit prin odihnă, voi consacra statornicele mele osteneli grelei sarcini pe care am luat-o asupră-mi...".

La 8 martie Grigore Vodă era, din nou la Iaşi, luînd frînele guvernului în mînă.

Dar bucuria celor ce-l iubeau nu ţinu mult, căci peste vreo trei luni şi jumătate se întîmplă celălalt bucluc, al intrării oştilor moscovite în Moldova. La 21 iunie ele veniră la Iaşi sub comanda generalului Danenberg, care plecă însă în curînd la Bucureşti, lăsînd în locu-i pe capul lui Grigore Vodă pe cneazul Gortciacoff.

Cauzele războiului din 1853 nu le vom mai arăta, ele fiind prea cunoscute : Cheia bisericii sfîntului mormînt, ca pretext, şi celelalte... Fapt e că ruşii au ocupat în iunie ţările dunărene înainte ca războiul să fie declarat. Abia în septembrie s-au hotărît turcii să-l declare ei, în care timp Gortciacoff plecînd şi el la Bucureşti, Moldova rămase mai departe sub ocîrmuirea lui Grigore Vodă a cărui îndatorire era însă să facă aprovizionarea oştirilor muscăleşti. După declararea războiului, ruşii, care firește că nu puteau avea mare încredere în domnul Moldovei pe care-l ştiau neprietenul lor, trimiseră la Iaşi pe generalul Urusoff „ca să ieie stăpînirea din mîna Ghicăi şi să ocîrmuiască el ţara pînă la o altă regularisire".

Grigore Vodă nu se grăbi să plece. El se duse a doua zi abia la via sa de la Socola, unde mai rămase cîteva zile împreună cu toată familia lui, făcîndu-şi socotelile, strîngîndu-şi buclucurile, mai dînd prietenilor săi sfaturi, şi pornind abia după aceea, agale, prin Mamorniţa şi Lemberg, la Viena.

După un an, întîmplările politice şi ale războiului îl vor aduce din nou în ţară. Franţa şi Anglia declarînd în iarna anului 1854 război turcilor, teatrul operaţiunilor mutîndu-se de pe malurile Dunării în Crimeia şi în Austria, veşnica *profitoare*, ocupînd în toamnă Moldova părăsită de ruşi, Grigore Vodă se întoarse de la Viena la Iaşi sub ocrotirea generalului baron Hess, urcîndu-se din nou în

scaunul din care fusese alungat de Urusoff (2 octombrie 1854).

Despre petrecerea sa la Viena nu știm aproape nimic. E de presupus că beizadea Costachi și domnițele Catrina și Aglaia, fiind căsătoriți, au rămas la Iași; și mai trebuie să credem că tot acolo rămăseseră și domnița Natalia împreună cu beizadea Ion (beizadea Alecu fiind încă de mai multă vreme în străinătate la studii), deoarece atîta știm de Grigore Vodă, că luase cu el la Viena pe ibovnica lui, Eufrosina Leroy, și pe cei doi copii pe care-i avusese cu dînsa, din care prințișorul Ferdinand avea abia 4 luni. Trăind deci acolo cu „metresa" lui și cu copiii ei, nu putea deci avea pe lîngă el pe beizadelele și pe domnițele sale legitime.

Pe această „Eufrosine Leroy" o cunoscuse Grigore Ghyka la Paris, înainte de domnie, într-un chip foarte romantic. Se plimba într-o zi viitorul voievod printre mormintele marilor francezi din cimitirul „Père Lachaise", el un străin care se închina amintirii unui Molière sau La Fontaine, ea o pariziană care se ruga la mormîntul unei prietene moartă de curînd. Au intrat în vorbă, fiindcă așa a vrut soarta, s-au plăcut și s-au iubit. Cînd a fost numit domn, a adus-o la Iași, i-a luat casă, mobile, servitori și trăsură, ținînd-o departe de toată lumea și mergînd el însuși s-o vadă un ceas-două pe zi și în toate nopțile între 12 și 3 dimineața. Așadar un fel de doamnă de Maintenon, fără strălucirea acesteia și fără aceeași influență asupra iubitului ei.

„Madame Leroy" era femeie plăcută, cam grăsulie, cu trăsăturile feței fine. Semăna destul de bine — ne asigură secretarul francez al lui vodă, Edouard Grenier — cu „Madame Mathilde" a lui Heinrich Heine, deși mai deșteaptă și mai cioplită decît aceasta. Va fi mai tîrziu, în Franța, după mazilirea lui Ghyka, soția sa legitimă, și o vom întîlni-o de cîteva ori în cursul acestor povestiri.

*

Înainte de a arăta a doua domnie a lui Grigore Vodă și a arunca o privire asupra frumoaselor sale domnițe, se cuvine să facem un mic popas lîngă chipurile beiza-

delelor sale, fiindcă întîmplările ce-i privesc, ale lui beizadea Ion în tot cazul, s-au desfăşurat în timpul domniei dintîi.

Cei trei fii ai lui Grigore Ghyka cu domniţa Elencu Sturza au fost, după cum am văzut, beizadelele Costachi, Ion şi Alecu. Studiile şi le făcură la Freiburg în Elveţia, unde au fost crescuţi de *Grégoire de Cirard*, ofiţer şi fiu de ofiţer şviţeran, pe care, după întoarcerea fiilor săi în ţară, Grigore vodă îl chemă la Iaşi, dîndu-i grad de colonel în armata moldovenească. Girard pare a fi fost un om foarte de treabă, la care feciorii lui vodă ţineau atît de mult, încît după moartea tatălui lor, ei se îndatoriră printr-un act judecătoresc „drept recunoştinţă pentru creşterea şi îngrijirea" ce au avut de la el pe cînd erau copii, să-i dea o pensie de 720 de galbeni pe an tot timpul vieţii sale.

Copiii aceştia, foarte mici la stat, foarte oacheşi la faţă, cu păr castaniu, cu ochii frumoşi, aveau firi blînde şi iubitoare, erau sentimentali şi pătimaşi ca şi părintele lor.

Beizadea Costachi, cel mai mare, a fost în timpul domniei tatălui său postelnic, apoi magistrat şi membru la Curtea de casaţie. S-a însurat de tînăr cu Catiţa Balş de la Dumbrăveni, cu care a avut două fete, şi mai tîrziu cu fiica unui boier grec din Muntenia, Zoe Plagino, cu care a avut un fiu, pe Grigore Ghyka. A murit în anul 1874 la vîrsta de 47 de ani.

Beizadea Ion, sau Iancu după cum i se mai zicea, fiul mijlociu, a fost cu mult cel mai deştept din toţi, cel mai cu carte şi cel mai simpatic. Era la stat şi cel mai mititel. Grenier spune despre el că era, prin 1855, „frumuşel, harnic şi încăpăţînat".

Băiatul avea abia 10 ani cînd îl trimise tatăl său, împreună cu fraţiorii, la Freiburg în Elveţia. Trecut apoi la Paris unde-l prinse revoluţia din 48, el se întoarse la Iaşi, rămînînd acolo pînă în 1849, cînd îl trimise tatăl său din nou în Elveţia, la Geneva de data aceasta, unde avu ca tovarăş de studii pe prinţul Leopold de Anhalt şi ca profesori pe Ernest Naville la filozofie, pe Olier la drept şi pe Girard la arta militară.

În 1851 el se întoarce definitiv la Iași, cînd tatăl său îl numește locotenent în miliția Moldovei și aghiotant domnesc. E tînăr, frumos, nebunatic, mor fetele după el. Dar băiatul e cuminte, nu se încurcă, deocamdată, cu nici una, și se apucă să scrie : amintiri, schițe, călătorii. „O iarnă la Iași" e o icoană a vieții moldovenești de altădată, care are un farmec și un pitoresc cu totul deosebit. E în felul ei una din cele mai bune lucrări ce se cunosc, mai interesantă chiar decît ale lui Alecu Russo, și nu se va putea scrie vreodată istoria societății ieșene în veacul al XIX-lea fără a se consulta acest document viu, plăcut, „pris sur le vif". Tot atît de bună e și scrierea lui intitulată : „O călătorie în Carpați" din care mai ales partea de la început și povestirea lui Iordachi despre haiducul Petraru, sunt niște mici juvaere literare. Mai slabe sub „Chipurile românești", în care autorul, prea tînăr și prea puțin documentat, încearcă să ne arate „pe boier, pe țăran, pe popă și pe ciocoi" într-un fel cum nu puteau să fie.

Răsfățatul beizadea Iancu nu stă totuși toată ziua închis în casă cu pana în mînă. Mai are slujba și nu se dă îndărăt nici de la petreceri. Îi place să se plimbe la Copou, iarna cu sania mai ales, să meargă la teatrul francez unde admiră pe Gatineau și pe domnișoara *Any Roland*, la teatrul românesc unde se prăpădește după Millo, pe care-l compară cu Molière, și la bal mascat „unde muzica ne face să auzim acele valsuri de Strauss cărora nu-ți stă în putință să te împotrivești". La balurile acele, care încep seara la opt și se isprăvesc abia în zori cînd trec lăptarii pe stradă strigîndu-și marfa cît îi iau gura : lap-te, lap-tee ! — la balurile acele, bătrînii boieri se plimbă încet prin sală cu mîinile la spate, iar cei tineri joacă de ți-e mai mare dragul să-i vezi „cum pornesc, cum se învîrtesc, și cum știu perechile să ocolească perechile".

Cînd nu e la teatru sau la bal, beizadea Iancu, democrat cum fusese și babaca, se duce uneori seara prin cafenelele negustorimii. Îi place să vadă acolo, într-un nour de fum, pe divanurile ce se înșiră de-a lungul pereților, la mese rotunde și joase „pe turcul grav pînă-n desfătări, sorbindu-și narghileaua, pe armeanul în stra-

niul său port, gustîndu-şi tacticos cafeluţa moka, pe grecul zgomotos făcînd gesturi, pe jidan numărîndu-şi banii şi pe neamţ bîndu-şi halba de bere".

„E unu după miezul nopţii... se pot deci încă face vizite! Căci toată ziua şi toată noaptea casele boiereşti sunt deschise, de stai să te întrebi cînd lucrau şi cînd dormeau oamenii aceia. Dar dormeau, cică, între 3 şi 10 dimineaţa; slujba, de la 11 la 4; masa, de la 4 la 5; apoi iar un mic somn pînă la 7, şi de la 8 în sus... viaţa... Cărţile mai ales, obicei luat de la ruşi de la 1827 încoace, care pînă acum a făcut să cadă mai multe familii bogate în cea mai neagră mizerie... Cîţiva boieri ţin toată iarna casa lor deschisă, la rînd, de două ori pe săptămînă. Intră lumea acolo ca la birt, se aşază la una din cele 10 sau 20 de mese din salon, şi joacă cu aprindere, cu nesaţ. Cînd pe covorul verde se îngrămădesc, licărind, galbenii de aur, obrajii se îmbujoresc, ochii strălucesc şi tremură sufletele bieţilor pătimaşi... Se joacă mize de 10, de 20 de mii de lei dintr-o dată, averi întregi se duc într-o seară... şi uneori nenorocitul care a pierdut tot ce avea, se duce cu ochii aiuriţi să-şi zboare creierii acasă". Jocurile obişnuite erau: cele *de noroc*, ca stosul, lanskene şi maca, cele zise *speculative* precum vist, preferanţă, pichet, şi cele *distractive*, precum ghiordumul, concina, calul alb. Vitejii jocurilor „de noroc" erau Ionică Greceanu, zis Badaşcu, Vasilică Ghica, Neculai Negruzzi, Leonida Mavrodin şi Nicu Pavli. Cucoanele jucau şi ele, dar mai mult concina şi pe bani puţini.

Lui beizadea Iancu nu-i plăceau nici cărţile nici vizitele. Se ducea uneori prin casele acele, fiindcă *trebuia*. Dar el, cînd nu era seara nici la spectacol, nici la bal mascat, nici la cafenea, nici la cărţi, apoi îl găseai sus la „Coana Frosa", în grădiniţa de lîngă teatru, acel

Resta
Urant
Du the
Atre

despre care am mai vorbit. Acolo mergeau „artiştii" şi-l plăcea lui Iancu Ghyka să facă haz cu ei... şi mai ales cu

ele. În vara anului 1852 a zărit în grădina aceea, întîia dată, pe dansatoarea Rose Pompon. I-a rămas la ea gîndul şi inima şi nu s-a lăsat pînă n-a cunoscut-o şi pînă n-a iubit-o. A fost marele roman al vieţii sale.

Rose Pompon a avut minunata idee să-şi scrie amintirile, aşa încît avem despre ea toate amănuntele trebuincioase pentru alcătuirea, pe scurt, a acestui roman.

Mica burgheză Elvira din Paris, crescută la Saint-Denis, se mărită la cincisprezece ani şi jumătate cu juvaergiul Bonzé, un om ursuz şi grosolan cu care nu s-a putut înţelege. Ea era veşnic în mişcare şi cu zîmbetul pe buze, el morocănos şi tăcut. Nici nu trecuse „luna de miere", că juvaergiul îi şi spune într-o zi: „Eşti frumoasă şi prea veselă; mie îmi trebuie o femeie liniştită, care să aibă grijă de casă, o bucătăreasă". S-au despărţit, fără a divorţa, fiindcă erau amîndoi catolici. Elvira Bonzé şi-a luat buclucurile şi a început să cutreiere Parisul după o slujbă. A fost guvernantă, croitoreasă, a umblat de ici-colo să-şi cîştige viaţa, pînă a nemerit, într-o seară, ca să mai şi petreacă, la „Mabille".

Le samedi, dans le jardin Mabille
Vous vous livrez à de joyeur ébats.
C'est là qu'on trouve une vertu facile
Et des appas
Qu'on ne dit pas.

Mogador şi Clara Fontaine făceau pe atunci furori în grădina Mabille. Mica Elviră — avea abia 16 ani — holba ochii la ele şi nu se putea sătura de a le privi cum joacă, cum saltă, ce drăgălaşe şi pline de farmec sînt. Împreună cu prietena ei Eliza, cu care nimerise în seara aceea acolo, începu să facă planuri: că şi ele sînt tinere şi frumoase şi le place dansul la nebunie şi au dreptul la viaţă, ca celelalte. Întoarse deci acasă, încep fetele în sărăcăcioasa lor odăiţă să joace împreună, să sară, să se învîrte, să se plece şi să se ridice, întocmai ca Mogador şi Clara Fontaine. Născocesc dansuri noi, le repetă, a doua seară, a treia şi a patra, iar în seara a cincea se duc, de-a braţeta, din nou la Mabille. Dansează împreună; lumea le priveşte mirată, apoi fermecată şi la urmă entu-

ziasmată. Li se dau nume noi : Eliza devine Regina Pomaré și Elvira Bonzé, Rose Pompon ! Au cucerit Mabillul, vor cuceri Parisul.

Începu viața mare a „demimondenelor“ parisiene : apartament, mobile, echipaj, rochii și juvaiere. „În vremea aceea nu se punea nici pudră pe obraz, nici roș pe buze“, scria Rose Pompon. Tinerețea și frumusețea erau de ajuns. Pentru ele dădeau bărbații bani, pe care fetele îi luau, îi cheltuiau și cereau alții. Dar Rose Pompon, deși atît de tînără, se gîndea uneori la viitorul ei : cînd va fi bătrînă să aibă un capital pentru a putea trăi din venitul lui. Strîngătoare nu era ; îi trebuia deci un capital mare, care să i se dea, așa deodată, „pentru a avea rentă“. Dorința aceasta devenise o boală la ea. Cum se învîrtea vreun bărbat împrejurul ei, Rosa de colo : *„Faites-moi des rentes“*. În schimbătoarea-i viață, ba de lux, ba de boemă, dansînd pe scenă sau în grădini, azi bogată, mîine săracă, se întîlni fata într-o zi „à la sortie des Italiens“ cu prințul Palla, un străin. Tînăr și frumos, el o găsi pe Rosa tînără și frumoasă. Îi zise : „Te iubesc“, ea îi răspunse : „Faites-moi des rentes“.

Tînărul nu păru mirat : „Rente ?“ îi zise. „Îți dau cîte vrei. Sînt bogat, am moșii și castele ... O sută de mii îți ajunge ?“.

— „Oh, da !“ răspunse Rosa.

Și se iubiră amîndoi, o lună, două, șase. Dar suta de mii nu venea. Supărată, Rosa începu să bată din picior. Strîns cu ușa, tînărul mărturisi că nu are banii asupra-i, dar se va duce acasă pentru a-i aduce. O sută de mii de franci erau pentru el un nimic. Peste o lună va fi înapoi la Paris, cu banii în geantă.

Porni deci ... tocmai în Moldova. Căci prințul Palla era român, un Pella oarecare sau cine știe cine !

Domnul Palla, sau poate Palladi, nu se mai întoarse. Dar nici Rose Pompon nu renunța la rente. După vreo șase luni, găsind o prietenă, Olimpia, care era gata să meargă la Iași pentru a-și vedea acolo „iubitul“ — își făcu geamantanul și plecă cu ea.

Prin Viena, unde joacă pe scenă pentru a mai strînge bani, prin Lemberg, prin Cernăuți și Mamornița, Rose Pompon și Olimpia sosesc la Iași către începutul primă-

verii 1852. Trag amîndouă la un han, şi a doua zi Rose Pompon se şi înfăţişă la „prinţul Palla“ acasă, cerîndu-i suta de mii ! Cînd a dat cu ochii de ea, fostul „şmecher“ a îngălbenit. A început a bolborosi cuvinte fără şir, din care totuşi înţelese fata prea bine că bărbatul nu avea nici moşii, nici castele, nici bani, şi că pe lîngă toate mai era şi logodit, gata să se însoare.

Dar Rose Pompon era fată bună. Dacă nu are omul bani, nu e nimic de făcut. Se puse deci pe chef : o viaţă de noapte cu dans, cu joc, cu băutură. Merse cu Olimpia şi pe la „Coana Frosa“ unde o zări, pare-se, într-o noapte, beizadea Iancu Ghyka.

După vreo două-trei luni, sătulă de viaţa aceasta, hotărîndu-se să se întoarcă la Paris, se mută de la han la nişte evrei prin Tîrgul Cucului, se pregăti de drum şi merse iar, de mai multe ori, la Palla al ei să-i ceară bani barem pentru poştă şi diligenţă. Dar cela nu-i dădu nimic, ba o şi ameninţă că o va expulza din ţară. Cînd deodată, într-o seară, primi de la el o scrisorică, prin care era rugată să vie pînă la Copou, căci avea ceva foarte însemnat să-i spuie. „La poartă te aşteaptă o trăsură“, scria domnul Palla, poţi avea toată încrederea în cinstea şi discreţiunea vizitiului“. — „O fi o cursă“, se gîndi Rose Pompon. „Vrea să mă omoare !“. Dar fata fiind curajoasă, se hotărî să se ducă. Ce-o fi, o fi !

„Pentru orice eventualitate, m-am făcut foarte frumoasă. O rochie de velur bleu, un mare mantou garnisit cu blană şi o pălărie din aceeaşi stofă ca a rochiei. Eram foarte reuşită ... Trebuie să fii întotdeauna pregătită“.

Împopoţănată cum era, se urcă în trăsura cea cu vizitiul discret, care o duse la Copou, dincolo de Copou, foarte departe de Copou. Începea tocmai să-i fie frică, cînd se opri deodată trăsura în faţa unui han, în uşa căruia o aştepta, zimbitor, domnul principe Palla ... Lîngă el stătea un alt om, foarte mic şi foarte în întuneric. Intrară tustrei într-o odaie, un fel de birt, şi înainte de a se aşeza la masă, Palla îşi prezintă prietenul : Popescu !

Un hohot de rîs ! Pe Popescu acesta, Rose Pompon îl cunoştea după portretele care se răsfăţau în vitrinele tuturor negustorilor din Iaşi. Era fiul lui vodă, beizadea Ion — Le Prince Jean !

— „Domnule Popescu, te cunosc", îi zise veselă parizianа. „Te văd în fiecare zi la ferestrele tuturor prăvăliilor. Bună seara".

Beizadea Ion începu să rîdă şi el :

„Bună seara, Rose. Îmi placi, şi te iubesc !".

— „Faceţi-mi rente", răspunse ea.

Beizadea Iancu Ghyka îi dădu mai mult decît rente şi mai mult decît obişnuitele daruri de rochii, pălării, juvaiere, trăsuri şi servitori — îi dădu micii Rose inima lui toată, şi-i mai făcu un dar la care nebunateca dansatoare nu s-ar fi aşteptat : o făcu să simtă deodată, şi în sfîrşit să înţeleagă, ce înseamnă iubirea !

Bătrînă, devenită iar o burgheză aşezată, îi tremura încă sufletul la amintirea acelei dragoste :

„A fost povestea mea de dragoste cea mai frumoasă, cea mai sinceră, cea mai aleasă, anii care se vor scurge nu vor putea pierde intensitatea amintirilor mele".

De-acum, lumea era a lor. Nu mai puteau trăi fără a fi împreună odată, de două, de trei ori pe zi. Şi cum se despărţeau îşi scriau, după cum merg — cine nu ştie ? — lucrurile în dragoste !

„Iubita mea", îi scria Iancu, „nu vom avea deseară bal mascat. Aşa a hotărît mitropolitul, care găseşte că petrecerea de la biserică ajunge. Aşadar ne vom vedea deseară la tine. Pregăteşte tu cina. La revedere. Te iubesc. Te mai sărut din toată inima".

Sau :

„Drăguţa mea, te gîndeşti tu la mine ? Eu, toată noaptea numai pe tine te-am visat. Se făcea că eşti lîngă mine, lipită de mine, te ţineam în braţe şi te sărutam... Voi veni deseară să te văd, dar ceva mai tîrziu ca de obicei, căci trebuie să mă duc la întrunirea unui aşa-zis *Jockey Club* ... De ar veni odată seara ! La revedere, îngerul meu. Iubeşte-mă cum te iubesc".

Şi aşa mai departe ...

Cucoanele din Iaşi erau mîhnite şi zurlii. La nici una din ele nu se uitase beizadea Iancu, şi acuma dansatoarea asta i-a furat inima şi minţile. Tot ce era mai frumos în capitală, era pentru ea. Cum voia vreauna să cumpere o rochie mai abitir de la Derigault, vreo mătase mai fină de la Lupu Carniol, vreo mobilă nouă de la Miculi sau

vreo statuetă din porțelan de Saxa de la Melidon, răspunsul negustorului era mereu același : „E vîndută franțuzoaicei !". Nu mai era de trăit. Cuconetul ieșean făcu împotriva ei o alianță defensivă întîi, și pe urmă ofensivă. Merseră boieroaicele pînă sus la vodă, să-i vorbească de scandalul ce pricinuia fiul său în societate cu felul vieții ce ducea... cu o dansatoare, cu o venetică !

Grigore Vodă, care se făcuse pînă atunci că nu știe nimic, văzînd că „scandalul" a devenit public, trimise răspuns fetei că-i poruncește să părăsească Iașii și țara. Ea, femeie deșteaptă și inimoasă, răspunse aghiotantului domnesc care-i adusese porunca :

— „Suntem aici trei pariziene : eu, Olimpia și d-na Leroy. Sau ne dă afară pe toate trei, sau nu pleacă nici una !".

Îndrăzneala Rosei Pompon era mare, dar logica și bunul simț erau din partea ei. Era greu pentru vodă, cînd își ținea o ibovnică franceză, să oprească pe fiul său să-și ție și el una. Domnitorul închise din nou ochii. Nu mai văzu și nu mai știu nimic.

Dar beizadea Iancu se simțise jignit de porunca ce i se dăduse iubitei sale. Buna-voință părintească nu-l liniștea și-i era teamă ca nu cumva, într-o bună zi, să-și schimbe gîndurile și să-i trimită „îngerul" peste granița. Propuse deci fetei s-o ia de nevastă. Ea, cu veșnicul ei bun simț, îi răspunse că era măritată și nu are poftă să fie bigamă, fie chiar aici în capătul Europei. Iancu Ghyka îi povesti atunci toată întîmplarea încă proaspătă a contesei Dash cu beizadea Grigore Sturza, asigurînd-o că, odată cumnați, Grigore vodă nu va face ca Vodă Mihai. Era doar tatăl său un om mult prea înțelegător în materie de dragoste !

Rose Pompon îl iubea prea mult pentru a se împotrivi. „Dacă vrei tu", zise, „hai să ne căsătorim !".

Și așa într-o zi se duseră amîndoi, *fără martori*, la o bisericuță de la Copou, unde un preot cumpărat, cunună pe Elvira Bonzé cu luminarea sa beizadea Ion Ghyka.

Își pusese mireasa rochia ei de mătase albă cusută cu aur, diamante și briliante în păr și brățare pînă-n coate. „Eram superbă și triumfătoare... Ion era nebun de bucurie... ne-am jurat deci dragoste veșnică și fidelitate".

După nuntă se întoarseră amîndoi acasă la ea, cinară, se culcară, se iubiră și adormiră.

Dimineața la 7 — dormeau încă duși amîndoi — bătu cameriera la ușă. Rose Pompon se sculă și o întrebă supărată ce vrea. Cameriera, o pariziană și ea, răspunse în jargonul lor :

— „Poliția, consulul și toată șleahta !".

Vai de mine ! Ce este de făcut ? Rosa își deșteptă bărbatul, începînd amîndoi a se sfătui dacă să fugă sau ce să facă. Căzură la învoială să meargă ea să vorbească cu dînșii, să-i întrebe ce vor, și în tot cazul să tăgăduiască cununia, cu orice preț s-o tăgăduiască.

Rose Pompon se spălă, se pieptănă, se parfumă și îmbrăcă apoi „un lung capot de batist alb garnisit cu dantelă", fiindcă atunci cînd ai de luptat cu bărbații, trebuie să fii frumoasă, zicea ea.

Intră în salon ca o regină, ca o domniță ce era de-o zi.

— „Ce doriți, domnilor ?".

Consulul îi răspunse :

— „Dumneata te-ai măritat aseară cu beizadea Ion !".

— „Eu ?".

— „Dar cine, eu" ? Dumneata, la o bisericuță de la Copou".

— „Nu-i adevărat".

— „Ba-i adevărat. Și întrucît ești măritată în Franța, iată-te acum bigamă !".

— „Nu-i adevărat. Sunt măritată în Franța, dar nu sunt măritată aici. Fost-au martori la cununia mea ?".

— „Nu. A fost numai un popă. Ți-l pot aduce aici".

— „Adă-l aici, să vedem ... Iar dumneata, domnule consul, în loc să-mi faci astfel de înscenări, mai bine m-ai lua sub scutul d-tale. Sunt franceză, ești consulul Franței, trebuie să mă aperi, nu să mă învinovățești".

Consulul nu-i răspunse nimic, trimițînd după popă, care veni îndată, fiindcă era după ușă. Cînd îl văzu, Rose Pompon — ca la teatru — se duse la el și cu multă îndrăzneală îl întrebă, uitîndu-se drept în ochii lui.

— „Dumneata ești părintele care spui că m-ai cununat aseară ? Uită-te bine la mine, eu sunt aceea ? Mă recunoști ? Poți jura dumneata că mă cunoști ?".

Popa, aiurit, nu știu ce să spuie. Bolborosi cîteva cuvinte neînțelese — de altfel fusese atît de întuneric în bisericuța de aseară — încît nu mai știa nici el de era ea, de nu era ea, pe cine cununase și pe cine nu.

Rose Pompon avu atunci o inspirație dumnezeiască. În disprețul tuturor conveniențelor și al solemnității momentului, o adevărată „gamine de Paris" ce era, dar drăguță și nostimă foc, se întoarse rîzînd la sfînția sa și-i arătă limba.

Popa își puse potcapul și ieși buzna pe ușă afară, strigînd cît îl lua gura : „Asta-i dracu împielițat... Dracu... Dracu !".

— „Ei vezi ?", zise Rose Pompon, încîntată.

— „Ești o comediană !" îi răspunse consulul, care abia se ținea de rîs.

— „Nu", adăugă ea. „Nu sunt o comediană, dar nu vreau să mă las jucată. Îmi veniți cu fel de fel de mofturi pentru a mă despărți de prințul meu iubit. Azi bigamă, mîine hoață, știu eu ce veți mai născoci... Mă pun, domnule consul, sub înalta dumitale protecție !".

Dădu ușor din cap, foarte mîndră, întoarse spatele și plecă.

Consulul, poliția și „tot bataclanul" ieșiră pe o ușă și Rose Pompon pe alta. În iatac, ea istorisi lui beizadea Iancu cele întîmplate, făcînd haz împreună de mutrele consului, polițaiului și popei.

Beizadea Iancu și domnița Rosa petrecură împreună, nedespărțiți, acasă, ziua, seara și noaptea întreagă. A doua zi — a treia după nuntă — un fecior aduse o scrisoare de la un prieten de-al beizadelei, care-l ruga să vină numaidecît în oraș să se întîlnească cu el, căci are să-i spuie ceva foarte interesant.

— „O fi vreo cursă", îi spuse Rosa.

— „Nu cred. E unul din bunii mei prieteni. Mă duc să văd ce vrea".

Dar cui i-ar fi trecut prin gînd, că din ceasul acela beizadea Iancu și Rose Pompon nu se vor mai vedea niciodată în viață, niciodată. Tot ce a țesut anul, s-a rupt într-o clipă.

Trei ceasuri după plecarea lui Iancu, Rosa primi de la el următoarea scrisoare :

„Iubita mea, am fost arestat în numele măriei sale. Pe tine voiau să te trimită cu căruța de poștă. M-am lăsat prins numai cu condiția să te trimită cu trăsura și să-ți dea 200 de galbeni. Tata mi-a dat cuvîntul că-ți va trimite banii. M-au dus la închisoare la Socola. Nu poți ști, îngerul meu, cît sufăr aici. Nu mai trăiesc, sînt nebun. Stau singur într-o odaie, plîng ca un copil și mă bat cu capul de pereți. Rose, îți jur pe tot ce am mai sfînt în lume, că niciodată n-am iubit cum iubesc acum. Iartă-mă dacă pînă acum n-ai avut cu mine decît neplăceri ; dar vom trăi la Paris zile mai fericite. Așteaptă numai. Să știi, îngerul meu, că sunt pentru tine mai mult decît un iubit, mai mult decît un frate. Tot ce am e al tău. Să nu te schimbi față de mine, să rămîi bună și iubitoare. Îmi ard cuvintele de dragoste pe buze și nu le găsesc, sînt nebun, mi-am pierdut mințile, scrisoarea aceasta e poate fără înțeles ...".

Ba scrisoarea aceasta e cu mult înțeles. Rosa a sărutat-o, a plîns, a citit-o iar, și iar a sărutat-o și a plîns.

La ferestrele casei sale a început să se strîngă lumea. Aflase Iașul că „drăguțul de beizadea Iancu" zace la închisoare din pricina ei, și veniseră derbedeii poliției și slujitorimea cucoanelor s-o amenințe și s-o insulte :

— „La moarte franțuzoaica ! A mort la Française !".

Noaptea, cînd s-a mai împrăștiat lumea, Rose Pompon și-a făcut geamantanele, și-a luat camerista și pe bucătar, și s-a dus la consulatul Franței să ceară acolo găzduire și ocrotire.

A doua zi ea primi o nouă scrisoare de la iubitul ei, mai înfocată decît cea dintîi, în care o sfătuiește să plece cît mai curînd la Paris și să-l aștepte acolo, căci va veni după ea „îndată, îndată ce va putea". Să vîndă tot ce are și să plece prin Galați, pe mare, la Constantinopol. De acolo v-a lua vaporul pentru Marsilia.

Biata fată, ce să facă ? Vîndu lucrurile toate, pe care le cumpărară cucoanele „învingătoare", căpătă de la vodă cei 200 de galbeni făgăduiți, cu care-și va avea de acum înainte „rentele sale", se urcă în trăsura cu patru cai ce i-o împrumutase Nicu Movrocordat, ginerele măriei

sale, şi se duse, prin Vaslui şi Bîrlad, la Galaţi să ia vaporul.

Cînd să iasă din Iaşi, trecu pe la Socola. Beizadea Iancu era la fereastra închisorii ca s-o vadă măcar aşa de departe... şi-şi trimiseră amîndoi, cu degetele pe buze, prin văzduh, sărutări, pe care le luă vîntul să le împrăştie şi să le îngroape sub dărîmăturile unei fericiri ce-ar fi putut să fie.

„Tu te-ai oprit" — îi scria Iancu la Galaţi — „sub pretextul că-ţi aranjezi ceva la trăsură. Te-am văzut, ţi-am făcut semn cu batista. Erai îmbrăcată într-o rochie neagră şi purtai o pălărie de pai. Alături de tine, aveai un servitor îmbrăcat în gri ...".

Şi :

„La revedere la Paris, te iubesc, la revedere, nu mă uita, gîndeşte-te la mine. Adio, sînt pentru toată viaţa al tău soţ iubit".

Da, ăsta-i amorul !

Pe vapor Rose Pompon, mititica, plîngea mereu. Dar era fată deşteaptă şi se mîngîia zicîndu-şi : „... Totuşi, am de-acuma rente ... Şi de fapt, vodă e un om foarte de treabă. Mi-a mai trimis, în afară de bani, şi un dar princiar, un briliant de toată frumuseţea ... Îl înţeleg prea bine pe domnul Moldovei, că nu vrea să aibă o dansatoare în familie ... Nu-i păstrez nici un fel de ranchiună ... găsesc dimpotrivă că el s-a purtat astfel întrucît se impunea să o facă".

La Constantinopol izvorul lacrimilor secase. Oraşul îi plăcu. Turcii cu turbanele lor, femeile cu iacmacurile, sînt atît de ciudaţi ... şi plimbările pe Bosfor, în caice, atît de plăcute ... şi la marele bazar din Stambul îl întîlneşte pe Theophile Gautier „care pare mai oriental decît musulmanii".

Iar călătoria pe Mediterană o încîntă. Era gata să-l şi uite pe „prinţul Ion", dacă nu găsea la Marsilia o scrisoare de la el. Însă beizadea Iancu — care ieşise de la închisoare a doua zi după plecarea ei din Iaşi — e mai statornic în dragoste decît ea. Îi scrie la Marsilia, îi scrie la Paris, îi trimite bani şi-i repetă mereu : „Te iubesc, te iubesc, aşteaptă-mă, că vin !".

Dar nu veni. Nu l-a lăsat tatăl său să plece.

Rose Pompon intră din nou în vîltoarea vieții pariziene. Cunoscu pe Alfred de Musset, pe marea tragediană Rachel.

Pe urmă începe să călătorească, în Italia, în Austria, și în 1854 e la București. Vrea să capete de la mareșalul rus Paşkievici-Erivanski, comandantul militar al principatelor, învoirea de a merge la Iași să-l vadă pe fostul ei bărbat de-o zi. Dar nu poate căpăta de la bătrînul ofițer rus, care are 70 de ani, decît o întîlnire amoroasă, noaptea în palatul Ştirbey, pe care nebunatecă cum e, o povestește a doua zi la toată lumea, de răsună Bucureștii de această „aventură".

Și atît. Se întoarce apoi la Paris, unde mai duce vreo cîțiva ani o viață zgomotoasă, pînă se satură „de toate prostiile acestea", și cum avea acum „rente" cumpără o fermă, vaci, găini, și porci, intrînd din nou în rîndul micii burghezii din care ieșise.

O viață de om, dar care n-a fost pierdută, fiindcă a străbătut printr-însa scînteia iubirii.

*

Beizadea Iancu a iubit-o încă multă vreme, a suferit, a plîns, s-a mîngîiat și s-a însurat la urmă cu alta. A luat pe Alexandrina Blaramberg din București, fata colonelului Moret de Blaramberg și a Pulcheriei Ghica, sora voievozilor Grigore și Alexandru. Am vorbit mai sus despre nunta lor în palatul de pe Podul Mogoșoaiei și la biserica Sărindar.

După Unire, Cuza Vodă, care fusese prieten și om de casă al lui Grigore Vodă, chemă pe Iancu și pe Alexandrina Ghica la București, zicîndu-le, în felul său glumeț și hazliu :

„Dragii mei prieteni, îl vedeți pe Burghezul Gentilom urcat pe tronul Principatelor Unite. Mă adresez vouă pentru a mă învăța noua mea meserie. Dumneata, dragul meu prinț Ion, vei veghea corespondența mea. Cît despre prințesa Alexandrina, ea se va ocupa de soția mea. Vă rog să veniți în fiecare zi la palat, în acest scop și să luați prînzul cu noi în familie".

Mai tîrziu, beizadea Ion fu numit aghiotant domnesc şi chiar ministru de război, cînd lucră alături de domn, cu comisia franceză, la organizarea armatei române. Ca ministru al afacerilor străine, lucră împreună cu Costache Negri la soluţionarea afacerii mînăstirilor închinate. Şi e probabil că ar fi rămas încă multă vreme alături de Cuza, dacă nevasta lui, împrietenită acum cu Elena doamna, n-ar fi găsit că „viaţa la curte devenise cu neputinţă“ din pricina „domniei“ Mariei Obrenovici, favorita lui vodă.

Din căsătoria lui beizadea Ion cu Alexandrina Blaramberg s-au născut patru copii : o fată Elia, moartă de tînără, şi trei băieţi, Alexandru, zis Rapino, fost pe vremuri o foarte cunoscută figură a Bucureştilor ; Dumitru, ministru plenipotenţiar şi Vladimir, episcop catolic şi autor al acelor „Spicuiri istorice“ mereu citate în cartea de faţă.

*

Al treilea fiu al lui Grigore Vodă şi al domniţei Elena, a fost acel Alexandru, sau Alecu, pe care l-am întîlnit cu mamă-sa în Austria, la băi, şi cu tatăl său vitreg, Alecu Balş, la Paris la Bois de Boulogne.

A avut şi el romanul său de dragoste.

Nu vom mai povesti copilăria şi tinereţea lui, căci ele se confundă cu ale fraţilor Costachi şi Ion : educaţia dată de Edouard de Girard la Freiburg şi Geneva, studii superioare făcute în Elveţia şi în Franţa, călătorii mai multe poate decît fraţii lui, cu mama Elencu, al cărei copil răsfăţat pare a fi fost, şi întoarcerea în Moldova abia prin 1855, deoarece era cel mai mic din întîia căsătorie a lui Grigore Vodă.

Abia sosit la Iaşi în iarna lui 1855, tînărul beizadea care avea numai 22 de ani (născut în 1833, anul divorţului părinţilor) se şi îndrăgosteşte de o vară de a lui, Adela Rosetti Roznovanu, fiica Ruxandei Catargi.

Avea, cică, fata „nişte ochi minunaţi, cînd verzi ca marea, cînd albaştri ca cerul — un păr negru şi catifeliu — un nas lunguleţ şi încovoiat deasupra unei guriţe provocătoare“.

Beizadea Alecu era mort prăpădit după o atare ființă. Și ea, de altfel, după el, căci era băiat frumușel ca frate-său Iancu, dar cu ochi poate încă mai focoși decît bădia. Ei ! dar era rudenia prea apropiată — stăteau canoanele de strajă — și deasupra canoanelor, paznicii lor, mitropolitul și vodă. Și mai era și coana Ruxanda, mama fetei, habotnică în de-ale credinței. Toată lumea deci împotriva tinerilor îndrăgostiți. E parcă o pravilă a soartei, să se amestece întotdeauna bătrînii unde nu le fierbe oala, uitînd că au fiert odată cu ea cînd erau tineri...

De fapt, cel mai dîrz era, firește, mitropolitul, fiindcă era și datoria lui să fie. Vodă n-ar fi zis ba, dar în sfîrșit, nici da nu putea spune, căci nu-i era îngăduit să dea el pilda unei înfrîngeri a legilor. Cît despre coana Ruxanda, habotnicia ei era prefăcătorie. Într-o zi, foarte scoasă din sărite, ea spuse lui beizadea Alecu :

— „Plec cu fata la Paris... Afară dacă, fără să știu eu nimic, pînă într-o săptămînă te-ai și cununat cu Adela".

Băiatul atîta aștepta. Se sfătui cu frații și cumnații lui, punînd împreună la cale „o fugă în străinătate" de unde să se întoarcă tinerii cu patalamaua de căsătorie la mînă. „De obicei, în astfel de încurcături", zice secretarul domnesc Grenier, care pare a fi fost și el în complot, „tinerii fugeau peste graniță și se întorceau căsătoriți". Dar acum, din pricina războiului Crimeii, granița era ca și închisă. Rămînea granița austriacă.

Beizadea Alecu așteptă deci încă vreo două-trei zile, pînă plecă vodă la Focșani întru întîmpinarea lui Știrbey, urmînd să lipsească din capitală vreo săptămînă întreagă. Cum trecu tată-său rohatca Păcurarilor, o luă cu logodnica lui prin Hîrlău spre Botoșani și Suceava și apoi în Galiția.

Acolo însă austriacii îi făcură atîtea greutăți cu „formalitățile", încît treaba nu se urnise din loc nici după șase zile. Cu totul scos din fire, beizadea Alecu se întoarse în grabă la Iași, spre a fi acolo înainte de sosirea lui vodă. Întrunind pe dată pe „conspiratori", ei se sfătuiră să exercite o hotărîtoare intervenție pe lîngă mitropolit.

„Beizadea Costachi, fratele cel mai mare, nu pierdu nici un minut. Chemînd pe capul bisericii la el acasă, îi vorbi atît de energic, încît obţinu, în sfîrşit, dispensiile". Şi îndată după aceea, tot fără a-şi pierde vremea, chemă un popă, cumpărară două lumînări, beteală şi lămîiţă şi trimise după beizadea Alecu şi după duduia Adela. Căsătoria se săvîrşi acolo, în apartamentul lui beizadea Costachi, chiar la curtea domnească.

Vodă urmînd să se întoarcă în aceeaşi seară, fiii săi trimiseră întru întîmpinarea sa pe unul din cumnaţi, pe Nicu Mavrocordat sau pe Răducanu Rosetti, „pentru a-i îmblînzi mînia". Cînd sosi deci măria sa la Iaşi, ştia acum toate cum se întîmplaseră. Pe scara mare a palatului el găsi „pe răzvrătiţii iubirii" rînduiţi în şir pe trepte ; pe cea mai de jos stăteau smeriţi cei doi vinovaţi, beizadea Alecu şi domniţa Adela, care înaintară să-i sărute mîna.

„Iar Grigore Vodă", zice Grenier, „sărută cu drag pe toată lumea, trase *puţintel* de ureche pe Alexandru, ameninţă cu degetul pe Costachi, *antreprenorul căsătoriilor*, şi treaba se sfîrşi astfel", ca la operetă.

Din această nouă căsătorie se născură trei copii : Lucia, Ion (ofiţer, însurat cu Elena Lahovari) şi Grigore (ofiţer şi el, însurat cu Constanţa Cîmpianu). Iar nepoţii, copiii lui Grigore şi ai Constanţei, sînt Olga, Grigore, Constantin şi Alecu.

*

Am ajuns deci la a doua domnie a lui Grigore Ghyka. Înainte de a vorbi de domniţele sale, să mai arătăm că voievodul acesta, pătimaş în de-ale dragostei, nu se sfia, în timpul legăturilor sale cu doamna Leroy, să iubească şi alte femei, şi încă cu mult foc. Edouard Grenier spune în amintirile sale, că primind într-o zi la Curte pe o foarte frumoasă fată, care venise să-i ceară ceva, după ieşirea „domnişoarei" vodă se uită rîzînd la secretarul său, spunîndu-i : „S-ar fi cuvenit să-i fac puţină curte. Aş fi completat astfel seria ; ea ar fi reprezentat generaţia a treia".

Iar Gheorghe Sion povesteşte o întîmplare la care era de faţă şi care este din cele mai caracteristice pentru firea acestui pasionat şi sentimental voievod.

E vorba de văduva unui colonel, adjutant domnesc, pe care Sion n-o numeşte — o femeie „deosebit de frumoasă, distinctă, spirituală, graţioasă şi fermecătoare". Ea plăcuse lui vodă şi se dăduse uşor „fiindcă era greu pentru o femeie de a se împotrivi unui om ca acesta, care după ce că era unul din cei mai frumoşi bărbaţi de pe vremea lui, apoi era şi domnul Moldovei şi cunoscut şi pentru frumuseţea sufletului său".

Sion avea nevoie de sprijinul acestei favorite în chestia lui Dincă ţiganul, despre care vom vorbi mai jos.

„Îmi făcui toaleta şi mă dusei la ea", zice el în amintirile sale. „Deşi servitoarea îmi spuse că cucoana este bolnavă, îi trimisei cartea mea de vizită. Mă pofti înăuntru şi mă primi în camera de culcare, spunîndu-mi că e foarte bolnavă, că doftorii i-au spus că are cancer la sîn şi că trebuie să meargă la Paris să se opereze. O rugai să intervie la vodă pentru Dincă, dacă se poate, cînd iată că se anunţă vizita lui Grigore Ghyka. Am vrut să plec, dar m-a oprit. Vodă, cum intră, merse de-i sărută mîna, întrebînd-o cum se mai simte ; apoi întorcîndu-se la mine, îmi mulţumi că vin să ţin tovărăşie *acestui înger nenorocit*, după cum o numea el. După trecere de cîteva minute, ea îmi spuse să povestesc istoria mea cu privire la Dincă. Vodă o ascultă cu mult interes şi mă binecuvîntă de zelul ce arătam ca să vin în ajutorul bietului rob. Dar iată că bolnavei îi veni un acces de dureri teribile. Vodă o apucă de mînă, chemîndu-mă ca s-o ţiu eu de cealaltă. Ţipa femeia scrîşnind din dinţi şi-mi strîngea mîna ca într-un cleşte. Vodă era atît de pătruns, încît îmi dete şi cealaltă mînă s-o ţiu, spre a da avînt durerilor sale, gemînd şi frîngîndu-şi mîinile şi tăvălindu-se pe canapea ca un copil. După o jumătate de ceas, trecu accesul. Bolnava rămase ca leşinată, cu ochii întorşi spre nobilul ei consorte, făcîndu-mi semn ca să mă ocup de el. Atunci intră şi medicul. Eu mă strecurai pe uşă afară...".

Povestea aceasta fiind în legătură cu a lui Dincă şi a lui Dincă cu dezrobirea ţiganilor, o vom arăta aicea

pe scurt, fiindcă ea evidențiază frumoasele calități sufletești ale lui Vodă Grigore.

*

Cică trăia în Iași prin jumătatea întîi a veacului trecut un boier mare și bogat, Dumitrache Cantacuzino Pașcanu, mare logofăt. Era un om de treabă și un soț credincios, care-și iubea atît de mult nevasta, încît perechea aceasta era arătată ca un model de fericită căsnicie : la plimbări, la vizite, la biserică, la petreceri, în călătorii, în toate părțile și întotdeauna, conu Dumitrachi și coana Profirița erau nedespărțiți. Și doar era femeia mult mai în vîrstă decît el și nici frumoasă nu era ; dar bună ca pîinea, harnică, gospodină, deșteaptă — căci era fata lui Alexandru Beldiman, autorul Jalnicei Tragodii.

În căsnicia lor, un singur punct negru : nu aveau copii. Și de aceea se apucară a iubi pe ai altora. Pînă și dăncușii țiganilor le erau dragi, iar plăcerea cea mai mare a coanei Profirei era să-și mărite roabele, dîndu-le daruri cînd aveau 6 țigănuși, iar cînd treceau de șase le dădea și o vacă și un porc și cîteva găini. Și așa într-o zi, cam prin anii 1830 sau 31, aduse coana Profira de la moșie o droaie întreagă de dăncuși, acasă la Iași, jumătate băieți și jumătate fete, unii pentru meseriile din curte, alții pentru a sluji în casă. Printre țigăncile acelea era una Maria, fată de vreo 14 ani neagră la față, dar frumoasă ca ziua și vrednică tare. O luă jupîneasa Anghelina în primire, o spală, o pieptănă, o îmbrăcă, o puse întîi la cuptor, la dulceață, la murături, apoi la cîrpit, la cusut, la gherghir, și dacă văzu că se pricepe la toate, o dete stăpînei ca fată în casă. Coana Profira o puse la frecatul picioarelor, că era atunci un obicei din părinți că nu puteau boierii, și mai vîrtos cucoanele, ba chiar vlădicii și mitropoliții, nu puteau să adoarmă pînă nu le dezmierda cineva picioarele, ușurel, cu vîrful degetelor. Și la asta, ca în toate celelalte, Maria fu mare meșteră. Coana Profira, fără a se mai gîndi la altele, începu s-o laude în toate părțile și mai ales lui conu Dumitrachi îi tot vorbea de vrednicia țigăncii și de

felul cum se pricepe ea la frecatul picioarelor. Conu Dumitrachi, de !, vru să încerce şi el, că era acum om de 40 de ani trecuţi, şi cînd se punea seara la aşternut, nu prea-i venea somnul aşa dintr-o dată. O chemă pe Maria în iatacul lui să-i frece şi lui picioarele. Dar ce i se păru, că era fata frumoasă — avea acum vreo 17 ani — că-i erau ochii focoşi, buzele roşii şi trupul mlădios. Şi freca... zău că avusese Profiriţa dreptate ! O mai chemă şi a doua seară, şi a treia, şi aşa în toate serile, pînă se făcu anul, şi văzu deodată Păşcăniţa, uitîndu-se bine la fată, că începuse a se rotunji.

Îşi chemă jupîneasa :

— „Bine, Anghelino, Mariei i s-a făcut de măritat şi tu nu-mi spui nimic".

— „Zău, cuconiţă, dacă am băgat de seamă".

— „Ia nu minţi. Mai bine spune-mi cu cine trăieşte".

Jupîneasa Anghelina, că cîr, că mîr, că ea nu ştie, pînă într-un tîrziu îi spuse că o vede ieşind uneori de la frecatul picioarelor din iatacul boierului.

Coana Profiriţa nu se supără.

— „Bine, dar ascultă, să rămîie lucrul numai între noi. E şi frumoasă, bat-o noroacele, şi a putut să cadă bietul Dumitrache în ispită. De ! toţi bărbaţii cad în păcate de aceste... Asta nu strică casa. Rău e cînd se încurcă ei pe afară, cu nemţoaiecele sau cu unguroaicele care le storc pungile, sau cu cucoane de-ale noastre, că-i silesc să se despartă, ca să le ia pe ele. Dar nişte biete roabe... ei ! plăceri trecătoare ca nişte stele sclipitoare !"

Deşteapta femeie găsi şi calea de îndreptare. Pe cînd era boierul, într-o zi, la Divan, o îmbrăcă repede pe Maria mireasă, pe vizitiu în mire, chemă un popă şi-i cunună. Apoi o trimise la grajd, cu bărbatul ei.

Conu Dumitrache, — ce să zică ? — înghiţi.

Peste cîteva luni se născu Dincă, acolo lîngă grajd, cu sîngele jumătate din ţigani şi jumătate din împăraţii Bizanţului.

Coana Profira îl luă în casă lîngă ea, îl lăi, îl crescu, îl dete la azi-buchi şi făcu din el un băiat cu carte, cuminte şi vrednic cum era şi mamă-sa. La 12 ani îl îmbrăcă în „livreie" făcîndu-l „groom", adică un fecioraş în casă deştept, gingaş şi frumuşel. La 16 ani era sufra-

giu, de se lăuda coana Profira cu el, zicînd că altul ca dînsul nu mai era în Iaşi.

Conu Dumitrachi nu zicea nimic. Decît într-o zi, uitîndu-se şi el cu drag la sufragiul lor, apucă drumul grajdului, intră în odaia Mariei şi-i dete, foarte în taină, o scrisoare de desrobire, o „carte de iertare", cum se spunea pe atunci.

— „Să faci cu ea, cînd îi vrea, ce-i şti".

Maria plînse, bagă cartea în sîn, şi rămase mai departe roaba boierilor care o hrăneau.

Cam la un an după această întîmplare, într-o dimineaţă, fără a prinde măcar de veste, conu Dumitrachi muri, de inimă pese-mi-te, fără a fi împlinit nici 60 de ani.

L-au îngropat cu alai mare, plîns de toţi cîţi l-au cunoscut, că fusese un om cinstit şi bun şi milostiv; iar coana Profira, care l-a plîns cel mai mult, i-a făcut parastasele toate după cum cere rînduiala popilor, i-a pus o lespede pe mormînt cu litere chirilice aurite, s-a îmbrăcat în haine cernite şi a rămas 12 luni în casă, fără a ieşi din iatacul ei decît pentru a se duce la biserică şi de la biserică la cimitir.

Pe urmă, după un an de zile, îşi arendă moşiile toate şi plecă la Paris.

Cică era un vis de-al ei din tinereţe, să cunoască şi ea capitala lumii.

Dincă plecă cu ea şi Maria rămase la Iaşi.

Călătoria ei de la Iaşi la Paris fu vrednică de-o comedie de Vasile Alecsandri. O reproducem aci după Gheorghe Sion:

„Chemînd deci pe cel mai voinic din surugii ei, îi porunci să înhame 6 poştalioni din grajd la careta cea mai nouă din şură, şi cu Dincă pe capră, într-o bună zi din luna iulie 1851, cucoana noastră ieşi din Iaşi, apucînd calea spre graniţa Mihăilenilor, iar de acolo, înainte prin Bucovina, Galiţia şi Germania, în direcţia Parisului. Călătorea numai patru ceasuri pe zi, oprindu-se la toate hanurile pentru a-şi odihni bine caii, fără a-şi sminti ceasurile prînzului sau cinei şi fără a duce lipsă de nimic. După 45 de zile originalul echipaj al coanei Profiriţei făcu intrarea triumfală în Paris. Pocnetele bi-

ciului şi chiuiturile lui Ion surugiul stîrniră cîinii din mahalale, iar cînd a intrat în străzile mai mari, un alai de ştrengari s-a strîns împrejurul trăsurii, imiţînd ţipetele surugiului şi urînd bun sosit cucoanei, care saluta în dreapta şi în stînga, luînd aceasta drept o manifestaţie de cinste ce i se făcea".

Mai adaugă Sion — se non e vero... — că a doua zi unele ziare pariziene, la rubrica faptelor diverse, „amuzară" pe cititori cu povestirea intrării cucoanei moldovence la Paris, iar peste alte cîteva zile, alte ziare anunţau, la pagina a patra, vînzarea originalului ei echipaj. Un gentlemen englez, original şi el, se prezintă să-l cumpere, dar coana Profiriţa, pentru a nu plăti drumul lui Ion Surugiul în ţară, nu vru să-l vîndă fără ţigan, pe care cerea cît preţul unui cal. Englezul şovăi întîi, apoi cumpără pe Ion, trimiţîndu-l pe cheltuiala lui, „cu o carte de iertare", prin Marsilia la Galaţi !

Şi coana Profira se puse pe trai !

Închirie un apartament *rue de la Paix*, se abonă la marele restaurant *des Frères Provenceaux*, cumpără un echipaj modern cu care se plimba, cu Dincă pe capră, la *Bois de Boulogne*.

Dincă învăţă repede franţuzeşte, iar în orele libere, căci multă treabă nu avea băiatul, se ducea la muzee, la concerte şi la teatru, ba chiar prin Cartierul latin, la cafenelele pe unde mergeau studenţii români, de la care auzi, pentru întîia dată în viaţă, vorbindu-se de principiile revoluţiei franceze, de libertate, egalitate, fraternitate, emancipare...

Într-o zi, coana Profiriţa sătulă de bucatele „fraţilor provinciali", îşi luă bucătar în casă. Dar mîncărurile franceze nu-i priiau. Schimbă bucătarul: un neamţ, un italian, un leah, nici unul nu-i plăcu. Îi spuse atunci lui Dincă : „Să-mi cauţi o bucătăreasă, poate s-o pricepe mai bine decît proştii ăştia". Dincă cutreieră Parisul şi se întoarse cu Clementina, care era de toate, adică şi tînără şi frumoasă şi deşteaptă, dar numai bucătăreasă nu era. Dar băiatul n-o luase de asta, o luase pentru că-i plăcuse. O ţinea în bucătărie, însă bucatele le făcea el : sarmale, pirjoale, ghiveciuri, baclavale, de rămase coana Profira uluită : — „Aşa da — zicea ea — halal bucătă-

resă mi-ai găsit Dincule". Dincă de colo nu zise nici pîs. Dar Clementina într-o zi, pierzîndu-şi răbdarea, dezvălui stăpînei sale taina bucătăriei. Coana Profiriţa, bună cum era, nu se supără nici de data aceasta; ba dimpotrivă, ea prinse a-l îndrăgi pe Dincă mai mult ca oricînd. Îi îndoi leafa şi-l făcu „şef" şi „maître d'hôtel". Apoi, cu astfel de bucătar în casă, se puse pe primit, că-şi făcuse acuma la Paris „relaţiuni mondene", ca de pildă, între altele, pe contesa de Montijo, viitoarea soacră a viitorului Napoleon al III-lea [74]. Era acum şi ea nu doar o Profiră Păşcăniţă acolo, ci o simandicoasă *Princesse Cantacuzène, née comtesse de Miroslava.* Îşi părăsi apartamentul de lîngă Operă şi se mută în *Quartier Saint-Germain,* cu lachei, valeţi, cameriste şi subrete, saloane luxoase, sere cu plante şi policandre şi mese cu sarmale şi cu baclavale, împăcînd Parisul cu Iaşii şi făcînd admiraţia prietenelor sale, pentru care aristocraţia moldo-valahă era o noutate pitorească şi plăcută.

Tînărul ei „maître d'hôtel" se înfăţişa bine chiar în aristocraţia aceea şi Clementina era mîndră de el, căci dincolo în „oficiu" se iubeau copiii ca rîndunelele pe o streaşină.

Viaţa aceasta, în salon şi în bucătărie, ţinu aşa încă vreo trei ani. Apoi, într-o zi de primăvară a anului 1855, coana Profiriţa făcîndu-şi socotelile, văzu că n-o mai poate scoate la capete şi că trebuie sau să-şi vîndă moşiile sau să înceteze cu cheltuielile. Femeie deşteaptă cum era, hotărî să se desfacă de tot ce are acolo şi să se întoarcă la Iaşi. Zis şi făcut. Prin mai al acelui an erau toţi din nou pe malurile Bahluiului; toţi, adică coana Profira, Dincă şi Clementina.

În timpul acesta, la Iaşi, Maria ţiganca, tot tînjind de dorul fiului ei, hotărî să facă un lucru mare. Ea se făcuse spălătoreasă, aşa, prin casele oamenilor, ajungînd într-o zi şi la vie la Gheorghe Sion, la Valea adîncă deasupra Galatei. Acolo cunoscu pe vierul lui „conu George", pe Ion Buruiană, om cam de seamă cu ea, de vreo 40 de ani, de două ori văduv. Se dădu cu el, pe încercatele, o lună de zile: de s-or împăca, se vor cununa, de nu, cale bună. Şi fiindcă s-au împăcat, a scos

țiganca Maria „cartea de iertare“ din sîn, a arătat-o și lui conu Gheorghe, care i-a spus că „e bună“, și s-a măritat cu Ion (bărbatul ei murise de mult), făcîndu-se din roabă, femeie slobodă și din țigancă, românca.

Acuma, cum auzi că se întoarce coana Profira de la Paris, în capul scării din casa Pașcanului, ea era — și cum o zări Dincă, numai ce sări pe capră, și aruncîndu-se în brațele ei începu s-o sărute, de-o podidi plînsul pe biata Maria.

Clementina de colo, urcînd scările alături de stăpînă-sa, o întrebă mirată :

— „Cine este această femeie ?“

— „Ia o țigancă, roaba mea... mama lui Dincă“.

— „Cum ? Dincă e țigan ? și rob ?“

— „Ce, nu știai ?“

Clementina căzu jos leșinată. Dincă după ea, mîngîind-o, dîndu-i mirodenii și oțet de vin, pînă o trezi din leșin. Dar ea nimic ; îl alungă ca un rob nemernic ce era, un țigan care a înșelat-o.

Acum începe drama.

Păscănița trebui să afle dintr-o dată o mulțime de lucruri : că Dincă și Clementina se iubeau, că Maria se măritase cu un moldovean și că după cartea de iertare a conului Dumitrachi ea nu mai era roabă, că fiul ei nădăjduia și el să capete de la dînsa iertarea de robie, putîndu-se astfel însura cu camerista ei... prea multe deodată pentru o femeie de 70 de ani ! Dragostea tinerilor, dezrobirea Mariei, bine, treacă-meargă — dar pe Dincă al ei pentru nimic în lume nu-l va ierta de sclavie. Ea îl crescuse, ea îl făcuse om, de dînsul nu se va despărți. Încercă băiatul să-i arate că era singura lui nădejde de a cuceri din nou inima Clementinei. „Nu-mi pasă de inima Clementinei“, răspunse coana Profiriță. Îi mai spuse Dincă cum îl sfătuise Vârnav, decanul studenților din Paris [75], să rămîie în Franța, bucurîndu-se de libertate, și oferindu-i chiar un loc de custode la biblioteca românească de acolo, iar el, din recunoștință pentru stăpînă-sa și în nădejdea că de dînsa va fi slobozit de robie, se întoarse la Iași. „Atîta mai lipsea, să mai rămîi și acolo cu nebunul de Vârnav“, răspundea Păscănița cu ochii afară din cap.

Amărît, deznădăjduit, Dincă se duse la Gheorghe Sion, binefăcătorul mamei sale, să ceară sfat de la el, iar acesta, după cum am arătat mai sus, merse la iubita lui vodă şi întîlnind pe măria sa acolo, îi povesti din fir în fir toată trista poveste a bietului fiu de ţigancă cu sînge boieresc în vine.

Grigore Ghyka era nepotul coanei Profiriţei şi se ducea adesea pe la ea să i se închine. Aşadar, într-o seară, cînd se gătea bătrîna să se coboare la masă, numai ce se pomeni cu feciorul spunîndu-i că a venit măria sa vodă să cineze la ea. Mirată nu fu Păşcăniţa, dar măgulită da. Îl pofti în sufragerie şi-l aşeză la masă, faţă în faţă cu ea, între două nepoate frumoase. Vorbi vodă de toate, numai de ce venise să vorbească nu. Pe urmă, în salon, măria sa se aşază pe un divan ca să-şi soarbă cafeaua şi ciubucul, rugînd pe coana Profira să se aşeze lîngă el. Şi apoi îi spuse, deodată aşa :

„Ştii, mătuşică, că am mîncat foarte bine şi vreau să-ţi cer plată pentru osteneala dinţilor".

— „Bucuros, mărite nepoate, dar ce pot da eu măriei tale ?"

— „Pentru una ce mi-i da, o să-ţi dau o sută".

— „Glumă, măria ta !"

— „Pentru un rob, îţi dau o sută !"

Coana Profiriţa se făcu verde la faţă :

— „Asta nu se poate !"

Abia atunci înţelese de ce o cinstise vodă cu fiinţa lui la masă. „Asta nu, asta nu". Vorbe bune, vorbe aspre, rugăminţi şi ameninţări, degeaba : „Asta nu !"

Într-un tîrziu abia îşi deschise bătrîna sufletul :

— „Măria ta, dă-mi voie să-ţi spun ! Cînd s-a născut copilul, eu am ştiut că s-a amestecat sîngele ţigăncii cu al răposatului meu bărbat. Am fost mîhnită, dar am iertat. Nimănui n-am spus nici o vorbă. L-am crescut, l-am răsfăţat, l-am iubit, fiindcă era al lui şi s-a învrednicit alta să facă ce nu făcusem eu. Am prins de el o dragoste, de nu mai pot trăi fără dînsul, nici o zi nu mai pot trăi fără dînsul. A ieşit şi băiatul mai bun decît mă aşteptam: blînd, cuminte deştept, frumos... dar uite la el... e Dumitrachi leit... Acuma ce să fac ? Să-l

iert ? Dar mîine se duce cu franceza lui şi eu nu-l mai văd. Atunci ce ? Să mor ?"

Mai zi ceva ! Lume, lume ! cîte ascunzişuri în sufletul omului !

Grigore Vodă amuţi. Sărută mîna mătuşei şi se întoarse, îngîndurat, la curte.

Dar de-abia plecă domnitorul, coana Profira să şi apucă să-l cheme pe Dincă în salon :

— „Pînă cînd o să mă necăjeşti, domnişorule ? De aceea te-am crescut, te-am alintat, te-am învăţat, te-am îndopat cu de toate ? Mi se cuvine mie supărările pe care mi le faci ?... Ascultă, Dincă, te-am chemat ca să-ţi spun — ia mai înghite-ţi lacrimile — că atîta vreme cît voi trăi eu, nu vei avea-o, fiindcă, precum îmi eşti tu după lege rob, şi eu, după inima mea, sunt roaba slăbiciunii mele. Vreau să te am lîngă mine, să te văd zilnic, la toate orele, aşa mi-e voia, aşa plăcerea. Şi ieşi afară !"

Dincă, plîngînd în hohote, bolborosi doar printre lacrimi : „Cle-men-tina... !"

Coana Profiriţa-l plesni :

— „Na-ţi Clementină, ţigan fără obraz !"

Dincolo, în odaia ei, franţuzoaica îşi făcea bagajele, gata să plece la Paris.

Pălmuit, ţigănit, şi fără dragoste şi fără nădejde, Dincă îşi pierdu cumpătul şi minţile. Alergă în camera sa, îşi luă pistolul cu două ţevi, se repezi pe scară în odaia Clementinei, o împuşcă şi se împuşcă. Ea în inimă, el în creier [76].

Ascunzişuri de suflete şi nepotriveli.

Şi astfel se sfîrşi povestea bietului Dincă ţiganul, cel cu sînge din împăraţii Bizanţului — şi începea cealaltă poveste, a ţiganilor care, vorba lui Kogălniceanu [77], „contopindu-se în masa naţiunii şi nemaicunoscîndu-se decît prin faţa lor smolită şi prin vioiciunea imaginaţiunii, ne-au dat industriaşi, muzicanţi, ofiţeri, administratori, medici şi chiar parlamentari !"

Căci urmarea povestei dintîi şi începutul celei de-a doua s-a desfăşurat cam aşa :

După cina de la coana Profira, vodă se întoarse la curte să prezideze Divanul. Era în seara de 27 noiembrie 1855.

Boierii toți de față : Costachi Negri, Petrachi Mavroyeni, Dimitrie Rallet, Anastase Panu, Costachi Ghica, Ștefan Catargi și colonelul Miclescu — toți, afară de Catargi, tineri, inimoși, progresiști, unioniști, prietenii mai mult decît miniștrii lui Grigore Vodă.

Dăm cuvîntul lui Anastase Panu :

„Așezîndu-se în capul mesei, vodă ne rugă să ședem. Pînă a nu veni la ordinea zilei, se rezolvară cîteva numiri de prefecți, apoi eu, luînd cuvîntul, zisei că, sub președinția domnească, s-ar cădea să ne ocupăm de chestiunile cele mari, a căror dezlegare le așteaptă opinia publică cu nerăbdare. Rallet zicea că ar fi timpul să se ia averile mînăstirilor acaparate de greci și să dea egumenii acestora peste hotar. Negri stăruia ca mai întîi să se desființeze cenzura... În sfîrșit, după ce toți miniștrii, uniți de altfel în principii, cereau fiecare prioritatea tratării subiectelor care-i interesau, domnitorul ne spuse, că părerea sa este de a se trata mai întîi chestiunea emancipării țiganilor, care i se pare mai ușoară, nefiind de natură a provoca complicațiuni exterioare. Rallet și cu mine ziceam că ajunge să dea un simplu decret, declarînd sclavia desființată fără nici o despăgubire. Catargi începu să strige că aceasta ar însemna o spoliațiune. Eu susțineam că țiganii își plătiseră prețul prin lunga lor robie, adăugînd că ar fi o crimă de a taxa valoarea sufletelor omenești. Cuvintele mele provocară o aprigă discuție și vorbeam încă toți laolaltă, cînd deodată un aghiotant domnesc veni să înștiințeze pe vodă că aga orașului dorește să-i vorbească. Ghyka îi spuse să intre, întrebîndu-l dacă are ceva de comunicat.

— „O tragedie, măria ta!“ zise aga. „Bucătarul cucoanei Profiriței Pașcanu a omorît pe o franceză, camerista cucoanei, și-apoi și-a tras și lui un glonte“.

— „Și a murit?“, întrebă vodă.

— „Amîndoi“.

Vodă se sculă de la masă, alb la față, și începu a se plimba prin odaie, frecîndu-și tîmplele și bătîndu-se pe frunte.

Ştefan Catargi, ministrul de Interne, porunci prefectului poliţiei să meargă pe dată pentru a cerceta cauzele crimei.

— „Ce să mai cerceteze ?“, zise vodă. „Noi sîntem răspunzători pentru asemenea crime. Ce să cerceteze ?... Cauza o cunosc eu. Acum un ceas am vorbit cu nenorocitul acela. Să fi avut mai multă tărie de suflet, acum, în loc de două cadavre, ar fi fost în lume doi oameni fericiţi. Păcatul e al meu... Vă rog, domnilor miniştri, să nu plecaţi de aici pînă nu veţi rezolva chestiunea emancipării ţiganilor. Robia aceasta barbară este înjositoare“.

Emoţionat şi supărat, vodă ieşi din odaie.

După o scurtă discuţie, ne înţeleserăm cu toţii, hotărînd să se facă emanciparea cu o despăgubire de zece galbeni de suflet. Dar greutatea era : de unde să mai scoatem banii aceştia, cînd erau finanţele sleite şi ţara, biata, secată de atîtea străine ocupaţii ! ! Petrachi Mavroyeni, ministrul de Finanţe, ne arătă singurul mijloc practic : emiterea unor bonuri fiscale, care urmau să fie plătite din impozitele ce se vor înfiinţa asupra emancipaţilor.

Cînd, la 10 decembrie 1855, proiectul de lege elaborat de Petre Mavroyeni şi de Mihai Kogălniceanu, fu votat aproape în unanimitate, ţara tineretului generos se îmbrăcă în haine de sărbătoare. Pusese Ghyka vodă bornele de hotar între trecutul ţării, glorios dar dureros, şi între viitorul pe care-l aşteptau oamenii de atunci.

Boierii cei tineri au trimis guvernului declaraţia să nu primesc despăgubirea ce le-o dădea legea... Iar coana Profiriţa, renunţînd şi ea la despăgubiri, a mai cerut ca robii ei emancipaţi să fie scutiţi timp de zece ani de orice dare către stat, sau atunci va plăti ea această dare pentru ei. Pe urmă şi-a închis bătrîna casa, şi-a făcut diata, lăsîndu-şi toată averea epitropiei sfîntului Spiridon, şi şi-a dat apoi sufletul.

*

Desfiinţarea cenzurei şi alte îmbunătăţiri făcute de Grigore Vodă în a doua sa domnie îşi au locul lor în

istoria politică și socială a țării. Noi să ne întoarcem la ale noastre : istoria anecdotică.

Am vorbit pînă acum de Grigore Ghyka, de părinți, de neveste și de băieții lui. Le-a ajuns rîndul pe domnițe.

Ele au fost trei. Una din căsătoria dintîi cu domnița Elencu Sturza, soră bună deci cu beizadelele Costachi, Iancu și Alecu, anume domnița Catinca. Măritată foarte tînără, în 1847, înainte de a se urca deci tatăl ei în scaun, cu Nicolae Mavrocordat, fiul hatmanului Alexandru și al domniței Smaranda Moruzi. Viața acestei femei a fost foarte ștearsă. O vom întîlni-o doar sporadic în rîndurile care vor urma. Ea a avut un singur copil, pe Elena G. Băleanu.

Domnițele din căsătoria de a doua cu Ana Catargi, au fost vestitele Aglaia și Natalia, vestite mai ales prin frumusețea lor.

E greu să le despărțim una de alta și să facem biografii deosebite pentru fiecare din ele. Pentru a le cunoaște bine, așa cum erau ele cînd erau tinere și frumoase și zăpăceau prin farmecul lor pe toți bărbații care le vedeau, va trebui să ne folosim de memoriile acelui secretar domnesc Edouard Grenier, care a trăit în zilnica lor tovărășie timp de aproape doi ani de zile.

Acest Grenier era un francez din Baume-les-Dames, în Doubs, născut la anul 1819 și mort foarte bătrîn, după 1900. Fusese în tinerețe „negrul" lui Heinrich Heine, adică secretarul care-i scria pe franțuzește tot ce apărea în această limbă sub iscălitura marelui poet, Heine, care vorbea o franceză pocită, dădea lui Grenier un text german și deseori sumar, din care secretarul său trebuia să alcătuiască „originalul" prozei sau versurilor acelui scriitor. „Edouard Grenier", — zice autorul V. I. Ghika, — era foarte rău tratat de către poetul care „lacom, dîrz, hursuz, supărăcios, îl covîrșea cu munca zi și noapte, lăsîndu-l uneori nemîncat...". Colaborarea se isprăvi printr-o ceartă. Părăsindu-l pe Heine, Grenier intră în rîndurile tinerimii literare de pe vremea lui Louis-Philippe, și cunoscîndu-l cu acest prilej pe Lamartine cu care se împrieteni, acesta îi deschise calea în diplomația franceză. Fu trimis secretar de ambasadă la Berlin și la

Berna, carieră pe care o părăsi însă în 1851, cînd cu lovitura de stat de la 2 decembrie. Grenier era liberal, republican şi deci antibonapartist. Refuză ca atare de a fi secretarul regelui Jérôme, dar primi de a fi al lui Grigore Vodă Ghyka al Moldovei „fiind acest domnitor cunoscut pentru ideile sale liberale". Propunerea îi venise de la Ubicini, cunoscutul scriitor filo-român, prin prietenul acestuia, Vasile Alecsandri. I se oferea locuinţă la palat, tainul şi o leafă de 12.000 lei pe an.

Luîndu-şi deci rămas bun de la prietenii săi, printre care se numărau pictorul Scheffer şi astronomul Arago, el părăseşte Parisul la 12 ianuarie 1855, la 13 e la Strassburg, la 14 la Dresda, la 15 la Cracovia şi la 16 la Cernăuţi. Pînă aici venise cu trenul. De acum începe a merge cu sania pînă la Mihăileni, pe un frig de 28 de grade. Crivăţul îi degeră obrazul şi „gîsca cu usturoi" îi vătămă mateIe. De la Mihăileni încolo face cunoştinţă cu afurisita de căruţă de poştă, cea fără arcuri, cu care trece rîurile în vad. Ajunge cu oasele frînte la Botoşani, unde boierul Vârnav îl găzduieşte acasă la el, pregătindu-i patul în salon, pe-un divan, lucru ce mult îl minunează. În sfîrşit, la 28 ianuarie e la Iaşi. Toate neajunsurile au trecut. De acum va începe viaţa cea dulce şi frumoasă pe care toţi străinii ce au cunoscut-o pe atunci, nu o vor uita-o niciodată.

Sosit la Iaşi, Grenier merge de-a dreptul la consulul Franţei, Tastu, pe care însă nu-l găseşte acasă, fiindcă era la Bucureşti. Supărat, obosit de drum, merge la „han", înştiinţînd pe Alecsandri că a venit. O jumătate de ceas mai tîrziu Vasile Alecsandri era faţă în faţă cu Edouard Grenier în odăiţa acestuia de la hotel Binder — doi poeţi care făceau cunoştinţă.

„Înfăţişarea lui Alecsandri îmi plăcu peste măsură", scria Grenier. „Era un om cam de vîrsta mea, cu un port cam ca al meu, cu o frunte pleşuvă cam ca a mea. Părul lui începea să încărunţească, ţinuta şi manierele îi erau foarte distinse, ochii săi, mari şi adînci, străluceau sub o mustaţă tufoasă şi retezată...". Veselia şi isteţimea acelui zîmbet luminau năprasnic înfăţişarea lui, plăcută şi deşteaptă. Uitîndu-ne unul la altul, ne împrietenirăm de

la început, deodată — căci prietenia ca și iubirea are „ses coups de foudre !".

Prieteni au rămas pe urmă oamenii aceștia toată viața.

La 30 ianuarie Grenier este introdus de Alecsandri la palat, adică la vechea curte domnească, zidită din nou după focul din 1827 de Mihai Vodă Sturza, dar rămasă sub domnia acelui voievod nelocuită, slujind numai de local pentru Divan și pentru ministere. Grigore Ghyka după ce locuise o vreme în casa logofătului Costachi Ghyka, peste drum de curte, după ce curăți, vopsi și mobilă vechiul palat domnesc, se mută cu toată numeroasa lui familie acolo.

Cu ajutorul lui Grenier vom pătrunde acum și noi în el, cunoscîndu-i tainele și viața cea de altădată care s-a pierdut pentru totdeauna.

Era o clădire mare, așezată la capătul orașului, în fundul unei piețe nepavate, baltă iarna, strat de praf vara. Astfel o descrie Grenier. „N-are stil, dar are dimensiuni colosale". Vodă locuiește numai într-o parte a palatului, putîndu-și adăposti într-însul toate ministerele.

„Urcai deci scara cea mare, călăuzit de Alecsandri, și păstrez încă acuma o amintire vie despre șederea mea în sala de așteptare de lîngă cabinetul principelui. Eram la un loc cu miniștrii și aghiotanții, doritori să afle cine era noul venit, acest francez pe al cărui rost nu-l cunoșteau, căci se păstrase cea mai mare taină despre această mică lovitură de stat, care însemna o schimbare a politicii domnitorului... Eram cufundat în gîndurile mele, cînd ușa se deschise deodată și un aghiotant mă pofti în cabinetul prințului. Deși fusesem înștiințat despre felul rece și nepăsător al lui Grigore Vodă, el îmi întinse mîna cu multă amabilitate, întrebîndu-mă de sănătate, după o călătorie atît de lungă și de grea, pe un astfel de ger... Convorbirea hoinări de la politica Europei și de la Sevastopol la opera de aseară și la trupa italiană din Iași. Ridicînd apoi audiența, domnitorul spuse lui Alecasdri : „Du-l pe domnul Grenier la copiii mei ; se va simți în familie". Cuvintele acestea fură rostite cu mult natural, dar cu ace-

laşi ton de nepăsare ca toate celelalte vorbe ce spunea. Le socotii totuşi binevoitoare şi ieşii de la el încîntat".

Pînă a-l vedea pe domnul secretar în mijlocul familiei domneşti, să-l urmăm mai întîi în apartamentul ce i se pregătise la curte, pe stînga, lîngă scară, la parter.

Grenier îl găsea „mare, curat şi elegant". Era alcătuit dintr-un mare vestibul, din care o parte cu geamuri, un fel de seră. Era locul unde se culca feciorul, iar cealaltă parte, adică celălalt capăt, era biroul *copistului* său francez, Cevaroc. „Acel vestibul ducea la locuinţa mea propriu-zisă, o odaie pătrată şi foarte mare, de 15 metri lungime, cu tavanul înalt, susţinut prin două arcuri, care formau trei bolţi, decorate cu arabescuri zugrăvite ca în Italia.

O perdea albastră şi albă, armonizată cu vopseaua, tot albăstruie, a pereţilor, despărţea bolta cea din urmă de celelalte două, alcătuind o foarte încăpătoare alcovă, în care se găsea o întreagă odaie de culcare cu toate mobilele şi cu tot confortul dorit. Celelalte două părţi ale odăii erau transformate în cabinet de lucru şi în salon. Mobilierul era foarte complet : 12 scaune, două canapele, două mese, două birouri, iar între cele trei ferestre, nişte mese, jilţuri, mai ştiu eu ce... Şi cînd ridicam perdeaua din fund, aveam, din pricina lungimii camerei, un minunat *promenoir*".

Domnul secretar se trezea dimineaţa la 7, se scula la 8, şi la 10 îi venea dejunul pe o tavă de argint : două cotlete sau un pui fript, mici ca pumnul, şi o minunată cafea într-un ibric turcesc. La ceasul 12 lua poruncile lui vodă. Aştepta întîi, împreună cu miniştrii, cu aghiotanţii domneşti şi cu ofiţerii de serviciu, în salonul de lîngă cabinetul domnitorului, sus la etaj. Cînd îi venea rîndul, îl găsea pe vodă fumîndu-şi ciubucul în picioare, îi dădea lucrările făcute în ajun şi primea pe cele noi. Se aşeza uneori la masă scriind sau luînd note despre cele ce-i dicta voievodul, care avea obiceiul să umble prin odaie de ici pînă colo. Pe urmă, cînd era treaba gata, Grenier se cobora în odaie la el, lucrînd pînă la ceasul prînzului, care era de obicei la 4 după amiază. Se îmbrăca atunci „în mare ţinută", adică în frac, şi se urca

în salonul cel mare, unde găsea întruniți pe beizadele, pe domnițe, pe nurori și pe gineri, pe aghiotanți și pe colonelul de serviciu. Era uneori acolo și secretarul grecesc, Bibica, coborîtorul lui Antonie Vodă Ruset, înrudit cu toți domnii ce s-au perindat în scaunele Moldovei și Munteniei în veacul al 19-lea, de la Ioniță Sturza și Grigore Ghica bătrînul, la Grigore Ghyka cel tînăr și la Gheorghe Bibescu. Lumea aceea aștepta în salon pînă venea feciorul să spuie că s-a așezat Vodă la masă. Atunci intrau cu toții în sufragerie, așezîndu-se fiecare la locul lui, al secretarului fiind de obicei lîngă al domniței Natalia.

Bucătăria era franțuzească și băutura la fel — un Château Lafitte, un Médoc, și arareori un vin românesc, un Cotnar sau un Uricani. Masa era deci foarte „europeană", afară de un singur amănunt: în spatele măriei sale stătea un copil de casă, numit acum *paj*, ținînd în mînă un uriaș evantaliu din pene de păun, pe care-l legăna încetinel spre a alunga mușteleie ce s-ar fi încumetat să tulbure liniștea voievodului.

Prînzul se sfîrșea repede, fiindcă vodă mînca iute și fiindcă nu vorbea. Domnea în tot timpul mesei „o tăcere voievodală" — un *silence princier* — necutezînd nimeni să ridice glasul în ființa măriei sale. Dar Grenier, francez, poet și zburdalnic, obișnuit cu de-al de Heine, Chateaubriand și Arago, nu era tocmai el să se sfiiască de un Grigore Ghyka, cît de mare domn al Moldovei era. Fără a întreba niciodată pe vodă nimic, fiindcă nu era și nu este nici azi îngăduit a cuteza să faci o întrebare unui cap încoronat, el începu, așa pe nesimțite, să povestească anecdote. Vorbea de Paris, de Franța, de Napoleon, de călătoriile și întîmplările vieții sale. Vodă se înveselea, răspundea, întreba el acum, conversația se întindea de la un capăt al mesei la celălalt, schimbînd cu totul înfățișarea acestor prînzuri domnești, foste înainte de sosirea secretarului atît de plictisitoare.

După masă, sindrofia se muta în salonul de lîngă iatacul lui vodă. Acesta se așeza pe divan, perindîndu-se în fața lui copiii, numai ei, la *sărutatul mîinii*. Pe urmă i se aducea cafeaua și ciubucul, *domnițele aprindeau ți-*

garetele — ce amestec de vechi şi noi obiceiuri ! — mai stînd cu toţii oleacă de vorbă. Cum îşi isprăvea domnul ciubucul, toată lumea se scula în picioare, una din domniţe dădea măriei sale halatul, Vodă îl îmbrăca, spunea „La revedere, copii“ şi se ducea în iatac să-şi facă „siesta“, care ţinea de obicei pînă la miezul nopţii. Atunci se scula iar, se îmbrăca şi mergea la doamna Leroy, unde rămînea pînă la 3—4 dimineaţa.

Lumea cealaltă, beizadelele, domniţele, ginerii, ofiţerul de serviciu şi secretarul francez, după retragerea lui vodă, părăseau curtea, ducîndu-se fiecare unde-l trăgea inima, la Copou, la Opera italiană, la teatrul francez sau românesc, la vreo serată, la bal mascat sau la masa de joc. Grenier, lepădîndu-şi în grabă nesuferitul de frac, mergea la consulat să mai stea de vorbă cu concetăţenii lui, consulul Tastu (întors din Bucureşti la 1 april), cancelarul Castaing, doctorii Bassereau şi Bontour, sau pe la prietenii lui români, Vasile Alecsandri, doamna Rolla, cumnata acestuia, Zizin Cantacuzino, crescut la Töpfer la Geneva, „francez de inimă, de suflet şi de maniere“.

Doamna Rolla ţinea şi ea „salon“, ca odinioară Elena Sturza, dar salonul ei era un ciudat amestec al tuturor celorlalte ; o adunare unde se făcea şi politică şi literatură şi „cozerie“, dar fără dans şi fără muzică.

Nevasta lui Costachi Rolla era o fiinţă gingaşă şi bolnăvicioasă, „care trebuie să fi fost frumoasă“. Surorile ei, doamnele Docan şi Ion Alecsandri, erau şi ele foarte plăcute — şi toate trei erau partizane înfocate de-ale lui Costachi Negri, pe care ar fi dorit să-l vadă domn, mai tîrziu, al Principatelor Unite... deşi mergea în salonul acela şi Alexandru Cuza, care însă pe atunci nici nu visa ce era să se întîmple cu dînsul peste patru ani. Cînd nu citea Vasile Alecsandri sau vreun altul poezii, cînd nu istorisea Grenier anecdote pariziene de-ale lui, apoi conversaţia se învîrtea numai în jurul războiului Crimeiei, a politicii din afară sau dinăuntru şi a năzuinţelor neamului. Se disecau şi se criticau toate : administraţia, fără control şi fără tradiţie, magistratura, fără stabilitate şi fără autoritate, clerul, fără cultură şi fără influenţă, domnul, stăpîn pe viaţă şi pe moarte înăuntrul ţării, dar atîrnînd de bunul plac al celor din afară,

proprietatea în mîinile unei singure caste, „un neam bun, voinic şi naiv", dar sărac şi supus, cum nu-i era îngăduit a fi, şi în locul unei burghezii pămîntene, care lipsea, „nişte venetici, îndeletnicindu-se cu toate ramurile negoţului, de la corsetele femeilor la juvaerile lor şi de la rachiul de la sate la înalta finanţă din capitală, sugînd sîngele ţăranului cu camăta ce le-o luau şi ruinînd pe boieri cu împrumuturile fără socoteală ce le făceau". Cum ar fi putut vodă, ziceau oamenii adunaţi în casa doamnei Rolla, să aducă un leac atîtor rele? Era şi Ghyka *liberal*, nu e vorbă, dar aventurile sale se poticneau de încăpăţînarea Porţii şi a Petrogradului.

*

Dacă ar fi să urmărim pe Grenier în povestirile sale, ar trebui să ne mai oprim puţin şi asupra societăţii ieşene din 1855, să facem cunoştinţă mai de aproape cu boierii cei mari şi cu cucoanele lor, de-al de Marghioliţa Roznovanu sau de soră-sa „contesa Sturdza", sau de Cocuţa Vogoridi, de fetele lui Costin Catargi, ale lui Spiro Paul şi a.m.d. Dar ar însemna s-o lungim prea mult. Să le lăsăm deci pe altă dată, cînd vom face, poate, un istoric al societăţii româneşti din secolul al XIX-lea.

Acum să ne întoarcem în sfîrşit la domniţele Aglaia şi Natalia, fetele lui Grigore Ghyka şi ale Anei Catargi.

Rămase orfane de mamă cînd erau mici, ele au fost crescute de sora tatălui lor, Elena Şubin, care le luă cu ea la Vaslui, unde locuia împreună cu bărbatul şi copiii ei, lîngă oraş, la moşia ei de zestre Slobozia (şi veniturile oraşului Vaslui erau ale ei, tot de zestre). Fetele lui Grigore Gyka şi copiii Şubin au crescut prin urmare împreună, de-a valma, rămînînd, apoi aceşti veri primari toată viaţa lor buni prieteni.

Aglaia Ghyka, născută în 1832, era ca copilă o fetiţă mică, roşcată şi pistruie, dar bună şi simţitoare. Deşi mătuşa ei din „sluta mamei" n-o scotea, totuşi o iubea foarte mult. În 1840, la vîrsta de opt ani, tatăl ei o aduse la Iaşi, pentru a o pune în pension la *doamna Garet*, o franceză la care se aflau pe atunci toate fetele de boieri mai simandicoşi. Rămase acolo doi ani, petrecîndu-şi doar

vacanțele de vară la mătușa Elena la Slobozia, împreună cu verii și frații ei vitregi, Natalia, Costachi, Ion și Alecu. În 1842 fu scoasă de la Garet și plasată în alt pension, tot francez, la *doamna Haddig,* nevasta lui François Haddig, agă și șef de secție la secretariatul de stat pentru limbile străine. După alți doi ani, în 1844, fu scoasă și de acolo și dusă de tatăl ei la Viena, la institutul de domnișoare *van Demerzel,* unde Aglaia Ghyka, fată de 12 ani, tot roșcată, pistruie și urîțică, învață, elevă foarte silitoare, nemțește, englezește, italienește, literatură și artă, pictură și muzică. O duceau doamnele profesoare prin muzee, la Operă, la Burg Theatru, să se adapte la civilizația cea orientală de care musai trebuiau acum romîncele să fie pătrunse. Ea rămase acolo cinci ani, întorcîndu-se însă în fiecare vară în țară, la Vaslui, la mătușa Șubin, precum am și întîlnit-o mai sus, venind cu tatăl ei în zilele tulburi ale anului 1848, cînd Grigore Ghyka fu nevoit să se ascundă o vreme în munți pentru a scăpa de urgia unchiului său Mihai Vodă, care voia să-l aresteze fiindcă era, zicea el, naționalist și revoluționar.

În toamna lui 1848 plecă la Viena și sora Natalița, mai mică decît Aglaia, rămînînd împreună acolo pînă în 49, cînd Grigore Ghyka își întoarse fata mai mare definitiv în țară.

Ea avea acum 17 ani și cînd o văzură ieșencele nu voiră să creadă că e ea ; din mică, pistruie și roșcată, se făcuse fata înaltă, subțire, cu părul negru castaniu, cu fața albă, o arătare de frumoasă ce era. Cucoanele din Iași ziceau că e alta, că a lăsat logofătul Grigore pe fata lui la Viena și a adus în locul ei la Iași pe-o nemțoaică, care nici într-un fel nu semăna cu cealaltă. Pentru a o încerca, o întrebau fel de fel de amănunte din copilăria ei, doar nu și-o aminti de nimic. Dar duduia Aglaia avea o minunată memorie și răspundea fără să se încurce la toate întrebările ce i se făceau. Numai românească ei lăsa de dorit, că tot numai limbi străine vorbise și la pensioanele din Iași și la acel din Viena. Și deși acolo vorbise moldovenește cu soră-sa Natalița și cu prietena ei Smărăndița Rosetti, colegă de clasă, totuși cam încurca sintaxa limbii părintești, de trebui, cînd se întoarse la Iași,

să ceară ea însăşi un profesor de limba română. I se dete pe Teodor Codrescu, vestitul strîngător de mai tîrziu al vechilor hîrţoage pe care le-a publicat în „Uricarul".

Foarte curînd după sosirea sa la Iaşi, tatăl ei primi domnia Moldovei. Duduia Aglaia devenind domniţă, peţitorii începură să roiască împrejurul ei. Cel mai de seamă, pe care îl voia şi vodă, fu Alexandru Sturza, zis Coco, fiul logofătului Costachi. Era un băiat tînăr, frumos, bogat, deştept şi cu duh. Dar cică era „vicios", şi domniţa Aglaia, pătrunzîndu-i sufletul, l-a respins. I-a plăcut mai bine să-l ia pe Răducanu Rosetti, un om care avea 19 ani mai mult decît ea, dar care era serios, aşezat şi foarte bogat. O garanţie de fericire, deci, pentru viitor. Căsătoria s-a făcut în 1830, un an după întoarcerea ei din pension, cînd avea frumoasa domniţă numai 18 primăveri. I s-a dat ca zestre, pe lîngă multe altele, moşia Mărgineni, în ţinutul Neamţului, iar vodă i-a cumpărat la Iaşi casa Casandrei Sturza de la Herţa (născută Ghyka), pentru a fi cît mai aproape de casa în care locuia el însuşi, domniţa Aglaia fiind fata lui cea mai iubită, de care se despărţea cu greu şi pe care o ţinea la curent cu toate proiectele sale.

În casa aceea de pe Podul Roş a dus tînăra pereche o viaţă din cele mai largi, cu slugi nenumărate, cu primiri şi mese renumite pentru bogăţia şi bunătatea lor, Răducanu Rosetti fiind un vestit mîncău. Domniţei însă nu-i plăcea acest fel de viaţă. Ea avea o fire sentimentală şi contemplativă, poetică chiar, şi, decît să mănînce şi să danseze, îi plăcea mai bine să adune împrejurul ei oameni cu care să vorbească literatură, artă, ba uneori şi politică. Se ducea la teatru, la Operă, iar banii ce-i avea de prisos îi băga mai cu drag în îmbunătăţiri la moşie decît în rochii şi în pălării. Fiul ei, Radu Rosetti, spune în amintirile sale, că rochia cea mai scumpă pe care şi-a făcut-o în viaţă a costat-o 36 de galbeni şi că a cheltuit această sumă numai din porunca părintelui ei, pentru un bal la curte. Era o rochie de „velours bleu épinglé" pe care, 15 ani mai tîrziu, o lăuda încă Vasile Alecsandri fiului ei Radu.

E vremea cînd, între 1850 şi 53, veni la Iaşi pictorul bavarez *Rietschel*, un acvarelist trimis de regele Bavariei

Ludovic I pentru a aduna, de la noi ca de aiurea, chipuri de femei frumoase. Portretul domniței Aglaia, făcut de el, a fost în urmă gravat și strîns împreună cu celelalte în colecția intitulată „Mädchen aus der Moldau", aflător la München în „Album schöner Frauen".

După 1853, cînd Grigore Vodă, plecă la Viena, domnița Aglaia se mută, cu bărbatul și copiii, la țară la Pralea, un trup de-al moșiei Căiuțul de pe Valea Trotușului a hatmanului Răducanu Rosetti. Ea rămase acolo un an întreg, pînă în toamna lui 1854, cînd s-a întors tatăl ei în scaun cu ajutorul austriecilor. Se mută atunci iar în casa ei de pe Podul Roș, dar o găsim pe vremea aceea mai mult la curtea domnească, unde-și lua aproape regulat masa la prînz. Sora ei, domnița Natalia, se întorsese și ea mai de mult de la pensionul din Viena, era măritată, și pe amîndouă împreună le vom cunoaște de-acum în intimitatea vieții lor zilnice, mulțumită indiscrețiunilor lui Eduard Grenier, noul secretar al părintelui lor.

Ținem minte că în ziua cea de februarie 1855, cînd avu Grenier întîia întîlnire cu Grigore Vodă, acesta spusese lui Alecsandri la despărțire : „Du-l pe domnul la copiii mei, se va simți cu ei în familie".

Așa a și fost. Cum îi văzu, îi fură simpatici, și cum îi cunoscu îi fură dragi... mai ales unul din ei ! Dar despre aceasta mai la vale. Pe băieți îi arată „mici, oacheși, frumușei, inteligenți și harnici.

Beizadea Ion, încă nelecuit de dragostea lui pentru Rose Pompon, era asaltat de toți ai lui pentru a lua pe fata multimilionarului baron Sina. Dar tînărul se ținea dîrz. Despre domnița Aglaia îi vorbise Vasile Alecsandri. Îi spusese de ea „cît este de frumoasă".

„Cînd o văzui, rămăsei totuși uimit. Tot ce se putea spune nu era nimic față de adevăr, căci ea era cea mai strălucită și mai desăvîrșită frumusețe ce am întîlnit vreodată. Oacheșă, ca și tatăl ei, cu trăsături fine și regulate, te privea femeia aceea cu niște ochi mari și falnici, împodobiți cu gene lungi și încunumați cu niște sprîncene minunat încondeiate. Rafael n-ar fi putut desemna ceva mai perfect. Și toată ființa ei era deopotrivă de frumoasă : mai înaltă decît frații ei, era mlădioasă și legănată. Inteligența îi era dezvoltată, cultura întinsă și

se înnebunea după muzică. Cînta mult, dar nu tocmai în ton. De ! avea, ca şi frumuseţea, vocea păunului ! Era măritată cu Răducanu Rosetti, ministru de justiţie, un adevărat burduf, bondoc, pîntecos şi straşnic la mîncare...

„Domniţa Natalia, cea mai tînără, era foarte frumoasă şi ea, însă cu totul altfel decît sora ei. Bălaie, cam grăsulie, avînd, cu ochi mari verzui, o faţă ruptă din soare. Veselă, zîmbitoare, zburdalnică, copilăroasă, răsfăţată, dar fermecătoare. Nici 18 ani nu avea. Era măritată de trei ani cu un copil, Costică Balş...

„Domniţa Catinca, sora lor mult mai mare, căsătorită cu Nicachi Mavrocordat, avea ochii negri, o faţă smeadă şi gălbuie, o fizionomie plină de farmec. Într-o ţară mai puţin bogată în frumuseţi, ar fi fost socotită frumoasă. Bărbatul ei era nesuferit tuturor".

„Eticheta la curte nefiind prea severă, fusei repede primit cu familiaritate. Beizadelele şi domniţele, toţi tineri, veseli şi zburdalnici, făceau zilnic cu mine fel de fel de *ghiduşii*".

Grenier face cu acest prilej o mărturisire profetică : „Pretutindeni la Iaşi am găsit aceeaşi prietenoasă primire. Datoram aceasta, înainte de toate, *ţării căreia aparţineam*. În nici un colţ al pămîntului n-am văzut Franţa atît de iubită. Aveam acolo comori de simpatii. Nu ştiu ce s-a făcut cu ele. Dacă le-am pierdut, sîntem vinovaţi. Nimic nu era mai lesne decît a le păstra în veci...".

Iar despre un bal la curtea domnească, secretarul francez notează :

„Rămăsei ameţit de atîta lux, de atîta eleganţă, de atîta simţ estetic. Treci prin toată Germania, prin toată Austria, ca să te trezeşti la Paris, în ce priveşte luxul şi frumuseţea femeilor... O altă serbare dată de Petre Mavroyeni, ministrul finanţelor, într-un mare şi frumos salon, lunguieţ şi rotunjit la colţuri, spori mirarea mea şi întări impresia cea dintîi. Toate femeile erau frumoase, chiar mamele şi bunicele... căci erau şi bunice la bal. Acestora le rămînea ceva, o măreţie în veştejirea trăsăturilor, care te silea să te gîndeşti : ce frumoasă trebuie să fi fost !".

Iarna mergeau seara la teatru, „unde lojele deveneau saloane, în care se primeau vizite". Vara se duceau la Copou, pînă la grădina publică, unde trăsurile și călăreții se opreau, stînd în șir „ca la Bois de Boulogne". Domnii — bonjuriștii — se apropiau de cucoane, vorbind cu ele mai în glumă, mai în șoapte, tot ca într-un salon. „Acolo și numai acolo era îngăduit să umble cineva pe jos. În oraș ar fi fost o mare necuviință. Dar eu, fără a mă uita la această lege a modei, începui să merg pe jos în mijlocul Iașilor. Ajunsei chiar să le convertesc pînă și pe domnițe...".

Și așa, într-o zi, Grenier cu beizadelele și cu domnițele dădură năvală într-o băcănie „pentru a face o orgie de mezelicuri", sau, cum s-ar zice azi „pentru a lua un aperitiv". Iar într-altă zi, merseră împreună la o cofetărie... Oh, ce timpuri, ce moravuri!... Dar să nu uităm că domnițele acelea „fumau țigarete" și încă babaca fiind de față!

La via lui vodă de la Socola, unde mergeau cu toții foarte des, de stătea tineretul acela să asculte, în grădină, cum cîntă privighetorile, domnița Natalia se apucă odată, sentimentală cum era, să sărute poeziile lui Goethe — Goethes Lieder.

Era în mai.

Nach Mittage sassen wir
lunges Volk im Kühlen,
Amor kam, und *stribt der Fuchs*
Wollt'er mit uns spielen.

„Stirbt der Fusch" era un joc, un fel de „Petit bonhomme vit encore", pe care se apucă să-l joace într-o zi domnița Natalia cu un „omuleț" de ofițer, baronul von Stollberg, locotenent austriac în garnizoană la Iași — Moldova fiind pe atunci încă ocupată de armata lui Franz-Joseph, după cum mai sus am arătat.

Domnița avea 18 ani, locotenentul 22, iar bărbatul 23. Acesta, Costică Balș, fiul lui Alecu Balș și al domniței Elencu, frate vitreg cu beizadelele Ghyka, deci frate vitreg de-al nevestei sale, o iubea pe micuța lui Natalia cu multă patimă. Grenier spune că și ea, domnița Natalia,

zburdalnică, uşuratică, cu toane" cum era, îşi iubea totuşi foarte mult soţul. Numai că ofiţerul austriac se arătase prea pe faţă, prea fără tact, admirator înfocat al acelei femei, care de altfel, la rîndul ei, se purtase faţă de el „cu o nechibzuită cochetărie de copilă". Aşa încît tînărul Balş crezu de datoria lui să provoace pe Stollberg la duel. Ieşiră pe teren, la Copou, în dimineaţa zilei de întîi iunie 1855 — exact trei săptămîni după acea încîntătoare zi de mai cînd domniţa Natalia pupase la Socola liedurile lui Goethe. Un singur schimb de focuri şi glontele lui Stollberg îl nimeri pe Balş drept în inimă, culcîndu-l mort la pămînt.

Scandalul fu nemaipomenit. Costică Balş, fiu de domniţă, frate de beizadele, ginere de domn şi aga poliţiei capitalei, era iubit şi stimat de toată lumea. Grenier notează : „Toată societatea moldovenească se afla val-vîrtej. Consulul Franţei, Tastu, şi eu însumi rămăseserăm trăsniţi, întîmplarea căpătînd şi un fel de caracter naţional. Austriecii începură a fi priviţi cu ură. Acest duel şi această moarte, socotită ca un asasinat, răzvrătiseră toate sufletele şi toate inimile. Înmormîntarea fu nemaipomenită, de se şi aştepta lumea la o mişcare a gloatei împotriva armatei de ocupaţiune... După obiceiul pămîntului, sărmanul Costică fu adus la biserică cu faţa descoperită, înfăşurat în coroanele şi florile care-i acopereau sicriul... Şi nici nu mai vorbesc de durerea lui Grigore Vodă. Ziua întîi n-am îndrăznit măcar să mă duc să-l văd. Abia după parastas mi-am luat inima în dinţi şi m-am dus la dînsul. L-am găsit şezînd, zdrobit de durere. Pentru întîia oară i-am sărutat mîna ; i-am sărutat-o ca un fecior părintelui său. El mi-a luat capul şi m-a sărutat pe frunte ; nişte lacrimi, fierbinţi îi curgeau pînă în mustăţile-i cărunte..."

Dacă aceasta era starea sufletească a socrului, apoi îşi poate închipui oricine ce se petrecu în sufletele nefericiţilor părinţi. Alecu Balş era la ţară cînd se întîmplă nenorocirea. Întors în grabă la Iaşi, el se apucă, după înmormîntare, îndemnat poate şi de nevastă-sa, să scrie „Sfatului Administrativ al Moldovei" următoarele îndurerate şi răzvrătite cuvinte, pe care le arătăm întocmai :

„Întorcîndu-mă din drum în urma unei fatale înștiințări, am găsit în mijlocul capitalei pre fiul meu, marele vornic Costică Balș, ce era și chiar șeful poliției sale, ucis și îngropat, miercuri, în întîi iunie. Trupul său, străpuns și sîngerînd, s-au fost adus la casele sale în careta luminării sale Costachi Ghica, secretarul de stat, și aruncat pe mînele slugilor de către dumnealui Răducanu Roset, mare logofăt al dreptății".

„Datoria cîrmuirii în orice țară, pînă și în cele mai sălbatece, ar fi fost că de la sine, chiar din acea zi, să se ia de-aproape și grabnice măsuri spre a se descoperi împrejurările crimei, a se arăta și a se supune judecății pe toți consfătuitorii. Nimic din aceste nu s-au făcut pentru moartea fiului meu ; și pe cînd toată populația Eșului, în lacrimi întovărășea la mormînt trupul șefului poliției, numai poliția, mică și mare, nu se socotea chemată de legi și de cuget pentru a proceda la cea mai mică cercetare. Ocîrmuirea, pururea gata de a interveni în chestii străine competinții sale, în această dureroasă întîmplare privită ca o obștească nenorocire, a rămas surdo-mută la glasul unui întreg norod, care cerea și cere răzbunare pentru sîngele vărsat".

„Părinții noștri au făcut jertfe seculare spre a dobîndi ca viața, onorul și averea moldovenilor să fie puse sub scutul legilor. Cu toate acestea, în mijlocul capitalei, ziua mare șeful poliției, ginerele domnului stăpînitor, fiul unui boier care a slujit țării sale cu rîvnă și cu credință, se ucide, sîngele său stropește mai multe ulițe ale orașului, trupul său se azvîrle cu dispreț pe poarta caselor sale de către marele logofăt al dreptății, acela care tocmai păzirea legilor îi este încredințată ; ba, ce este și mai scandalos, acesta, împodobit cu decorații și în mănușe albe, întovărășește trupul fiului meu la mormînt ; și în toată ocîrmuirea nu se găsește un jandarm, un comisar de poliție, un funcționar mai înalt, care să ceară de la Răducanu Roset și lui beizadea Costachi Ghica seamă de viața vornicului Costică Balș, măcar ca celui mai de rînd om. Pentru ce dar avem poliție ? pentru ce dar s-au mai publicat Condica în care se statornicește anume procedura ce trebuie a se păzi la asemenea cazuri ? pentru ce avem legi și tribunale ?".

„Înaintea celei mai sfinte datorii, adică apărarea societății, nu trebuie să fie nici o împrejurare care să poată paraliza lucrarea legilor, căci dacă cutezarea s-a suit atît de sus și ocîrmuirea s-a ținut în stare pasivă, apoi ce mai pot aștepta acei care, prin mica lor stare, prin neputință, prin depărtarea locurilor, n-au mijlocul de a-și înălța glasul în această epocă de adîncă nepăsare ? Căzut-am noi aît de jos, ajuns-au moldovenii atît de nenorociți, încît măcar viața să nu le mai fie sigură ? și trebuie ca pentru apărarea ei să fim siliți a ne adresa la străini ?"

„Pătruns de adîncă și îndoită durere, și ca părinte pentru pierderea fiului, și ca moldovan pentru decadența țării, vin a face Sfatului Administrativ al Principatului o tristă deșteptare, și în puterea legilor pe care văd că le-au uitat tocmai acei ce sînt însărcinați a le păzi, cer ca măcar acum, cînd este mai o săptămînă trecută, să se ia măsuri serioase spre a se descoperi pe toți consfătuitorii acestei crime și a-i da pe mîna justiției spre aplicarea osîndei, după legi, pentru o faptă ca aceasta — pentru ca, prin urmare, sîngele nevinovat al nenorocitului meu fiu să primească legala răsplătire, iar societatea amenințată în chiar condițiile existenței sale să se liniștească prin facerea unei aspre și mîntuitoare pilde".

Logofăt, *A. Balș*

1855, iunie 7

„Pătruns de asemenea durere și datorie, unesc și a me către acea a fratelui meu".

Logofăt, *T. Balș.*

Față de atare accente ale omului care mai tîrziu, peste patru ani, va avea trista dar bărbătească tărie de a vota în Divanul Ad-hoc împotriva Unirii, e greu să mai credem în caraghioasa și foarte răspîndita anecdotă despre același Conu Alecu, care ar fi cerut la Paris sergentului de stradă să-l lase să treacă cu cartea lui înaintea altora, fiindcă el este „vel logofăt al Moldovei" !

Urmarea acestei întîmplări a fost următoarea : În urma stăruinței lui vodă, baronul Stollberg a fost re-

chemat în Austria. Răducanu Rosetti, fiindcă fusese martor la duelul cumnatului său, a fost trimis în surghiun la mînăstirea Neamțului, iar domnița Natalia fiindcă avea nevoie de pocăință, a fost dusă la Agapia. Acolo, departe de a se pocăi, dar cu aceeași „nechibzuită cochetărie de copilă" despre care vorbește Grenier, ea se amorează de Constantin Millo, nici două luni după moartea bărbatului ei. De altfel, Grenier era și el mort după ea. Își pierduse omul capul de aîta farmece ale femeii cu ochii verzi. Obișnuit să fie mereu în tovărășia ei, la Iași, la curte și în oraș, la Socola la vie, el nu mai putu răbda s-o știe la o sută de kilometri, de el; așa că într-o zi călduroasă de august, el își luă pălăria, bastonul și sacul cu merinde și merse să se plimbe prin munți, nimerind, nu se știe cum, drept la mînăstirea Agapia. O găsi acolo pe tînăra domniță văduvă, care știind că francezul este îndrăgostit de ea, îl lasă întîi să aștepte o jumătate de ceas pentru a se găti și a-i pregăti o primire ca în basmele cu zîne și cu feți frumoși :

„Era în odaia stareței, palidă, în veșminte cernite, mai frumoasă decît oricînd. Două tinere maici stăteau în picioare lîngă ea, privindu-i mișcările, sorbindu-i cuvintele. O căprioară de munte, albă, blîndă, își răzăma capul de genunchii ei...".

Cînd sosi secretarul Grenier, ea se ridică puțin de pe scaun, întinzîndu-i mîna. El i-o luă, închinîndu-se, și o duse la buzele sale fără a cuteza s-o privească. Ochii i se umpluseră de lacrimi...

În lipsa domniței, curtea se pustiise și familia se împrăștiase. Vodă se mutase la Socola, în căsuța de la vie, singur. Îmbătrînise omul deodată, lucra toată ziua vorbea puțin, nu mînca aproape de loc. Domnița Catinca plecase în Germania, după soțul ei, trimis acolo de vodă nu se știe de ce — domnița Aglaia se mutase la țară, unde urma să nască. Era mîhnită și supărată, și din pricina surorei și dintr-a bărbatului, care era acum nu numai în surghiun la Neamț, dar scos și din slujbă. „Nu mă voi întoarce", spusese ea lui Grenier. „Voi petrece iarna la țară. Mă voi îngropa în zăpadă". — Beizadea Alecu era în Franța — Beizadea Costachi la moșie —

toată lumea împrăştiată, de sufla vîntul prin încăperile curţii domneşti.

Şi deodată, pe la mijlocul lui septembrie, pe un început de toamnă cu frunze aurii, domniţa Natalia se întoarse de la mînăstire.

Îşi ispăşise ea oare păcatul ?

În tot cazul vodă se întoarse şi el de la vie şi pregăti fetei sale „un apartament la curte, la catul întîi", lîngă al său.

Veniră de la o vreme şi ceilalţi : domniţa Catinca, Nicu Mavrocordat, beizadelele. Se începură iar prînzurile cele mari, şi începu iar Grenier să înşire poveşti, şi după masă, în salon, Grigore Vodă îşi fuma iar ciubucul şi domniţa Natalia îi ţinea iar halatul, şi viaţa redobîndindu-şi încetul cu încetul drepturile, se scurgea iar domol, ca mai înainte, de parcă n-ar fi trăit vreodată, pe pămîntul acesta şi în casa aceea, bietul mare vornic Costică Balş.

Numai că domniţa — totuşi — vorbea puţin, primea puţin şi nu se mai ducea nicăieri. Doar la dînsa în odaie. Cu vremea, ce începură a se strînge fraţii şi cumnatele, sora, şi cîţiva prieteni. Printre aceştia, firește că şi Grenier, şi noul consul francez Victor Place şi Beclard, care va fi în curînd ginerele lui Barbu Catargi. Tastu fusese mutat la Bagdad şi Alecsandri era în Crimeia, căci el simţise „imperioasa nevoie de a merge să vadă undeva o leacă de eroism". Acestea-i fuseseră la plecare, cuvintele.

Sevastopolul căzuse la 9 septembrie. Pe la 20 vodă dădu la curte un mare prînz, iar la 30 septembrie Tastu plecă la Constantinopol pentru a se înfăţişa ambasadorul Thouvenel. Grenier, care voia şi el, măcar puţin, să se apropie de locurile unde se desfăşura vitejia oştilor aliate, ceru lui vodă încuviinţarea de a întovărăşi pe Tastu pînă în capitala otomanilor. Grigore Ghyka, deşi avea la Poartă pe Negri şi pe Rallet, învoi pe secretarul său să plece, însărcinîndu-l şi cu o misiune oficială şi dîndu-i chiar o scrisoare către marele vizir.

Călătoria lui Grenier, arătată cu amănunte destule, nu prezintă vreun deosebit interes. Doar că pe vaporul austriac ce-l ducea de la Galaţi la Sulina, el întîlni „ne-

gustori greci mergînd la Stambul, turci întorcîndu-se la Brusa, evrei care voiau să moară la Ierusalim şi un harem de cea din urmă treaptă, menite să aducă desfătări învingătorilor de la Sevastopol".

La Constantinopol, care-l încînta, el văzu pe vizir, pe Thouvenel, pe Costachi Negri şi pe Ştefanachi Vogoridi, în casă la el, la Arnăut-Chioi. La 19 octombrie domnul secretar e din nou pe malurile Bahluiului.

„Vodă mă primi cu aceeaşi bunăvoinţă ca la plecare, dar în lipsa mea se făcuse la Iaşi o cabală împotriva-mi. Lumea se apucase să spuie că fusesem îndepărtat de la curte, din pricina admiraţiei prea vădite ce arătasem faţă de domniţa Natalia. Ba se dăduse chiar amănunte : că fusesem surghiunit, fiindcă mă găsise domnitorul în genunchi la picioarele fiicei sale. Grigore Vodă, căruia zvonul îi pătrunsese la urechi, tăia drumul bîrfelei cu o ironie fină şi dispreţuitoare...".

Domnul secretar se făcu totuşi — o spune el însuşi — „mai rezervat şi mai puţin expansiv". Şi pentru a-i trece de urît, să zicem „de dor", el s-apucă să meargă în toate serile la teatru, mai ales la Operă, unde văzu într-o iarnă de 30 de ori *Trovatore*, nu însă „fără a rămîne credincios avantscenei domniţelor", cu alte cuvinte, nu se ducea el la Operă numai de dragul lui Verdi.

Era, în decembrie, o zăpadă de un cot. Grenier se plimba cu sania la Copou şi mergea apoi pe la prietenii săi să bea un ceai fierbinte, o cafeluţă turcească şi să mai tragă un ciubuc. Se făcuse, dorea să se facă, moldovan. În zilele din urmă ale anului 1855, după Crăciun, marele logofăt Costin Catargi, fratele Anei, fosta soţie a lui vodă, măritîndu-şi pe tînăra şi frumoasa lui fată Olga cu fiul lui Rosetti-Bălănescu, Grenier se ducea zilnic în casă, pentru ca, împreună cu prietenele şi prietenii miresei „să taie jurubiţele de aur ale betelelor".

Şi aşa, îl apucă anul cel nou, 1856. Viitorul lui atîrna de al lui vodă, al lui vodă de soarta Principatelor şi soarta Principatelor de hotărîrile congresului, care urma să se întrunească în martie la Paris. „Puteam" zice el „să rămîn moldovan încă puţină vreme, sau poate totdeauna". Cu cît era nesiguranţa mai mare, cu atît i se

părea timpul mai scurt. Iar în fundul sufletului și al minții, mereu chipul domniței.

Iarna se ținea friguroasă și însorită. Carnavalul a fost o nebunie. O volbură de petreceri cuprinsese lumea. Balurile mascate în toi, ca niciodată. Și ce era, în timpul acesta, să facă biata de domniță Natalia ? Să rămîie singură, închisă în casă, înfășurată în rochia ei neagră, jălind un bărbat mort de șapte-opt luni ?

În cea mai mare taină, se hotărî deci într-o seară să se costumeze, să se mascheze, și să meargă și ea acolo, la balul de la teatru, unde petrecea lumea — dacă se poate așa ceva — fără dînsa ! Nimeni în lume, afară de Grenier firește, care o însoțea, n-a aflat atunci despre această nouă „nechibzuită copilărie" a domniței. Și cum prin mintea nimănui nu putea să treacă vreodată că ar putea ea să fie acolo, tînăra femeie petrecu de minune fără a fi recunoscută nici de cei mai buni prieteni de-ai ei. De la o vreme însă, Anastase Panu — poftim tocmai el, severul patriot — se apucă s-o urmărească cu atîta indiscreție, încît domnița fu nevoită să părăsească balul.

Acum începea greutatea cea fără seamăn : intrarea acasă pe nesimțitele !

De-a brațeta cu Grenier, intră domnița în palat, pe întuneric, pe ușa cea mare. Suiră scara fără zgomot. Dădură sus de vestibulul cel mare, cu ușile de geamuri, și de acolo în coridorul cel lung, care tăia palatul în toată a sa lungime. De o parte locuința lui vodă, sufrageria și capela, de cealaltă parte apartamentele beizadelelor. Iar, în față, „sala tronului", care forma centrul palatului. Odaia aceea avea o ușă mare încuiată cu două canaturi, care nu se deschidea decît cu prilejul voievodalelor serbări. Locuința domniței venea lîngă această odaie. Mai avea o ușă care dădea în coridor, dar pe acolo nu îndrăzni să intre, fiindcă putea fi văzută de dincolo de geamlîc de garda care se plimba pe acolo, în sus și în jos, cu coiful în cap și baioneta la armă.

Grenier încercă deci să descuie lăcățile ușii de la sala tronului, cu chei nepotrivite, care scîrțîiau, care nu în-

căpeau, dar care totuşi, ca-n romane, pînă la urmă le veniră de hac.

„Prin vasta sală cu divane de catifea şi cu jilţuri poleite, dormind în tăcere şi în praf", domniţa ajunse în sfîrşit în apartamentele sale, nevăzută de nimeni şi nevătămată... dar aceasta nu se poate garanta.

„Dealtmintrelea" zice Grenier „doliul ei era pe sfîrşite". Acest *dealtmintrelea* e o poemă !

Scurtă vreme după această întîmplare, deci înainte să treacă anul de doliu, domniţa Natalia se măritä cu tînărul pe care-l cunoscuse la mînăstirea Agapia, acel Constantin Millo, o rudă de-a lui Matei, actorul şi autorul dramatic „Molierul Moldovei" cum îi zicea beizadea Iancu, Grenier, gelos, descrie pe omul acesta în culori foarte negre. De altfel, nici domniţa Natalia nu pare a fi rămas multă vreme îndrăgostită de el, deoarece o vom întîlni, peste doi ani, divorţată, iar peste alţi trei sau patru, măritată din nou, a treia oară.

*

În martie se deschise congresul de la Paris, unde trebuia să se pecetluiască soarta Principatelor. Moldova şi Muntenia erau în fierbere. Bucurii şi nedumeriri, nădejdi şi deznădejdi ! Sufletele înflăcărate aşteptau din zi în zi, din săptămînă în săptămînă, rezultate care nu veneau. Grigore Ghyka era gata să abdice, pentru a înlesni Unirea şi alegerea unui domn străin.

Din februarie, de cînd sosise la Iaşi protocolul conferinţei de la Constantinopol, măria sa îşi întrunise sfatul, însărcinîndu-l să redacteze împreună cu Grenier un răspuns care să fie trimis la congresul de la Paris.

— „Cînd veţi sfîrşi redactarea, — îi spusese vodă secretarului său, — îmi vei aduce lucrarea la doamna Leroy, chiar în astă-seară, la orice oră".

Lucraseră miniştrii pînă noaptea tîrziu, acasă la Mavroyeni, în salonul său în sunetul unei vioare care venea din odaia de alături, unde fetele ministrului de finanţe, vestitele Maria, Lucia şi Natalia, luau lecţii de muzică şi de dans. Mult după miezul nopţii — încetase şi vioara — memoriul fu în sfîrşit redactat şi Edouard

Grenier îl luă la subsuoară pentru a-l duce domnitorului. Pînă atunci el nu mai fusese niciodată la doamna Leroy, fiindcă :

„Voiam să am, pe de-o parte, libertatea mea, iar pe de altă parte nu vedeam ce are cinstea mea de cîştigat printr-o atare frecventare. Mă făcusem că nu înţeleg însinuările discrete ale lui vodă şi nici răspunsurile pe care mi le trimitea doamna Leroy prin mijlocirea viceconsulului Franţei, Castaing. Însă nu voiam să mă arăt mai sfiicios decît eram, nici să dovedesc o cerbicie ce ar fi putut jigni pe vodă. Eram deci mulţumit de acest prilej ce-mi dăduse vodă într-un fel foarte simplu, de a mă găsi faţă în faţă cu ea. Presupuneam de altfel, că sfaturile rele, pripita lui dorinţă de a abdica, veneau de la această *Maintenon,* care nu vedea pe nimeni la Iaşi, care se plictisea şi care nu dorea deci decît un singur lucru : să se întoarcă în Franţa cu orice preţ şi cît mai repede".

„Mă prezintă deci vodă celei pe care o numea *sa meilleure amie.* După obişnuitele politeţe, înmînai domnitorului fructul muncii noastre din noaptea aceea. Erau ceasurile două către dimineaţă. Rămăsei puţin... dar mă întorsei după cîteva zile. Doamna Leroy era acum singură. Atunci abia, *foarte uşor,* îi arătai acelei femei ce rău făcea să împingă pe măria sa la abdicare, în loc să-l lase în ţară, în luptă pînă la sfîrşit. Şi-i mai arătai că, de-ar pleca acuma, înainte de a încasa cele două luni ce i se cuvin din lista civilă, aveau să se găsească în urmă strîmtoraţi la Paris. Doamna Leroy era o femeie frumoasă, dar şi o desăvîrşită negustorească. Ea mă înţelese foarte bine...".

A doua zi domnul, mulţumit de redactarea memoriului, îl trimise la Paris, unde el fu foarte preţuit. Toate reformele cerute de Ghyka fură mai tîrziu primite şi sancţionate la congres, afară de cererea de unire a Principatelor. La 30 martie tratatul de pace fu încheiat între învinsul ţar al ruşilor şi învingătorul împărat al francezilor. Clauzele lui dispuneau desfiinţarea protectoratului rusesc şi punerea Ţărilor Dunărene în garanţia colectivă a celor şapte mari puteri. Mai dispuneau ca ţările noastre, vasale ale Porţii, să devină autonome,

şi navigaţia pe Dunăre să fie liberă. Şi în acelaşi timp, pentru a şti cum vor urma să fie administrate Principatele, congresul propunea întocmirea unor Divane Adhoc la Iaşi şi la Bucureşti, care să hotărască chipul acelei organizări.

În atari condiţiuni Grigore Ghyka nu mai avea ce căuta în Moldova, mai ales că dorinţa lui, ca şi a domnului Munteniei, ca şi a tuturor patrioţilor, era ca viitoarele Divanuri Adhoc să proclame Unirea şi să se procedeze apoi la alegerea unui domn într-o *Românie* nouă. De altfel, cum potrivit Tratatului de la Balta Liman, puterile sale erau orînduite numai pe 7 ani, în iunie 1856, termenul domniei expira de la sine. Aşa încît cererile lui mereu repetate de a fi scos mai curînd din scaun, înainte de termen, trebuie să fi avut drept cauză dorinţa lui de a rămîne în Moldova ca simplu particular pentru a putea lupta împreună cu prietenii săi la înfăptuirea Unirii. Poarta îi trimise însă răspuns, „îl ademeni, îl rugă chiar" să rămînă domn nu numai pînă în iunie, dar pînă „se va lămuri complicaţia situaţiunii internaţionale", cu alte cuvinte, lucru de care el nu-şi dădu seama, pînă va putea ea lucra în aşa chip, încît să zădărnicească la întrunirea viitoarelor Divane, ideea Unirii.

Ghyka se învoi deci să mai rămîie domn. Dar abia luase această hotărîre, că, pe la începutul lui mai, ziarele străine anunţau mazilirea lui şi înlocuirea sa cu un caimacan. După cîteva săptămîni, pierzîndu-şi răbdarea, el se hotărăşte a trimite pe Greiner la Constantinopol spre a vedea cum stau lucrurile. Călătoria aceasta care a ţinut două săptămîni, nu folosi la nimic. Grenier se întoarse din Turcia fără a fi aflat nimic.

Aflăm noi în schimb, din amintirile acestuia, că a doua zi după întoarcerea sa la Iaşi se făcu la curtea domnească căsătoria domniţei Natalia cu Constantin Millo. Era la 23 iunie. Slujba o citi un episcop în paraclisul curţii. Grenier, stînd lîngă strana voievodală drept în spatele miresei, a putut să vadă, să audă şi să observe toate. Cu acest prilej, i se păru în sfîrşit că domniţa era, sau se făcea „din ce în ce mai neserioasă, cu apucături de copilă prea răsfăţată". Dar cum şi des-

pre mire face un portret prea din cale afară de aspru, judecata lui de atunci poate să fi fost puțin întunecată și de simțămîntul acela prin excelență subiectiv : gelozia.

La 27 iunie vodă pleacă prin țară „spre a încălzi spiritele în vederea Unirii și a reînvierii naționale". Zilele lui de domnie fiind acum numărate, el se făcea iar patriotul de la 48, știind că de data aceasta închisoarea nu-l amenința de nicăieri, iar mazilirea îl aștepta de pretutindeni.

În timpul acesta Grenier ascultă la Stînca, la coana Marghioala Roznovanu, pe Pulcheria Sturdza, viitoarea mamă a reginei Natalia a Serbiei, cum cîntă la pian „cu vocea ei de contraalto limpede și adîncă" *Adio Moldovei* a lui Alecsandri :

O, Moldova, țara mea,
Cine pleacă și te lasă
E pătruns de jale grea.

Plutea în aer un duh de plecare, ce înduioșa sufletele.

La 4 iulie vodă se întoarse. Era mulțumit de călătorie ca și de spiritul ce găsise la concetățenii lui, pătrunși de necesitatea Unirii. Dar la Iași îl așteptau vești rele. Consulii îl înștiințară, că toate cabinetele lor, chiar Franța ea însăși, erau mai curînd potrivnice Unirii.

La 6 iulie se zvoni că Poarta hotărîse să puie capăt domniei principilor, înlocuindu-i cu caimacami. La 8 iunie veni vestea din Focșani că Barbu Știrbey a părăsit Bucureștii. În ziua de 9 vice-consulul Castaing aduse o depeșă a lui Beclard, lămurind situația : caimacamii au și fost numiți, deși nu li se cunoaște încă numele. La 15, Grigore vodă plecă deodată la Slobozia, moșia surorii sale, de lîngă Vaslui. El primise dimineața o depeșă de la Fotiade (ginerele lui Ștefanachi Vogoridi) prin care era înștiințat că Teodor Balș era numit caimacam pentru Moldova și Alexandru Ghica pentru Muntenia (fostul voievod).

Nevoind cu nici un preț să încredințeze el însuși puterea lui Balș, cu care era de mai multă vreme în crîncenă dușmănie, el se dusese la soră-sa Elena Șubin la țară, să aștepte acolo plecarea celui dintîi vapor aus-

triac, care urma să-l ducă pe Dunăre, prin Ungaria și Austria, spre Franța.

Plecarea lui din Iași fusese nu numai duioasă, dar prin felul ei liniștită, aproape măreață. Reproducem aici scrisoarea lui Grenier către mamă-sa :

„... Vodă era calm, demn, plin de noblețe și de simplicitate. Toți miniștrii au fost chemați în grabă și am luat masa împreună cu el. După prînz ne-am dus în iatacul domnitorului, să așteptăm împreună înhămarea cailor la rădvan.

Fiică-sa mai mare, înștiințată de mine, veni să-și ia de la el rămas bun și să-i aducă și pe copiii ei. Vodă îi binecuvîntă, și pe urmă ne sărută pe rînd, unul după altul. Toată lumea plîngea. A trecut apoi prin sala tronului, ticsită de lume. Mulțimea ceea s-a repezit să-i sărute mîna, să-i dorească drum bun. Și s-a dus singur, fără aghiotant, fără vreun ministru cu el, fără copii. N-a vrut să aibă pe nimeni cu el. Nici eu nu-l puteam însoți ; nu eram gata... și n-aș fi vrut să plec fără a-mi lua rămas bun de la prietenii mei. De altfel mă voi întîlni cu el la Galați și vom face drumul împreună pînă în Franța. Acolo vom fi împreună, pe cînd de unde pot eu ști de mă voi mai vedea vreodată cu scumpii mei prieteni de aici, pe cei de la Stînca, pe Zizin Cantacuzino, pe frumoasa Ema Beldiman de la Miroslava, pe Petre Mavroyeni, pe Costin Catargi cu fiicele sale, pe doamna Rolla, pe doamna Docan...".

De la Iași la Vaslui, pe o ploaie cumplită, de-i puse și viața în primejdie, vodă plecase deci singur singurel. Avea în chinuitul său suflet o silă de prieteni, și mai ales, în clipele acelea, o silă de vorbe goale, de zădarnice păreri de rău, de moleșitoare suspinuri și lacrimi. Singur ! O măreție mai mult !

Grigore Ghyka a rămas la soră-sa Elena o săptămînă încheiată. Noaptea de la 23 la 24 iulie sosiră la Slobozia secretarul său Grenier cu consulul Prusiei, Theramin care venise înadins de la Berlin pentru a-i înmîna din partea ducelui de Anhalt decorația „Albert l'Ours".

Vodă îi primi în toiul nopții, în iatac, stînd în pat și rugîndu-i să se așeze la căpătîiul său. Îi ținu două cea-

suri. „Este imposibil să fii în acelaşi timp mai amabil, mai demn, mai inteligent, mai încîntător decît a fost el".

La 4 dimineaţa Theramin plecă, întorcîndu-se la Iaşi, iar vodă şi Grenier se culcară. A doua zi, 24 iulie, la ceasul 5 după amiază, Grigore Ghyka şi Edouard Grenier, numai ei doi şi nimeni altul, apucară calea Galaţilor „în careta măriei sale".

Tot timpul drumului vodă a vorbit. Nu de el, de ţară, şi nu de rude, de neam !

A fost un om şi jumătate voievodul acesta, despre care azi, sînt români care nici nu ştiu c-a domnit cîndva prin năcăjitele noastre de melleaguri.

Plecarea lui din ţară a fost aproape simbolică.

Să-l ascultăm iar pe Grenier, cel care stoarce lacrimi fără să ştie, fără să vrea să le stoarcă :

„Tot vorbind aşa, mă uitam la apusul soarelui...".

Un apus de soare în Moldova, un apus de frumoasă domnie, într-o seară de iulie a anului 1856.

„Spre miezul nopţii mîncarăm ceva pîine şi viţel rece în cocioaba căpitanului de poştă, împreună cu doi tineri ispravnici, veniţi întru întîmpinarea lui vodă. Unul din ei era pîrcălabul Galaţilor, Alexandru Cuza, cel menit de soartă să domnească şi el într-o zi. El ne înveseli povestindu-ne, cu un duh aspru şi duios în acelaşi timp, sosirea turcului purtător al firmanului caimacamului Balş, întovărăşit de grecul lui mărunt, prietenul Fotiade".

„Ne urcarăm din nou în trăsură, în toiul nopţii. Domnitorul învins de oboseală, îşi plecă capul pe umărul meu şi adormi. Mă gîndeam înduioşat la toate durerile care încărunţise frumosul lui cap... Sosirăm la Galaţi la 4 dimineaţa, iar seara la 10 ne urcarăm pe vapor. Vodă nu primise pe nimeni, poate şi de plictiseală, dar mai ales din delicateţă. El nu voia să pricinuiască vreo supărare bieţilor slujbaşi, care ar fi putut fi compromişi prin această cinste făcută fostului lor suveran. *Numai Cuza fu primit*. El, pîrcălabul ţinutului, poruncise să se ilumineze oraşul în cinstea călătorului voievod, deşi ştia că-şi pune situaţia în joc şi că noul guvern nu era să-i

ierte frumosul său gest. Seara, veni să ne însoţească pe vapor. Vodă, foarte mişcat, îl sărută din toată inima... Cuza a fost cel de pe urmă român pe care l-a văzut Ghyka pe pămîntul Moldovei, şi mi s-a părut mai tîrziu că prin această sărutare îi trecuse pe frunte coroana lui voievodală !".

Gata. De-acum urmează scurtul şi chinuitul său surghiun.

La 26 iulie vaporul „Franz-Ioseph" porni la drum, dis-de-dimineaţă, şi şase zile merse înainte pe Dunăre. Timpul trecu repede. Grigore Ghyka avea ca tovarăşi pe punte oameni plăcuţi, neaşteptate întîlniri : pe prinţul Emil Wittgenstein-Berleburg, aghiotant al împăratului Rusiei, însurat cu o moldoveancă. Pulcheria Cantacuzino, fata marchizei de Ledmar născută Palladi (despre care am mai vorbit). Bărbatul era deştept şi fata frumoasă. Avea numai 16 ani „gentille, simple, naive" — pictată mai tîrziu de Nadar. Tovărăşia amîndurora înveseli pe vodă.

Dar un alt călător, pe care-l avură numai o zi pe vapor, atrase îndeosebi luarea aminte a tuturor. Era un om bătrîn, la vreo 70 de ani poate, cu un gît ca de taur, cu mersul puternic şi greoi, mijlociu la stat, părul scurt şi alb, sprîncene cărunte, ochii căprii, nasul drept şi cărnos, cu vîrful puţin despicat, ca la unii copoi. Îmbrăcămintea lui era modestă, dar înfăţişarea puternică şi poruncitoare.

—Vodă îi spuse lui Grenier :

— „Ştii dumneata cine e omul acela ?

— „Nu, măria ta".

— „E Miloş Obrenovici, fostul voievod al Sîrbiei, eroul războaielor pentru neatîrnare. Se plimbă mereu pe Dunăre, rătăcind ca o vedenie împrejurul Belgradului, de unde a fost surghiunit ; nădăjduieşte să-i mai bată vreodată ceasul, şi rabdă şi aşteaptă !".

Ca mai dăunăzi la Galaţi, aici în preajma Porţilor de Fier, filfîia din nou simbolul din aripi.

Cu ochii săi de şoim, bătrînul Miloş la rîndul lui îl cunoscu, sau îl ghici, pe fostul voievod al Moldovei. El trimise răspuns lui Grenier, c-ar dori să-l cunoască. Gri-

gore Ghyka, firește, se învoi, „și cei doi se consolară între ei".

Numai că doi ani mai tîrziu, bătrînul mic la stat, cu nas de copoi și cu ochii de șoim, era din nou domnitor în Sîrbia, pe cînd încărunțitul fost voievod al Moldovei trebuia peste un an să-și plătească obștească datorie către măria sa, moartea.

La Buda-Pesta părăsiră vaporul. Grigore Ghyka voia să ocolească Viena și curtea Habsburgilor, care-i fusese lui poate de folos, dar care astăzi, împreună cu Petrogradul și cu Stambulul, se împotriveau la visurile sale naționaliste. Merse deci cu trenul la Berlin, unde nu rămase decît două-trei zile.

La 3 august 1856 era la Paris, la Hotel Mirabeau, unde rămase pînă la sosirea acolo a Eufrosinei Leroy, care veni în curînd cu copilașii ei Grigore și Ferdinand. Ceilalți fii, beizadelele, rămaseră, ca și domnițele toate, în Moldova.

Grigore Ghyka crezu de datoria lui de a legitima, în sfîrșit, legăturile sale cu doamna Leroy, care țineau de aproape zece ani. În ziua de 9 noiembrie 1856 el se căsători cu ea la Paris, la primăria arondismentului I, în fața lui „Maître Massion" și apoi la capela românească din rue Racine 22, ceremonia religioasă fiind celebrată de episcopul Iosefat. Cîteva zile mai tîrziu, la 16 octombrie, el scria de la castelul „du Mée" pe care-l cumpărase de curînd de la marchizul Fraguet [78], următoarele rînduri surorii sale Elena Șubin, la Vaslui :

„Iubită soră, sosit de două zile la castelul du Mée, unde m-am statornicit, întîia mea dorință este de a sta de vorbă cu tine, mai ales pentru a te înștiința că m-am însurat. Aruncat de întîmplările politice departe de țara și familia mea, am adoptat Franța, ca o a doua patrie și am ales castelul du Mée ca reședință".

„Persoana cu care mi-am legat soarta nu-ți este necunoscută. Cunoști ca și mine finețea, spiritului ei, marele-i bun simț și calitățile inimii sale. A fost, sărmana, destul de singuratică și de nenorocită în Moldova... și apoi mai am cu ea și doi copii, de viitorul cărora trebuie să am grijă...".

„Castelul du Mée e frumos atît prin aşezarea cît şi prin împrejurimile sale. Dominat de Sena care şerpuieşte la picioarele lui, el e înconjurat de un parc mare, sădit cu copaci bătrîni, care-i dau umbră multă şi o foarte variată privelişte. M-am hotărît să trăiesc, iarnă şi vară, în acest mic rai, departe de zgomotul oraşelor, îngropat în uitare, după vorba fabulei : pentru a trăi fericiţi, să trăim ascunşi. Mi-ai făgăduit să vii şi tu în Franţa. Te aşteaptă odăiţa ta... Sînt iubitorul tău frate, Gr. Ghyka".

Dar chinuitul suflet al fostului voievod nu putu găsi nici acolo odihna pe care o căuta. Gîndurile sale mereu frămîntate de întîmplările din Moldova şi de viitorul Principatelor, erau din fundul surghiunului său îndreptate numai către ţelul pentru care luptase şi înainte şi după domnie : Unirea.

La 5 iulie, 1857 el scria fiului său Ion la Iaşi :

„... Partida naţională ar trebui totuşi să încerce să facă o legătură cu separatiştii cei mai puţin îndîrjiţi pentru a-i face să înţeleagă că respingînd Unirea, ei compromit şi cauza lor, deoarece ei doresc, ca şi naţionalii, să-şi redobîndească *drepturile ab antiquo*. Fără Unire, drepturile aceste nu li se vor putea da, căci astfel de concesiuni, Europa nu le-ar putea acorda decît unei naţiuni de 4—5 milioane de locuitori... Ce rău îmi pare de a nu fi cu voi împreună în aceste clipe de criză politică pentru a dojeni pe aceşti răi patrioţi care fac ruşine Moldovei. Din nefericire împrejurările nu-mi îngăduiesc măcar a mă gîndi la o întoarcere în ţară înainte ca totul să se fi isprăvit... Prezenţa mea în Moldova n-ar fi tolerată căci se zice c-am lovit prea mult în interesele unei mari puteri, dezvăluind proiectele sale de ocupare a Principatelor...".

La aceste chinuitoare frămîntări se mai adăugau două altele de natură mai mult personală. Întîi faptul că Napoleon III, care fusese mai înainte în strînse legături cu el, refuza, acuma că era în surghiun în Franţa, să-l vadă. Al doilea, faptul că se răspîndiseră în ţară şi în străinătate la Iaşi, la Bucureşti, la Viena şi la Paris, nişte pamflete împotriva lui, ridicole dar scîrboase. Erau pornite din oficina caimacamului Teodor Balş şi mai ales

dintr-a nevestei sale Catinca, născută Dimaki, care-l ura. Se răscolise în acele pamflete, toată afacerea Harnav-Sion, cu plăsmuirea actelor falsificate, în care dușmanii săi încercau a implica și pe rudele sale cele mai apropiate, ba chiar pe vodă el însuși.

Grigore Ghyka cu firea lui simțitoare și înclinată spre melancolie, își mai închipui pe lîngă toate că pamfletele acestea răciseră pe Napoleon și-l indispuseseră împotriva lui, pe cînd de fapt refuzul împăratului de a-l vedea era întemeiat pe faptul că el, *pentru a nu indispune Anglia nu voia să se lase convins de fostul domn al Moldovei de necesitatea Unirii Principatelor.*

Și așa, într-o zi, din cauza lui Napoleon, care după ce-i scrisese cînd era domn, că „voi folosi toate ocaziile pentru a vă da semne ale stimei și bunăvoinței mele", iar acum că era mazil nici nu voise să dea cu ochii de el — din cauza Catincăi Balș care-și urmărea răzbunarea dincolo de timp, din cauza separatiștilor care-l chinuiau dincolo de țări — și mai ales din cauza inimii sale prea simțitoare la întîmplările acestei lumi — așa deci, într-o zi de vară a anului 1857, la 4 august către seară, abia 12 luni după mazilire, fostul voievod al Moldovei, cel de pe urmă și unul din cei mai inimoși, își curmă zilele prin împușcare, acolo, în fundul Franței, la castelul du Mée.

Cu gestul acesta disperat al unui om care a simbolizat mai mult decît alții marile aspirațiuni ale neamului, se încheie unul din capitolele istoriei românilor, după care au urmat altele și vor mai urma altele ; vor mai urma aspirațiuni și vor mai urma fapte, și va veni vremea cînd vom fi mîndri că am fost, că sîntem și că vom fi români, iar pe cei care n-au înțeles, care nu înțeleg și care nu vor înțelege ce înseamnă a fi român și nimic altceva decît român, îi vor ajunge odată blestemul neamului oriunde vor fi, în veșnicie !

*

Pe masa de lucru, a lui Grigore Vodă, se găsi o hîrtie scrisă de mîna lui cu cîteva clipe înainte de moarte :

„Castelul du Mée. 24 august 1857".

„Sînt victima unei uneltiri înfiorătoare, nu mai pot rămîne în viață.

Va veni ziua cînd adevărul va ieși la lumină.

Îmi aștept dușmanii în fața judecății lui dumnezeu".

Și ziua aceea a venit tîrziu, cînd Ion Brătianu vorbind la Cameră, de pe banca ministerială, împotriva calomniatorilor, a spus : „Nimic nu e mai josnic decît calomnia ! Grigore Vodă Ghyka a murit nevinovat, din pricina ei. Calomnia trebuie nimicită". Și luînd, broșurile domnilor Istrati și Mourphy, oamenii oficinei Balș, le scuipă, le rupse în două și le aruncă pe jos.

*

Prințesa Eufrosina Ghyka, fosta doamnă Leroy, avu gîndul cel de pe urmă al fostului voievod :

„Adio, soție dragă, tu, pe care te ador și care mă iubești. Îmbrățișează micii noștri îngeri din partea mea. Tu știi cum am suferit în timpul domniei și iată că în timp ce credeam că voi trăi fericit și liniștit în sînul familiei mele, dușmanii mei m-au urmărit pînă și în retragerea mea".

Această biată femeie avea numai 40 de ani. Ea era mai bună, mai simțitoare, mai deșteaptă și mai energică decît cum o descrie Grenier. Corespondența ei, destul de voluminoasă, ne-o arată sub cea mai frumoasă lumină, și putem înțelege din ea că în timpul șederei sale la Iași familia voievodului a cunoscut-o, a frecventat-o și a apreciat-o cum trebuia. Cumnata ei mai ales, Elena Șubin, pare a fi stat cu dînsa în cele mai strînse legături. După moartea bărbatului ei, legăturile acestea se strînseră, prin scris, și mai mult. A rămas în familie o întreagă corespondență, din cele mai interesante.

„Draga mea soră", scria ea din Le Mée la 30 octombrie 1857 (prima scrisoare după moartea lui Ghyka) „Domnul Vaillant înapoindu-se în Principate, l-am rugat să binevoiască a merge la București în drumul său spre Iași, el va asista la reglementarea afacerilor mele în Moldova și mi-a promis de asemenea să-ți facă, n-are importanță cînd, o vizită venind din partea mea să-ți aducă medalionul conținînd o șuviță de păr al iubitului

meu soț. Ți-o trimit fără ca vreo mînă străină să profaneze această relievă. Eu însămi am pus-o acolo, era fără îndoială, ah doamne, pătată de sîngele său... (...)".

„Ah, surioară, viața mi-a devenit un chin îngrozitor, am moartea în suflet și văd aici doi copii ai căror ani adunați nu sînt mai mulți de zece. Cîtă vreme va trebui să petrec pe acest pămînt pentru a le purta de grijă și a-i face oameni? Cînd dar, doamne, voi merge să-l regăsesc pe cel pe care l-am pierdut și fără de care nu mai pot trăi?... (...).

Eufrosina Leroy iscălește duios: Princesse veuve Ghyka.

Cît despre inteligența ei, o putem judeca după următoarele rînduri închinate amintirii lui Barbu Știrbey și scrise tot cumnatei sale Elena Șubin (mai 186?).

„Ați aflat, fără îndoială, draga mea soră, de moartea prințului Știrbey. Ea mi-a cauzat o adevărată tristețe. Era ultima legătură cu timpurile fericite. El a fost colegul, dacă nu prietenul intim al sărmanului nostru frate. El a venit de cîteva ori să mă vadă, am vorbit despre vremurile trecute.

Panegiriștii săi i-au dat o grandoare pe care el n-o avea. Era un bun administrator dar nu avea imaginație creatoare; nu visa mari destine pentru patria sa; desigur deoarece avea un spirit al amănuntelor, nu putea îmbrățișa un vast orizont. Era un spirit greoi la înțelegere, dar care reținea bine. Făcîndu-se profetul destinelor Orientului, le denatura esența. Era un doctrinar al școlii lui Guizot, avea uscăciunea și pozitivismul acestuia. Asta i-a adus mari onoruri. Este atît de simplu, nu-ți vine a crede".

În aceeași scrisoare, datată deci cu 12 ani după moartea bărbatului ei, prințesa Eufrosina se plînge cumnatei de toate neajunsurile ce i se fac în Moldova cu privire la moștenirea copiilor ei: „... Am fost grozav de calomniată, învinuită de captațiune, aproape de omor. Pentru niște nevoi bănești, au vrut niște oameni să mînjească viața publică și privată a bietului meu bărbat!".

Acești „oameni" erau foștii gineri ai lui Grigore Vodă, Răducanu Rosetti și Constantin Millo, care îndată după moartea socrului lor încercară să-i anuleze testa-

mentul. Încă de la 27 decembrie 1857 prințesa Eufrosina se plîngea cumnatei Elena de purtarea acestora și a nevestelor lor, domnițele Aglaia și Natalia, care „n-aveau dreptate“ să ceară cel mai mic lucru de la copiii ei, întrucît ele fuseseră bine înzestrate de părintele lor, cu moșii, bani și scule. Grigore Vodă își făcuse testamentul în anul 1855, împărțindu-și averea în felul următor: Fiecare din cele trei beizadele căpătau cîte *două moșii, o vie și bani,* cei doi fii din căsătoria (viitoare) cu doamna Leroy căpătau cîte o *singură moșie* în Moldova, precum și banii de care mai dispunea vodă (din care a cumpărat mai tîrziu castelul Le Mée și altele), iar fetele nu mai căpătau nimic, fiindcă fuseseră bogat înzestrate. Ca atare beizadelele Costachi, Iancu și Alecu nu avură, după moartea tatălui lor, nici o pretenție împotriva frățiorilor cei mici, Grigore și Ferdinand, apărîndu-i chiar împotriva surorilor. „Ei vor fi deci cinci contra doi“, scrie Eufrosina Ghyka, Elenei Șubin, zicînd că nu se miră de purtarea „bietei Nataliei, care e o femie fără inimă“, însă „niciodată n-aș fi crezut asta despre Aglaia“.

Domnița Natalia, care nu era deloc fără inimă, venise chiar în Franța după surghiunul tatălui ei. La 5 august 1857 ea era la Le Mée „totdeauna frumoasă și surîzătoare“, de unde plecă să facă băi la Dieppe, unde nu putu rămîne decît cîteva zile „pentru că s-a plictisit“. Rămăsese deci aceeași mititică, neserioasă dar fermecătoare prințesă pe care o cunoscuse și ne-o descrisese Grenier. Pe la 15—20 august era din nou pe lîngă părintele ei la Le Mée, pe care-l părăsi așadar cîteva zile numai înainte de drama de la 24. Întoarsă în țară și fiind încă sub influența bărbatului ei, ea se dădu de partea surorei sale Aglaia împotriva minorilor ei frați. Dar cum se despărți de Millo, reveni la sentimente mai bune, renunțînd de a mai ataca testamentul, ocrotindu-și chiar frățiorii, mergînd mereu în Franța să-i vadă și devenind astfel pentru prințesa Eufrosina „încîntătoarea Natalia“, „adorabila prințesă Natalia“, „neasemuita Natalia Ghyka“.

Împotriva văduvei lui Grigore Vodă și a copiilor ei, rămăsese deci Răducanu Rosetti singur. Dar trebuie să fi necăjit mult pe maștihă-sa, pentru a o vedea, biata, încă după 12 ani jăluindu-se împotriva lui. Prințesa Eu-

frosina a luptat totuşi bărbăteşte pentru a păstra puţina avere ce-i rămăsese de la bărbatul ei. Numeroase corespondenţe ale Eufrosinei Ghyka cu privire la moştenirea şi la creşterea copiilor ei le aflăm din arhiva lui Alexandru Grigore Ghyka, nepotul ei. Vom da aici numai următoarele două scrisori :

a) Răspunsul Ministerului Afacerilor Străine din Paris, Direcţiunea politică din 11 oct. 1857 :

„Doamnă, împăratul mi-a transmis scrisoarea pe care i-aţi scris-o majestăţii sale pentru a-i anunţa moartea prinţului Ghyka, soţului dumnevoastră şi a-i cere protecţie pentru copiii voştri... Împăratul a binevoit să primească favorabil comunicarea voastră... etc.".

b) După 9 ani o mai găsim pe această nenorocită mamă scriind la Bucureşti (după alte scrisori către Kiseleff, către sultan etc.), domnitorului Carol I, urcat de curînd în scaunul ţării, spre a cere *dreptate* pentru fiii ei. Vodă îi răspunse.

Bucureşti 1/13 septembrie 1866.

„Prinţesă,

Scrisoarea voastră graţioasă, pe care aţi avut amabilitatea să mi-o scrieţi, mi-a parvenit de cîteva zile. Mă grăbesc să vă exprim mulţumirile mele cele mai sincere pentru această amabilă atenţie. Voi fi încîntat să am prilejul de a vă cunoaşte într-o zi, prinţesă, de asemenea de a vă vedea copiii... etc.".

Cît au fost copiii mici, i-a crescut dînsa, acasă, la Castelul Du Mée. Apoi cînd s-au făcut mai mărişori, a vîndut castelul fostului ei proprietar, marchizul Fraguet, şi mutîndu-se la Paris, îşi trimise băieţii la Liceul Condorcet de lîngă gara Saint-Lazare, pe care-l absolviră amîndoi prin preajma anilor 1868—70.

Eufrosina Ghyka a murit la Paris, la 28 decembrie 1889, în vîrstă de 72 de ani. Copiii ei îi duseră rămăşiţele părinteşti la cimitirul din Le Mée, îngropînd-o alături de bărbatul ei, alături de singurul bărbat pe care pare a-l fi iubit în viaţă.

„Văd atîţia ani care se ridică în faţa mea ca nişte bariere pentru a împiedica reunirea noastră", scrisese ea după drama din 1855. Anii aceştia au fost treizeci şi doi, de chinuri, după zece numai de fericire.

Domnița Natalia, despărțindu-se și de Millo, s-a măritat a treia oară cu Gheorghe Filipescu, (mai tîrziu mareșal al curții regale). Nici cu el n-a trăit mult. S-a făcut din nou o domniță Ghyka, încă frumoasă prin 1885, care a trăit în București o viață cum îi era și firea, zburdalnică, deși nu necuviincioasă, capricioasă, nepăsătoare, bună și simpatică. Icoana ei va trebui să rămînă în mintea viitorimei, cea pe care în cuvinte ne-a zugrăvit-o Grenier :

O văduvă cernită, de 17 ani, mîhnită și nu prea, frumoasă ca un vis, stînd în jilțul maicei stariței de la Agapia, cu două „surori" lîngă dînsa, care-i pîndesc mișcările pentru a o sluji și-i sorb domnești-i cuvinte pentru a se minuna. Jos, pe-un covor, stă culcată o căprioară cu căpușoru-i răzimat de genunchii ei, și ea îi netezește creștetul și e gînditoare și ar vrea să fie tristă și nu poate fi tristă... Unde ești, maestre, să ne-o zugrăvești ?

Arătarea aceasta de zînă din povești și-a trăit apoi viața pămîntească pînă la vîrsta de 56 de ani, cînd puteai, zice-se, să spui de ea, nu numai că a fost frumoasă, ci că este încă. S-a stins de boală timpurie, în anul 1895, și-a fost înmormîntată la București, la cimitirul Bellu, în cavoul neamului Plagino, acel al cumnatei sale, soția lui beizadea Costachi.

Iar domnița Aglaia, cu majestuoasa-i frumusețe de marmoră, avea și ea de fapt o inimă simțitoare. Dovadă că după moartea bărbatului ei, Răducanu Rosetti, dar mult mai tîrziu, s-a măritat și ea a doua oară cu fostul învățător al copiilor ei, francezul Allaux — „la princesse à l'eau" [79]. Despre ea și viața ei de mai tîrziu se găsesc amănunte multe în scrisoarea fiului dînsei, Radu Rosetti. Femeia aceasta pare a fi fost, nu numai strălucit de frumoasă și deosebit de inteligentă, dar și foarte energică. În alte lucrări, altă dată, noi, sau poate alții, vom mai vorbi de ea.

Capitolul VI

NEVESTELE LUI GHEORGHE VODĂ BIBESCU

JOIȚICA BRÂNCOVEANU-MAVROCORDAT
și MARIȚICA VĂCĂRESCU-GHICA

*

ie că sînt scrise de străini inteligenți și talentați, sau de români lipsiți de amîndouă, pamfletele îndreptate asupra lui Gheorghe Vodă Bibescu sînt, ca toate pamfletele, ridicole. În istorie ca și în literatură, genul acesta minor, care se crede major, poate influența mințile slabe ale contemporanilor, dar în perspectiva timpului întotdeauna se întoarce împotriva lui însuși și întotdeauna pamfletul, prin micimea sa, stă cot la cot cu ridicolul.

Lăcusteanu zice că stînd de vorbă cu Alecu Filipescu-Vulpe despre alegerea domnului Munteniei, care urma să se facă la 30 decembrie 1842, bătrînul boier, el însuși candidat la domnie, i-ar fi spus :

„Ascultă, fătul meu, eu sînt bătrîn, tu ești tînăr. Să-ți aduci aminte de vorbele mele : Mie, puțin îmi pasă dacă m-or alege sau nu. Mă vezi bine că-mi țin mațele în mînă, că sînt în vîrstă de 70 de ani trecuți — dar nici cu *olteanul herghelegiu* la vreun bine mare să nu se aștepte țara".

Olteanu herghelegiu, era Gheorghe Bibescu.

Iar Régnault, în „Histoire des Principautés Danubiennes", zice :

„Ori, este cunoscut de toți, că bunicul lui Știrbey și al lui Bibescu a fost negustor de cai la Craiova" (p. 232).

„Acest parvenit de o zi se miră că întîlnește obstacole în calea puterii sale" (p. 240)... Prinț de-o zi, ieșit din grajdurile Craiovei" (p. 242).

De altfel același autor afirmă că Cantacuzinii n-au nimic de împărtășit cu Bizanțul, că Racoviță e din Asia-Mică, Șuțu din Bulgaria și Caradja din Raguza (p. 265).

Și n-o fi însemnînd oarè asta ridicol ?

Ce-or fi avînd Bibeștii de împărțit cu geambașii și cu herghelegii, o știau doar numai dușmanii lui vodă. Căci dacă bunicul Bibeștilor o fi vîndut în adevăr cai, aceasta înseamnă că era un boier cuminte și gospodar, care se pricepea să-și fructifice averea în loc s-o risipească. De altfel, Alecu Balș în Moldova vindea lemne, și prin 1838 făcea chiar o intensă reclamă prin ziare pentru negoțul lui, fără ca să se fi gîndit cineva să spună de el că nu era boier, ci herestegiu.

Boieria Bibeștilor se urcă documentar, la sfîrșitul veacului al 17-lea, cînd trăia prin părțile Craiovei căpitanul Mihai, dregător de hotare, fiul lui Tudor și coborîtor din îndepărtatul străbun moșneanul Bibu din Gorj. El era înrudit cu Crăsnarii, cu Săulești, cu toată boieria ținutală de pe acolo.

Copiii lui au fost Ion, Dumitru, Constandin și Anuța.

Ion era tatăl lui Ștefan, iar Ștefan tatăl lui Dumitrachi (1772—1831). Acesta, care și-a ridicat neamul, luă de soție pe Ecaterina Văcărescu (fata lui Constantin Văcărescu, înfiată de Barbu Știrbey), prin care intră în legături de rudenie cu toată boieria cea mare a țării.

Dumitrachi Bibescu și jupîneasa Catrina erau oameni buni, iubitori de credință și de neam. În tulburile vremuri ale lui Pasvanoglu, cînd veniră cetele acestuia să cuprindă Oltenia și să ardă Craiova, ei merseră peste Dunăre la Vidin, constituindu-se de bună voie ostatici răzvrătitului turc pentru a scăpa capitala Olteniei de pîrjol. Făgăduiră că, dacă în timpul ședерii cetelor turce în Craiova orașul va rămîne neatins, ei vor plăti Pasva-

Joiţica, doamna lui Gheorghe Bibescu (născută Mavrocordat, adoptată Brâncoveanu).

noglului o însemnată sumă de bani, pe care i-o şi dădură — o poliţă trasă asupra Craiovenilor, pe care nu ştim dacă o plătiră vreodată.

Acolo, în cetatea Vidinului, se născu în aceste clipe de răstrişte ale anului 1804 fiul lor Gheorghe, viitorul domn [80].

În 1817, la vîrsta de 13 ani, copilul fu trimis în Franţa la învăţătură. El rămase acolo şapte ani, pînă în 1824, cînd se întoarse doctor în drept de la Paris.

Intrat în administraţie, generalul Kiseleff îl numi secretar de stat la Departamentul Justiţiei, iar mai tîrziu şeful secretariatului de stat, în care calitate intră în aproape zilnică legătură cu consulii străini, de la care prinse cu uşurinţă „învîrteala sforilor diplomatice". El va ajunge în scurtă vreme unul din boierii cei mai de seamă ai Munteniei şi candidatul la domnie cu cei mai mari sorţi de izbîndă. Această situaţie i-o va aduce însă în mare parte averea şi vaza pe care le dobîndi prin căsătoria ce făcu, prin 1826, îndată după întoarcerea sa de la Paris.

Povestea aceasta e cu cîntec. Pentru a-i tălmăci rosturile trebuie s-o luăm foarte de departe, de la Adam Babadam. Şi mai înainte de toate trebuie amintit un lucru, mereu repetat şi care mereu să uită, fie din neştiinţă fie din rea voinţă, anume că mai înainte vremuri, atît în Ţara Românească cît şi în Moldova, coroana voievodală era *electivă dar într-un netăgăduit spirit de continuitate*. Cu alte cuvinte voievodul *ales de boieri* şi chiar mai tîrziu cel *arătat de Sultan* (pînă la fanarioţi, cînd voievozii începură a fi *numiţi* de Poartă) trebuia să fie *os de domn*, adică să fie fiu legitim sau din flori, indiferent, sau fiu, nepot sau strănepot de domniţă, dar în orice caz în vinele noului voievod trebuia să curgă sînge voievodal. Acesta e şi motivul pentru care s-au dat în vremuri atîtea „bătălii" între pretendenţii care doreau să fie aleşi domni, dar este şi motivul pentru care s-au păstrat timp de peste 300 de ani dinastiile devenite oarecum creditare ale Basarabilor în Muntenia şi Muşatinilor în Moldova.

Şi încă ceva : aceste dinastii ale unor voievozi electivi în nişte state întîi suverane şi apoi semi-suverane

din sud-estul european, state mai mari decît majoritatea stătuleţelor din vestul Europei — din care, cele mai multe, nu aveau nici ele un drept de suveranitate mai întreg decît al nostru — aceste dinastii românești erau deosebit de bine văzute în istoria încuscririlor heraldice.

În Moldova de pildă, Muşatinii zis şi Bogdăneşti (care din Muşata, fata lui Bogdan întemeietorul Moldovei, se trăgeau din conţii de Ugoci, voievozi de Maramureş, iar din bărbatul acesteia, Costea, se trăgeau din voievozii de Şepeniţ) Muşatinii aceştia s-au încuscrit în veacuri cu regii Poloniei prin Ringala, nevasta lui Alexandru cel Bun, şi prin Marinca, nevasta lui Ilie Vodă ; s-au încuscrit cu Corvinii de Hunyade prin nevasta lui Petru Aron, cu ducele de Kiew prin Eudoxia şi cu Comnenii Bizanţului prin Maria, nevasta lui Ştefan cel Mare, cu ţarii Moscovei, prin Elena, fata aceluiaşi voievod, măritată cu ţarul Ion cel Tînăr, cu despoţii Sîrbiei prin Elena lui Petru Rareş, şi aşa mai departe.

În Muntenia, Basarabii au ţinut de la început numai membri din familii domnitoare. Copiii lui Alexandru-Vodă (1340—1364) erau : Anca, regina Serbiei, Ana, ţarina Bulgariei, Elisabeta, palatina Ungariei, Vladislav voievod, însurat cu fata regelui Bosniei şi Radu-Vodă cel Mare, însurat cu Calinichia Paleologul din împăraţii Bizanţului. Fiul acestui Radu cel Mare, Dan. I, ţinea pe Milița, fiica regelui Vuc Brancovici al Serbiei, iar Vlad Ţepeş pe Elena Corvin, vara lui Matiaş Corvin, regele Ungariei...

E de presupus că oamenii, aceştia ştiau ce fac şi aveau conştiinţă de mărirea şi de menirea lor.

Vasăzică în fiecare voievodat era cîte o dinastie, electivă dar dinastie, cu cele mai strălucite încuscriri.

Cînd mai tîrziu, cu încetul, din pricina „mezatelor“ care începură a se face la Stambul pentru căpătarea scaunelor românești, se strecoară în ele elemente străine nu numai de osul domnesc, dar chiar de neamul românesc (un Iancu Sasul, un Aron Vodă), cei care mai rămăseseră din vechile dinastii voiră cu tot dinadinsul să dovedească drepturile lor dinastice. Pentru aceea un Matei, agă din Brâncoveni, îşi spuse Basarab (Matei Basarab), fiindcă deşi era fiul lui Danciu din Brâncoveni, nepot

lui Vlăsan ot Brâncoveni şi strănepot lui Marcea Brâncoveanul, el era totuşi prin Marga, nevasta acestui Marcea (vel postelnic în 1510) un Basarab, deci os de domn, această străbună Marga fiind sora lui Neagoe Basarab voievod.

Cînd a venit în scaun Şerban Cantacuzino cu dreptul său dinastic de Basarab prin maică-sa domniţa Elenca, fiica lui Radu Vodă Şerban, dacă şi-a păstrat numele de Cantacuzino, în loc de a-l lua pe al Basarabilor, motivul trebuie să fi fost că i se părea lui că strălucirea acestui neam de împăraţi Bizantini întrecea strălucirea neamului românesc al Basarabilor. Dar cînd după el a urmat nepotul său de soră, Constantin din Brâncoveni — cel din urmă domn pămîntean pînă la restauraţia din 1822 — acest nou voievod s-a intitulat „Constantin Brâncoveanu-Basarab-Cantacuzino", deşi, după cum foarte bine arată Dimitrie Cantemir, el nu era nici Cantacuzin, nici Basarab, nici Brâncovean... după străbuni... dar după mamă, bună şi străbună era din toate trei, de trei ori os domnesc, şi voia ca să se ştie în ţară şi în istorie lucrul acesta.

Constantin Brâncoveanu, cel cu vaste concepţii politice, voia să întemeieze o dinastie, în vederea căreia se sprijinea pe tradiţie, pe continuitate, pe un drept, pe care voia să-l lase moştenire urmaşilor săi. Strălucirea viitoarei dinastii o mai întări prin titlul de prinţ al sfîntului imperiu, pe care îl capătă de la împăratul Germaniei cu drept de moştenire pentru progenitură.

Întîmplările vremurilor au vrut ca tocmai omul acesta să moară decapitat împreună cu toţi feciorii lui, patru la număr (1714), care au fost omorîţi pentru a stîrpi neamul în mintea căruia s-ar fi putut încuiba atare gînduri nebune şi nemăsurate ambiţii, potrivnice politicii Porţii.

Dar tot întîmplarea a vrut ca copilaşul fiului mai mare al lui Constantin Brâncoveanu să scape de măcel, şi să treacă sîngele şi ambiţia bunicului din generaţie în generaţie pînă la marele ban Grigore, cel din urmă vlăstar Brâncovean-Basarab, mort în 1832.

Dar mai mult, cînd în 1714, după moartea lui Brâncoveanu şi fuga lui Cantemir, Poarta hotărî a scoate

Țărilor Dunărene pe domnii lor pămînteni, înlocuindu-i cu hospodarii fanarioți devotați ei, încă atunci, poate din respect pentru tradiție sau poate pentru a nu jigni susceptibilitatea neamului românesc, ideea continuității dinastice fu păzită prin trimiterea la Iași întîi, și pe urmă la București, a lui Nicolae Mavrocordat, care era prin bunică-sa os de domn moldovean.

Și poate că și cuvîntul acesta, că erau Mavrocordați coborîtori din Mușatini, îndemnase pe Constantin Brâncoveanu, care-și căsătorise majoritatea copiilor cu „oase domnești", să dea pe fată-sa Ilinca după Scarlat Mavrocordat, fiul lui Alexandru și fratele lui Nicolae — deși desigur că încuscrirea sa cu Exporitul, omul Păcii de la Carlowitz, îi înfățișau și alte foloase mai reale decît teoretica idee a continuității dinastice.

În tot cazul ideea aceasta, care în suta de ani de dominație fanariotă ce adusese în scaunele noastre elementele cele mai eterogene și mai străine de neam, ideea aceasta, zicem, care în veacul al 19-lea se pierduse acum cu totul, rămăsese totuși vie în mintea și în sufletul marelui ban Grigore Brâncoveanu, ultimul vlăstar al lui Constantin Vodă.

După Eterie, cînd hotărî Poarta să restabilească în Principate domniile pămîntene, unul din primii candidați la scaunul „Ungro-Vlahiei" fu firește marele ban Grigore, în vinele căruia se răscoli tot sîngele basarab al străbunelor sale. Și cum în 1822 domnia, în loc să-i fie dată lui, fu încredințată lui Grigore Ghica, banul Grigore, deși bătrîn, urmă să nădăjduiască mai departe că măcar după mazilirea acestuia se va urca în scaunul străbunilor săi — cu atît mai mult cu cît de la 1829 încolo se știa că după plecarea lui Kiseleff și potrivit Tratatului de la Adrianopol, noii voievozi vor fi de acum *aleși pe viață*, și ca atare, întorcîndu-se la cele de odinioară, poporul nu va putea alege alt domn decît pe el, coborîtorul din vechea dinastie voievodală a Basarabilor ! Așa credea bătrînul ban, care însă murind în 1832, cu doi ani înainte de a părăsi Kiseleff țara, nu-i îngădui astfel să vadă urmarea întîmplărilor cum au curs.

Ideea aceasta de a înnădi firul rupt al vechii dinastii, o întări banul Grigore Brâncoveanu, care n-avea copii, printr-un sistem de înfieri, chibzuit cu mult tîlc.

El era însurat cu o moldoveancă, Safta Balș, fiica lui Toader și a Elisabetei. Această căsătorie fiind însă stearpă, nenorocirea trebuia firește îndreptată printr-o adopțiune. Ar fi putut banul Grigore să înfieze, dacă era vorba pe asta, vreo rudă din Muntenia în vinele căreia să fi curs sînge de-al Basarabilor, căci erau pe atunci mulți din aceștia prin țară. Dar în chestia aceasta a trebuit și inima să-și aibă amestecul.

S-a întîmplat ca într-o zi, prin 1819 sau 20, băneasa Safta Brâncoveanu, nevasta lui conu Grigore, să roage pe sora ei Catrina Mavrocordat, care locuia la Iași, să-i trimită pe una din fetele ei la București pentru a o face să-i mai treacă de urît în pustietatea casei sale fără copii. Pe fetița aceasta o chema Zoe, mîngîiată Joițica; era micuță, frumușică, deșteaptă, vioaie și știa la frageda ei vîrstă de 13—14 ani să vorbească moldovenește, franțuzește, nemțește și italienește. Și cum mai cînta și din harpă, lunecîndu-și cu îndemînare degetele pe coarde, boier Grigore de cum o văzu se prăpădi după ea. Ce se gîndi deci el, că deoarece tot nu are copii, de ce n-ar înfia-o? Mai ales că era după mamă-sa Bălșoaie, ca și coana Săftica și ca și străbuna lui, Anica Brâncoveanu, iar după tată era Mavrocordat, coborîtoare din Nicolae Vodă, din Alexandru Exaporitul și din domnița Casandra, fiica voievodului Alexandru Ilieș Mușatinul. Era deci vrednică de a moșteni numele cel foarte vechi și averea cea foarte mare a Basarabilor-Brâncoveni!

În 1821, pe vremea Eteriei „în împrejurările grele în care se găsește țara în clipa de față", spune Grigore Brâncoveanu el însuși într-un act de danie ce face în 1823 bisericii grecești din Brașov, „nemaiputînd suferi jalnicele întîmplări ce s-au îngrămădit peste noi, am fugit și am scăpat iarăși [81] într-acest oraș al Brașovului, cu toată familia noastră...".

Acolo rămase patru ani cel ce, în țara Habsburgilor, se iscălea simandicos: „Grigore, principe al Austriei, cavaler al Rusiei și mare ban al Țării Românești, din

străvechea și prea strălucita familie românească Basarab-Brâncoveanu".

În timpul ședерii sale în Brașov se împlini și „iothesia", înfierea Zoiței Mavrocordat, care se făcu astfel, în martie 1824, moștenitoarea numelui și averii Brâncovenilor.

În 1825, în urma împăcării dintre boierii fugari și Grigore Vodă Ghica, banul Brâncoveanu se întoarse cu toți ai lui la București. Joița avea acum vreo 19 ani și părinții ei adoptivi se gîndiră că-i venise vremea să se mărite. Dar deoarece toți flăcăii boierimii Țării Românești rîvneau la cinstea de a o avea de nevastă și se topeau de dorința zestrei făgăduite, bătrînul ban începu să intre la grijă. Tot chibzuind și cumpănind, găsind că unul e prost, altul bețiv, altul lacom și altul leneș, se hotărî deodată să-și dea fata după vornicul Gheorghe Bibescu, care, pe lîngă că era mai cumpătat, mai harnic și mai ambițios decît alții, apoi se mai și înrudea cu el. Și astfel se făcu Bibescu bărbatul celei mai mari și mai bogate boieroaice din țară.

Din această căsătorie se născu la 12/24 decembrie 1827 un fiu, cel mai mare din copii, pe care-l botează banul Brâncoveanu, dîndu-i numele său, Grigore. Bătrînul boier ar fi vrut să înfieze și pe acest copil, care era fiul fiicei sale adoptive, ceea ce legea nu îngădui, căci printr-o atare ficțiune pravilicească fiul ar fi devenit fratele mamei sale. Ca atare el se mulțumi a-i da numai dreptul, prin scrisoare iscălită și pecetluită de el, de a-i purta numele și titlurile.

Iată traducerea (din grecește) a acestei scrisori, care poartă data de 27 august 1828 :

„Fiindcă prea iubitul fiu al fiicei mele adoptive Zoița este finul meu, numit prin taina sfîntului botez Grigorie, purtînd acest nume al meu, nașul său, am socotit să-i dau și voia mea de a se numi și iscăli Brâncoveanu, el, precum și copiii, urmași și coborîtori de ai lui, în veci să se iscălească Brâncoveanu, pentru pomenirea acestui vechi neam. De aceea, pentru întărirea acestei învoiri din parte-mi, pentru ca să meargă într-o glăsuire numele și fapta, dăruiesc acestui fin al meu, Grigorie moșia mea Brâncoveni, ca, după săvîrșirea mea

din viaţă şi a soţiei mele, să o ţină în deplină stăpînire şi cu drept de moştenire veşnică pentru el şi pentru urmaşii săi, şi ca să ne pomenească în veci".

„Că astfel este voinţa noastră, precum şi mai sus se arată, am scris cu mîna mea această carte de învoire de a se iscăli numitul meu fin, Brâncoveanu, şi am întocmit legatul cuprins în ea al moşiei .Brâncoveni, dăruită de mine naşul finului meu, şi am adeverit-o şi am întărit-o cu propria mea iscălitură şi pecete, ca să aibă deplină valoare şi putere".

„Grigore Brâncoveanu, adeverez".

Aşadar, prin actul de înfiere a Joiţicăi din martie 1824 şi prin această scrisoare din august 1828, se asigura perpetuarea numelui şi averii Brâncovenilor. Rămînea de acum, pentru a perpetua şi continuitatea tradiţiei dinastice, să se urce bătrînul ban, după plecarea lui Kiseleff, în scaunul strămoşilor săi, iar dacă cumva l-ar apuca moartea înainte, să lupte măcar ginerele său Gheorghe Bibescu pentru a căpăta domnia ţării, pe care s-o lase apoi moştenire fiului său mai mare, micuţul Grigore Basarab-Brâncoveanu.

*

După cîţiva ani de fericită căsnicie, coana Joiţica se îmbolnăvi de nervi, şi c-o fi fost boala din sînge sau din alte pricini, nu se ştie.

Fapt e că doftorii, nici cei din ţară nici cei din străinătate, nu se pricepură s-o vindece. O apuca deodată aşa rătăciri în felul Ofeliei lui Hamlet : se îmbrăca în alb, îşi despletea părul, îşi punea o cunună în cap, lua un coş cu flori pe care apoi le presăra prin coridoarele palatului sau prin aleile grădinii, rîzînd, plîngînd, cîntînd... Apoi se potolea, trăind o vreme viaţa cea mai liniştită din lume, pînă o apuca iar. Medicii, neputincioşi în arta vindecării, dar mari savanţi în meşteşugul vorbelor, găsiră pentru boala bietei femei un nume sonor şi impresionant : nebunia circulară.

Dar, circulară sau nu, bărbatul obosi de atîta căutare fără leac, de atîtea flori risipite, de atîta rîs şi plîns fără rost, încît fără vrerea lui, din cauza firii, din cauza

soartei, din pricina ceasului rău, lunecă încetul cu încetul pe povîrnișul adulterului...

Banul Grigore Brâncoveanu murise acum de mult, din 1832 ; nevasta lui, băneasa Safta, plecase în Moldova ei, trăind singuratecă printre maicile de la Văratic, Joița înnebunise, conu Gheorghe cu gîndul la ibovnică — o întreagă tragedie pîndea casa moștenitorilor averii Brâncovenilor-Basarab-Cantacuzino !

Dar o aștepta și strălucirea unei domnii de mult și dibaci pregătită.

*

Am văzut mai sus că după domnia lui Grigore Vodă Ghica urmase în scaun fratele mai mic al lui Grigore Vodă, Alexandru, numit domn al Țării Românești odată cu Mihai Sturza în Moldova. Domniile acestea, ale lui Alexandru Ghica și Mihai Sturza, ar fi trebuit să fie, conform tratatelor dintre turci și ruși, elective și pe viață. Dar „de data aceasta numai" domnii fură numiți, în loc să fie aleși, și, deși ei se credeau a fi voievozi pe viață, era totuși învederat că erau domni temporari, deoarece vorbele „de data aceasta" însemnau *ipso facto* că după data aceasta vor urma alte dăți, cînd alți domni vor fi aleși de națiune în loc de a fi numiți de Poartă.

Lucrul acesta nu-i scăpase lui Gh. Bibescu din vedere. În tot timpul domniei lui Alexandru Ghica el uneltise împotriva lui, arătîndu-l lumii ca pe un dușman al progresului, nădăjduind astfel că va grăbi căderea sa, și înfățișîndu-se el însuși dinaintea națiunii ca apărător al intereselor publice și ca reprezentant al vechilor boieri băștinași cu amintiri de neatîrnare, ca moștenitor deci al coroanei Basarabilor, atît prin socrul său cît și prin fiul său.

Așadar, prin 1840, erau doi viitori candidați siguri : Gheorghe Bibescu, al bătrînilor boieri români, și frate-său Barbu Știrbey.

Ar mai fi trebuit să fie un al treilea candidat al tinerilor naționaliști, al bonjuriștilor unioniști. Partidul nu era însă pe atunci îndeajuns de închegat, așa încît

în loc de un candidat, se arătau de pe atunci *treizeci și cinci!* Ambiția cea prostească ce nu putea fi smulsă din sufletul românului : de ce tu și nu eu ? Trecuseră 50 de ani de cînd cîntase Văcărescu :

La faptă bună puțini s-adună,
Mulți-puțini, buni împreună.

dar poezia rămăsese poezie și faptele altfel se arătau.

Așadar 37 de candidați, din care 35 ai bonjuriștilor unioniști, unul singur al bătrînilor boieri și unul al lui Dașcoff. Firește că șansele erau pentru aceștia doi din urmă — cu atît mai mult cu cît caimacamii *(regenții* de atunci, care înlocuiau pe voievozi de la mazilirea unuia pînă la numirea celuilalt) „pentru a înlesni alegerea" ziceau ei, împărțiră pe candidați în mai multe serii de cîte cinci, dînd alegătorilor patru bile negre și una albă. Ei băgară însă pe candidații serioși în aceeași serie, paralizîndu-le astfel șansele de reușită, iar pe de altă parte puseră pe Bibescu și pe Știrbey în serii deosebite cu candidați neserioși, înlesnind astfel alegerea unuia din ei.

Pregătirile acestea ținură două luni, în care timp mai circulară printre viitorii alegători mici sume de bani și mari făgăduieli. De la Constantinopol veni trimisul Safet Effendi „pentru a supraveghea operațiunile electorale", pe care urmă să le mai supravegheze și consulul rus Dașcoff și caimacamii țării, fiecare în felul lui.

În sfîrșit, la 1 ianuarie 1843, începură alegerile la mitropolie. Toate porțile fură închise „punîndu-se santinele ca să nu intre și să nu iasă suflet de om, pînă nu se va proclama domnul". La poarta mitropoliei erau două companii de infanterie, înăuntru curții, iar pe din afară escadroane de jandarmi și de cavalerie.

Guvernul pregătise „în ospelul Adunării un bufet splendid, socotind că votarea poate să dureze două sau trei zile. Însă a ținut numai 24 de ore, lucrînd toată ziua și toată noaptea pînă a doua zi".

Dimineața la 10 mitropolitul Neofit (Geanoglu, fost episcop de Rîmnic) cu toți episcopii în haine sacerdotale au făcut o slujbă după săvîrșirea căreia a cetit o rugăciune de dezlegare pentru deputații „care vor fi făcut jură-

Doamna Maria, născută Ghica, soția lui Gheorghe Bibescu, domnul Țării Românești (1840—1848).

minte pe la candidaţii de domnie, ca astfel să voteze în cuget curat".

Nici un jurămînt în nici un suflet n-a intrat, şi nici o dezlegare la nimic n-a slujit ! Întăile alegeri de domn ce s-au făcut după 300 de ani de slugărnicie, la slugărnicie şi ipocrizie mai departe au dus. Colonelul Lăcusteanu el însuşi, de la care ţinem multe din aceste amănunte, zice fără nici un înconjur şi fără nici o ruşine, că în timpul „recreaţiei", găsind pe Ştirbey plimbîndu-se prin curtea mitropoliei „absorbit în gînduri", l-a rugat ca nu cumva să-şi retragă candidatura... căci „doşi eu am votat pentru nimeni altul decît pentru Ştefan Bălăceanu, totuşi Ştirbey mă conta printre prozeliţii săi".

Rezultatul acestui început de slobodă viaţă parlamentară fu următorul :

Două balotaje şi un scrutin definitiv (la 2 ianuarie către dimineaţă) prin care Gheorghe Bibescu căpătă 131 de voturi, Barbu Ştirbey 91, Gheorghe Filipescu 84, Emanuel Băleanu 79, Alexandru Filipescu Vulpe 63 şi aşa mai departe.

Trăiască deci măria sa Gheorghe Vodă Bibescu !

Investirea s-a făcut în februarie, cu mare solemnitate, noul voievod purtînd la acea serbare o manta albă şi o căciulă copiate după portretele lui Mihai Viteazul. Voia prin aceasta să arate că primul domn ales după veacuri de subjugare va fi un voievod cu dragoste de neam, în felul celor de odinioară.

Consulul Franţei, Billecocq, scria lui Guizot la Paris (la 15 februarie 1843) că înainte de a pleca de la Bucureşti la Constantinopol, Safet Effendi veni să-l vadă, întrebîndu-l ce părere are despre Bibescu. Billecocq, care nu-l putea suferi, răspunse ca un diplomat ce era, că-l găsea pe noul voievod „foarte amabil" şi că era încîntat de a vedea că relaţiunile dintre domnul Munteniei şi agentul consular al Franţei erau din cele mai bune.

„Safet Effendi, care nu aştepta decît sfîrşitul frazei mele pentru a da curs exploziei sentimentelor sale, mi-a spus îndată cu căldură : Mulţumesc domnului că nu vă lăsaţi aşa de repede cuceriţi de noul principe şi că Poarta poate să vă prenumere întotdeauna aici printre obser-

vatorii cei mai drepți. Fără să vă repet impresiile pe care mi le-am făcut după citirea scrisorii contelui de Nesselrode, plec de aici cu convingerea că numirea domnului Bibescu ca principe, numire care, pentru a nu mai fi nici o îndoială, a fost pregătită aici de multă vreme, să nu fie un revers pentru puterea suzerană".

Părerea noastră este că Bibescu a făcut, din împrejurările vremilor după cum din același motiv îl făcuse și Mihai Vodă Sturza în Moldova, un lucru frumos: dezrobirea țiganilor domnești și mînăstirești.

Cam atît... în politică! Să trecem dar acum la întîmplările vieții private din care vor răsări din nou chipurile scumpelor noastre domnițe.

Joița doamna, cu nebunia ei circulară care ținea de mai mulți ani, fu trimisă să se caute în străinătate. O ținuse bărbatul ei cît o ținuse acasă la el, în palatul Bibescu, păzită și îngrijită de o seamă de călugărițe de la Pasărea sau de prin alte mînăstiri, dar din ziua cînd se văzu domn i se păru că toate puterile autocrate din lume cuvenindu-i-se, o chestie personală ca aceea a izgonirii nevestei sale era un lucru de nimic. O trimise deci la Viena „în căutarea medicilor" — îndată după învestitură, în martie 1843 — iar în locul ei intră triumfătoare în palatul domnesc coana Mariția, o femeie frumoasă ca un juvaier, dar ambițioasă, vanitoasă, nervoasă și nerăbdătoare. Ea voia să fie doamnă, îndată... și ceea ce femeia vrea!

Născută Văcărescu, deci vară cu vodă, a cărui mamă era și ea o Văcărească, și măritată de mai mulți ani cu Costachi Ghica, fratele mai mic al foștilor voievozi Grigore și Alexandru, Mariția, de cum se văzu stăpînă în palatul Bibescu, ceru de la Divan despărțirea de bărbatul ei, sub cuvînt că, deși au patru copii, totuși neînțelegerile dintre ei țin de la începutul căsniciei, și a o duce așa mai departe ar însemna a da prilejul unei neîmpăcate uri. Ea scoase în fața Divanului o scrisoare, un zapis iscălit de dînsa, de soțul ei și de trei martori, prin care se arată că conviețuirea mai departe între soții Ghica este cu neputință... iar Divanul, față de această declarație a bărbatului și a nevestei, întărită de martori, pronunță divorțul. Dar mai rămînea dezlegarea

mitropolitului, care va mai da coanei Mariţicăi încă multă bătaie de cap.

Deocamdată însă ea fu mulţumită şi cu atît, şi două zile după pronunţarea divorţului de către Tribunalul Civil, la 22 iulie 1843, viitoarea doamnă a ţării, întovărăşită de Nicolae Bibescu, vărul şi aghiotantul domnului plecă la Borsec în Transilvania, cu gîndul să aştepte acolo ziua cea mare cînd se va putea iscăli : Maria Bibescu, doamna ţării. Ziua aceea urma s-o apropie vodă prin două socoteli : cerînd el însuşi despărţenia, civilă mai întîi, de bolnava Joiţica, iar dacă mitropolitul, care i se arăta duşmănos, ar refuza să întărească hotărîrile Divanului, atunci să ceară dezlegarea patriarhului din Constantinopol.

Se înţelege de la sine că dacă tribunalul pronunţase divorţul lui Costachi Ghica de Maria Văcărescu nu era el să respingă pe al lui Vodă Bibescu de Zoe Brâncoveanu, mai ales că aceasta din urmă mai era şi o bolnavă fără leac. Dar legea oamenilor judecă într-un fel şi cea dumnezeiască într-altul. După canoanele bisericeşti boala, de orice natură o fi ea, nu constituie un motiv de despărţenie, ci dimpotrivă constituie o obligaţiune a soţului sănătos de-a căuta pe cel bolnav. Aşa încît mitropolitul Neofit, cu părere de rău, zicea el, nu putea hotărî împotriva canoanelor şi nu putea deci încuviinţa „nelegiuirile“ ce i se cereau. Billecocq, consulul Franţei, luă partea mitropolitului, iar Daşkoff, consulul Rusiei, o luă pe a lui Bibescu. Lupta începu acum să se dea, pe chestia coanei Mariţicăi, între Franţa şi Rusia.

Vodă, împins de Daşkoff, ceru rechemarea lui Billecocq şi înlocuirea lui cu Cochelet, care mai fusese consul la Bucureşti. Acesta răspunse însă indignat că nu are de gînd să-şi „lucreze colegul“ şi că în afară de asta n-ar putea sta nici 24 de ceasuri în capitala Munteniei ca martor al celor ce se petrec acolo, fără a-şi cere pe dată rechemarea.

Afacerea se îngroşa — Bibescu trimise la Paris pe un oarecare Picolos (un grec, fost cenzor rus la Bucureşti) ca să vorbească din partea lui cu Guizot, ministrul afacerilor străine, cerîndu-i înlocuirea lui Billecocq. Gui-

zot răspunse că o va face cu plăcere, dacă țarul Nicolae îl va rechema pe Daşkoff.

Nici un pas înainte ! Dar nici nu era coana Mariţica să se lase de treaba ei pentru cîteva poticneli. Întoarsă de la Borsec, unde rămăsese pînă în preajma Crăciunului, ea îşi luă din nou reşedinţa la palatul Bibescu, ca şi cum ar fi fost doamnă. Nu primea fireşte pe nimeni, nu se arăta nicăieri, dar toată lumea ştia că este acolo. În primăvară, după mai bine de un an de despărţenie de Ghica şi de convieţuire cu Bibescu, Mariţica simţi că va fi mamă. Acum lucrurile erau deci prea urgente pentru a-i mai fi îngăduit să suporte îndărătnicia mitropolitului şi duşmănia lui Billecocq, care o întărîta. Ea hotărî să plece în Franţa pentru a lucra singură, deoarece alţii n-o putuseră ajuta. Luă cu ea bani mulţi, bijuterii frumoase şi o scrisoare de recomandaţie către principesa Lieven [82] prietena lui Guizot. În mai 1844 era la Paris.

Prinţesa Lieven o primi cu multă bunăvoinţă. Vorbiseră în favoarea Mariţicăi şi aurul şi diamantele, dar şi posibilitatea unei intrigi feminine, în care Dorothea de Lieven se credea mare maestră.

„Doamna Ghica a fost imediat în budoarul protectoarei şi lucrurile au fost aranjate pentru ca ea să-l întîlnească aici pe domnul Guizot", scria Renault unsprezece ani mai tîrziu. De la prima discuţie, ranchiunele ieşiră la iveală. Rechemarea domnului Billecocq a fost imediat cerută ministrului. Dar pentru el situaţia era delicată... presa şi tribuna puteau să-i ceară socoteală. El arătă deci mai puţină uşurinţă, ceea ce nu prevăzuseră.

Partida părea pierdută, cînd deodată prinţesa Lieven primi de la Petersburg „instrucţii", pe care le-am numi porunci, de a sprijini cauza Mariţicăi. Rechemarea lui Billecocq, care fusese la început o treabă **muierească**, devenea pentru doamna de Lieven o misiune politică.

„Ea depuse un zel sporit. Domnul Guizot a fost rugat cu stăruinţă, hărţuit, persecutat".

Ministrul scăpă printr-o tangentă, din care rezultă de altfel lucrul acesta ciudat că un om ca Guizot era pus în situaţia, nu de a hotărî o chestiune politică între

Franța și Rusia sau fie chiar Țara Românească ci de a hotărî dacă Mariţica Ghica va fi sau nu va fi principesă Bibescu. Pentru a arăta că fondul chestiunii îi este prea bine cunoscut, el răspunse că nu poate lua nici o hotărîre cu privire la consulul Billecocq pînă nu va pronunța mitropolitul din București sentința sa în divorțul spătarului Costachi Ghica și într-acel al prințului Gheorghe Bibescu ! !

Hodoronc tronc !

Mariţica se întoarse la București, mîhnită, îndurerată, gînditoare. Sfătuindu-se cu iubitul ei, ei puseră la cale două lucruri, din care unul foarte firesc și celălalt foarte ciudat. Firească în hotărîrea ce luară de a face o rugăciune din urmă mitropolitului pentru a-l îndupleca să încuviințeze despărțeniile. Dacă nu vor reuși, atunci vor trece peste voia lui, adresîndu-se de-a dreptul la patriarhul din Constantinopol. Rezultatul acestui demers îl vom vedea îndată.

A doua hotărîre, cea ciudată, fu de a se răzbuna pe Joiţica, parcă ar fi avut ea vreo vină în toată această afacere. Închisă la Viena de un an și jumătate, ea poate nici nu avea habar de cele ce se uneltiseră la București și la Paris. Totuși vodă hotărî, deodată așa, să fie mutată fosta lui nevastă din Austria în Franța. Întrucît familia Joiţicăi era cu dînsa la Viena, stabilită acolo pentru a o îngriji, porunca domnească strică acestor oameni toate rosturile lor, căci ei își luaseră în capitala Austriei, case, apartamente, trăsuri, servitori și c.l. Protestară deci cu toții, cerînd gălăgios să le fie lăsată Joiţica acolo, fiindcă au ei grijă de dînsa mai mult decît fostul ei bărbat. Dar Bibescu, fie din spirit de șicană, fie din alte cuvinte numai lui cunoscute, rămase înfipt în hotărîrea lui, așa încît Joiţica doamna fu nevoită să plece, într-un început de toamnă ploioasă, cu diligența, de la Viena la Paris (octombrie 1844).

Acolo, alt bucluc, la care Vodă Bibescu în tot cazul nu s-ar fi așteptat. La Paris locuia fiul său și al Joiţicăi, cel mai mare din ei, Grigore, nădejdea neamului, moștenitorul tronului lui Brâncoveanu și moștenitorul tronului lui Bibescu. Băiatul acesta de 18 ani, care stătea în capitala Franței la învățătură, era brâncovean, ne-

brâncovean, dar inimos foarte. El își iubea mama și înțelegea, tocmai fiindcă era bolnavă, s-o ocrotească.

„El a declarat că-și ia mama sub protecția sa, că nu va avea pentru ea decît o grijă tandră și delicată, care lui i-a lipsit, că ea nu va intra într-o casă de sănătate și că nu va avea o altă locuință decît cea pe care el o va împărți cu ea".

Vodă Bibescu se afla în Oltenia cînd primi acest răspuns de la fiul său. El se întoarse îndată la București „unde el se arătă mai sumbru și mai îngrijorat ca niciodată". Ce poruncă o fi trimis la Paris și cu ce amenințări, nu se știe. Fapt e că o aflăm pe coana Joița din iarna 1844—45 totuși într-o casă de sănătate, la doctorul Blanche, în îngrijirea căruia rămăsese o vreme destul de îndelungată.

În aceeași iarnă, în decembrie 1844, hotărît să apeleze la patriarhul din Constantinopol pentru a isprăvi odată cu divorțul și a contracta o nouă căsătorie, Vodă Bibescu tranșă și chestiunea averii nevestei sale, pentru care se făcuse în țară, de cum venise el domn, o nemaipomenită vîlvă. În martie 1843, deci abia două luni după alegerea sa, Gheorghe Bibescu propusese Obștești Adunări un proiect de lege pentru modificarea regimului dotal, prin care se prevedea, printre altele, că zestrea femeii putea fi zălogită (ipotecată) de bărbat cu dreptul de întîietate a creditorului. Textul era următorul :

„Art. 1... cînd muierea, întrebată fiind de judecătorie, va da în scris sub a ei iscălitură, că nu are pretenție de lipsă de zestre asupra lucrului nemișcător dat de către soțul ei spre zălogire, nu va mai fi primită sub nici un cuvînt a cere protimisia (întîietatea) asupra acestui lucru, ci se va protimisi totdeauna zălogașul".

În afară de amenințarea obștească a înstrăinării zestrelor pe care o făcea acest proiect de lege, mai era și învederat că scopul lui principal fusese acel de a îngădui domnitorului să pună mîna pe întreaga și imensa avere a soției sale.

Obștească Adunare modifică acest articol, cerînd să se arate împrumutătorului actul de zestre și a i se atrage atenția că „femeia va avea precădere asupra zã-

logaşului". Vodă, drept răspuns la această „necuviincioasă nesupunere" a mădularilor Obşteştii Adunări, porunci închiderea sesiunii. Aceasta a fost întîia frecătură între vodă şi ţară. Au urmat pe urmă altele, iar după afacerea Trandafiloff, cînd Obştească Adunare s-a opus la concesionarea tuturor bogăţiilor subsolului ţării, Bibescu ceru şi primi de la Poartă un decret de dizolvare a Adunării, în urma căruia el a domnit multă vreme „fără parlament".

Deocamdată, pentru a mai potoli spiritele şi a se putea însura cu scumpa lui Mariţica fără ca să umble vorba că a luat zestrea nevestei dintîi pentru a o da celei de a doua, el aşează toată averea Joiţicăi sub un sechestru judiciar, administrat de nişte tutori numiţi de el, „avînd în vedere" zicea *Ofisul* său către departamentul Dreptăţii „că avem de gînd să nu mai administrăm de acum înainte noi înşine averea Zoiţei Doamnei" Tutorii, numiţi de el, fură : episcopul de Buzău, A. Filipescu, Em. Băleanu, Villară şi Opran, toţi oamenii lui cei mai devotaţi. Aşa încît lumea crîcni mai departe.

În primăvara următoare, martie 1845, mitropolitul îşi dete în sfîrşit hotărîrea definitivă în divorţurile lui Bibescu şi Ghica. Cu privire la acesta din urmă, el zicea :

„Maria, fata răposatului Nicolae Văcărescu, prin cererea sa din 13 februarie trecut, ne-a arătat că de doi ani de zile s-a înţeles cu Constantin Ghica, bărbatul ei, pentru a nu mai locui sub acelaşi acoperiş — că de fapt de patru ani nu mai trăiesc împreună din pricina *dezbinării care din nefericire s-a arătat de la început în căsnicia lor* — şi unul şi altul fiind siguri, că de vor mai ţine lucrurile aşa, se va da prilejul unei uri neîmpăcate... Domnia sa ne roagă să pronunţăm divorţul religios, pentru a nu mai fi legată în zădar de bărbatul ei, şi să se poată gîndi şi la viitor, după cum o fi voia domnului".

„Întrebînd-o care sînt pricinile care au dus la dezbinare şi la ură, ea ne-a răspuns că pricina de căpetenie şi cea mai gravă este nepăsarea ce i-a arătat bărbatul ei *chiar u doua lună după căsătorie*, nepăsare care se întindea pînă şi la interesele casnice. În atari împrejurări

au urmat niște certuri, de a și trebuit, de trei ori, să plece de acasă și să meargă la moșia ei de la Băneasa. Numai rugămințile rudelor și prietenilor au hotărît-o să se mai întoarcă la bărbatul ei, nădăjduind întotdeauna că li se va schimba viața. Dar schimbare n-a fost niciodată... Așa încît trebuie să se despartă pentru a se gîndi la viitorul ei și la soarta celor trei fete ale lor, pe care vrea să le crească și care au nevoie de dragostea ei de mamă și de o educație mai morală".

Mitropolitul, după ce a ascultat vorbele coanei Mariticăi, a trimis după bărbat, spătarul Costachi Ghica. Acesta a venit a doua zi, cerînd să nu fie „confruntat" cu nevasta lui, fiindcă el nu are nimic de adăugat la cele pe care le-a arătat în scrisoarea ce-au ticluit-o împreună și prin care au hotărît să nu mai trăiască sub același acoperiș, ci să se despartă.

„Singurul lucru pe care-l tăgăduiește el din spusele nevestei sale" — zice mitropolitul — „e faptul că nepăsarea de care vorbește ea, ar fi urmat a doua lună după căsătorie, pe cînd adevărul e că nepăsarea și ura s-au născut acum de curînd, după cum se și poate vedea din cuprinsul scrisorii pe care au iscălit-o amîndoi".

Mitropolitul Neofit, citind și copia acelei scrisori, a mai dat soților cîteva zile de gîndire, după scurgerea cărora, înfățișîndu-se ei din nou — firește că nu împreună — au declarat și unul și altul că nu mai au nimic de adăugat la cele spuse de ei și au rugat pe înalt prea sfinția sa să hotărască despărțenia. Iar înalt prea sfinția sa a hotărît dimpotrivă : că, avînd în vedere cutare și cutare, și „potrivit canonului 115 al sfîntului Consiliu de la Cartagina, după doctrina evanghelică (Matei 5, 32) și apostolică (Scrisoarea către Corinteni, 7), nici bărbatul părăsit de femeie, nici femeia părăsită de bărbat, nu se pot căsători a doua oară, ci trebuiesc sau să trăiască despărțiți, sau să se împace".

„Așa să fie", încheie mitropolitul. „Și-i silesc să aibă grijă de creșterea copiilor lor, potrivit cuvîntului legii".

Sentința e din 19/31 martie 1845. La 16 april Billecocq scria lui Guizot :

„Această noutate care atrage atenția întregii țări, devine motivul nedezmințit al argumentărilor celor mai

diferite. Unii se bucură de acest rezultat ca de un incident care-l supără pe prințul Bibescu; ceilalți se mîhnesc ca de un rezultat care-l salvează de cel mai mare bucluc al domniei sale... Există în același timp o a treia manieră de a judeca și eu cred că este singura rezonabilă și bună : purtarea prințului Bibescu și a doamnei Maria Ghica de doi ani încoace, cere o satisfacție în favoarea moralității publice ; prea multe scandaluri s-au făcut pentru ca prințul Bibescu să nu simtă nevoia de a intra de bună credință pe calea îndreptării. El a făcut-o, cerînd cu insistență căsătoria sa cu doamna Ghica și nu mă îndoiesc cîtuși de puțin că mîhnirea care-l încearcă astăzi, nu este adîncă și adevărată... Doamna Ghica, dimpotrivă, n-are nimic plăcut în ea însăși și nu urmărește în această afacere decît ceea ce se leagă de toate vederile cele mai interesante ; fără inimă, fără educație, ea culege astăzi fructul amar al tuturor greșelilor pe care le-a făcut și pe care a făcut să se facă. Închizîndu-l întotdeauna din calcul, pe prințul Bibescu într-un cerc atît de strîns, încît el să nu poată ieși decît prin căsătorie, ea este în stare acum să lărgească acest cerc și este de crezut că el va deveni în viitor un fel de închisoare unde ei vor încerca de plictiseală amîndoi...".

Lucrurile nu stăteau nici cu totul așa, nici cu totul altfel. Mariţica, despre care vom vedea că nu era nici rea nici fără creștere, cum o arată Billecocq, era fără îndoială ambițioasă și era și foarte nervoasă. Trăind doi ani de zile închisă în palat, nu atît pentru a-l ține pe vodă departe de lume, cît pentru că o ținea lumea departe de ea, o apucaseră un fel de draci, și dorința ei de a fi doamnă mai era acum îmboldită și de un simțămînt de ură împotriva cucoanelor din București care o priveau ca pe o femeie pierdută, și pe care ce se va mai răzbuna ea cînd va fi soția voievodului !

Deocamdată trebuia însă dres ce stricase mitropolitul. Prin mijlocirea lui Dașcoff, Mariţica Ghica ceru patriarhului din Constantinopol să strice hotărîrea lui Neofit și să pronunțe el divorțul. Se vede treaba că patriarhul era și el un popă conștiincios, deoarece răspunsul lui fu că „nici canoanele, nici morala" nu-i în-

găduia să facă lucrul acesta. Bibescu găsi atunci altă cale. Cumpără, cu aur mult, pe membrii Divanului din Stambul, care înlocuiră pe încăpățînatul prelat cu un alt patriarh mai înțelegător, căruia i se spuse „de ce l-au numit pe el și ce treabă are de făcut". Acesta primi, cu condiția însă să i se aducă din București trei boieri care să mărturisească cum că „în căsnicia dintre soții Ghica, toată vina neînțelegerilor e numai a bărbatului". Și boierii se găsiră : E. Florescu, V. Cornescu și Ion Slătineanu. Merseră ei la Fanar, își luară jurămîntul în suflet, mărturisiră ce nu era, și pe urmă patriarhul, cu conștiința împăcată, desfăcu căsătoria dintre spătarul Costache Ghica și soția lui, Maria Văcărescu.

Și acum că era calea în sfîrșit netezită, urma firește să se facă cît mai în grabă nunta. Dar coana Mariţica era iar în străinătate, în căutarea sănătății. I se trimise răspuns să se întoarcă în țară, căci căsătoria se va face în septembrie, la Focșani, nuni mari primind a fi Mihai Vodă Sturza al Moldovei și Smaranda doamna. În septembrie : fiindcă Bibescu mai avea de pus puțină rînduială în finanțele sale, dorind să constituie logodnicei sale o mică zestre de 3 500 000 lei (aur). La Focșani : fiindcă la București mitropolitul refuza să slujească la cununie ! Mihai Vodă și Smaranda doamna nuni : fiindcă așa poruncise domnul consul Daşkoff !

Pe cînd se pregătea Mariţica să vie în țară, în sfîrșit triumfătoare, aflăm și de dincolo, de la biata Joiţica, o veste duioasă cît se poate. I se îngăduise să se întoarcă de la Paris în Moldova, unde va rămîne în îngrijirea familiei sale, iar mama ei adoptivă, Safta Brâncoveanu, care stătea de 12 ani la Varatic, hotărî să plece de la mînăstire și să se statornicească la Iași „pentru a sta de acum pînă la sfîrșitul zilelor sale împreună cu dînsa".

*

De la Comarnic, unde-și petrecuse vara, își fulgerase Bibescu Vodă domnești-le-i porunci :

Nunta se va face la Focșani, în ziua de 21 septembrie 1845. Episcopul de Buzău va sluji la cununie. Mariţica Văcărescu se va întoarce în țară pe la Orșova,

cu vaporul, mergînd apoi pe Dunăre pînă la Brăila, unde va fi primită de boierii Alecu Filipescu și Constantin Cornescu și de cucoanele Zinca Florescu și Elena Herescu. La graniță va fi întîmpinată de însuși fratele domnului, Ion Bibescu, și de soția acestuia, cucoana Anicuța.

Astfel se și întîmplă. La Orșova „Prea înalta doamnă" fu primită de viitorii ei cumnați, precum și de „autoritățile politice militare" care i se închinară. În toate celelalte porturi la fel pînă la Brăila, unde serbarea luă o înfățișare de tot strălucită. Ea fu întîmpinată acolo de întreaga garnizoană, infanterie și cavalerie, cu drapel și muzică, precum și de toate autoritățile „politice, militare și comerciale" rînduite în șiruri de cîte doi de-a lungul malului Dunării. Cînd sosi vaporul austriac cu care venea doamna, „bărcile canoniere" traseră 51 de lovituri de tun, iar căpitanii tuturor celorlalte corăbii din port „înălțară povilionul" ! De pe vapor, primită cu tot alaiul acesta, Mariția, mîndră ca Minerva, dar și frumoasă ca Afrodita, se urcă în careta domnească, escortată de un escadron de cavalerie, pe de lături, și de guvernatorul orașului, în față. Acasă la gazda unde trase erau postate santinele la toate intrările ; soldați la poartă și la uși ofițeri. Seara, Brăila fu iluminată !

A doua zi, „l'illustre fiancée", după cum i se zicea Mariției în „programul" francez al primirii, plecă de la Brăila la Rîmnicul-Sărat, unde, cu același alai, fu primită de ispravnicul ținutului și de dorobanții săi, apoi de acolo, unde făcu numai un mic popas, doamna plecă la Focșani. Cînd intră în oraș, sunară toate clopotele de la toate bisericile și fură slobozite 21 de tunuri și toată garnizoana îi prezintă armele și se îmbulzea lumea pe străzi ca s-o vadă și se urcau ștrengarii pe garduri și-i aruncau flori !

Aceste se petreceau la 20 septembrie. Cu o zi înainte sosise și vodă cu episcopul de Buzău, iar a doua zi, 21 septembrie, veniră de la Iași Mihai Vodă Sturza și Smaranda doamna.

La cununie fură de față „toți miniștrii în uniformă" infanteria și cavaleria rînduită în fața bisericii, artileria care mai trase 101 de ghiulele, două muzici, zece

popi, toată boierimea ținutală, toți negustorii focșăneni și prostime și neputernici cît lumea. Pentru prostimea aceasta se întinse după slujbă o masă îmbelșugată „un ospăț în piața mare", cu vin și lăutari, de băură „mișeii", cum li se spunea pe atunci săracilor, pînă în dimineață. Iar voievozii Gheorghe și Mihai cu doamnele lor Maria și Smaranda, numai ce-și muiară buzele în cupe de șampanie, și apoi se despărțiră, întorcîndu-se Sturza la Iași și Bibescu la Comarnic (moșia lui), unde urma să-și petreacă cu frumoasa Marițica o întîrziată lună de miere.

În aceeași zi la București, se făcu și acolo din domnească poruncă trei ospețe publice în trei piețe publice : a Primăriei, a Sfintei Vineri și a Amzei, cu cîte 1 500 de tacîmuri fiecare. La Șosea, la Filaret și la Cișmigiu erau muzici, jocuri și „petreceri obștești", iar seara focuri de artificii și lumînări la toate ferestrele din toate străzile. Un lucru numai a lipsit, în toată capitala țării a lipsit : că la nici o biserică, nici dimineața, nici ziua, nici seara, n-a fost o singură slujbă în cinstea celor de la Focșani. Mitropolitul oprise popimea să se roage pentru fericirea celor ce se căsătoriseră fără binecuvîntarea sa.

Dar „spiritualul" e stăpîn numai pe suflete și în viața de apoi, iar pe trupuri și pe pămînt e „temporalul" stăpîn. Așa încît domnul acela Daşkoff despre care am mai vorbit, bătînd din picior, și alt domn Aristarchi, capuchihaia lui Bibescu la Constantinopol, veni dintr-adins de pe malurile Bosforului pe ale Dîmboviței să-i spuie mitropolitului Neofit că felul său de a fi supărat și pe vodă și pe sultan, de stau ei și se întreabă : „Nu cumva sfinția ta crede poate că va avea sprijinul Angliei și al Franței ?", domnii aceștia, zicem, cu bătăi din picior, cu pumni pe masă și cu vorbe de aceste ironice sau amenințătoare, îl făcură pe Neofit Geanoglu să înțeleagă că vremile smereniei de la Canossa erau de mult trecute, iar pînă îi va da dumnezeu mitropolitului dreptate în cer, aici pe pămînt el își va pierde păstoricescul său scaun.

De la 4 octombrie încolo toate bisericile din București au sunat de rugăciunile evlavioșilor preoți care

se înălțau către cer întru fericirea căsniciei lui Gheorghe Vodă Bibescu și a Mariei doamnei.

Iar chestia cu Billecocq fu și mai lată, fiindcă în povestea lui cea tristă, rolul cel mai trist l-a jucat Guizot :

Întorși la București după vreo trei săptămîni de ședere la Comarnic, Gheorghe Vodă și Maria doamna începură să se poarte cu consulul Franței într-un fel care-l zăpăci. Îl pofteau la masă îi șopteau vorbe dulci, îl lăudau și-l tămîiau, de nu mai știa bietul om ce să mai zică. Alții îi spuneau : „Păzește-te, cînd vrea unul să omoare un om, îl îmbrățișară pînă îl înăbușe". Dar nici așa ! Asta n-ar fi crezut-o Billecocq în ruptul capului. Pînă într-o zi primi de la Paris o scrisoare de la ministrul afacerilor străine (tot Guizot), care-i spunea cu vorbe dulcegi, că majestatea sa regele (Louis-Philippe) a hotărît să-l scoată din diplomație, înlocuindu-l la București cu domnul Doré de Nion.

Plecînd din țară în Franța în luna mai, pe Dunăre (1846), prin Pesta și prin Viena, Billecocq sosi la Paris după 1 iunie, prezentîndu-se pe dată fostului său ministru pentru a-l întreba de ce a fost rechemat.

„Am luptat" zise el „ani în șir pentru binele țării în care m-ați trimis, precum și pentru a înlocui influența rusească în Orient cu aceea franțuzească. Pentru ce mă dați afară ? Linia mea de purtare n-a fost ea dreaptă !"

„Dreaptă, dreaptă, dreaptă !", răspunse Guizot supărat. „Și ghiuleaua de tun merge pe o linie dreaptă !"

De unde se vede, că istoricul, diplomatul și politicianul Guizot nu cunoștea fizica nici matematica, deoarece traiectoria ghiulelei e curbă nu dreaptă.

*

Acum, înainte de a arăta ce viață a dus Mariția Bibescu din ziua cînd a fost doamnă și pînă în ziua cînd n-a mai fost, să ne oprim o clipă asupra curții lui Bibescu înainte de căsătoria din septembrie 1845.

Mariţica Doamna, a doua nevastă a lui Gheorghe Bibescu, născută Văcărescu, măritată întîi cu Gr. Ghica).

Cele dintîi luni ale domniei sale le-a petrecut vodă împreună cu Joiţica doamna, din ianuarie la martie 1843. Pe urmă, izgonindu-şi din casă bolnava nevastă, care plecă la Viena, el luă la curtea sa domnească pe ibovnica lui, care fiind încă măritată cu spătarul Costachi Ghica, fiind şi ea fostă cumnată de domn (a lui Grigore şi Alexandru Ghica) şi înrudită cu toată protipendada ţării, nu putea firește să se arate nicăieri, nici să primească pe nimeni, pînă nu va fi fost divorţată şi din nou măritată. Aşa încît, deşi locuia la curte, nu ieşea niciodată din apartamentul ei. Cînd i se întîmpla lui vodă să primească, de sfîntul Gheorghe, onomastica lui, de anul nou sau de paşti, onorurile casei le făcea cumnata lui, Safta Ştirbey — viitoare doamnă şi ea. Legăturile dintre fraţii Bibescu şi Ştirbey erau, din pricina rivalităţii din trecutele alegeri, foarte şubrede ; în faţa lumii însă, de ochii ei, aceste simandicoase feţe trebuiau să pară a fi foarte unite, şi de aceea coana Safta era întotdeauna acolo, la curte, cînd se făceau primiri.

Cea dintîi mare serbare pe care a dat-o Bibescu în palatul său de cînd fusese ales domn, a fost 6 luni după învestitură, în iunie 1843, cu prilejul sosirii la Bucureşti a prinţului Albert al Prusiei, fratele regelui Friedrich-Wilhelm.

Acesta venea dintr-o călătorie de plăcere — Atena şi Constantinopol — şi întorcîndu-se prin Viena şi Dresda la Berlin, trecuse prin Bucureşti. S-a spus despre petrecerea lui în ţară fel de fel de lucruri, chiar că era menit să fie în curînd voievodul viitorului regat al Daciei. Parcă Bibescu, care credea că va domni pînă la moarte, iar după el va urma în scaunul „Basarabilor“ fiul său Grigore Brâncoveanu, l-ar fi primit pe prinţul Albert cum l-a primit, dacă ar fi fost cu putinţă să fi mijit un astfel de gînd în mintea cuiva !

Crăiasca sa mărire, cum i s-a spus la Bucureşti prinţului Albert (Seine Königliche Hochheit), sosi la Giurgiu în dimineaţa zilei de 21 iunie. Întru întîmpinarea sa „afară din barieră“ s-au dus spătarul Ghica (bărbatul Mariţicăi) şi polcovnicul Banov. „Dincoace de barieră“ fu primit de Urdăreanu, directorul poliţiei, şi de Constantin Bibescu, vărul lui vodă, aghiotant dom-

nesc. La ora 11 prințul Albert se urcă într-o caretă poleită trasă de șase cai, avînd lîngă el pe consulul Prusiei în trăsură, alături de care umblau călări spătarul pe de o parte și maiorul A. Popescu de cealaltă. În fața și în urma convoiului, cîte o jumătate de escadron de cavalerie. Astfel intră fratele regelui Prusiei în capitala lui vodă Gheorghe Bibescu.

El fu dus întîi la „Palatul de Rezidență", adică la gazda ce i se alese. La ora 6 merse vodă *incognito* „să-l heretisească de bună venire", și la 7 se duse Albert la curte, oficial. Prin urmare protocolul fusese următorul : întîi vodă la prinț, dar pe ascunselea, și pe urmă prințul la vodă, dar în văzul tuturor. Jos, la capul scării, îl așteptau toți miniștrii în uniformă — ca pe Mariția doamna mai tîrziu la Focșani — iar sus, pe treapta întîi, stătea domnitorul în mare uniformă de general rus (fără mantaua lui Mihai Viteazul). „În odaia pregătită" au stat ei împreună o jumătate de ceas, și pe urmă, urcîndu-se din nou în caretă, prințul Albert s-a dus „la plimbare prin oraș" să vadă și el minunăția cea de capitală a Țării Românești. Seara a fost la palat „o masă strălucită" la care a cinat „crăiasca sa mărire", dar despre care lipsesc amănuntele.

„De jurnă" la locuința prințului erau căpitanul Nicolae Bibescu, alt văr de al lui vodă, și mareșalul curții, vicontele de Grammont. Acesta, rămas moștenire de la generalul Kiseleff și de la Alexandru Vodă Ghica, îndeplinea la palat toate funcțiunile : mareșal, șef de miliție, maître d'hôtel. „Era", spune Billecocq, „un fel de renegat francez ,care luase titlul de viconte de Grammont, deși se crede că este fiul bucătarului unui fost emigrat".

A doua zi, 22 iunie, prințul Albert s-a mai dus dimineața la curte să facă o vizită, pe care Vodă Bibescu i-a întors-o seara la 7, sau, după graiul gazetăresc de atunci, s-a dus să-i facă o „contra vizită" [83]. După amiază la ceasul unu, „crăiasca sa mărire" a făcut un lucru de care au rămas toți bucureștenii uimiți : „s-a dus pe jos prin București, la plimbare prin tîrg, fără suită, numai cu Nicolae Bibescu, care era îmbrăcat civil ; și pe toți îi heretisea, după obiceiul europenesc ! [84]. Așa ceva nu

se mai văzuse în țară. Boierii nu umblau pe jos nici de la o casă pînă la cea de peste drum. Ei mergeau în trăsură sau călare ; picioarele erau făcute numai pentru gloată. Și apoi să mai și heretisești, în loc să fii heretisit, și încă evropenește, ca bonjuriștii cei nebuni, care scoteau pălăria din cap în loc să se închine. Și-o fi spus bucureștenii anului 1843 că acolo în sălbăteca cea de Prusie o fi fost toți oamenii într-o ureche, de vreme ce fratele regelui dădea astfel de pilde proaste.

Dar prințul Albert nu se dusese prin oraș numai ca să se plimbe ; el mersese la cazarmă să vadă pe soldați și uniformele lor, la spital să vadă bolnavii și îngrijirile ce li se dau, la școală să vadă pe profesori și pe elevi. Știa omul „să se uite" și va dovedi că știa să și vadă.

Seara a fost „un bal strălucit la Barbu Știrbey" în palatul său de pe Podul Mogoșoaii, cel care mai este astăzi aidoma cum era pe atunci. Au venit acolo „toți consulii și o parte din boieri cu damele și demoazelele lor". „Măria sa vodă și crăiasca sa mărire au sosit la ora 10, întîmpinați la ușa întîi de marele logofăt Barbu, iar la ușa a doua de dumneaei *logofeteasa Safta de Știrbey,* și îndată a început muzica". Saloanele erau gătite cu „gust și eleganță", bufetul era îmbelșugat, iar grădina atît de frumos luminată „încît semăna a farmec". Pianistul Leopold Mayer a cîntat „din clavir" și domnișoara Karl, „din gură". Muzici erau două : a stabulului și lăutarii. „A fost una din petrecerile cele mai frumoase și mai rare ce s-a văzut vreodată în această țară" zice Vestitorul românesc.

În sfîrșit, a treia zi, 23 iunie, prințul Albert părăsi Bucureștii, mergînd prin Brașov, Sibiu și Oradea, la Budapesta întîi și apoi la Viena și la Dresda. El sosi la Berlin abia pe la începutul lui septembrie, cînd, gîndindu-se la frumoasele clipe petrecute la București — străinilor de atunci le plăcea foarte mult societatea românească — rugă pe fratele său regele Friedrich-Wilhelm să scrie lui Vodă Bibescu o scrisoare de mulțumire pentru felul cum fusese primit de el, trimițîndu-i și o decorație.

Prinţul Albert a mai venit o dată în ţară, trei ani mai tîrziu în 1846, cînd a cunoscut-o atunci şi pe Maria doamna, de care a rămas atît de încîntat, încît întors în Germania, a ţinut o întreagă corespondenţă cu Bibescu, trimiţîndu-i „mici daruri" pentru nevasta lui, probe „pentru echipamentul armatei", „memorii militare" şi exprimîndu-i dorinţa de a veni şi a treia oară în ţară... ! de ochii cui ?

Amănuntele asupra vizitei prinţului Albert la Bucureşti din anul 1846 n-am putut găsi. Dar sîntem în măsură să publicăm aici două din scrisorile sale, deosebit de interesante :

Berlin, 30 septembrie 46

Prinţul meu !

Amabila dumneavoastră scrisoare din 22 august, însoţită de încîntătoarea surpriză a doamnei prinţese, soţia dumneavoastră, mi-a cauzat o extremă plăcere.

Nimic în lume nu face atîta bucurie ca dovada de a nu fi uitat persoanele care ne sînt dragi.

Vă rog să depuneţi la picioarele doamnei nimicurile alăturate, pe care le-am ales în timpul şederii mele la Dresda.

Dorinţa mea cea mai vie, pe care sper s-o realizez mai devreme sau mai tîrziu, este de a vă prezenta personal, dumneavoastră şi doamnei prinţese mulţumirile mele.

În aşteptare, vă rog să prezentaţi respectele mele doamnei şi să primiţi asigurarea respectului meu cel mai înalt.

Albert, prinţ de Prusia

Alteţei sale serenissime prinţul Gheorghe Bibescu
Bucureşti

Prinţul meu,

Cu foarte multă plăcere am folosit ocazia plecării domnului de Richthoven în calitate de consul general pe lîngă alteţa voastră pentru a vă trimite cîteva eşantioane ale echipamentului armatei prusiene. Vă rog să

le primiți ca o neînsemnată dovadă a prieteniei mele și ca amintire a recunoștinței pe care o port bunăvoinței cu care alteța voastră m-a copleșit în timpul interesantei și plăcutei mele șederi în țările dumneavoastră.

Interesul pe care mi l-ați arătat pentru instituțiile militare din țara mea, m-au determinat să vă trimit un memoriu asupra organizării, forței și echipamentului armatei. Acest memoriu, care este departe de a fi complet, va fi poate în stare să dea alteței voastre o privire generală suficientă pentru a vă determina să-mi faceți cunoscute toate obiectele asupra cărora deslușiri mai amănunțite v-ar putea fi plăcute.

Primiți, vă rog, asigurarea prieteniei mele sincere și a întregii mele considerații.

Albert, prinț de Prusia

Berlin, 28 octombrie 1846.

*

În același an 1846, în decembrie, Bucureștii avură norocul să-l găzduiască pe tînărul dar pe atunci marele Franz Liszt. Venind din Ardeal, unde la Sibiu fusese fluierat de sași, fiindcă cîntase „Marșul lui Rákoczi" în loc de a cînta bucata cerută de nemți („Erlkönig" al lui Schubert), el sosi în Țara Românească enervat și bolnav. Era întovărășit de conții unguri Bethlen și Teleky, de Parray, secretarul acestui magnat, și de impresarul său francez Belloni. Dar cum trecu granița, Liszt se înveseli. Rădvanele noastre cu gălăgioșii lor surugii, pošțele unde se schimbau caii, hanurile unde petrecea nopțile, mămăliga, pelinul, ciubucele, jocul de cărți, tarocul mai ales, care-i plăcea foarte mult, îl făcură să sosească la București sănătos și zîmbitor.

El fu găzduit la banul Mihai Ghica, fratele spătarului Costachi și al foștilor voievozi (tatăl Dorei D'Istria), în casa căruia cunoscu societatea bucureșteană, pe bătrînii boieri, pe bonjuriști, pe scriitori, pe patrioți și mai ales pe elegantele și rafinatele femei, de care rămase încîntat.

Întîiul concert îl dădu în sala Momolo, la 22 decembrie, cu fantezii din Lucia de Lamermoor, Norma și

Puritanii, Tarantella de Rossini, o Mazurcă de Chopin și Invitația la vals de Weber. Erau de față 300 de persoane „din societatea înaltă" care l-au primit cu atîta căldură, încît „sufletul artistului s-a vărsat în toată sala și inimile auditorilor au devenit clavirul, în care vibrau ca prin electrism sunetele ce se încorporase cu artistul" (Ziarele timpului).

După Crăciun Liszt dădu al doilea concert, tot în sala Momolo, iar la 1 ianuarie 1847, de Sîn Vasile, îl pofti vodă să vie la palat. Aici a cîntat el întîia dată o improvizațiune de melodii românești, care a stîrnit în boierească adunare un entuziasm de care marele artist fu mișcat [85]. Mariția Bibescu, care cînta și ea puțin la pian, și care în tot cazul trebuia să treacă drept o bună cunoscătoare într-ale muzicii, *deoarece era doamnă*, încercă în seara aceea să cucerească pe Liszt precum îl cucerise cu patru luni mai înainte pe prințul Albert al Prusiei. Nu cunoaștem sfîrșitul povestei... Dar știm despre doamna aceasta că era nu numai frumoasă, după cum o arată toate chipurile ei, și nu numai deșteaptă și ambițioasă, dar și deosebit de vanitoasă. Femeile acestea din mijlocul veacului trecut, fiindcă aveau o educație, nu numai o *poleială* după cum zic răuvoitorii, ci o desăvîrșit de bună educație franceză, credeau că li se cuvine orice, nemaifiind în stare să-și măsoare puterile, ceea ce e chestie de bun simț și nu de educație. Dar atunci cînd ajungeau a fi și doamne?! Mariția, cum s-ar zice, „era în stare de orice". Față de fratele regelui Prusiei se arătase doamnă a Țării Românești, față de Liszt cunoscătoare și ocrotitoare a muzicii, iar mai tîrziu, față de Grigore Alexandrescu, vru să facă pe dama medievală din vremea „Minensängerilor". Cel puțin așa ne asigură Ion Ghica, de la care aflăm următoarele :

„Deși Alexandrescu era în mare favoare la curtea lui vodă Bibescu, dar nici intriga nici lingușirea nu s-au putut apropia vreodată de dînsul. Vorbea tare, fără a-și ascunde gîndurile și credințele" [86].

„Odată, aflîndu-mă la Cîmpina, m-am dus să-l văd la Breaza (moșia lui vodă). Doamna Bibescu, aflînd că eram în odaie la Alexandrescu, a trimis de m-a poftit

la masă. Prînzul a fost vesel ; poetul, bine dispus, a povestit multe snoave țărănești în care vestitul Carcalechi, ziaristul curții, juca rolul principal. Doamna, care-l asculta cu plăcere, îi zise :

— „Să vii să mănînci în toate zilele cu noi".

Apoi, întorcîndu-se către vodă, cu un ton poruncitor :

— „Numește-l poet al curții".

Poet al curții ! N-avem dreptate să zicem că era în stare de orice ? Al curții lui Bibescu, 50 de ani după Revoluția Franceză și un an înainte de pașoptt !

*

Așa cum era, de fapt era simpatică această Maria a lui Bibescu, și cunoaștem despre ea mici povești care ți-o fac aproape dragă.

Ajunsă doamnă, ea nu putut uita toate neajunsurile pe care i le făcuseră bucureștencile pe cînd, ibovnică de voievod, trăia singură, părăsită și disprețuită în apartamentul ei din palatul domnesc. Mai tîrziu deci, după decembrie 1845, cînd începuseră boieroaicele să năvălească la curte pentru a se închina doamnei țării, ea nu vru să le mai primească. De bine de rău, din cînd în cînd, se arăta pe la serbări sau acorda și audiențe. Dar foarte rar. Și așa într-o zi, niște cucoane stăruind să fie numaidecît primite de măria sa doamna, Mariția, de pe divanul pe care stătea culcată, își aruncă papucul dintr-o mișcare din picior tocmai în celălalt capăt al odăii, strigînd ca să fie auzită :

„Lui să i se închine !".

D-aia ziceam mai sus despre Mariția că era nervoasă ! Dar era și bună, și în chestie de dragoste mai ales, foarte înțelegătoare, după cum îndată vom vedea.

*

Cîteva cuvinte acum despre domnițele lui Bibescu. Ele au fost de toate cinci : trei din căsătoria cu Zoe Brâncoveanu și anume Eliza, Catrina și Zoița, și două din căsătoria cu Maria Văcărescu, anume Maria și Elena. Aceste două din urmă fiind născute abia în vremurile

de care vorbim aici, erau niște copile ale căror vieți, de altfel scurte, s-au desfășurat mai tîrziu. Însă cele trei dintîi, ale Joiței doamnei, erau cînd a ajuns tatăl lor domn, fete de măritat. Despre ele se cunosc cîteva amănunte interesante, pe care le vom arăta mai la vale.

Am văzut că atunci cînd se hotărîse vodă Bibescu să dea administrația averii fostei sale neveste, și deci și a copiilor ei, în mîini străine, el poruncise tutorilor să înzestreze pe fiicele sale „ajunse la vîrsta de a fi măritate". De altfel, chiar înainte de a ajunge la această vîrstă, tatăl lor se gîndise să le căpătuiască. De cum fu ales domn începu să umble vorba că Bibescu își căuta gineri.

Așa în august 1843, cînd se întîlni cu Mihai Vodă Sturza la Galați, pentru a vorbi cu el despre întîmplările din Balcani, Billecocq scria lui Guizot că : „muntenii și moldovenii, aflați la Galați în timpul întrevederii celor doi domnitori, erau de părere că problema unei căsătorii între fiul prințului Sturza (Dumitru) și fata cea mai mare a prințului Bibescu (Elisa) a fost discutată acolo".

Cincisprezece luni mai tîrziu, în noiembrie 1844, Bibescu și Sturza se întîlniră din nou, la Focșani de data aceasta, oraș de graniță care era jumătate în Muntenia și jumătate în Moldova. Scopul întîlnirii era punerea la cale a desființării vămilor dintre cele două principate, dar s-a vorbit și de data aceasta, despre încuscriri între neamurile Bibeștilor și al Sturzeștilor :

„Se consideră că cei doi principi, avînd unul doi fii și celălalt două fiice de căsătorit, cu mari averi în aceste două țări, s-ar putea să se pună chestiunea unei uniri între cele două familii domnești", scria din nou Billecocq lui Guizot.

Bibescu și Sturza se mai întîlniră încă de două ori, odată la Focșani la nunta din 1845 și a doua oară la București în 1846, cînd plecară împreună la Silistra întru întîmpinarea sultanului, după cum vom vedea mai jos. Se mai întîlniseră și înainte, în 1834 la Iași, cînd fusese Gheorghe Bibescu să întovărășească pe generalul Kiseleff la plecarea lui din țară, ducîndu-l pînă la Ungheni. Erau acum prieteni și crezînd amîndoi că sînt

domni pe viață și că după dînșii vor urma fiii lor în scaunele principatelor, era deci firesc să fi dorit o încuscrire între neamurile lor. Dar încuscrirea n-a fost. În materie de căsătorie princiară am văzut mai sus că beizadea Dumitru Sturza era un ghinionist. Iar domnița Eliza Bibescu era o fată încăpățînată. Inima ei era dată și femeia aceasta înțelegea să-și facă viața ei, nu fericirea altora. Ceea ce, cu un tată ca autocratul Bibescu, nu era lucru ușor. Adică ce ușor ? a fost un lucru cu neputință. Întîmplările ei sentimentale ar fi putut face subiectul unei tragi-comedii vrednică de un Vasile Alecsandri.

S-o luăm deci cu binișorul.

În vremea aceea era în București un consul al Marii Britanii, pe care-l chema Mister Colquhoun, om de aproape 40 de ani, neînsurat și cu pretenții de amețitoare aristocrație. Era, zicea el, coborîtor din vechii regi ai Scoției ! Așa cum era, bătrior, cam sărac, prost nu și boier foarte, el plăcu domniței Eliza. Și ea lui, de altfel, că era micuță, oacheșă și „picantă". Nici nu se știe bine cînd și unde s-au putut vedea, fiindcă, vorba lui Billecocq — tot el — Colquhoun „n-a putut întîlni în viața lui pe fetele lui Bibescu mai mult de 3 sau 4 ori în salonul tatălui lor, deoarece vodă *nu avea salon pentru nimeni*". Dar în sfîrșit, de trei-patru ori la curtea domnească și cam tot de atîtea ori la consulatul Angliei, unde la serbări mersese vodă cu domnițele lui, au ajuns, se vede treaba, ca oamenii aceștia să se iubească. Se întîmplă să ajungă odată, dar încă de opt ! Și pe urmă mai erau plimbările la șosea, iarna în sania cu zurgălăi, vara în caretele cu arnăutul la spate. Acolo mai ales s-au întîlnit ei, scoțianul și munteanca, în atmosfera ceia de „flirt", cînd se putea, pe șoptitele, spune multe lucruri și dezvălui multe simțăminte.

Domnița Eliza mai avea pe lîngă dînsa un fel de „doamnă de companie", o franceză foarte tînără și ea, care alimenta focul, ducînd bilețele, aducînd altele înpoi înlesnind întîlniri și așa mai departe, un fel de *subretă* ca în comediile lui Molière. Cu ajutorul ei, al plimbărilor de la șosea și al seratelor de la curte și de la consulat, romanul de dragoste se desfășurase în așa fel, încît

în toamna 1844 toată lumea îl cunoștea, afară de vodă fireşte „care nu bănuia nimic".

S-au găsit însă două persoane care şi-au luat sarcina să-l înştiinţeze, şi anume consulul Austriei, Timoni, îndemnat de altfel de Daşkoff, şi prinţesa Trubetzkoi, vară primară cu vodă.

Conspiraţiei Timoni-Daşkoff, care şi-au băgat nasul unde nu le fierbea oala, nu i se poate da altă tălmăcire decît că ei nu-l puteau suferi pe Corquhoun, pe care de altmintrelea nu-l iubea nici unul din colegii lui. Cît despre vara domnului, ea avea un foarte puternic cuvînt de a împiedica o eventuală căsătorie între nepoata ei şi consulul Angliei. Şi anume următorul :

Colquhoun, care trăia foarte retras, ţinea la dînsul în casă pe sora lui, doamna Vaucher, văduva unui elveţian, mort de curînd la Bucureşti. Acest Vaucher fusese în vremuri, în Rusia, intendentul, vechilul vestitului prinţ Trubetzkoi, cel implicat în conspiraţia din 1825 şi deportat în Siberia. Ba fusese chiar cu dînsul dincolo de Urali. Vara domnului era cumnata acestui Trubetzkoi şi-l cunoscuse pe Vaucher în Rusia pe cînd era un simplu administrator de moşie. „Ea povesteşte, celor ce vor s-o asculte, poziţia răposatului Vaucher în casa cumnatului său". Ca atare, cum ar fi putut domniţa Eliza să se mărite cu un om care a fost cumnatul intendentului cumnatului mătuşei ? S-ar fi năruit tot ighemonicul Bibeştilor şi n-ar mai fi rămas nimic din voievodala *coroană* a Basaraba-Brâncovenilor. Ziceau ei. Iar Colquhoun spunea că, fiind coborîtor din regii Scoţiei, i se pare lui că luînd pe Eliza Bibescu cinstea era mai mult pentru ea, decît pentru el.

Acuma, toate aceste erau bune pentru gura lumii. Hotărîtoare era numai părerea lui vodă.

Cînd auzi el, pe la 25 noiembrie, de la vară-sa prinţesa Trubetzkoi şi de la domnul Timoni, austriacul, tot ce se urzise fără ştiinţa lui, îngălbeni de mînie. Faţă de Colquhoun avu o purtare atît de aspră — să nu uităm că Bibescu se credea domn autocrat pe măsura ţarului Nicolae — încît începu să-l dușmănească ca şi pe Billecocq şi se spunea chiar că va cere „rechemarea lui". Iar faţă de fiică-sa Eliza se purta ca un „pater familias"

cu drepturile pe care i le îngăduiau instituţiunile lui Justinian. Vom vedea îndată pînă unde a mers credinţa ce avea în drepturile ce i le acordau aceste perimate legi.

Deocamdată, după vreo 2—3 zile de chibzuială, şi cu ajutorul guvernantei franceze pe care o mituí, el hotărî, decretă, că domniţa Eliza se va mărita, dar repede-repede, cu Ion Filipescu, fiul marelui Alecu Filipescu-Vulpe.

Uimirea fu obştească şi printre boierii ţării şi printre consulii străini. Nu de alta, căci Filipeştii erau fără îndoială boieri mai mari şi mai vechi decît Bibeştii, dar tocmai acest Ion era copil din flori, înfiat numai de tatăl său, care nu fusese niciodată însurat. Şi atunci, dacă această căsătorie era cu putinţă, de ce n-ar fi fost cealaltă cu Colquhoun ?

Dar poruncile domnilor autocraţi se execută, nu se comentează.

Greşeala domniţei Eliza fu necunoaşterea zicătoarei de mai sus. Ea, încăpăţînată cum era, vru să comenteze : „De ce Filipescu şi nu Colquhoun ? Eu îl iubesc pe scoţian, pe dînsul îl vreu, cu dînsul mă voi mărita".

Drept răspuns, vodă o pălmui şi o trase de păr... da, da, o pălmui şi o trase de păr, aşa prin odăile palatului, de cozile părului

Această pitorească scenă se petrecu pe la 25 noiembrie. La 3 decembrie se săvîrşea cununia domniţei Eliza cu Ion Filipescu într-una din încăperile curţii, fiind de faţă numai vodă, nunii şi cîteva rude mai apropiate.

La 6 decembrie, mare bal la palat de sfîntul Nicolae — aşa era obiceiul, fiindcă de sfîntul Nicolae era ziua ţarului. Portretul acestuia, mărime naturală, era aşezat în sala tronului, în fund, acoperind scaunul voievodal. La propriu deci o perdea şi la figurat nici una !

La serbarea aceea toţi ochii erau pironiţi ba asupra consulului Angliei, ba asupra domniţei Elizei. Se spusese despre ea că ar fi vrut să se omoare, iar acum se aştepta lumea s-o vadă făcînd deodată un scandal, acolo, în faţa tuturor, fiindcă era fata, zice-se, „foarte exaltată". Dar nu se petrecea nimic, decît că Colquhoun veni la bal fără *să salute pe vodă,* şi apoi, aşezîndu-se în-

tr-un colţ al salonului pe un divan, începu să vorbească în şoapte cu domniţa Catrina, sora mai mică a miresei. Vodă trimise răspuns fetei sale să se scoale îndată de acolo, căci altfel o dă afară din bal.

Fata aceasta, mult mai cuminte şi mai ascultătoare decît soră-sa, se duce deci în altă odaie unde-i pierdem urmele pînă peste un an şi jumătate, cînd o întîmpinăm deodată pe cale de a se logodi şi ea cu acelaşi beizadea Dumitru Sturza, pe care soră-sa Eliza nu-l voise din pricina unui englez pe care nu l-a putut căpăta de bărbat.

*

Romanul Catrinei e interesant şi el, deşi e mai scurt — doar o scenă prinsă în treacăt şi povestită apoi din gură în gură pînă azi.

Am văzut că voievozii Sturza şi Bibescu, întîlnindu-se de mai multe ori, la Iaşi, la Galaţi şi la Focşani, se făcură acum prieteni, fiind chiar în corespondenţă împreună. În primăvara anului 1846 ei se văzură din nou, la Bucureşti de data aceasta.

Sultanul Abdul-Medgid, care mai făcuse o călătorie pe Dunăre acum cîţiva ani ; venea iar să se plimbe prin raialele sale, poruncind vasalilor lui din vecinătate să se întrunească cu toţii la Rusciuc pentru a i se închina — cu toţii, adică : Mihai Sturza al Moldovei, Gheorghe Bibescu al Munteniei şi Caragheorghevici al Sîrbiei. El însuşi nu trecea niciodată dincoace pe Dunăre, trebuiau vasalii să treacă dincolo.

Bibescu ceru atît lui Sturza cît şi lui Caragheorghevici să vină la Bucureşti spre a porni de acolo împreună spre Giurgiu (vom vedea de ce). Mai veniseră de altfel în capitala Ţării Româneşti o întreagă misiune de străini, întruniţi acolo spre a pleca toţi împreună să „prezinte sultanului la Rusciuc omagiile lor". Aceştia erau : un general rus din partea ţarului, prinţul Lichtenstein din partea împăratului Austriei, conţii Zichy şi Paffy din partea Ungariei şi a Ardealului, precum şi tînărul conte de Monte-Nuovo, fiul contelui de Neipperg şi arhiducesei Maria Luisa, fosta împărăteasă a Franţei

(nevasta lui Napoleon I). Ce căuta aceasta la noi, nu se ştie, dar e interesant să aflăm că fiul Mariei Luisei a fost în România. Toţi aceştia, împreună cu Sturza sosiră la Bucureşti pe la sfîrşitul lui aprilie 1846. Numai Caragheorghevici nu voi să vie, fiindcă el zicea că fiind un om simplu şi sărac, nu se putea împăca cu voievozii munteni şi moldoveni şi cu luxul pe care-l desfăşurau ei.

Mihai Vodă Sturza care nu era nici simplu, nici sărac, fu dimpotrivă încîntat să-şi desfăşoare fastul. El veni cu amîndoi fiii săi, beizadelele Dumitru şi Grigore, şi fură găzduiţi tustrei chiar la curtea domnească, în palatul lui vodă Bibescu. Locuind acum sub acelaşi acoperiş, beizadelele moldovene şi domniţele muntence se putură cunoaşte mai de aproape. Din fetele lui vodă, cea mai mare, Eliza, nu mai era de măritat, deoarece era acum nevasta lui Ion Filipescu. Cea mai mică, Zoiţa, era încă o fetiţă de vreo cincisprezece ani ; nu o băga nimeni în seamă. Cea mijlocie, Catrina, de vreo 17 ani, frumuşică, vioaie şi cuminte, plăcu lui beizadea Dumitru. Se hotărî deci s-o ceară în căsătorie şi se făcu chiar, acolo la curte, un fel de logodnă cu totul intimă, rămînînd ca schimbul de verige să aibă loc abia după ce se vor fi întors voievozii de la Rusciuc, unde urma sultanul să sosească pe la 30 aprilie. Dar se trecu şi toată frumoasa lună mai şi împăratul semilunei încă nu se arătase pe malurile spumegîndei Dunări. În timpul acesta, fiind mai bine de o lună zilnic împreună, logodnicii avură timp să se cunoască. Ceea ce fu în paguba lui beizadea Dumitru.

În sfîrşit, pe la 1 iunie, voievozii porniră cu toţi ceilalţi prinţi şi conţi după ei, fiindcă li se trimisese răspuns că padişahul a sosit la Varna. Beizadelele lui Sturza merseră şi ele. Iar la Bucureşti rămăseseră domniţele lui Bibescu.

Şi aşa, într-o zi, se întîmplă la curte, dintr-un nimic, deznodămîntul unei comedii care ar fi putut fi o dramă.

Mariţica doamna stătea în iatacul ei, într-o dimineaţă, la oglindă să se pieptene. Cum erau vremile pe atunci, cucoanele mari dar mai vîrtos doamnele aveau cînd „îşi făceau toaleta" o sumedenie de cameriste care o ajutau să se îmbrace. Una, la dreapta, îi poleia unghiile, alta la

stînga, îi încondeia sprîncenele, iar în spate stătea în ziua aceea fiica ei vitregă, domnița Catrina, cu pieptenele de fildeș în mînă pe care-l trecea prin părul mătăsos și negru al maștihăi sale.

Și cum stătea așa, Mariția doamna pe scaun urmărind cu privirea ba unghiile ei, ba văpseaua sprîncenelor, deodată zări în oglindă chipul domniței care o pieptăna. Și văzu că frumoșii ei ochi erau plînși.

Mirată, o întrebă :

— „Ce ai tu, Catrino ? Te doare ceva ?".

Fata nu răspunse. Doamna se întoarse și se uită la ea.

— „Dar ce ai, Catrino ? de ce-ți sînt ochii roșii ?".

— „Măria ta" răspunse domnița „n-aș fi vrut să vorbesc. Dar dacă e măria ta atît de bună de vrea să știe de ce-mi sînt ochii plînși, apoi să spun măriei tale că-mi sînt ochii plînși fiindcă îmi este inima amară. Căci beizadea Dumitru îmi este nesuferit. E roș la păr, pistrui la față și la suflet posomorît. Și nu-l pot iubi și sînt nenorocită".

—„Atît?" răspunse doamna. „Lasă, dragă, că voi drege eu ce-au vrut alții să strice. Și fii pe pace, dacă nu-ți place, n-o să-l iei".

Iată de ce spuneam eu, orice ar fi zis lumea pe atunci despre Mariția, doamna cea ambițioasă, vanitoasă și nervoasă, — ea era totuși o femeie bună și deosebit de simpatică. Fiindcă, de cum s-a întors bărbatul ei de la Rusciuc cu Mihalachi vodă și cu beizadelele sale, a stat de capul lui să strice logodna, care s-a și stricat.

Domnița Catrina s-a măritat curînd după aceea cu un ales al inimii ei, Ion Florescu, viitor general și om politic, iar beizadea Dumitru a luat pe o rudă de a lui din Moldova , după cum mai înainte am văzut.

Martoră a micii povestiri de mai sus a rămas marea oglindă de argint a Mariției doamnei, cu toate lucrușoarele de primprejur, pieptene, perie, foarfece, degetare. Ele se află astăzi toate la prințesa Marta Bibescu, scriitoarea.

*

Dacă-i rugase Bibescu pe Sturza și pe Caragheorghevici să vie la București pentru a pleca toți trei împreună

la Rusciuc, înseamnă că trebuia să fi avut el cuvintele sale pentru aceasta. Domnul Munteniei, ca şi colegul său din Moldova de altfel, era un om inteligent şi energic. În orice acţiune a lui s-a sprijinit numai pe consulul rus, Daşkoff. Cu ajutorul acestuia a închis Obştească Adunare în 1843 şi apoi a dizolvat-o în 1845, cu ajutorul lui a obţinut rechemarea lui Billecocq, şi c.l. Dar el ştia foarte bine că Poarta, nesimţindu-se destul de tare pentru a se împotrivi cererilor Petrogradului, dacă, pe de-o parte, de cîte ori i se cerea să facă voia lui Bibescu, o făcea, pe de altă parte ea nu putea decît să-l urască pe domnul acesta care, sprijinindu-se pe protectoratul rusesc, obţinea întotdeauna ce voia într-o ţară care la urma urmei nu era decît vasala Turciei. Cunoscînd deci Bibescu simţămintele Porţii faţă de dînsul îi fu frică să nu cumva să vrea sultanul să se răzbune pe el, umilindu-l în ziua cînd va merge la Rusciuc să i se închine. Acesta era motivul pentru care domnul Munteniei ar fi vrut să se înfăţişeze padişahului avînd pe voievodul Moldovei de-a dreapta şi pe al Sîrbiei de-a stînga, plecînd de la Bucureşti la Rusciuc tustrei împreună ca un bloc de oameni hotărîţi să arate semilunei că pe viitor nu se va mai putea nesocoti spiritul de solidaritate între nişte ţări ale căror legături de vasalitate faţă de Poartă deveniseră foarte şubrede.

Sturza a înţeles lucrul acesta, iar Caragheorghevici, nu — sau n-a vrut să-l înţeleagă. Aşa încît domnii Ţărilor Dunărene sosind la Rusciuc pe la Giurgiu şi cel al Sîrbiei pe Dunăre, „solidaritatea" la care visaseră cei doi dintîi fu spulberată, iar planul sultanului uşurat. E de altfel puţin probabil ca marele padişah să se fi fost lăsat intimidat de jocul vasalilor săi.

În tot cazul lucrurile se petrecură întocmai cum le fusese voievozilor noştri frică. Ce deosebire între primirea aceasta şi cea de la Silistra, cu cîţiva ani în urmă ! „Cu fesul în cap, pe jos, prin noroi şi ploaie, cu braţele încrucişate, cu ochii la pămînt", astfel au mers de data aceasta Mihai Vodă Sturza şi Gheorghe Vodă Bibescu să sărute mîna sultanului.

*

Lecția a fost pentru domnul Munteniei destul de aspră, pentru a-l face să mai scadă din ifosurile și îndrăznelile lui, ajungînd lucrurile chiar, doi ani mai tîrziu, la silnicul său act de abdicare.

Istoria Revoluției din 1848 nu-și are locul aici. Am văzut la domnia lui Mihalachi Sturza, că rău închegată, ea a fost în Moldova ușor înăbușită. În Muntenia însă mișcarea din 48 a dus la o adevărată revoluție, împotriva căreia Bibescu nu s-a putut apăra.

După Proclamația de la Islaz, după arderea Regulamentului Organic și după mișcările de stradă din București, armata fiind nehotărîtă și vodă neputîndu-se bizui pe ea, abdicarea lui se impunea de la sine.

La 14 iunie, Gheorghe Vodă Bibescu părăsi Țara Românească și tronul Basaraba-Brâncovenilor, luînd cu el peste hotare pe iubita lui doamnă Mariția, cea care nu s-a putut așadar bucura de măririle domniei decît numai doi ani și jumătate.

*

De altfel nici de viață nu s-a putut bucura multă vreme această femeie frumoasă foarte, ambițioasă tare și mult mai bună decît s-a crezut. Plecată cu bărbatul ei la Viena și de acolo, mai tîrziu, la Paris, unde au locuit mai mulți ani, ea muri prin 1860, de cancer, în capitala Franței.

În 1872 muri și vodă Gheorghe Bibescu, tot la Paris, într-un accident de trăsură, cu capul sfărîmat de gratiile gardului de la Tuilleries.

*

Joița doamna, întîia nevastă a lui Bibescu, a trăit dimpotrivă foarte bătrînă.

Pentru a o înțelege pe ea, va trebui mai întîi s-o cunoaștem pe mătușa și mama ei adoptivă, cea care a crescut-o și în vinele căreia curgea același sînge — băneasa Safta Brâncoveanu.

Născută la Iași în anul 1776 Safta, fata lui Toader și a Elizabetei Balș, fusese crescută cu o deosebită îngrijire „învățînd mai multe limbi evropiene, iară mai cu seamă în limba elinică au fost unică din sexul său, în veacul său și în nația sa". În lunga ei viață, scrisorile pe care le va scrie vor fi toate grecești. Era bună, credincioasă, iar „talentele de care era înzestrată, atît în privirea sufletească, cît și cea firească, o puneau mai presus decît multe alte fiice ale boierimii Moldovei". Astfel fiind fata „model de toate zilele, în toată privirea la toate fiicele nației române" era și firesc că nu putea face decît cea mai strălucită căsătorie, însoțindu-se cu tînărul ban Grigore din Țara Românească, „căci familii mari și domnești și boierești are patria din mila lui dumnezeu destule, dar nici mai slăvită, nici mai veche n-are decît pe a Basarabilor, care mai pe urmă s-a numit a Brâncovenilor".

Avea, în 1793 cînd făcu nunta, numai 17 ani. Ajunse deci la București, o copilă desțărată, care se topea de dorul Moldovei ei, pe care n-o va uita niciodată.

Zestrea ei fusese mare, dar numai în juvaiere, scule și bani. Moșii nu i se dădură, fiindcă se ducea peste hotare și pentru că era și soțul ei atît de bogat, încît nu mai avea nevoie de pămînturi în Moldova.

Căsnicia a fost din cele mai fericite, căci banul Grigore era un om deosebit de cumsecade, bun, blînd, deștept, harnic, cu carte multă și patriot foarte. Cînd izbucni războiul din 1806, banul Grigore Brâncoveanu se mută cu toată casa lui din București la Brașov. Îl întovărășiră acolo băneasa Safta, nevastă-sa, și părinții lui amîndoi, Manolachi și Zoița Brâncoveanu (o moldoveancă și ea, născută Sturza), precum și surorile sale Elena Cantacuzino și Mărioara Băleanu, cu copiii lor.

Acolo la Brașov rămaseră ei șase ani, pînă la sfîrșitul războiului în 1812. Acolo se stinse, de bătrînețe, socrul coanei Săftică, Manolachi Brâncoveanu, și, de boală, cumnată-sa Elena Cantacuzino, care fuseseră îngropați în biserica neuniților de la Șchei.

Întorși la București sub vodă Caradja, ei nu putură rămîne în țară decît 9 ani, căci întîmplările Eteriei îi alungară din nou peste hotar. „În împrejurările tragice

în care se găseşte ţara în momentul de faţă" scria banul Grigore pe greceşte „nemaiputînd îndura jalnicele evenimente ce s-au îngrămădit peste noi, am scăpat iarăşi cu toată familia în acest oraş al Braşovului, unde s-a întîmplat şi moartea preaiubitei mele maice Zoiţa, care a fost îngropată în acelaşi mormînt al răposatului meu tată".

Băneasa Safta avea acum, în 1821 patruzeci şi cinci de ani. Simţea că îmbătrîneşte şi nu se putea mîngîia, nici ea nici bărbatul ei, că-şi vor da într-o zi obştescul sfîrşit fără să aibă copii, cărora să le lase moştenire numele şi averea neamului brâncovenesc. De aceea adusese ea, încă la Bucureşti fiind, pe micuţa ei nepoată de la Iaşi, Joiţica, fiica surorei sale Catrina Mavrocordat, pentru a-i ţine de urît, mîngîindu-i singurătatea. La Braşov o luară cu ei şi după cîţiva ani de şedere împreună, bătrînii simţiră că nu se mai pot despărţi de dînsa. Urmă deci, acolo la Braşov, înfierea copilei, în martie 1824, despre care s-a vorbit mai sus.

În iarna lui 1825 banul Grigore, băneasa Safta şi tînăra Joiţica se întorceau în sfîrşit la Bucureşti, fiindcă neînţelegerile dintre Grigore vodă Ghica şi boierii fugari luaseră o întorsătură care le îngăduiră repatrierea. Aici, foarte curînd, o măritară pe copila lor cu postelnicul Gheorghe Bibescu, iar cele ce-au urmat, şi din vina cui, mai sus au fost arătate.

Cînd se arătară întîiele semne ale boalei Joiţicăi — din pricina unei lehuzii sau nu se ştie de ce — banul Grigore mai trăia. Însă puţină vreme după aceea îşi dete şi el obştescul sfîrşit, la 65 de ani, în 1832, aprilie 26, într-o miercure spre joi, la un ceas din noapte „după boala cu zăcere peste 20 de zile, şi s-au îngropat la mînăstirea sfîntului Gheorghe Nou din Bucureşti, cu mare alai şi cinste şi cheltuială îndestulă". Episcopul Argeşului Chir Ilarion ţinu o cuvîntare în faţa raclei încă descoperită a fostului ban : „Închisu-s-au gura cea izvorîtoare de dulceaţa cuvîntului şi frumos vorbitoare ! Închisu-s-au ochii cei pătrunzători de adevăr ! Îngheţat-au picioarele, care în calea vieţii cei fără prihană umblau în legea domnului şi în căile poruncilor lui ! Ce, dar, să facem noi ? Să plîngem pentru paguba ce ne pricinuieşte

despărțirea lui de trup, sau să ne bucurăm împreună cu sufletul lui cel nemuritor pentru viața ce-a dobîndit-o el acum ?...".

În alaiul acesta, descris de Eliade cu un mare lux de amănunte, o aflăm pe biata coana Safta, într-o caretă după dric, „în brațele prietenelor sale, nemișcată, mută, deznădăjduită, cu ochii rătăciți și ațintiți să nu piarză din vedere pe soțul său...".

Apoi, cam la 6 săptămîni după înmormîntare, mai aflăm și o scrisoare de la ea către mitropolitul Veniamin al Moldovei (8 iunie 1832), în care biata văduvă, cu fiiască plecăciune și adîncă evlavie închinîndu-se, sărută blagoslovita dreaptă a prea sfinției sale, și-i spunea frumos și trist :

„Amar mie, prea sfinte părinte, că sabia ascuțită a pătruns ticălosul meu suflet, despărțindu-mă de prea iubitul meu soț... Întristare mare foarte și nespusă obidă m-au cuprins încît nu pot afla mîngîiere, căci amărîta durere a cuprins creștetul meu. Ce, dar, rămîne să fac, ticăloasa ?"

Sărmana femeie ! Mîngîierea și-a căutat-o în cuvîntul lui dumnezeu, și trăgînd-o din nou pămîntul Moldovei, s-a dus acolo să-și îngroape durerea și să se închine, de zi de noapte, la sfintele icoane din vechea mînăstire a Vărateculuí, departe în munții Neamțului.

Dar și acolo, ce viață a mai dus ! Dezbrăcîndu-se de toate, dăruind tot ce are, moșiile rămase de la bărbatul ei, banii și juvaierele de zestre, argintul pe care l-a topit pentru a face odoare mînăstirii — de rămăsese numai „cu 12 linguriță, pentru dulceață" — nimic nu-i folosi, și-i tot venea, în fundul acela de țară, veste proastă peste știre rea ! Boala Joiței se înăsprea, bărbatul ei o înșela... și mai trebui pe urmă să afle că, ajuns domn, ginerele ei îi alungase fata din casă și din țară.

Atunci, în august 1843, deși își făcuse diata de cinci ani, Shimonahia Safta mai așterne odată pe hîrtie „ultimele ei dorinți", care încep cu vorbele :

„Mișcată de dragostea mea de mamă, am socotit că înainte de sfîrșitul meu să împlinesc predarea averii ce am dat iubitei noastre fiice Zoița... și cum din juvaiere nu mi-a mai rămas nici o verigă, pentru că le-am dat

toate după cum mi-a poruncit sufletul meu ; argintăria toată cîtă am avut-o, am topit-o şi am făcut vase ce le-am dăruit mînăstirei..." de aceea, în afară de toate moşiile din Muntenia date Joiţicăi de zestre sau lăsate prin diatele ei şi a banului Grigore, ea, îi mai lasă acum „*o besactea*", pecetluită cu pecetea ei „pe care, după încetarea mea din viaţă, s-o deschidă ctitorii bisericii domniţa Bălaşa şi să dea cele ce sînt înăuntru prea iubitei mele fiice adoptive Zoiţa".

În 1845 o găsim pe bătrîna călugăriţă alergînd la Iaşi să-şi vadă fata întoarsă din străinătate şi vrînd să rămînă acolo „pînă la sfîrşitul zilelor ei" ca s-o caute. Dar cum Joiţa doamna nu rămase în Moldova decît pînă după revoluţia din 1848, întorcîndu-se apoi, după abdicarea lui Bibescu la Bucureşti pe lîngă copiii ei, Safta Brâncoveanu se întoarse la Varatec, la măicuţele şi la icoanele ei.

De acolo, mereu cu grija tuturor, o mai aflăm dăruind moşia Mogoşoaia, fostă a lui Constantin Vodă Brâncoveanu, nepoţilor ei de fată, beizadelele lui Bibescu, la 27 aprilie 1849. Dar cum moşia aceasta fusese prin diata ei lăsată Joiţicăi, pentru a o despăgubi acum pe ea, îi mai dăruieşte la 26 ianuarie 1850, 400 de galbeni împărăteşti. Şi, deşi tot spunea că nu mai are nimic, încă foarte puţină vreme înainte de moarte, la 8 august 1857, o mai aflăm dăruind mînăstirii Văratec moşiile Osica şi Vlădulenii din Romanaţi. Iar ucenicelor sale le lasă tot ce are în casă, „în chiliile ei", mobile, scoarţe, rochii „fiindcă m-au slujit şi cu dragoste m-au căutat la toate bolile mele". Tot lor le lasă şi casa făcută cu cheltuiala ei la Văratec, iar cînd simte că i se apropie sfîrşitul, roagă pe soră-sa Prohiriţa, *pe dulcea ei soră Prohiriţa*, o roagă stăruitor „să nu lase să mă îngroape în mormîntul mamei mele" — care fusese şi ea călugăriţă la Văratec — „ci afară în curtea bisericii, unde nu este apă".

Săraca ! Cîteva zile mai tîrziu, se stinge, cum s-ar topi o lumînare, iar la mormîntul ei, afară în curte unde nu este apă, Neofit Scriban, în odăjdii, spune lucruri atît de frumoase :

„... Pentru ca mai bine să ne încredinţăm de adevăratul suflet al răposatei, să ne fie iertat ca să intrăm aici puţin în casa sa şi să cercetăm viaţa ei, cea ascunsă de lume. Pentru că în viaţa casnică a oamenilor virtuoşi se pot afla mai multe şi mai adevărate fapte, decît în viaţa lor cea publică... Văzut-aţi cîndva vreo fărădelege în casa ei? Fost-aţi cîndva năcăjiţi de fumurile sale, precum alţii păţesc pe la cei mari? Vă primea ca pe nişte fiinţe în veci menite ca să slujească poftele cele rele ale unui stăpîn, precum adesea fac stăpînii cei fără de dumnezeu cu slugile şi cu supuşii lor?... Sau răposata, dimpotrivă, împlinea în ascunsul cămării sale faptele milostenii şi ale îndurării, neştiind stînga ce face dreapta, ca o mamă blîndă făcătoare de bine, iubitoare de oameni?...".

*

Fata ei, Joiţica doamna, era atunci la Bucureşti, şi bolnavă fiind, n-au lăsat-o copiii să se ducă la înmormîntarea maicei sale adoptive. Decît s-au întrunit ei, împreună cu epitropii Joiţicăi, la spitalul Brâncovenesc, august în 29 de zile, ca să deschidă testamentul, să vadă fiecare ce şi cît i-a rămas (prin diferite „besactele", căci încolo moşiile erau toate împărţite de mai înainte) şi apoi să se puie pe trai, cheltuind ce alţii au strîns, după cum merg lucrurile întotdeauna şi pretutindeni.

Copiii aceştia, foarte numeroşi, s-au purtat deosebit de bine cu nenorocita lor mamă, care a trăit însă mai mult decît aproape ei toţi. A avut, biata, soarta cea mai de plîns, căci nu se poate spune de dînsa că boala ei, nebunia ei circulară şi blîndă, ar fi făcut din ea o fiinţă nesimţitoare. Dimpotrivă, o scrisoare datată din 1877 şi trimisă din Bucureşti fiului ei beizadea Gheorghe Bibescu la Viena, o arată, puţin confuză în scris, dar bună, iubitoare, plină de grijă pentru copii, nurori, nepoţi.

Joiţica doamna, pe care o vedem iscălind după divorţ „Zoé B. B." adică Basarab-Brâncoveanu, şi-a petrecut lungii ei ani de boală fie la Breaza, la moşia fetei ei

Eliza Filipescu, fie la București în îngrijirea măicuțelor de pe la mînăstirile de primprejur. A murit în vîrstă de 87 de ani, în strada Manea Brutaru, în anul 1892. E îngropată la biserica domnița Bălașa, pe stînga, în fața mormîntului domniței Bălașa Brâncoveanu, fata lui Constantin Vodă. Pe mormîntul ei de marmoră se poate vedea o cruce, o pernă pe care e așezată o coroană domnească și o inscripție : *Zoe Doamna Princesă de Valahia 1805—1892.*

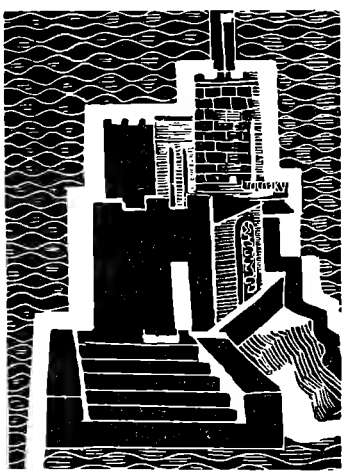

NOTE EXPLICATIVE

1. Alexandru Ipsilanti, frămîntat de mîndre gînduri, dar care n-a fost la înălțimea situației, mai era și înconjurat de tovarăși, din care o parte s-au dovedit a fi niște nemernici. Printre aceștia din urmă fruntea o ținea Pendedeca. Și tocmai pe el, după pornirea peste Milcov a „armatelor eteriste", tocmai pe grecul acesta, om fără inteligență, fără cultură, fără caracter și fără suflet, găsise cu cale Ipsilanti să-l lase mai mare peste Moldova.

2. C. Sion : Arhondologia Moldovei, p. 216.

3. C. Sion, ibid.

4. C. Sion, ibid.

5. C. D. Aricescu : Istoria Revoluției Române de la 1821. Craiova 1874, p. 304.

6. N. Iorga : Istoria Poporului Românesc, vol. IV, p. 48.

7. Neculai Costin : Letopisețul Țării Moldovei în M. Kogălniceanu II, p. 8 (Ed. II-a, București, 1872). Ștefan Petriceicu era socrul lui Ilie Sturza.

8. Manolachi Drăghici : Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani (Iași, 1857), p. 165.

9. Manolachi Drăghici, ibid.

10. Arhivele Statului Iași, tr. 1775, op. 2023, dos. 1025, fila 5.

11. Răspunsul sfatului țării la scrisoarea din 1804 trimisă de boierii liberali lui Const. Vodă Moruzi pentru a-i cere reforme amenințînd cu răscoala țărănească (vezi în D. V. Barnovski : Originele Democrației Române).

12. N. Iorga : Istoria Românilor prin Călători, vol. III, p. 143.

13. De Moriolles era ocrotitul contesei Braniska, venit în Moldova cu bărbatul acesteia spre a vedea armata lui Prozorowski.

14. D. C. Moruzi : Curtea Domnească din Iași, capitolul : Podul Verde, p.p. 455 urm.

15. T. T. Burada : Istoria teatrului în Moldova (Iași, 1915), vol. I, pagina 330.

16. N. Iorga : Studii și Documente, vol. XXI, p. 450.

17. D. C. Moruzi, ibid., p. 42.

18. Ibid. p. 43.

19. Hugot lui Chateaubriand, în Hurmuzachi XVI, p. 1139.
20. Manolachi Drăghici, o.p., P. 169.
21. Era fiul lui Gheorghe Tăutu și nepotul lui Ion Tăutu, vornicul care întovărășise pe Ioniță Sturza la Constantinopol. A fost trimis mai tîrziu și el secretar de-al lui beizadea Nicolachi la Poartă și muri acolo, pe malurile Bosforului, „de dragoste" la vîrsta de 30 de ani (1828). E cunoscut mai ales ca redactor al *Constituției* de la 13 sept. 1822.
22. Manolachi Drăghici, o.c.p. 171.
23. Pah. C. Sion : Arhondologia Moldovei, p.p. 214 și 305.
24. Ibid., p. 248.
25. C. I. Karadja : Un dosar de porunci de la Ion Sandu Sturza, p. 7.
26. Pah. C. Sion, o.c.p. 172. Croitorii greci trebuie să fi fost pe atunci la modă. Ioniță Sturza a adus și el unul din Constantinopol, pe vestitul Andricu (Ibid., p. 179).
27. Von Miltitz lui Friedriche-Wilhelm, în N. Iorga : Acte și Fragmente, II, p. 664.
28. Reprezentantul Porții la Iași.
29. Hurmuzachi, XVI, p. 1173.
30. Hurmuzachi, XVI, p. 1173.
31. Botoșani, oraș domnesc, au fost din vechime „apanajul" doamnei, adică venitul acestui oraș se vărsa în vistieria ei.
32. M. Drăghici, o.c. II, p. 167.
33. Cuvîntarea lui vodă e dată aproape cuvînt cu cuvînt, căci Manolache Drăghici a copiat-o de la Ion Tăutu, care era secretarul lui vodă, pînă a nu se duce la Țarigrad.
34. M. Drăghici, a.c. II, p. 173.
35. N. Iorga : Studii și Documente XXI, p. 268 urm. „Un proces al lui Ion Sandu Sturza Vodă, ca mazil".
36. „Albina Românească" din 5 februarie 1842.
37. Dosarul Societății Ocrotirei Orfanilor de Război, Iași, l.c., fila 20.
38. N. A. Bogdan : Orașul Iași, p. 217.
39. Dumitrachi Ghica a avut trei neveste : pe domnița Eufrosina Caragea, pe Maria Văcărescu și pe Elena Razu.
40. Alexandru Vodă era văr de-al doilea cu Grigore Vodă. Fata lui Ruxanda doamna, soacra lui Grigore, venea nepoată ginerului ei — iar Maria era strănepoată soțului ei.
41. Oglu înseamnă fiu, iar Tinghir este *Tanger*, orașul din Africa de unde era Agob originar.
42. Von Kupfer către regele Prusiei, în N. Iorga : Acte și Fragmente, II, p. 720.
43. Felix Colson spune că un turist englez ar fi făcut din aventurile lui beizadea Costachi un roman, (p. 242). Această carte n-a ajuns pînă la noi.
44. Tot ce urmează e luat după Ion Ghica : „Un bal la Curte în 1827", în „Scrieri IV", p. 363 urm., (București, 1915).
45. Cucoanele aceste se purtau legate la cap cu turban de tulpan împănat cu stele de diamant, rochii de mătasă sau de marțelin sau de poplină, mîneci cu bufanturi și ciupag scurt

după moda „Imperiului". Iar jupînesele mai în vîrstă păstrau încă fesul alb, legat cu testemei cu bibiluri, paftale de aur bătute în pietre scumpe, şi cu şal în spate (Ion Ghica : „Un bal la Curte", l.c., p. 369—70). Cît despre boieri, dacă erau tineri se îmbrăcau după moda de la Viena sau de la Paris, iar dacă erau bătrîni, cu ciacşiri roşii cu meşi, papuci sau cizme galbene de meşină, din acele cu botul ascuţit, întors în sus şi fără toc. Antereile erau de ghermeşit, de citarie, calemcheriu, cutnie, selimie sau sevai ; brîul din şal de Indii, scurteica îmblănită (iarnă şi vară) cu pacea de samur, de singeap sau de cacom, iar pe deasupra giubea de postav, sau, la sărbători, biniş. La alaiuri, veliţii boieri purtau pe cap gugiuman de samur cu fundul de postav roş — vara, feregea, şi iarna, contoş (Ion Ghica : Scrisori, Bălţăreşul, p. 501). Numai vodă şi beizadele purtau fund alb la gugiuman. Iar la zile mari, domnul îmbrăca „cabaniţa", cea care-i fusese dată la Silistra odată cu tuiurile — cabaniţa, un fel de contoş cu ceaprazuri de fir şi cu parfiruri de samur.

Să mai arătăm aici că doamnei i se mai spunea pe greceşte : *Kera*. Fetele lui vodă erau „domniţe", surorile „cuconiţe", iar celelalte rude, parte femeiască „duduce". (Ion Ghica : Amintiri, p. 400).

46. Felix Colson l.c. pretinde că samavolniciile erau făcute de însuşi Alexandru Vodă, care ar fi întrebuinţat toată domneasca lui influenţă pentru a hotărî Divanul să despoaie pe acele minore de dania tatălui lor. Dar lucrul acesta nu-l putem crede, fiindcă atunci n-ar fi încercat el însuşi, după înmormîntarea lui Grigore Vodă, să împace pe fraţi cu surorile lor. Şi de altfel nici nu stătea în firea acestui om să facă atare treabă. Dar nu trebuie uitat că Felix Colson era perceptorul copiilor şi prietenul lui Filipescu, şi că acolo în casă a auzit despre Ghiculeşti şi îndeosebi despre Alexandru Vodă tot răul pe care-l spune, fără sfială şi fără control, în curtea sa.

47. Beizadeaua Grigore impune această sarcină copiilor săi, în caz că ar muri el înaintea creditorului.

48. Ne-am permis a înlocui în traducerea lui Francudi cîteva neologisme prea barbare, dar încolo n-am putut schimba stilul său, necunoscînd originalul actului.

49. Traducerea sună : „...pentru maniera conduitei sale !".

50. Fireşte că traducerea sună : „mai capabil şi mai onest".

51. Ei merseră pînă a-i propune lui Mihai Sturza al Moldovei domnia Munteniei (A. D. Xenopol, o.c., VI, p. 153 şi Ion Ghica, Scrisori, p. 239 urm.).

52. Amănuntele în Régnault, în Vaillant, în Xenopol, în Iorga, în toţi cei ce au scris despre această chestiune.

53. Col. Lăcusteanu, o.c., p.p. 94—98. (Turcul era Savet Effendi, nu Chiamil Bey, vezi Hurmuzachi, XVII, p. 904).

54. V. I. Ghica, o.c., p. 173. Vorbele aceste au fost spuse de fostul voievod în prezenţa nepoatei sale Alexandrina Ghica.

55. Pînă la vîrsta de 90 de ani.

56. Iordachi Rosetti Roznovanu era fratele Ecaterinei doamnei a lui Ioniță Vodă Sturza și tatăl acelui Nicolae Roznovanu, care va fi al treilea soț al vestitei Marghioliței Ghica, despre care am vorbit. Valli îl descrie în felul următor: „Nul prin facultățile sale morale și intelectuale, fără talent, fără carte, fără creștere și ale cărui merite le datora doar nașterii sale, bogăților sale, memoriei sale, precum și obișnuinței în trebile vistieriei, pe care nu era de altfel în stare să le ducă singur, deși printr-însele s-a îmbogățit".

57. Paharnicul C. Sion: Arhondologia Moldovei, p. 299. Grigore Pletosul, boierit în 1806, s-a poreclit mai tîrziu Plitos. Feciorul său Ion, însurat cu fata agăi Tzigara, a fost aghiotantul lui Mihai Vodă Sturza, iar fata lui, Elena, măritată cu Iorgu Hartulari, a lăsat niște amintiri pasionante, publicate în Convorbiri literare, anul 1927.

58. Ibid., p. 335. Încă în 1818 a mai fost o afecere, nu bine desluşită, cu un anume Constantin Papazoglu, pentru care scrie Mihai Sturza Consulului von Pini, intervenind să i se aducă mamei sale cuvenitele reparații împotriva unei „injurioase inculpații" făcută de acel „calomniator" de Papazoglu. Vezi în Al. A. C. Sturza, o.c., p. 294—295.

59. Radu Rosetti: Amintiri, III, p.p. 211—213. Autorul ne asigură că ține amănuntele de la însăși Coana Săftica, pe care a cunoscut-o foarte bătrînă.

60. E o credință generală că Mihai Vodă Sturdza a fost numit domn pe viață, pe care biograful său, Al. Sturza, o confirmă dar aceasta este o eroare deoarece art. 2 din Constituția de la Petersburg sună clar că viitorii domni vor fi numiți de comun acord și numai de data aceasta „Numai de data aceasta" înseamnă că data viitoare ei vor fi *aleși*, precum a și fost în Muntenia Gh. Bibescu. Ca atare Sturza și Ghica au fost numiți fără termen, dar nu pe viață. Ba Onciul (Din Istoria românilor, p. 104) scrie chiar că ei au fost „numiți pe 7 ani", ceea ce nu este exact. Vezi și Iorga: Istoria Poporului Român, IV, p. 62).

61. Buletinul Oficial al Moldovei din 12 iulie 1834.

62. Eufrosina Asaki era sora Ermionei, care va fi nevasta lui Edgar Quinet.

63. „Albina Moldovei", din 10 noiembrie 1884. Toate amănuntele de mai sus și de mai jos, serbările, primirile etc., sînt luate fie din Albina lui Asaki, fie din Buletinul Oficial.

64. Vaillant: La Roumanie, III, p. 448. Era soția marelui logofăt Constantin Sturdza de la Ruginoasa, văr de-al doilea cu Mihai Vodă și primul său ministru în timpul domniei acestuia.

65. Demidorf: Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachié et la Molđavie (Paris, 1840).

66. Dumitrachi Gane, agă, era străbunul autorului acestor rînduri.

67. Sion spune: „spre a definde intrarea asediatorilor". A definde nu ştim ce înseamnă. Vrut-a autorul să spuie *défendre* = a opri, sau *se défendre* a se apăra? Toate aceste necuviincioase neologisme au fost înlocuite de mine cu vorbe româneşti.

68. Rose Pompon în Amintirile ei şi Nicolae Soutzo în „Memorii", p. 139 istorisesc faptele într-un fel deosebit. Dar relaţiunile oficiale ale consulului Franţei ni se par, fireşte, cele mai vrednice de crezare.

69. Manolachi Drăghici: Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani (Iaşi, 1857), II, p.p. 203—206.

70. Gh. Ungureanu: Mănăstirea Hengului sau Buhalniţa (Iaşi, 1931) şi „Mănăstirea Pionul sau Schitul Hangu şi ruinele palatului cnejilor Cantacuzino" (Piatra Neamţ, 1934). Din aceste două excelente broşuri sînt culese aceste ştiri. „Unele din aceste întîmplări", spune Gh. Ungureanu (p. 19), „stau la baza frumoasei povestiri a lui Al. Dumas fiul: *„Strigoiul Carpaţilor"*. Ele trebuiesc totuşi mai bine controlate, căci datele din legendele lui Gh. Ungureanu nu se potrivesc cu acele din Kotzebue.

71. Radu Rosetti, o.c., III, p. 150, tălmăceşte această poreclă într-un fel pe care nu-l putem crede, anume că lui i se părea că-i cîntă un cocoş în burtă şi că doftorii ar fi fost nevoiţi să-l adoarmă pentru a simula o operaţie, arătîndu-i apoi un cocoş viu pe care îl făcură să creadă că i l-a scos din pîntece. Alecu Balş era frate cu Costachi, bărbatul domniţei Elena Hangerli (cel care fusese la Sculeni să primească pe Rochechouard).

72. Ghiculeştii sînt Macedoneni.

73. Radu Rosetti în „Amintiri" istoriseşte această cununie într-un fel cu totul altul. Dar noi dăm crezare „Memoriilor" lui Roze Pompon.

74. Napoleon III a fost proclamat împărat în decembrie 1852, iar aceste se petreceau prin primăvara acelui an.

75. Fondatorul bibliotecii şi capelei române din Paris, cunoscut mai tîrziu la Bucureşti sub numele de Popa Vârnav.

76. Din Gh. Sion: Proză, p.p. 3—53 am luat toată această istorisire.

77. M. Kogălniceanu: Dezrobirea Ţiganilor etc. (A.A.R. 1891), p. 18.

78. E situat în Seine et Oise, la 3 km. de Melun şi la 40 km. de Paris.

79. Joc de cuvinte: „Prinţesa de apă".

80. Relaţii orale de la Prinţesa Marta Bibescu, — dar dacă este în adevăr ştiut că Vodă Bibescu s-a născut în 1804, apoi o nouă invazie a lui Pasvanoglu din acel an nu este cunoscută.

81. El mai fusese la Braşov cu părinţii, nevasta şi surorile sale în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812.

82. Dorothea Benkendorff, prinţesă de Lieven, nevasta fostului ambasador rus (la Berlin şi la Londra) generalul de Lieven. Ea avea la Paris, unde a şi murit în 1857, un salon renumit, iar influenţa ei asupra lui Guizot era de notorietate publică. A lăsat fragmentul de Memorii şi o importantă corespondenţă.

85. „Vestitorul Românesc“ din 22 iunie 1843 şi urm., din care am luat toată primirea Prinţului Albert la Bucureşti.

84. *A heretisi* însemna deci a saluta, a se închina, dar şi a face vizită.

85. O. Beu : Franz Liszt în ţara noastră (Sibiu), p. 12—18. Cîteva zile mai tîrziu Liszt pleacă la Iaşi, unde-şi dădu primul concert la 18 ianuarie 1847 în salonul lui Alecu Balş, transformat în sală de concert. A mai cîntat apoi la Teatrul Nou, şi în februarie la Vasile Alecsandri la Mirceşti, unde avu loc vestita lui întîlnire cu Barbu Lăutarul.

86. E vorba de Grigore Alexandrescu, poetul.

CUPRINS

Cap. I. Ecaterina Doamna a lui Ion Sandu Sturza . . **5**

Cap. II. Nevestele lui Grigore D. Ghica Voievod. Domnița Maria Hangerli și Eufrosina Săvescu . . . **48**

Cap. III. Alexandru Vodă Ghica și contesa Van Suchteln **86**

Cap. IV. Mihai Vodă Sturza și nevestele sale . . . **107**

Cap. V. Mama, nevestele și fetele lui Grigore Vodă Gyca al Moldovei **196**

Cap. VI. Nevestele lui Gheorghe Vodă Bibescu. Joițica Brâncoveanu-Mavrocordat și Mariția Văcărescu-Ghica **279**

Redactor : VASILE ŞUVĂIALĂ
Tehnoredactor : CONST. PETRESCU

Apărut 1973. Format 54×84/16.
Coli de tipar 21. Tiraj : 66.800 ex.
EDITURA JUNIMEA
PALATUL CULTURII
ROMÂNIA

Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică Iaşi
cd. 341

EDITURA
JUNIMEA
IAȘI

LEI 12